הלכה · ספרי מצוות

ספר חרדים

רבי אלעזר אזכרי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר חרדים

רבי אלעזר אזכרי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-חרדים/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4

ידיעת ה' 22

פרק א 22

פרק ב 23

פרק ג 24

פרק ד 25

פרק ה 27

פרק ו 32

פרק ז 34

פרק ח 35

מצוות עשה 37

פרק א 37

פרק ב 49

פרק ג 50

פרק ד 50

פרק ה 61

פרק ו 68

פרק ז 70

מצוות לא תעשה 72

פרק א 72

פרק ב 76

פרק ג 76

פרק ד 77

פרק ה 87

פרק ו 97

פרק ז 98

שיר 102

בקשה 103

מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים 104

פרק א 104

פרק ב 107

פרק ג 107

פרק ד 108

פרק ה 111

פרק ו 112

פרק ז 113

מצוות לא תעשה מדברי קבלה ומדברי סופרים 114

פרק א 114

פרק ב 115

פרק ג 115

פרק ד 116

פרק ה 119

פרק ו 120

פרק ז 121

מצוות התלויות בארץ ישראל 121

הקדמה 121

פרק א 138

פרק ב 142

מצות התשובה 150

פרק א 150

פרק ב 152

פרק ג 157

פרק ד 160

פרק ה 181

פרק ו 183

פרק ז 185

חתימת הספר 188

הקדמה

אמר המחבר בהיות חברים מקשיבים אצל ציון רשב"י עוסקים באמרותיו אמרות טהורות כדרכנו פעמים בשנה מעת לעת ומפקידה לפקידה שם ישבנו גם בכינו צעקנו במרירות לבנו ויתכו כמים שאגותינו בראותינו איך רשב"י וחבריו בדורותם היו מצטערים ואוננים ובוכים על רוב פשעינו ואותם הצדיקים לא היו גרמא בנזקי וקל וחומר לנו שאנחנו הגורמים שיש לנו לבכות ולהצטער כפלים. וזה לשון רשב"י בתיקון ששי ווי לון לבני נשא דקב"ה אסיר עמהון ואתמר ביה אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים פורקנא דילה דאיהי תשובה אימא עלאה איהי תליא בידיהון וכו' ויפן כה וכה אם אית מאן דיתער בתיובתא לתברא בית אסורין דלהון הה"ד לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו ויפן כה וכה וירא כי אין איש אלא לדרכו פנו בעסקי דלהון באורחין דלהון איש לבצעו מקצהו בבצעא דהאי עלמא לירתא הא עלמא סא ולאו אינון מסטרי דאלין דאתמר בהון אנשי' חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע עכ"ל. אלה הדברים יצאו מפי קדוש מדבר ומה עתה שפתותיו דובבות בקבר ירדו לעמקי לבבנו שמענו ותרגז בטננו זחלנו ונירא מאד לנפשינו אמרנו אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה איך ניעול בכיסופא לעלמא דאתי מה נדבר ומה נצטדק לפני מלכו של עולם. ככה אירע לנו פעמים רבות ובשובנו לעיר בהבלי הזמן נשתומם לבנו בצרותינו כי רבת אנחותינו והים הולך וסוער עלינו ויהי היום אמרנו עת לעשות להי' אלהינו יתי' הבטיחנו הבא ליטהר מסייעין אותו ואמר פתחי לי אחותי רעיתי פתח קטן כשל מחט ואפתח לכם כפתחו של אולם לכו ונשובה אל ה' בכל עוז וגם נשיב רבי' מעון כאשר צונו יתי' פה צפ"ת עשינו חברה קדושה קראנו שמה סכת שלום ורבים מתקבצים לשוב בכל לב גם מעת לעת האב"ד דורש בכל קהל וקהל על התשובה גם אגודה אחת חברים מקשיבים יחדיו ימי המעשה סגורים הומים כים על התורה ועל העבודה. אמרתי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא ונשלוח ספרים על דבר כבוד שם המלך הקדוש שאין כמוהו ויחרדו בנים מים קצות הארץ יחרדו לשוב בכל לב מעותן אליו יתי' ולהתחזק במצותיו לעשותם כי הוא אמר קרא בגרון ואל תחשוך כשופר הרם קולך וכל העם ישמעו ויראו וזה החילי לעשות בשם אלהי ישראל קול שאון מעיר קול ה' לעיר יקרא לכו נא ונוכחה יאמר ה' שמעו ותחי נפשיכם. אהובי עליון העם בחר לנחלה לו בעולמו מנורת זהב כולה שבעה נרותיה ג' אבות וד' אמהות וזהו אומר כסף צרוף מזוקק שבעתים זה אדם שת נח ושם אברהם יצחק ויעקב הוא הזקוק הנכון:

כתב הרשב"א אצל אגדת יעקב אבינו לא מת כלפי הזרע הנכון הם גזע קדוש בו חשק ה' ויבחר בזרעו אחריו ממצרים גאלם באותות ומופתים גדולים וקרע להם הים וטבע אויביהם וע"י הפלאים הגדולים ושנוי סדרי בראשית ידעו באמת כי ה' האלהים יוצר בראשית אין עוד מלבדו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שנאמר ויד וידעתם כי אני ה' והביאם לסיני ונתגלה להם באור שכינתו ודבר אליהם פנים בפנים ונתן להם תורת אמת נמצא בידם פדיון נפשם וגופם שהבדילם מכל גויי הארצות הקדמונים אשר בחשכה התהלכו עובדי אלמים הבל המה מעשה תעתועים וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר. הוליכם ארבעים שנה במדבר מקום נחש שרף ועקרב וצמאון והם מוקפים בענני כבוד ואין שטן ואין פגע רע והוריד להם מן השמים מן ומי באר מן הארץ ולא חסרו חסרו דבר כל הארבעים שנה. בנים גדל ורומם והם פשעו בו כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון יעשו עגל בחורב וישתחוו למסכה ויאמר בפיו להשמידם לא מלבו גם בפיו רמז למשה עבדו להתחנן לו עליהם באמר אליו הניחה לי ויחר אפי אז התחזק משה ויחל משה פניו ית' ויאמר לו סלחתי כדבריך ולראיה כי מחל להם מחילה גמורה ואהבתו הגדולה לא זזה ממקומה. עשאם דגלים איש על דגלו בארבע רוחות ושכינתו ביניהם משכן מלא מאור נוגה דוגמת מחנה מלאכיו מיכאל גבריאל רפאל נוריאל והוא באמצען ומספר הפקודים של כל דגל של מטה כמספר הפקודים של מלאכי השרת כדגל של מעלה כדאיתא בזוהר להורות כי הוא אלהינו אבינו ואנחנו עמו ועבדיו בניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו ורצה תכף להנחילנו הארץ הטובה אשר נשבע לאבותינו צבי היא לכל הארצות והבנים פשעו בו וירגנו באהליהם וימאסו בארץ חמדה ועכ"ז לא הפר בריתו עמהם אך את בניהם הקים תחתם והנחילם להם לא בחרבם ולא בקשתם כי אם בכחו הגדול כי לא ככל מלחמות העמים שנלחמים אלו עם אלו סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה מ"מ הדבר נסתר אך במלחמתן של ישראל היה הדבר בגלוי ונודע לכל כי ה' הוא הנלחם להם ובכניסתם לארץ הקיפו את עיר יריחו והיו אומרים עלינו לשבח מראשו לסופו ומסופו לראשו ונפלה חומות העיר תחתיה ונכנסו בעיר ושרפוה באש ועמדה חמה להם לעיני כל העולם בדבור קל שאמר לו יהושע שמש בגבעון דום ודוד הוא הקטן עם יפה עינים לא לומד במלחמה מסר ה' בידו את הפלשתי איש מלחמה מנעוריו ואין כמוהו. עוד העיד הכתוב על דוד שהיה מפיל שמנה מאות חלל בפעם אחת וכמה פל פליאות אין להם מספר עשה עמנו יתברך הנסים כתובות בספרי הנביאים והמליך עלינו פלך צדיק חסיד קדוש דוד עבדו האציל עליו רוח הקדש ושר שירים מפוארים ונתן לו השי"ת בן חכם לא היה כמוהו בעולם והמליכו תחתי

בכיפ' וכל העמים עבדוהו והשתחוו לו ובנה מקדש לאלהינו בירושלים שהוא באמצע א"י ועמו ישראל בארבע רוחותיו בא"י כדגלים במדבר כשתילי זיתים סביב לשלחנו. וכי פשעו בו היה שולח להם עבדיו הנביאים השכם ושלוח להתרות בנו שנשוב ולא שמענו וכי נתמלאת סאת פשעינו הרס בעברתו המקדש וזרה אותנו בארבע כנפות הארץ סביבות ירושלים מרחוק ובעומדנו להתכלל פנינו נכח המקדש ממזרח וממערב מצפון ומים אם כן עדין אנחנו כדגלים ועם הנופות רחוקות הלבבות קרובות והיו עינינו ולבנו שם כל הימים אבל אשמים אנחנו ועדין לא שבנו מטעותינו ולכן נתארך נלותנו ומצאנו צרות רבות ורעות לא שלונו ולא שקטנו ולא נחנו ויבא רונו מעת לעת ומפקידה לפקידה נירושין וחרבות שלומות סי נתן למשיסה יעקב ויי וישראל לבוזזי' הלא ה' זו חטאנו לו במצות לא תעשה הלכנו עמו בקרי דרך עראי וברפיון ידים במצות עשה אוי לנו דלא אכשור דרי ולא טובים אנחנו סאבותינו ואין אנו בטוחים מגרושין אחדות וחרב היונה וכוסות התרעלה ששתו אבותינו וראיתי גדול הדור מוהר"ר יוסף קארו זלה"ה מיצד ודואג על זאת בימיו. ובת קול משמים יוצא לרבים בכל יום שובו בנים שובבים כדאיתא כזוהר פרשת נשא ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזו נס ליחיד קול קירא משעיר מה לך נרדם קום קרא אל אלדיך ואין סקיק מתעורר להחזיק בו כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו איש לבצעו מקצהו:

גם רעתינו רבה כי לא נשים על לב איך בנס אנחנו חיים וקיימים כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם כדכתיב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא נעלתים לכלותם ניסים נדחולים גדולים עושה עמנו בכל דור ודור מיום הגלנו מארצנו והם גלוים ולא עשה כן לכל גוי וגם לכל יחיד ויחיד עושה נסים רבים ואנחנו כפויי יי טוב':

הן אמת טרד' הנל' ודוחק השעה והעוני לא נתגונו השב רוחינו ואנחנו מבטלי' את התורה מעוני לפי שבטלנוה מעושר בהיותינו במלכותנו כמאמר התנא ופסיק מלא הוא תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ומרוב כל ועבדת את אויביך וגומר ובחוסר כל ולא גזר עלינו מלכנו גלות רק אלף שנים כמאמר נביאו נתנני שוממה כל היום דוה יום שלו יתי ולפי שלא עוררני תשובה נתארכו ימי גלותינו עוד חצי יום ועוד:

ועתה ישראל זכרו דברי הושע נביאו אשר ניבא אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים כל איש יחרד מפני פחד ה' ומהדר גאינו נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה' נפקח עיני שכלנו נחזי אנן

דשלשה הנה קורותינו אחד חסרון ידיעתנו את אלהינו דכתיב ידע שור קונהו ונוסר ישראל לא ידע וכתיב כי אויל עמי אותו לא ידעו וכתיב ותופשי התורה לא ידעוני: שנית עצלותינו ורפיון ידינו במצותיו יתי: שלישית העדר התשובה לתקן את אשר עותנו ולרפא את מזבח ה' ההרוס: לכן אנשי לבב שמעו לי ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. על שלשה אלה נדעה נרדפה לדעת את ה' ואחרי מצותיו תרדף נפשנו כאריה ישאג ותשובתו הרמתה נעלם במעלות עד אשר חטאינו כשלג ילבינו ויעשו כזכיות מר ואהלות קציעות כל בגדותיך ואני עפר רגליכם אל אלעזר בכ"ר משה בן החכם חסידא קדישא כ"ר אלעזר אזקרי נ"ע נתתי לבי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא אלא לכבוד מלכו של עולם לחבר חבור קצת על השלש האלה למען ירוין קורא בו ידוע צדיק ונשגב תחלה אומר מזוהר בידיעת מלכנו ואח"כ אזכיר המצו' שאפשר לנ' לקיימן כגלותינו ואח"כ אחתום בענין התשובה ב"ה אע"ג דידיעות ה' והתשובה נמי תרי מצות עשה נינהו מ"מ עיקר ושורש הכל וראוי לסיימן לעצמן. לכך אמרו ז"ל תרי"ג מצות ניתנו למשה בסיני בא דוד והעמידן על אחד עשר וכו' בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה ועל מצות התשובה נאמר השיבו וחיו ואיתא בספרי ובסדר עולם וברעיא מהימנא דכל המצות תלויות בחי אברים שבאדם בלב ועין ופה וחוטם ואוזן ויד ורגל וראש הגויה ומצות ציצית שהיא מזכרת כל המצות כדכתיב בה וראיתם וזכרתם את כל מצות ה' יש בכנף שמפה חוטין רמז לשמונה דברים אלו לכן ראיתי לחלק המצות לשמונה אברים אלו בפרקים אך המצות התלויות בחוטם לפי שהם מעטות אצרף אותם עם התלויות בפה בפרק א' דריחא דתליא בחוטם מלתא היא כטעמא דתליא בפה ואכתוב נם קצת מצות מדברי קבלה הנה הנביאים והכתובים מדברי סופרים כדאמרינן במסכת ברכות כל מילי דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו וכל העובר על דברי תורה חייב מיתה לפי שפורץ גדרה של תורה וראוי לכל ירא ה' להקדים כל יום לזכור בלבו להוציא בפה המצות שאפשר לו לקיימן וכן כתב הרב רבינו יוסף נחמיאש תל תלמידו של הרב רבינו אשר והיינו דכתיב בפרשת ציצית וזכרתם את כל מצות ה' וחזר וכתב למען תזכרו הא' לזוכדם בלב והשני לזוכרם בפה ועל שתיהם רמז דוד ואמר וחסד ה' מעולם ועד עולם וגומר ולזוכרי פקודיו לעשותם:

הדור אתם ראו קראתי בשם (ספר חרדים) לחיבור קטן זה שחברתיו למזכרת מצות יוצרנו לפי שארז"ל כי לכך נתן לנו יתי התורה בסיני באש ברעש שהיינו אז באימה ביראה ברתת ובזיע לזכרון לנו שנעסוק בתורה ומצותיה עד עולם באימה ביראה ברתת ובזיע וכתיב בספר עזרא והחרדים אל מצות אלהינו ונאמר ע"י הנביא ישעיה שמעו דבר

ה' החרדים אל דבריו וכתיב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי ואיתא בספרי פ' אמור ויאמרו האנשים אליו וגו' למה נגרע ונו' מלמד שהיו כשרים וחרדים על המצות ובפרשת ואתחנן על פסוק אז יבדיל משה שלש ערים לשון רש"י נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואע"פ שאינן קולטות עד שיבדילו אותן שבארץ כנען אמר משה הואיל שאפי' מצו' לקיימנה מנה עכ"ל:

חיוב מצות ציצית

ובמסכת דרך ארץ זוטא פרק רביעי אמר הוי חרד ושש על כל המצות נם במצות ציצית רמז לנו יתברך שנהיי חרדים ונרתעים על מצותיו כדאיתא ברעיא מהימנא פ' שלח לך ז"ל ציצית פקודא דא לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה כסד"א וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם דא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד וכו' כל זימנא דברא חמי רצועה דאבוי דחיל מאבוי מאן גרים ליה לאשתזבא ההוא דחמי בעינוי ההיא רצועה אוף הכא וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ודאי לא הא רצועה עכ"ל. ומפרש התם איך התכלת הוא רמז לרצועה שהרי תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד הוא כסא דין שדנין בו דיני נפשות וציצית כתוב בתורה חסר יו"ר ועולה במספר קטי עם ד' אותיות כמנין חרדה סי סימן לדבר חרדה ילבשו הכתוב בספר יחזקאל ציצית כנגד ד' שפטיו הרעים הכתובים שם חרב ורעב וח"ר ודבר:

וחייב אדם ליקח שני ציצית שלפניו בידו השמאלית ולשומם ננד לבו בשעת קריאת שמע שנא' ושמתם את דברי אלה על לבבכם ויסתכל בהם כשיגיע לפסוק וראיתם אותו וזכרתם וגו' וכדאיתא במדרש על פסוק כל עצמותי תאמרנה וכתב הרב ר"י גוקאטילי י"א שני ציצית שלפניו הוא שיקח יען כי בשנים יש ט"ז חוטין וקשרים עשרה שעולים כ"ו כמספר יהו"ה והרקיעים הקטנים עם הגדולים עשרים ושש במספרם כדכתב הרמב"ם והרמז שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה ואז יכנע לבכם הערל גם טעם לקחת משני ציציות לשני שופטיו היותר מצוי' והפחד והמורא מהם רב כדכ' נזבחה להי' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב הרי לך ראיות ברורות כי מצות ציצית שהוא מזכרת כל המצות היא סימן לחרב ה' מלאה דם להנקם מהרשעים הפושעים בו כדכתיב אם שנותי בדק חרבי לי נקם ושלם ולכן כל איש יפחד ויירא וילבש חרדה וישמו' מעבור מצותו כמפני חרב. וב"כ הרב החסיד רבי יוסף יעב"ץ על משנה הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה וכן כתב רשב"י כל פקודא דלאו היא בדחילו ורחימו לאו פקודא היא והוראה הגדולה מביא' האהבה כדכתב בספר חובת הלבבות ובהדיא כתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו זנו'

ועל כן חבור קצר שחבר הרב רבי אליעזר ממיי על המצות קרא שמו ספר יראים ואני לא כתבתי רק המצות הנוהגת היום לעשותם וגם הבאתי אור תורה מספרי רבנן קמאי ורבנן בתראי ועמרתים במילוי דרשב"י ע"ה וקורא לו שם חדש לחבורי קטן אשר פי' ה' יקבנו שנתרעם עלינו ביד ישעיה הנביא ותהי יראתם אותי מצות אנשי' מלומדה כלומר הם חשבו שמה שכתבתי להם בתורה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך היא יראה קלה מצות אנשי' אין הדבר כן אלא כדכתיב באנשי ננוה. ויראה האנשים יראה גדולה. והיראה הגדולה נקראת חרדה כדפי' יתברך על ישעי' עצמו החרדים על דברי וחרד על דברי ע"כ מזכרת מצות זה קראתי ספר חרדים ויחרדו בנים על מצות אבינו מלכנו מלכו של עולם ולא יטעו לומר ה' צבאות מלא רחמים וירה' על הרשעים ולא ידונם כדארז"ל שהאומר הקב"ה ותרן יותרו מעוי אלא מאריך אפיה ונבי דיליה וכן בתב ונקה לא ינקה ופי יתי' למה בסיני מנקה הוא לרשעים ששבו בתשובה ואינו מנקה לרשעים שלא שב וכתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' וכ' רשב"י דאותיותיו יתברך רמז לחרבו הקשה והגדולה שבה מתנק' מן הרשעים כיצד ו' רישא דחרבא ו' גופא דחרבא ה"ה תרין פיות דילה ומי רואה את המלך וחרבו שלופה בידו ולאיחרד חרדה גדולה והיינו דרמז יתי' בפי' ציצית והיה לכם לציצית וראיתם אותו וגו' כי תיבת והיה רמז לשם הנכבד והנורא שיש לו י"ב צרופי' וזה א' מהם תיבת לכם בהיפך אותיות מלך לציצית לשון הסתכלות לשון מציץ כדפי' לעיל וראיתם אותו בהיפך אותיות ויראתם אותו כלומר הסתכלו בעינו שכלכם באותיות ה' שהוא מלכו של עולם שמורות שחרב נוקמת בידו ותפול עליכם אימה ופחד ויראה גדולה וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם כו עוד כיון בתיבת לציצי' שה' מלך שהזכיר הוא מציץ בכם תמיד כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתבום כתוב בתורה שנא' אתה אל ראי וכתיב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שפי' רמב"ם כמו אם לא על פניך יברכך כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו והנה אמר דלא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני נמצא עמך תמיד בכל עת ובכל מקום ורואה אותך בסתר ובגלוי ע"כ. ושנוי בנביאים שנאמר גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו יכתיב עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ ומשולש בכתובים שנאמר כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יספור ומזמור ה' חקרתני ותדע מיוסד על פרטי השגחתו התדירה בם בכל יצוריו וז"ש דוד שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט כלומר פתחתי עיני שכלי ושמתי בדעתי כי ה' נגדי תמיד והוא מסתכל בי ואיך לא אירא ואבוש מפניו גם לשון נגדי לשון יסורון ומלקות כלשון גמרא ממנו אינודא

וכן פירשו ז״ל עזר כנגדו לא זכה מנגדתו הכא והכי קאמר שמתי בדעתי כי ה׳ אע״פ שהוא רחמים גם הוא שופט ומכה בחרבו את המורדים בו אלא מאריך אפיה ובסוף נפרע כשאני משים זה על לבי ודאי לא אמוט מן התורה כחוט השערה כדארז״ל אין ימין אלא תורה שנאמר מימינו אש דת למו וכן רמז יתׄ בהתחלת ספר תורתו בתיבה ראשונה שהיא בראשית שפירש רשב״י בתיקונים אחד מצירופים ירא בשת שתהיה ירא בשת שתהיה ירא וחרד מפחד כי ברא עולמו בדין ויתפרע מהרשעים גם תבוש מפניו כי עומד עמך בכל מקום ורואה מחשבתך ודבורך ופעולתך והאיש הרשע שעובר על מצות מלכו של עולם אם אינו כופר בהשגחה ודאי עז פנים הוא ועליו תנן עז פנים לגהינם ועל שומר מצותיו תנן ובושת פנים לג״ע והרי אנו מתפללים לפניו יתׄ בסוף תפלתינו ואחר מצותיך תרדוף נפש וחובה עלינו כל היום לרדוף אחריהם בכל עוז וכשנתן לב שלפניו יתׄ אנו עומדים תמיד כמד״א חי ה׳ אשר עמדתי לפניו יש לנו להתחזק ולא להתרשלי מלקיים מצותיו בזריזות ושמחה רבה דכתיב דרך מצותיך ארוץ וכׄ נדעה נרדפה לדעת ה׳ ואנו מתפללי׳ והאר עינינו במצותיך ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך לכן ראוי לשנס מתנינו לקיימה בשמחה:

ויש מצות עשה שלא יתחייב אדם בהם כי אם בסבה כגון מזוזה שמי שדר באהל פטור מן המזוזה וכן אם ידור בבית שחסר אׄ מן עשרה תנאים שצריך שיהיה בו כדי שיתחייב בה כדכתב רמב״ם וכן מצות מעקה צריך תנאים כדי להתחייב בה וכן ציצית מי שאינו לבוש טלות שיש בו ארבע כנפות פטור ובתרומה ומעשר בחוצה לארץ האדם פטור וגם בארץ ישראל פעמים דפטור כמבואר בגמרא וכן מצות נתינת שכר שכיר ביומו שאם לא ישכור אדם שכיר אין כאן מצות נתינה ופעמים שלא תבא הסבה לאדם כל ימיו ונמצא שלא עשה אותה מצוה לעולם וכן כל כיוצא במצות אלי אין בית דין של מטה מענישין את האדם למה אינו משתדל להביא עצמו לידי חיוב כדי לקיים אותן אבל ב״ד של מעלה מענישין עליהם כשיש חרון אף בעולם כדאיתא במסׄ מנחות שנגלה מלאך לרב קטינא ואמר לו אתה בלא ציצית בעבור שבגדיך פטורים אם כן מצות ציצית מה תהא עליה השיב רב קטינא וכי יש עונש על מצות עשה כאלה למה אין אדם משתדל להביא עצמו לידי חיוב השיבו המלאך בעידן ריתחא ענשינן אעשה ולשון הרב רבינו יונה גם על מצות כאלה אמרו ז״ל ענוש יענש לעתות בצרה על דבר אשר לא חמד בלבבו כפי המצוה ושכרה לבעבור סבב פני דבר חיוב עליו ובפרק ערבי פסחים אמרו דמי שאין לו ציצית בבגדו הוי מנודה לשמים וכתבו עליו התוספת ומיירי דיש לו ואינו מניחו אי נמי אפילו אין לו יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהיה תאב

ליכנס לא״י כדי לקיים המצות התלויות בה. ויש מצות עשה שחיובן בלא שום סבה אך אין חיובן תמיד רק לזמנים ידועים מן השנה או מן היום כגון תפלה ותפלין צדקה שופר סוכה לולב וכיוצא בהם וכתבו התוספות והרב רבינו יונה דבמצות אלה אפילו ב״ד של מטה מענישין כדאמרו ז״ל שאם הזהירו את האדם ואמרו לו עשה סוכה ואינו רוצה או עשה לולב ואינו רוצה מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שיעשה וכן כל כיוצא במצות אלו:

ויש מצות שחיובן בלא סבה וגם חיובן תמידי ולא יפסקו מן האדם אפי׳ רגע אחד בכל ימיו. ואלו הן א׳ להאמין מציאות השם והשגחתו ויכלתו. ב׳ להאמין שהוא א׳. ג׳ ליראה ממנו. ד׳ לאהבו. ה׳ ולדבקה בו. ו׳ לזכרו תמיד. וכן מצות לא תעשה יש שחיובן על ידי סבה כגון לא תאחר דנדר לא יחל דברו דנדר או שבוע׳ שאם לא נדר או נשבע אין עליו חטא וכן המקדש האשה הוא נאסר בקרובותי׳ ואסורה היא בקרוביו וכן מצות שלא יגרש את אשתו האונס המוציא שם רע וכיוצא באלה. ויש מצות לא תעשה בלי סבה לעתיד כגון איסור אכילת חמץ בפסח ושלא יראה ולא ימצא ואיסור מלאכה בשבת וביום הכפורים וימים טובים דאי כדאית ליה והאי כדאית ליה ויש מצות לא תעשה בלי סבה והן תדירות כגון איסורי מאכלות ועריות שאינן תלויות באישות וכיוצא ויש מצות ל״ת שאינן פוסקות מהאדם רגע כל ימי חייו אלא חייב בהם תמיד והם א׳ שלא לעלות על לב שיש אלהי זולתי ה׳ לבדו. ב׳ השמר לך פן תשכח את ה׳ אלהיך. ג׳ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ד׳ שלא להתגאות שלא ירים לבבו אלא תמיד יהי׳ לבו שפל כאזוב. והנה כל המצות הן כמו מנחה ודורון למלכנו יוצרנו וכמו שהמקריב מנחה למלך ב״ו משתדל שלא ימצא המלך שום דופי לא בו ולא במנחתו פן יטרפנה לו על פניו או ישליכנה לכלבים כן צריך האדם להיות טהור ונקי מכל עון ואשמה ומצותו נקיה מכל פניה רעה ועשיי׳ בזירוז ובהידור ובמורא ואהבה ושמחה רבה כדי שתקובל מנחתו לזכרון ולרצון ולא תישלך לכלבים ע״ד שאמרו בזוהר שבזמן שהיו ישראל רצויים לפני השי״ת היו רואין על המזבח המלאך אוריאל בצורת אריה וכשלא היו רציין היו רואין מלאך משחית כצורת כלב וכן אמרו על מי שלא המתין את חבירו עד שיתפלל ולא גמלו חסד שטורפין לו תפלתו בפני וכן כל כייצא בזה. וכל מי שהוא מלוכלך בעונות וחטאים והרי הוא משוקין ומתועב כ״ש שטורפין לו מצותיו בפניו וכן מבואר בדברי הרמב״ם וכן אמרו חז״ל עבירה מכבי מצוה ודע שהעבירות מלכלכין נפשו של אדם ושנאוי לפני ה׳ ולפני כל מלאכיו ולז״א המשורר חטאי לו יריחין בם שכני אזי ברחו רחקו מנבולי ואמר ישעיה הנביא רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני לכן הנלבב

ישוב בתשובה ירחץ ויטהר מכל עון ויקבל על נפשו לבלתי יחטא על המצות אשר יעשה משם ואילך יקובלו ברצון ויש לו לשמוח ולגיל ברעדה שיעלה ריח טוב כשושנה כדאמרו ז"ל על פסוק למנצח על שושנים לבני קורח וגם כל מצותיו שיעשה יעלו ריה טוב כתפוחים ושושנים וכל מיני בשמים כדאי' בזוהר ואפי' העבירות שעשה בימים הראשונים ע"י התשובה העצומה באומץ ואהבה רבה יהפכו לטובה יעשה לו כזכיות במאמרם ז"ל דכתיב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך אל תקרי בגדותיך אלא בגידותיך וכאשר ישוב יש לו להשפיל עצמו עד הקצה האחרון ולעקור מלבו כל מין גאוה כמאמר דוד תחטאני באזוב ואטהר ואח"כ תכבסנו ומשלג אלבין והמתגאה כמה רעתו רבה שהרי הוא מנודה מפי חכמי הגמ' שאמרו בשמתא מאן דאית ביה נסות הרוח ואפי' מקצתה דכתיב תועבות ד' כל נכה לב וכן כתב רמב"ם וכל הפוסקים ונדוי חכמי הגמרא מי יתירנו ודוק ותשכח שתפלתו של המתגאה נמאסת והרי אמרו רז"ל שגדולה תפלה מכל מצות ומעשים טובים ואם תפלתו נמאסת ק"ו לשאר מצותיו ומעשים הטובים. וכבר אמרו רז"ל שלא בחר ה' בישראל מכל עם ולשון אלא מפני שמשפילים עצמם ואינה מתגאים בשום מין גאוה לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר ולא בגוי שנאמר חשק ה' בכם כי אתם המעט מכל העמים ונתן לנו יתי' תורתו בסיני שהיה הר נמוך מכל ההרים ולכל שאר הרים הגבוהים קרא נבנונים שנאמר למה תרצדון הרים נבנונים ההר חמד אלהים ופירשו רז"ל נבנונים בעלי מומים מלשון או גבן או דק ולא רצה ליתן התורה עליהם לרמוז שאין התורה זה מצות מתקיימים בגסי הרוח וכן כתיב כי המצוה הזאת ופירשו רז"ל מאי מצוה ילמד התורה וכללות מצותיה כתיב בתריה לא בשמים היא ופירשו מרוצה לומר לא בג?סי הרוח היא מצויה ואבותינו הקדושים היו משפילים עצמם מאוד וטרם הוציא יתי' אותנו ממצרים אמר לנו ולקחתם אגודת אזוב הם אבותינו הקדושים כדכתיב בספר צרור המור רמז לנו שתים אחת שזכות אבותינו יעמוד לנו לגאלינו. שנית שנלמד מדת אבותינו וכל אחד ואחד יהיה שפל כאזוב ויהי' אגודת אזוב אמרו ז"ל אין אגודה פחות משלשה רמז לנו שנשפיל עצמנו בשלשה כלים שלנו כלי המחשבה המוח והלב והכליות וכלי הדבור הפה והלשון וכלי המעשה שהם כללות שאר האיברים מחשבה כד"א נבזה בעיניו נמאס דבור בר"א ושפלת מארץ תדברי וכמו שכתב הרמב"ן שצריך שיהיו כל דבריו של אדם בנחת וכן כתוב בסדר אליהו זוטא וכ"כ במדרש הנעלם וכן שאר איבריו נוהגים בהנהנות השפלות עינים שחוח מהלך על דרך שאמור דוד המלך ה' לא נבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממנו נאמר בזוהר פרשת משפטים עלה ת"ח דור הוי עינוי תדיר מאיכן בארעא ימדחילו

דמריה עכ"ל. שלשת הכלים הנז' כל מצות תליות בדם כדכתב ראב"ע וכן בזוהר דכתיב כי המצוה הזאת לא נפלאי היא ממך כו' בפיך בלבבך לעשותו שפירוש לעשותו רמז לכלי המעשה ובפיך היא כלי הדבור והלב שהוא מלך בגוף כתבו באמצע ועל שלשתן אמר לא בשמים היא רוצה לומר שאינה מתקיימת המצוה הזאת במי שמתגאה באחד משלשה כלים אלה לכן ישוב אדם בתשובה ידכה ישוח ויאמר תחטאני באזוב ואטהר ויעשה שינוי בשם ויקרא שמו בינו לבין קונו אגודת אזוב וחייב להנהיג נם ביתו וזרעי ביראת ה' ובמדת השפלות ושלשתם יהיו אגודת אזוב לעבוד מלכנו יוצרנו כדכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ואח"כ ישתדל להיישר רבי' ביראת ה' ובמצותיו ובמדת השפלות ואז ימצא חן בעיני מל מלכנו יוצרנו וזכות הרבים תלוי בו ולשכרו אין קצבה כמבואר בזוהר ויאמרו עליו והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי, הרבים ככוכבים לעולם ועד ויזכה לבן צדיק ומצדיק הרבים כדאמרי בב"ר על אלקנה לפי שהיה משתרל שיעלו ישראל לרגל אמר לו הקב"ה אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצות וזכו רבים על ידיך אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות הא למדת שכר אלקנה שמואל:

ויש לי להקדים כל התנאים אדם צריך ליזהר בכל מצוה ומצוה לעשות כהלכתה כדי שתקובל לרצון לפני מלכנו יוצרנו יתי ולא ניעול בכיסופי לעלמא דאתי

התנאי הראשון שנעשה כל מצוה ומצוה בכוונה לצאת ידי חובותינו כדפסקו הריף והרמב"ם ורמב"ן מצות צריכות כונה:

התנאי השני והשלישי לעשות המצוה ביראה ובאהבה רבה כדאמר רשב"י כל פקודא דלאו אחי בדחילו ורחימו לאו פקודא הוא:

התנאי הרביעי, השמחה הגדולה במצוה, דכל מצוה ומצוה שתזדמן לו דורנא הוא דשדיר ליה קב"ה, ולפי רוב השמחה יגדל שכרו. וכן גילה הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל לאיש סודו, שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי החכמה ורוח הקודש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית, ואמר, דהיינו דכתיב (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, פירוש מרוב כל, מכל מיני תענוג שבעולם ומכל זהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות:

התנאי החמישי שיעשה המצוי ב לה ולא מקצתה דכתיב בפרשת עקב כל המצוה גו' תשמרון לעשות וכתב שם רש"י בשם המדרש אם התחלת במצוה גמור אותה כדאשכחן בהושע בן אלה מלך ישראל שעשה מצוה נדולה שביטל השומרים שהושיב ירבעם בדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל ואמר כל הרוצה לעלות יעלה ולא גזר עליהם שיעלו

לכך גלה וגלו עשרת השבטים עמו שנאמר עליו עלה שלמנאסר הם נגלו לפי שלא רצו לעלות והוא גלה על שלא היה מוחה בידם הכי איתא במדרש ועוד אמרו התחיל במצוה ואינו גומרה מורידין אותו מגדולתו שאין המצוה נקראת אלא על שם שגומרה מ"מ אם אין בידו לגומרה כלל לא ימנע מעשות מה שבידו לעשות כדאשבחן במשה רבינו דכתיב בפ' ואתחנן אז יבדיל משה שלש ערים וכדכתב רש"י ז"ל שם (אבל קשה כי בעצמות יוסף כן עשה שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגם העתיר להי' לבא אל הארץ לקיום מצותן לקוברן בארץ והי' לא רצה כי נשבע ולמה נענש שנקראו על שם בני ישראל שנאמר אשר העלו בני ישראל ולא בשמו ושמם ויאמר אשר העלו משה וישראל דקים לן המתחיל במצוה ונאנס ולא עשאה נחשב כאלו עשאה כלה וכן היה במשה ולמה לא נקראת שם על שמו כי קברו. וי"ל כי התחלה יותר מחצי הכל וכיון שזכר לו שלקחם לקיים מצות יוסף הוה ליה כאלו עשאה כולה ובקבורתם רצה להודיע ועוד כי הגומר המצוה נקרא על שמו ולמען למד בי למודים אלו כי מה שתקן משה מתחלה ליקרא המצוה על שמו תקנו ישראל ל לאחרונה עוותתם אשר עותו במצרים על לכתם אחרי השלל לא כן משה כי במות משה המוציא והמביא הם העלים ותחשב להם למצוה שלימה מי ג"ר אתך) אבל אם יש בידו כח לגומרה ולא גמרה מתחייב בנפשו וקובר אשתו ובניו כדאשכחן ביהודה דלפי שהתחיל במצות הצלת יוסף ולא גמרה הורידוהו מגדולתו וקבר אשתו ובניו:

התנאי הששי הדיקדוק הגדול במצוה לעשותה כתקנה וכל פרטיה ודקדוקיה כמצותה:

התנאי השביעי הריצה ורדיפה לקראתה דכתיב דרך מצותיה ארוץ:

התנאי השמיני כל מצות שיכול הוא לעשות בידו יעשנה בידו ולא ע"י שליח כדאמרו בריש פרק שני דקידושין מצוה בו יותר מבשלוחו ובצורכי שבת היו האמוראים בעצמן עוסקים:

התנאי התשיעי המצוה שתבא לידו תחלה יעשנה ולא יניחנה עד שיעשה אחרת תחלה כדאמרו אין מעבירין על המצות:

התנאי העשירי לא יעשה שתי מצות כאחת שמא לא יכול להוזדרז בשתיה כדאמר אין עושין מצות חבילות חבילות:

התנאי האחד עשר יזהר בכבוד המצוה דכתיב גבי מצות כיסוי הדם ושפך וכסה במה ששפך במה דהיינו ביד ולא ברגל שלא תהא המצוה בזויה עליו וזה בנין אב לכל המצות ובמדרש תנחומא פ' ויגש אמר רשב"י אמר הקב"ה הוי מכבדין את המצות שהם שלוחי ושלוחו של אדם כמותו אם כבדת אותם כאלו אותי כבדת ואם בזית אותם כאלו אותי

בזית. התנאי הי״ב שלא יחמיץ המצוה אלא בהגיעה לידו ימהר לעשותה ולא יאמר מחר אעשנה דכתיב גבי שמירת חמץ ושמרתם את המצות בחיר״ק המ״ם ובחול״ם הוא״ו ובמדבר סיני רבה בפרשת מטות נקום נקמת בני ישראל אחר תאסף אפילו הכי נזדרז ומהר ויהושע שנתעצל נתקצרו שנותיו עשר שנים שהיה לו לחיות מאה ועשרים שנאמר כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולא חי אלא מאה ועשר:

התנאי הי״ג שיהא ממתין ומשתוקק מתי תבא המצוה לידו לקיימה דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר:

התנאי הי״ד הידור מצוה שנאמר זה אלי ואנוהו ודרשו ז״ל התנאה לפניו במצות אתרוג נאה סוכה נאה טלית נאה וכן כל המצות ואמרו הידור מצות עד שליש במצות:

התנאי הט״ו זריזות גדול במצוה כל דבר שמצותו ביום יקדים בבקר לעשותו וילפי מאברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר מכאן שהזריזים מקדימין למצות וכן כל דבר שמצותו בלילה יקדים בתחלת הלילה ובמסכת נזיר אמר רבי בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחא לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה זכתה וקדמתה ארבעה דורות למלכות:

התנאי הי״ו שישתדל אדם לעשות המצוה בחבורה ולא ביחיד שעל מצות ולימוד התורה נאמר חרב אל הבדים ונואלו ופירשו ז״ל חרב על רשעי ישראל של ת״ח שעוסקים בתורה בד בבד ולא עוד שמתטפשים שנאמר ונואלו וכן בכל המצות יש שכר יותר בהיות המצות נעשית על ידי רבים כדקאסר במסכת יומא במצות קרבן פסח שחט השוחט וקבל הכהן נתנו לחבירו חבירו לחבירו כדי שיתעסקו בה רבים במצות עד שיגיע הדם לכהן הקרוב אצל הכהן הקרוב למזבח ושפכי שפיכה א׳ כנגר היסוד:

התנאי הי״ז שלא עשה המצוה בחנם אלא יקנה אותה בשכר שלם ולא יקפיד כלל כדי להעביר רוח הטומאה כדאיתא בזוהר בפר׳ תרומה ז״ל שם ויקחו לי מאן דבעי לאשתדלא במצות ולאשתדלא ביה בקב״ה אצטריך דלא ישתדל ביה בריקניא במגנא אלא איצטריך ליה לבר נש לאשתדלא ביה כדקא יאות כפום חיליה והא איקימנא מלה דא בכמה אתרי יאות למיסב בר נש הוא אשתדלותא דקביה כמד״א איש כמתנת ידו וגו׳ ואי תימא הא כתיב לכו שברו ואכלו נלכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב דהאי איהו במגנא ואשתדלותא בלא כסף ואיהו אשתדלותא דקב״ה אלא אשתדלותא דאורייתא כל מאן דבעי זכי בה אשתדלותא דקב״ה למנדע ליה כל מאן דבעי זכי ביה בלא אגרא כלל. אבל אשתדלותא דקיימא כעובדא אסור לנטלא ליה למגנא ובריקניא בגין דלא זכי בההוא עובדא כלל לאמשכא עליה רוחא דקדשא אלא באגר שלים וכו׳

ורוחא קודשא לאו הכי אלא באגר שלים ובאשת דלות רב וסגי ובאתתקנותא הגרמיה ובאתדכותה דמשכניה וברעותא דלביה ונפשיה ולואי דיכיל למדוק ליה דישוי מדוריה עמיה עכ"ל:

ובספר שושן סודות סימן קפ"ז כתוב וזה לשונו הדברים אשר ראוי ומחוייב לכל בעל תורה הרוצה לקיים את המצות ראוי שלא לסורו מנגד עיניו שבעה כללים האלה והם נגד ז' ספירות ואם אינן כסדרן ואלה הם:

הכלל הראשון שלא יעשה המצוה בקלות ראש ובבזוי כדגרסינן בפ' כסוי הדם תנו רבנן ושפך את דמו וכסהו בעפר במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהיה המצות בזויות עליו והטעם כי המצות רומזות בהקף העליון במקום טהור ונקי הגוף האילן ולכן ראוי היות קיומם בנקיות ובכבוד שיהיו דומים לנדמה:

הכלל השני שלא יבזה האדם המצוה מצד איכת עשיית המצוה ממש כדגרסינן בפרק לולב הגזול לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה דרך כבוד אבל דרך בזיון לא והטעם כאשר פירשנו כי הידים אשר לוקח בהן לולב הם רומזים לעשר ספירות ולכן לא יהיה דבר חוצץ במחיצתו בינם ובין הלולב הרומז עם מיניו להקף אלא דבר של כבוד הדומה לנדמה:

הכלל השלישי שלא ישתמש לצרכו בגוף המצות כדגרסינן בפי במה מדליקין אמר רב יהודה אמר רב אסור לרצות מעות כנגד נר חנוכה והטעם כי המצות רומזות במקום הקדש לכן לא ישתמש בשרביט המלך אלא לצורך מצוה אחרת כרקי"ל דמדליקין מנר אל נר וכו':

הכלל הרביעי המבזה את המצות מצד כבוד גופו כאלו כבודו אצלו מכובד יותר מהמצות כדגרסינן בסוף כריתות ארבע צווחות צווחה העזרה ראשונה הוציאו בני עלי חפני ופנחס שטמאו את ההיכל צווחה שניה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן סיאבי וגו' שלישי פתתחו שערים והוציא מכאן ישששכר איש כפר ברקאי שמכבד עצמו ומבזה קדשי שמים מאי היה עביד היה כריך שיראי על ידיה ועביד עבודה הנך רואה מן הצווחה השלישית שנענש ישששכר על כי היה מכבד עצמו: והטעם כי עשה גופו שהוא טפל לצורה העליונה עיקר והבן זה ולכן נענש ובכל זה הכלל להיות נבזה בעיניו בעשות מצות הש"י כאשר אמר דע"ה ונקלותי עוד מזאת ושמחת בית השואבה תוכיח ועליהם נאמר כי מכבדי אכבד וגו' והטעם כי עשה הטפלה עיקר:

הכלל החמישי כגון השולח יד במצוה ליהנות ממנה קודם גמר ענינה בשלימות והורה היתר לעצמו בזה שחפציו קודמין לחפצי ש שמים וזה למדנו מענין בני עלי שאעפ"י שזריקת דם זבחים מתיר באכילה חלק הראוי לאכילה אעפ"י כן אין הכהנים זוכין בחלק

עד אחר הקטרת האימורין והם היו מקדימים חלקן להקטרת האימורים ועל הא גרסינן בפ"ק דיומא אמר רבי יוחנן מפני מה חרבה שילה מפני שהיו שני דברים גילוי עריות ובזוי קדשים דכתיב גם בטרם יקטירון החלב ובא הנער הכהן ואמר לאיש הזובח תנה בשר לצלות לכהן ויאמר לו האיש קטר יקטירון כיום את החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ויאמר לו כי עתה תתן וגו' ותהי חטאת הנערים גדולה עד מאוד הנראה שבכלל דבריו זה האוכל ושותה קודם התפלה כדגרסינן בפ"ק דברכות אמר רבי רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אל אלעזר כל האוכל ושותה קודם התפלה עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גיאוך כלומר אמר הקב"ה לאחר שאכל ושתה זה מקבל עליו עול מלכות שמים והטעם כי עשה התפלה עיקר:

הכלל הששי יש מבזה המצות ונוהג בה קלות ראש מצד ראותו כי היא בלתי מפורשת בתורה כל צרכה אלא שחכמים הראו לה מקום בדין ממדרשי התורה וכל המפקפק בזה כאלו כפר בכל התורה כלה. והוא הדין לשאר כל המדרשות. גרסינן בפרק חלק תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין התורה מן השמים אפילו אמר כל התורה כלה מן השמים חוץ מדקדוק זה חוץ מקל וחמור זה חוץ מגזרה שוה זה זהו כי דבר ה' בזה. והטעם כי כל פירושי התורה המקובלים הם מתורה שבעל פה באים ואם כן האי נברא דאמר הכי הרי קוצץ בנטיעות:

הכלל השביעי כבר ידעת מאשר קדם מהידיעה הקודמת והשרשים המונחים שתשמישי מצות נזרקין ותשמישי קדושה נגנזים ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב ושופר וציצית ותשמישי קדושה דלוסקפי ספרים מזוזות ותיק של ספרים ונרתק של תפילין ורצועותיהן ולכן יזהר אדם בתשמישי קדושה בכל מאמצי כחו לשמרם בקדושה עד כלותם ובאלה הדברים באה האזהרה עליהן בכמה מקומות בגמ' בפ' ואלו מגלחין אסור לישב על המטה וכו' בפ' מי שמתו המוליך עצמות וכו' בעי רב יוסף בריה דרב נחונייא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפילין וכו' מי שתולה תפיליו וכו' כל האזהרות באו להזהיר על שמירתן של תשמישי קדושה וכבר בארנו. עוד נבאר אנא תשמישי מצוה רומזים ואנה תשמישי קדושה רומזים ודע זה הנה בקיימך המצות שים נכח פניך אלו הדברים ויבילוך למקום חפץ נשמתך לדבקה בשם ה' אלהיך:

סוד אחר נלוה לזה והוא בקיימך המצות ראוי שתקיימה במבחר מתנותיך וזה יחלק לג' חלקים:

האחד ראוי לאדם שיבחר המין המשובח והמעולה לכל המינים הראויים ל לאותה מצוה וזה נתבאר מדגרסינן ריש פרק כל הקרבנות צבור והיחיד באין מן הארץ ומחוצה לארץ

מן החדש ומן הישן חוץ מן העומר ושתי הלחם שאין באים אלא מן החדש ומן הארץ וכולם אינן באים אלא מן המובחר אי זהו מובחר שלהם וכו' עד וכל הארצות היו כשרות אלא מכאן היו מביאין:

השני בעשותך המצות תהדרנה בתיקונים ובעשיית כדגרסינן בשבת פ' רבי אליעזר דכלים ובריש נזיר תניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות בסכה נאה בל בלולב נאה בשופר נאה בציצית נאה כתוב לו ספר תורה נאה בדיו נאה בקולמס נאה בלבלר אומן אח"כ תכריכהו בשיראים נאים:

השלישי שיעשה המצות לשמן והיא הנקרא מצוה מן המובחר אבל שלא לשמה מצוה נקראת מצוה מן המובחר לא תקרא כדגרסינן כפ' מי שאסר הריני נזיר בתרא אמר רבה ב"ב חנה אמר ר"י מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם ואחד שאכל לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם אמר ריש לקיש פושע קרית לי' נהי דלא קעביד מצוה מן המובחר פסח מיהו קעביד והטעם כי בכל כלל הנמצאות אין דבר דומה למקום שיוצאים ממנו המצות ולכן ראוי להיות קיימים במבחר המינים ודע זה סוד נעלם מרוב אנשי זמנינו בידוע כי תרי"ג מצות הם הם רמ"ח עשה ושס"ה לא תעשה וכל מצות לא תעשה עונשם מפורש מהם בכרת מהם מיתה בידי שמים מהם בארבע מיתות ב"ד וכן שאר העונשים אמנם מצות עשה עונשם לא נתפרש בתורה וזה הדבר נפלא אדון אחד אמרן למה יענש על לא תעשה ולא יעניש על עשה והלא יענש על עשה והלא עבר על גזרתו וצוויו בזה כמו בזה ולא די בזה אלא שאמרו יבא עשה וידחה את לא תעשה ו ולביאור אלה נאריך כי עת לקצר ועת להאריך:

אמר המחבר לבאר סוד הזה א"א מבלי שנקדים הקדמות אשר עליהם תבנה ותכונן יישוב הקושיא הלזו וזה כבר נתבאר בכמה מקומות מהגמרא ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא כדגרסינן בחולין ובפ' א' דקדושין תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה ומתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלוי בה בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים ואמרינן התם למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך ותו גרסינן בפ' קמא דע"ז אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום ולמחר לקבל שכרן ותו גרסינן בפ' כסוי הדם בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת כל העולם כלו ניזון בזכות חנינא בני וחנינא בני

די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ותו גרסינן בפרק קמא דתעניות אל אמונה ואין עול כשם שהקב"ה משלם שכר לצדיקים על מצות שעושים בעולם הזה לעולם הבא כך משלם שכר לרשעים על מצוה קלה שעושים בעולם הזה ואין עול כשם שהקב"ה נפרע מן הרשעים על עבירה שעושים בעולם הזה לעולם הבא כך נפרע מן הצדיקים על עבירה שעושים בעולם הזה בעה"ז כדי לזכותם לעולם הבא:

תו גרסינן בפרק המקבל אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו דקאי בביתי הקברות של גוים וכו' עד ולאו כהן הוא מר מאי טעמא קאי בבית הקברות אמר ליה ולא מתני סדר טהרות דתני רבי שמעון בן יוחא קברי גוים אין מטמאין וכו' אמר ליה בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא אמר ליה אמאי אמר ליה דחיקא ליה מילתא טובא דבריה עייליה לגן עדן אמר ליה פשוט גלימך ספא שקול מהני טרפי ספא שקל כי הוה קא נפיקין אזיל שמע דקאמרי מאן קדים ואכיל עלמא כרבה בר אבוה נפיץ שדינהו: נמצאה למד מכל אלה ששכר מצות בהאי עלמא ליכא: וכן יש בידינו שכל תרי"ג מצות יש דוגמתן בעשר ספירות וכל מצות עשה שי שיעשה האדם בעולם הזה הוא מחזיק לענין הרומז אליו ונעשה עליו מליץ טוב ואוי לנפש הנוסע לאותו העולם ולא יהיה בידו מצות מעשיות כי לא יהיה לו מקום להאחז במרכבה העליונה ומייגן עליו בעולם הזה מן הפורעניות ובעולם הבא מעונש הלאוין הנה המבטל מצות עשה עונשו עצום והראיה מהא דגרסינן בפרי עושין פסין ובשילהי חנינה פושעי ישראל אין אור של גהינם שולט בהם קל וחומר ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב היה באש הרבה כמה שנים ואין האור שולט בו פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון ע"א כמה וכמה (פירש אל תטעה שאינו שולט בו כלל ועקר שאם כן אתה נותן יד לפושעים שעל דבר זה ישענו אך פי' כי כמו שישלוט האור במזבח הזהב בשרפו ולא יתכהו ויאבדהו כן בנפשות החטאים ישלוט האש לנקותם ולא לכלותם ולאבדם ח"ו בזכות המצות מעשיות שעשו עם היותם פושעין ע"ד ופושעים יכשלו בם שאיכלים הפסח לשם אכילה גסה שכיון שיש כח לעשות לשמה ולא עשו לא נסתפק עד שקראם פושעים ולא מעוותים כי טוב מהם מי שלא אכלו כל עיקר כי זה יודע מציתו ומורד ואוכל לשם אכילה גסה פושע הוא ודלא כר"ל דקאמר מצוה קעביד כמבואר למעלה בחלק הני לי יג"ר שהדותא) הנך רואה שמצות מעשיות מגינה מדינה של גיהנם ואחרי ההקדמות האלה נבוא להתיר הספק הגדול אשר נסתפקנו למה לא נתפרשו עונשי מבטלי מצות עשה וזה דע כי אין כל עונשי גיהנם כדאי אצל השכר המזומן על מ"ע לעולם הבא כי טוב לו לאדם לקבל כל עונשי גיהנם ובלבד שלא יפסיד שכרו לעולם הבא והראיה העצומה שאם לא היה

עון בטול מצוה עשה חמור מן דין עונש לא תעשה למה אתי עשה ודחי את ל"ת וכי דבר שאין עונש בביטול עשיותו יהיה חמור לדחות דבר שיש בו עונש בעשייתו אלא ע"כ אין הדבר כן ועוד ראיה באבות תנן תורה ומעשים טובים כתרים בפני הפורעניות גלה לנו הסוד כי הם מגן לכל עונשי לא תעשה. ועוד ראיה שפרקליט אחד של מצות עשה דוחה כמה קטרוגים של לא תעשה שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ובכלל דע כי לא יכול הפה להוציא עונש מבטל מצות עשה לכן לא נכתב ענשו והוא דומיא דעולם הבא עין לא ראתה וגו' ודע זה. עוד נביא לך ראיה אחת ומאמר א' המורה ממנו גודל מעלת השכר ובטול מצות עשה וזה שהפושע בגופו לבטל מצות עשה ענשו חמור יותר מן העוברין על לא תעשה שאם עבר אדם על לא תעשה וכששקלו זכיותיו ועונותיו והם שוים אלו כנגד אלו על זה אמר רב חסד מטה כלפי חסד אבל אם בכלל מחצה עונותיו עון בטול עשה והוא מכלל פושעי ישראל בגופן כנון קרקפתא דלא מניח תפילין מעולם אפי' שזכיותיו ועונותיו שקולים זה כנגד זה אין בזה רב חסד מטה כלפי חסד אי אפשר לו שלא ירד לגיהנם כדאיתא בפ"ק דר"ה ראה והפליא על בה מצות עשה ומעלתה שהפסידה ממנו מדת רב חסד:

אמר המחבר לא אחריש בדי מצות עשה ואין ערכה: גרסינן בכתובות פרק הכותב אמר רב כהנא לרב פפא לדידך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה אי אמר לא ניחא לי למעבד מצוה מאי אמר ליה תניתו' בד"א במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון שאומרים לו טול לולב ואינו נוטל עשה סוכה ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו והני מילי במצות עשה שאין מתן שכרה בצדה אבל אם מתן שכרה בצדה אין מכין אותו כדגרסינן פי כל הבשר תניא כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה. הנה לך עונשה מבואר עונש חמור בלי חמלה:

וראוי שתדע כי המצות הן קשר אחד אי אפשר להיות האחת בלתי האחרת כבגד הנארג שכל חוט וחוט דבק בחבירו ועוזר בקיומו וכבר קדם לך הדבור כי המצות רומזים להקף וכל הנמצאות כלם מן ההקף נשתלשלו ולכן הנמצאות כלן קשורים בזה ועוזרי' זה בזה ואי אפשר להיות האחד בלי חבירו. וכן יש בנמצאות בכל הארבעה המרכבות דומם צומח חי מדבר סגולות נפלאות כאשר נודע זה לבעלי המחקר המנסים טבעי הנמצאות. ויש ל"א סגולה מיוחדת שהיא מאירה ומאחר שבאלה הנמצאות. השפלות נמצאו שנויים כאלה וסגולות כ"ש וקל וחומר למצות התורה היוצאים מעצמות ההקף וצדקה וקטרת וציצית יוכיחו וזה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ודע זה:

ונמשיל לך משל אחד כבר ידוע מן החוש שהפת מועלת מן הרעב והמים מן הצמא. והאש מן הקור וכל אחד משונה מחבירו כך כל מצוה ומצוה צורך גדול למתן השכר הראוי לה ואם בטל אחת מהן ולא קיימן ימצא החסרון דמיון מי שקבץ מזונות רבים ולא הכין מים מות ימות בצמא אע"פ שהכין כל מיני מזונות והוא הדין לשאר מיני הצורך כן המצות אם לא קיים כלם נפל מידו השכר המוכן מקיומם. פקח עיניך וראה המבטל מצוה אחת עד היכן אפשר להגיע הזיקו מצד בטולה וכן יש סגולת למצות דבר טוב והפכו שהוא פורעניות כענין ששנינו בעשרה מאמרות שבעה מיני פורעניות וכו' בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכו'. על שלש עבירות נשים מתות וכו' בעון בטול תרומה בעון חלה וכו'. לפיכך אם בעל נפש אתה שים נכח פניך אלה הדברים ותזכה בם בעולם הזה ובעולם הכא עכ"ל ספר שישן סודות. בסוף פ"ק דקידושין תנו רבנן לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידו שחטא אובד ממנו טובות הרבה ראב"ש אומר לפי שהעולם נדון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה שנאמר וחוטא אחד וכו' בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה עכ"ל:

וכתב הרב רבינו יצחק דמן עכו מעשה היה ברב רבינו יוסף ניקטול"א שחלה עד קרוב למיתה ונים ולא נים תיר ולא תיר ראה שני אנשים שוקלין עונותיו וזכיותיו במאזנים שקולין שוה בשוה מיד נתעורר ונתחזק ושקל התפילין ושם אותם מיד התחיל להרפא ועלה ממות לחיים כי הכריע כף הזכיות

תנן בפרק בתרא דבכורים כל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם וכתב עלה הרב רבינו עובדיה אע"נ דאין בעלי אומניות חייבין לעמוד מפני תל תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתם כדי של שלא יתבטלו ממלאכתם מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי ביכורים דחביבה מצוה בשעתה ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה ומפני נושאי התינוק לברית מילה עכ"ל:

כתב רמב"ן בפירוש החומש פרשת ואתחנן על פסוק ועשית הישר והטוב וז"ל ולרבותינו בזה מדרש יפה אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמרו חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם כאשר לא צוך הן דעתך לעשות הטוב והישר כי הוא אוהב הטוב והישר זה ענין גדול לפי שא"א לזכור בתורה כל

הנהגות האדם עם שכניו וריעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר והיושר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין וכגון מה שהזכירו מדינא דבר מצרא ואפי' מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא כבל ענין תם וישר עכ"ל. אחרי שהקדמנו הקדמת על כבוד מצות אלהי ישראל דרך כלל יש לי להקדים פרקים על המצוה העיקרת שורש כולם ואחר כך נמנה אותן אחת לאחת למצוא חשבון:

ידיעת ה'

פרק א

יסוד היסודות ועיקר הכל לידע שיש אדון יחיד קדמון בלי ראשית בלי תכלית הוא המציא כל הנמצאים והוא משגיח בהם ומנהיגם וקיומם וחיותם ממנו יתברך שנאמר אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וכתיב כי עמך מקור חיים וזו היא המצוה הראשונה שצונו ה'. ובפרשת וארא ברעיא מהימנא אמר וידעתם כי אני ה' פקודא דא קדמאה דכל פקודין וכו' למנדע דאית שליטא עילאה דאיהו רבון עלמין כלהו וכו' וברא ליה לבר נש מעפרא ונפח באפוי נשמתא דחיי כד נפקו ישראל ממצרים לא הוו ידעי ליה להקב"ה כיון דאתא משה לגבייהו פקודא קדמאה דא אוליף לון דכתיב וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וגו' מסיק כד יהב קב"ה אורייתא לישראל בטורא דסיני מלה קדמאה איהו אנכי וכו' הכא איהו רזא דפקודא קדמאה למנדע ליה עכ"ל לענייננו ולפי שמצוה זו היא שורש כל המצות לכך השרה עלינו נבואה בסיני ודבר אלינו פנים בפנים והשמיענו אותה מפיו וגם צונו מפיו שלא יעלה על לבנו שיש לו שני לעצמותו שנא' ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכן ארז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שני אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מנין כל כל המצות תרי"ג השתים שמענו מפי ה' ותרי"א שמענו מפי משה ע"ה שני' תורה צוה לנו משה תורה בגמטריא עולה תרי"א הכי איתא בסוף מסכת מכות. ומהו זה שכתוב בדברי הנביאים ותופשי התורה לא ידעוני וכתיב ישראל לא ידעו וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי והלא ידיעה זו זיל קרי בי רב הוא ואפילו עם הארץ שבישראל יודע אותם אלא מכאן אתה למד שפירוש ידיעה זו כעין ראיה בתוקף האמונה דומה למשכיל

בעיני שכלו באלו רואהו בעיני בשרו דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי וזהו שאמר דוד הע"ה עיני תמיד אל ה' וא' שויתי ה' לנגדי תמיד ושלמה אמר החכם עיניו בראשו פי' עיני שכלו בשורשו שהוא יתברך ראש כל ראשית סבת כל סיבה וזהו אחז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כלומר שהאמונות שבהם שה' יחיד וקדמן כאמור וצדיק באמונתו יחיה ועמוד בזה הוא מאמר הרב רבי יהודה הלוי בפייטו של ראש השנה השתונן והכונן והתבונן בסודך והבט מה אתה ומאין יסודך ומי הכינך ומי הבינך וכח מי יגידך חקור פעליו:

פרק ב

אדון יחיד זה יתברך אין יחיד כיחודו הוא יחיד מיוחד אין עוד מלבדו דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו וזהו שיסדו אנשי כנסת הגדולה בברכת יוצר אור כי הוא לבדו מרום וקדוש פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות אמרו חכמי הקבלה מלת הוא לבדו רמז לאדון יחיד זה שאין לעצמותו שני והעשרה כנוים שמפרש אחר כך מרום וקדוש וכו' עד אדון הנפלאות הם רמז לעשר ספירות שהאציל הוא ית' ממנו. עליהם רמז דוד הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה ההוד והדר רמז לעשר ספירות דלשון ספירות לשון אורות הוא כמו ספיר ויהלום וה' אלהי גדלת מאד רמז לאדון יחיד שאין לעצמותו ושני והספיר' הראשונה שהאציל כ"ע הוא מאירה יותר מכל התשע וכל מה שהאו' מתפשט הוא מתעבה עד שהספירה האחרונה שנקראת מלכות נקראת נהורא תכלא בכל הזוהר ובמדרש שיר השירים זוהר חשוך ואמרו בתיקונים שהספירה הראשונה נקראת אור קדמון אור צח אור מצוחצח ואמרו האי כתר עילאה אע"ג דהוא אור קדמאה אור צח אור מצוחצח אוכמ' הוא קמי עילת העילות ועל האחרונה נאמר מלא כל הארץ כבודו ומתרגימינן מליא כל ארעא זוו יקריה ומשל אדון יחיד וספירותיו דומה לשמש ולאור הזורח ממנו ומתפשט בעולם והיינו דאמרו פ"ד דסנהדרין אמר ליה קיסר לרבן גמליאל אמריתו כל בי עשרה שריא שכינת' כמה שכינת' איכ' קריי' לשמעיה מחיי' בהפתקיה אמאי עאל שמשא בביתיה דקיסר אמר ליה שמשא אכוליה עלמא ניחא אמר ליה ומה שמשא דהוא חד מן שמשי דקמי' קב"ה ניחא שכינתא על אחת כמה וכמה ע"כ:

ופירש רש"י קרייה רבן גמליאל לשמעיה דקיסר מחייה בהפתקיה הכהו על צוארו א"ל קיסר שמשא אכוליה עלמא ניחא שמשא חמה עכ"ל וכללית של התשעה ספירות נקרא נהורא חיוורא והמלכות דהוא נהורא תכלא כסא לנהורא חיורא והכל יחדיו כסא למאציל

יתב' כי כל העשיה יחוד אחד בלי שום פירוד משל לאור הנר שלמעלה אור לבן ותחתיו אור תכלת והתכלת כסא ללבן והעם אשר בחר צוה אותם להדבק במחשבתם אל האור התכלת הזה והם דומים לפתילה שנקשר בה אור תכלת ועליו האור הלבן נמצאו קשורים בשניהם יחדיו וזהו שאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום כלומר אע"פ שאתם דוגמת הפתילה הנקשרת לאור התכלת המכלה כד"א כי ה' אלהיך אש אוכלה ועלה כתיב בספר דברי הימים וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה זה זבחים אפילו הכי אתכם לא תכלה אדרבא על ידי דבקותכם בה' אתם חיים וקיימים הכי מפורש בפרשת בראשית בזוהר דף נ"א:

פרק ג

האנשים הצדיקים אור תכלת זה מאיר על ראשיהם ואף על אשר היו חטאים ושבו בתשובה שלמה בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאודם דוגמת מלאכי השרת דכתיב ויבואו שני המלאכים וירא לוט ושם איתא בזוהר זה לשונו וירא לוט חמא ל לשכינתא וכי מאן יכול למחמי לשכינתא אלא חמא זהרא חד נהיר סלקא על ראשייהו וכדין ויאמר הנה נא אדנ"י באלף דליי"ת כמד"א ובנין שכינתא ההוא נהירו דנהיר קאמר עכ"ל ומינה למוד לו ירא דכתיב נמי גבי אברהם דהכי הוא פירושיה וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם וישתחו וגו' והסבה ששורה על ראשיהם מפני שהם חרדים מפניו ית' שנא' ונובה להם ויראה להם ושם אור זה יראה ומצא מין את מינו וניעור וכן הצדיקים תמיד יראים מפניו שאין מסיחים דעתם ממנו ית' ולכך שורה על ראשיהם ולכך נקראו הצדיקים מלאכי השרת כדאי' בסוף מסכת קודושין ובסוף פ' שני דנדרים מאן מלאכי השרת רבנן ואמאי קרי להו מלאכי השרת משום דמצויינים כמלאכי השרת ופירוש רש"י במלבושים נאים ע"כ והרמז שתמיד יעטו כמעיל חרדה מלפניו כדכתיבנא לעיל זכר לדבר חרדה ילבשו ועליהם אמר דוד ברכו ה' מלאכיו כדאיתא בזוהר ובמדרש ובכמה דוכתי בזוהר מפורש שמאיר אור זה על ראש הצדיקים ועל זה נאמר וה' בראשם ועכשיו הדבר נסתר ולעתיד יהיה נגלה דכתיב וה' עליהם יראה וגם בעולם הזה אחר הפרד הנשמות מן הגוף בבואה אל גן עדן עליהם יראה האור הזה לעיני כל היושבים שם וזהו שאמרו ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם לא אמרו עטרות אלא עטרותיהם שכבר היו עליהם בעולם הזה בהסתר וראיה שגם על ראש בעלי תשובה מאירה ממר עוקבא שהיה בעל תשובה והיתה מאירה על ראשו כדאיתא בסוף פ' חמישי דשבת ובסוף פרק שלישי דסנהדרין שלחו ליה למר עוקבא לדזיו ליה כבר בתיה שלם וכתב שם רש"י ז"ל לדזיו ליה כבר בתיה כמשה שהוא בן בתיה לפי שמקרין

אור פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה לשון אחר כבר בתיה כמשה שהוא בן בית דכתיב בכל ביתי נאמן הוא. לדזיו ליה על שם שהיה חכם וכתיב חכמת אדם תאיר פניו ומצאתי בספר הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה ונתן עיניו באשה אחת ועלה בלבו מינא ונפל בחולי ואשת איש היתה לימים נצרכה אותה אשה כלום ממנו ומתוך דוחק' נתרצית לו וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים ועל שם כך קרו ליה נתן דצוציתא במסכת שבת על שם נצוצין דנורא הכא נמי להכי כתבי לוה הכי על שם האור שהיה זורח על ראשו עכ"ל בסנהדרין. וכן כתבו נמי בתוספות בשבת וא ואע"פ שהאור נסתר ל לעיני המון העם לחסידים הקדושים היה נגלה בזמן הגמרא ומי שיודע בעצמו שהוא צדיק גמור אוב על תשובה גמור צריך שיהיה תמיד בישוב ובכובד ראש ונותן לב על אור הזה שעל ראשו כי מה היתה לו ואם אינו רואה אותה בעיני בשרו תהיה האמונה חזקה בלבו כעין ראיה והרי אתה רואה במלכותא דארעא הגינ"י שאשרוש שיש על ראשיהם כובע לבן הוד מלכות על גבי הכובע שלהם והם מתפארים בו ונכבדים בעיניהם וזהו פירוש שני בפסוק החכם עיניו בראשו שכתבתי לעיל והכי מפורש בפי בלק בזהר בדרש הינוקא וז"ל פתח ואמר החכם עיניו בראשו וכי באן אתר עיניו דבר נש אלא בראשו דילמא בגופיא או בדרועיא דאפיק לחכם יתיר מכל בני עלמא אלא קרא הכי הוא ודאי דתנן לא יהך בר נש בנילווא דרישא ד' אמות מ"ט דשכינתא שריה על רישיה וכל חכים עינוי ומלוי בראשו אינון בההוא דשריא וקיימא על רישיה וכד עינוי תמן לינדע דההוא נהורא דאדליק על רישיה אצטריך למשחא בגין דגופא דבר נש איהו פתילא ונהורא אדליק לעילא ושלמה מלכא צווח ואמר ושמן על ראשך אל יחסר דהא נהורא דבראשו אצטריך למשחא ואינון עובדין טבין ועל דא החכם עיניו בראשו ולא באתרא אחרא עכ"ל וסיפיה דקרא והכסיל בחשך הולך יפורש לפי דרך זה על רוח הטומאה הנקרא חשך כמפורש בזוהר בכמה דוכתא חופפת על הרשע מראשו ועד רגליו ועל זה עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם:

פרק ד

כל מגמתנו בכל תפלותינו ובכל עבודתינו בלמוד התורה ובמעשה המצות אל אדון יחיד יתי להמשיך ממנו שפע אל ט' ספירותיו שהוא דאור הלבן ולאור התכלת שמחובר ללב להשפיע אלינו וזהו שאמרו במסכת ברכות המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה למטה לעשר ספירותיו למעלה רמז לאדון יחיד שממנו האור זורח וחתימת תפלתינו עלינו לשבח לאדון הכל הוא אדון יחיד כי יוצר הכל הוא. והוא מה שאנו אומרים אחר כך ואנו משתחוים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כי מלך רמז לאדון

יחיד. מלכי רמז לשלש ספירותיו שהם נעלמות המלכים רמז לבי"ע שהם נגלות בערך הנעלמות הקב"ה רוצה לומר כי הוא שורש כל הקדושה והוא מקור הברכות וזהו שצוה רבי אליעזר לתלמידיו מידיו כשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים. ובמסכת אבות אמר ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך לפני מי אתה עמל כיון אל התורה ומלאכתך כיון אל קיום המצות וכמאמר הכתוב אם בחקותי תלכו שפירושו שתהיו עמלים בתורה ולא אמר אם בחקות תלכו אלא בחקותי כלומר שתשימו לב אל מי שהחוקים שלו וכן במעשה ואת מצותי תשמרו ועשיתם ועל זה נתרעם יתי ותופשי התורה לא ידעוני ר"ל דאין נותנין על לב לאדון יחיד הנותן התורה שלפניו הם עמלים וכיון שיעלה האדם על לבו לפני מי עומד ועובד מיד ירתע ויחרד חרדה גדולה לכך אמרו חז"ל כשיעמוד אדם להתפלל יהיה באימה ובפחד וכן בתחילת לימודו וגם בכל מצוה שיעשה צריך שיהיה זע וחרד בשומו על לב לפני מי הוא פועל וכן אמר רשב"י כל פקודא דלאו היא' ברחימו ודחילו לאו פקודא היא שהיראה והאהבה בעת הלימוד והתפלה והמצות הוראה שנותן לב לפני מי הוא עומד ומשרת ובלא זה הוא דבר בטל וכמאן דליתיה דמי ומי שלא למד חכמת הקבלה ועובד את ה' בתום לבבו אעפ"י שאין מלאכתו שלימה מלאכת ה' תקרא בשומו על לב ברעדה אדון יחיד אך אשר למד החכמה הוא מסוכן מאד אם לא ישמר כמפני חרב שלא יחשוב בלבו שיש נשמות בעצמותו ח"ו וזש"ה ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה וכן מצינו לרשב"י ע"ה בעוסקו בעומק החכמה בראש אדרא דנשא אמר לחבריא שומו ידכם בחיקו ושמו ידיהם ופתח ואמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ושם בסתר וענו כל העם ואמרו אמן ופירש בסתר בדבר הנסתר הם סבירותיו שהחושב שום רמז גשמות כעושה פסל ומסכה חשוב אוי לו אוי לנפשו אלא הם רוחניות פשוט ואם תאמר למה כל זה העונש והלא לא נתן גשמות בכבה הראשונה אלא בספירותיו הם דמיון מלבוש יש לומר זה פגם גדול במלך גדול ונורא נצחי ומעל בו מעל בדמותו בשכלו שהוא יתברך יעטה מעיל גשמי ח"ו ומי שלא חס לכבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם וארור הוא ומקולל ואין לנו רשות לומר בלבושו אלא מה שאמר הכתוב עוטה אור כשלמה דוגמת אור המתפשט מעצמות השמש ודוגמת אור הנר שבה גון לבן ותכלת כדכתיבנא לעיל וכל גשמיות שנמצא כתוב בתורה הכל משל וחידה לדברים דקים רוחניים מאד וא"ת א"כ מי הכניסנו בתגר זה לא נלמוד חכמה זו כלל י"ל חסרון גדול הוא שודאי אין ראוי להסתכל במלך כשהוא ערום אלא כשהוא לבוש בגדי תפארת כמה דאת אמר ה' מלך גאות לבש גאות הם רמז לעשר ספירותיו ודרך רמז אמרו ז"ל האוחז ס"ת ערום נקבר

ערום והקשו בגמרא ערום ס"ד אלא ערום מאותה מצוה, ס"ת משל למאציל ב"ה מטפחת רמז לספירותיו זה הוא מי שנותן לבו למאציל ולא שת לבו לספירתו מהו ענשו נקבר ערום קס"ד ערום כאלו לא עשה כלום והקשו ערום ס"ד הא ודאי ליתא דכיון דעבד את ה' בתום שכרו אתו אך ערום הוא מאותה מצוה שלא נתן כבוד לתורה והכי נמי בנמשל לא נתן כבוד למאציל לתת לב לבנדי תפארת שהיא עוטה וכמין פרגוד אור והוא עומד אחורי הפרגוד ומתוכה במורא גדול הסתכל במלך ית' והכל בעיני השכל לא בעיני בשר:

פרק ה

כתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו ופירוש בספרי בכל קראנו אליו ולא למדותיו וכתוב בספר אלימה בעין כל הענין הוא כי המדות הם לבושים וכסאות לאלוה וכאשר אנו מתפללים ומיחדים המדות על ידי מצוה או תפלה הכונה לתקן המדות להכינם שיהיו כסא אליו ויתקרבו אליו ויתוקנו לקבל אורו ושפעו וזהו עבודתו שהוא ית' לא יקבל תועלת מהעבודה שכיי ישעו וחפצו להטיב לזולת וכאשר ימצא התחתונים בלתי מוכנים ל לקבל טובתו לא יוטבו ממנו בסבת מיעוט הכנתם ונמצא טובו בלתי מתפשט בהם ואין הגרעון מצד עצמו כי אם מצד התחתונים כי בלי זה אין רצונו להטיבם והגורם הכנתם לקבל הטובה ההוא יקרא עובד כי העבודה הוא התקרבות המכון והכנתם לקבל הטובה הנשפעות ממנו:

אמנם כשתכוין בשום ספירה מן הספירות לא תדמה בשכלך בה שום דמיון בכח המדמה אשר לך שיכניסך הדמיון בהגשמות הספירה והוא טעות גמור ועון פלילי אמנם תשכיל בשכלך השכלת ענינם ותדמה את אותיות השמות שזאת מותר לך אמנם המדמה יותר מאותיות מגשים ודמיון האותיות בהשכלת השכל שזה הויה מיוחסת מורה על סוד הספירה בסוד הנקודות אשר בכל אחת ואחת אמנם באו"ן סוף ברוך הוא לא הותר לך לדמות שום דמיון כלל לא דמיון אותיות ולא שום דמיון אלא להשכיל בשכלך שיש שכל פשוט על שכל פשוט ולמעלה מכל השכלים הפשוטים נמצא במציאות מה שלא יגבלהו שכל פשיטתו רק בשלילה מכל אפיסה בשכל ובחיוב מציאותו ובדרך רצוא ושוב כאשר נאמר:

ובזה מתורץ קושיא עצומה כתיב כי לא ראיתם כל תמונה וכ' ותמונת ה' יביט ר"ל שלא ראיתם סוד תמונת יהו"ה בו ח"ו אלא סוד תמונת הנהגה זו ותמונת שם יהו"ה היינו סוד הספירות הם למטה הפועלות מתפשטות ממנו כי עצמותו לא יצדק בו שום תמונה ושום דמות ושום פעולה וע"ז נא' ואל מי תדמיוני ואשוה:

דע שאמיתת עצמותו יתב' בלתי ידועה אלא אל עצמו שידיעתו אין לה תכלית והוא אין לו תכלית והוא וידיעתו וחכמתו הכל אחד והוא יודע את עצמו ואין זולתו שידע ממנו כלל רק בפעולותיו וזהו חקור פעליו רק אליו אל תשלח ידך והוא המכיר פעולותיו על אמיתתם הוא בעצמו שהפעילם והמציאם ואין אותו מדע ענין מחודש בו מפני המצאתם אמנם דבק בו הוא ומדעו אחד ויודע בהם בקדימתו אמנם הנמצאים כל השכלתם לידע פעולותיו והכתר משכיל להשיג עצמו והנפעלים ממנו באמצעות כח האי"ן סוף ברוך הוא השופע בו וכן חכמה ובינה ושאר הנמצאים אמנם להשיג אמיתת עצמות המאציל ח"ו אין לחלק ההשגה הזאת לחלקיו שאם כן נתלה לו תכלית ולזה הוא שאין לו תכלית יודע את עצמו וכל השאר השגתם בפעולותיו:

גם הידיעה בחיוב מציאותו יגדל או ימעט שאנו נדע חיוב מציאותו מהכרח אחד או שנים והמלאכים יחייבו מציאותו ממאה הכרחיות והמתעלים עליהם מאלף והמתעלים עליהם ממאה אלף ועוד אנו נחייב מציאתו מכה אלו הפעולות הגשמיות שהם פחותות בערך הנפלאות העליונות לכל העליונים יחייבו מציאותו מצד הפלאים העליונים והמשובחים ולכך יקבע חוזק דבקותם ואמונתם דבקות נפלא בתשוקה חשובה והם יתעדנו בהשגה ההיא תכלית העידון ועל דרך זה תתעלה תשוקת העבודה אל הגלגלים על בני אדם ותשוקת המלאכים על הגלגלים וכן תתעלה זו למעלה מזו המשל בזה הנער שאינו מכיר אלא בחשבון העשרה יחשוב שלמעלה מעשרה אין לו תכלית ויחשוב אין לו תכלית מעט הערך ומי שידע חשבון המאה יחשוב אין לו תכלית למעלה מהמאה ומי שידע במספר הרבה מאוד ידע אין לו תכלית הרבה מאד כך ממש בחיוב מציאותו מנעשי"ם ונוצרי"ם ונאצלי"ם:

אחד מלת אחד בעצם אינו צודק מפני היותו אחד שאין כיחודו ולכך המקובלים ייחסו מלת אחד בעשר ספירות א' ח' ד' א"ח תשעה ספירות ד' מלכות ואמרו על האין סוף ברוך הוא שהוא לפני אחד ר"ל קודם לאחד והיינו דתנינן בספר יצירה ולפני אחד מה אתה סופר רצו בזה להרחיק ממנו אפילו תאר האחד בענין שמלת אחד בספירות יאמר על צד החיוב ובא"ס ברוך הוא יאמר ע"צ שלילה וזה אחד ואין יחיד כיחודו ומכח אחדותו מאחדם והם אחד מכחו המיוחד בענין שהוא מקור אחדות שהוא מייחד הצריכים ייחוד והיינו אמונתנו בק"ש באומרנו אחד שאנו קושרים הספירות בא"ס ברוך הוא מפני שלא יצדק באמת בהם אחד אלא על ידי היות א"ס ברוך הוא קושרם ומאחדם והיינו שא"ס ב"ה יודע ספירותיו והוא וידיעתו אחד וכיון שכן הספירות אינם מצדו עשר אלא אחד מאוחדת עמו שהוא היודע הוא הדעת והוא הידוע ולכך בהיות הספירות מתקשרות

בו ומתאחדות באחדותו הוא מקור נובע בהם אחדות ולא לספירות לבד אלא עד פתח לבנת הספיר מתאחדים מאחדות בסוד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שענין ועד קרוב לענין אחד בענין שא"ס ב"ה נובע אחדות לספירות ומהספירות נובע אחדות מכחו להיכלות ולזה כל איזה יחוד שימצא בספירות צריך לכוין באחד המייחד כל הצריך ייחוד וכדאיתא בתיקונים ובגין דאנת מלגאו ומייחד לון כו' מלת אחד שאנו אומרים אינו באמירה ודבור כי בו יתברך לא יצדק שום אמירה ודבור אמנם הוא אחד שכלי שהשכל דן בו ברצוא ושוב בהרהור ומחשבה וכן אמרו רז"ל צריך להאריך באחד כדי שימליכהו כו' נמצא שאחד המכונה אינו בא"ס ב"ה אלא בספירות ואחד בא"ס ב"ה הוא בהרהור ולא בפה מפני שהרהור ברצוא ושוב:

אינו גוף צריך שתדע להפשיט הנשמות מהמלאכים ולמעלה הנה השכל הזה השורה על המוח יש ששיעורו הרבה ויש ששיעורו מעט ואינו מצד הגוף שהרי כל בני אדם יש להם מוח אלא מצד זה שהשכל בעצמו ענין לעצמו והנה השכל הזה המשכיל הדרושים והענינים יתרבה ענינו או ימעט לפי מה שיהיה האדם משכיל מפני שהשכל בכח לא בפועל ועתה תצייר שהשכל הזה ימצא בעצמו בלי שיתוף הגוף ותצייר שיש שכל כולל לא ישוער ועוד שהשכל הזה יהיה לו שכונה באבר זולת המוח ויהיו ב' אברים בהם יחד והם שני גלגלים להם שכל גדול רחב הנה לא ישתמשו שני שכלים אלו בפה ובאזנים ולא ידבר זה לזה וישכילו זה לזה והנה לפי זה לא יצטרכו השכלים האלו לפה לדבר אלא לאדם שדבורו כלי להוציא רצונו ושכלו לחוץ אל האדם שכמותו אמנם אלו השני גלגלים שהם כדורים ואין להם פה ולשון אמנם יש להם שכל ישכיל את חבירו ויתן כח א' בחבירו בשכל והיינו אומרו השמים מספרים וגו' אין אומר כו' ואחר כך תצייר השכל הזה בלי כלי כלל והוא המלאך אחר כך תצייר שכל כולל שכלים אלו אלו עד אין תכלית והוא הכסא וכיוצא יעלה מדרגה למעלה ממדריגה בספורות וירגיל עצמו להפשיט הגוף:

ואל תתמה בדעתך שיש אלוה ע"צ המגביל שא"כ נמצאת מחייב מציאותו בדעתך ע"צ הגבול והגשמות ח"ו אמנם תדמה בדעתך חיוב מציאותו לבד והוי רץ לאחור שאם יעלה דמיונך ביותר מזה נמצאת מהרהר באלוה מצד חיוב עצמותו והדמיון יגביל ויגשים לכך תן לד לדעתך מחסום ואל תתירהו יותר מדאי אלא תחייב מציאותו ותשלול השכלתך מהשגתו ושתיהם כא' ברצוא ושוב רצוא לחייב המציאות ושוב שלא תגביל וזהו שאמר בספר יצירה ואם רץ לבך שוב לאחור וענין זה אפילו בחיות הקדש והחיות רצוא ושוב ואפי' בספירות הנקראות חיות רצוא לחייב המציאות ושוב שלא להגביל וזהו נמי אומרו

בזוהר ברח לך אל מקומך ומה אם בספירות נאמר כן כל שכן בנבראים כל שכן ביצורים כל שכן בנעשים וכל שכן במלובשים בחומר כמונו וזהו שאנו אומרים אחד ברצוא ואין יחיד כיחודו בשוב:

קדמון יש למשכיל ליזהר ולהשמר שלא ידמה שום נמצא קדמון זולתו כלל ועיקר ואפילו הכתר ראש לכל הנמצאים ממנו הוא חדשו והמציאו שכבר קדם אליו העדרו ער שאין סוף חדשו והמציאו ואין שום נמצא קיים במציאותו של שלעולם לא יעדר אלא הא"ס ברוך הוא אמנם מה שנאמר עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו לבד אין הכוונה אלא על התפשטות האצילות קודם גמר ההתפשטות והיינו עד שלא נברא ונאצל העולם שהוא הבינה הנקרא עולם היה המציאות הוא ושמו דהיינו הוא בכתר ושמו בחכמה וא"ס ב"ה לא נכנהו בשום כנוי מעצמו אלא על ידי ספירותיו ושמור העיקר זה מאד ועתה הגם שיאמרו שקדם לשמיטה זו כמה שמיטות לא אכפת לן מאחר שהאמונה תקועה בלבנו שהוא המציא כל נמצא מתחלת הישות הראשון אין בו שינוי כלל לא נוכל לייחס אליו שום שינוי כלל ולכך לא נאמין שנתחדש לו שום חידוש ממה שחדש הנמצאות כלם ח"ו אלא הוא קודם היות כל נמצא והוא אחר היות כל נמצא והוא תמיד במציאותו קיים בלי שנוי וחידוש כלל ואם יצוייר ביטול הנמצאות לא ישתנה לעולם א"כ יקשה שזה שנקרא עילת כל העילות הוא ח"ו חידוש בו שהרי קודם שהעלילם לא נקרא עילת כל העילות ועל דרך זה שאר כל השמות המונחים על צד הנמצאות אמנם יצדק ענין שמעולם אין לו שמות גם עתה אין לו שום שם ולא תאר כלל ומציאותו לא ישתנה ולא נשתנה מעולם והוא מצדו תמיד הוא שופע הטובה ואפילו לא יהיו מקבלים אותה מצד שאין שום נמצא ולא נתחדש לו שם מטיב מצד מקבלי הטובה שגם עתה אין לו שם שיורה על מטיב שהוא תאר ואין בו ומה שרצה עת גלוי הנמצאות הוא מה שרצה קודם היותם שאינו משתנה מרצון אל רצון הוא מה שירצה תמיד שרצונו בלתי משתנה כלל ולעולם רצונו בו והוא ברצונו מעת צאת הרצון ועד עולמי עד ומה שנאמר שנוי העולמות כענין שית אלפי שני הוי עלמא וחידוש העולם והיגבל וחידוש לבנה כאור החמה אין הענין שישתנה הוא מרצונו מרצון אל רצון חס ושלום שמה שרצה בתחלה הוא מה שירצה תמיד אמנם רצונו הוא בסוד השפעתו והופעתו בכתר רצון הרצונות ושם תכלית היותו מטיב לכל ועל ידי האמצעים יתרחקו ממנו ויקבלו השנויים הנמצאים התחתונים וכל אשר יתקרבו אליו יקבלו טובו ויתקיימו לעד ואין השנוי בו ולא בהם מצדו אלא בהם מצד התרחקה והנה אנו מייחלים התקרבות אליו והתדבק בסיבות הקרובות אליו עד קבל טובתו בהופעה גדולה והעולם יחודש לטובה ומה שלא נהיה זה עד עתה לפי

שאנו בלתי מוכנים לטובה ההיא וזה כמשל ניצוץ השמש שחשוכי הראות אינן יכולין לסובלו עד יתרפאו מרפוי ראותם וכו':

ואם תאמר אחר שהנחנו שתי הנחות הא' שאין שום קדימה לשום נמצא אלא כלם מחודשות הב' שהוא האחד הקיים שלא ישתנה ולא יעתק מלא פועל אל פועל וכיוצא אם כן יקשה האיך היה ההעתק הזה שנעתק מלא רוצה להפעיל ולא (התנדב) במציאות הנמצאות אל רוצה בהם וחדשם והרי ענין זה העתק ושנוי מלא רוצה אל רוצה מלא פועל אל פועל בפועל וידעת התשובה השינוי הזה אינו מצד עצמו אלא מצד הנפעלים וקשה אחר שלא היה שום נפעל אלא מציאות אחדותו במה היה העתק שנוי הנפעלים שנפעלו עד עד שנפעלו ולא קודם או אחר ועוד ימצא לפי הטעם הזה שהנפעלים עלים הכריחוהו היותו מוציאם עת ועת לא ואם תאמר נדבה בו קשה עת מתנדב ועת לא מתנדב כדפי' הוא העתק ושינוי וענין זה מוקשה ומסוכן ועל הדרוש הזה נאמר במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות ופי' הענין הוא ד' חלקים יש בחקירה הא' מופלא והיינו מה שבין הכתר למאצילו וזה מופלא תכלית הפלאה שלא נודע לתת שום ידיעה אל מה שבינו לבין מאצילו מפני שמגעת החקירה אפילו במאציל הב' מכוסה דהיינו הכתר עצמו שהרי אינו מופלא שהרי הוא מחודש ופעל ועכ"ז הוא בלתי מושג ונתבאר בזוהר קצת דהיינו בי"נ תקוניו ושאר פרקים הג' התפשטות הכתר בספירות כנשמה ולכן אין השגה בה ולא בבחינת הפעולות הנובעות ממנו בהם הד' בספירות עצמן מחסד ולמטה שהחקירה והדרישה מותרת בהם וכמו שאמרו כך שאל נא כו' שלח תשלח כו' ולכן בא הכתוב בבן סירא ואמר נגד הראשונות אמר אל תדרוש וכ"ש אל תחקור וכ"ש התבונה נגד הב' אמר ובמכוסה ממך אל תחקור חקירה אסורה דרישה מותרת וסוד ואלה המלכים אשר מלכו וי"ג תיקוני דיקנא יוכיח שפירש בהם רשב"י נפלאות, כנגד הב' שהם מחסד ולמטה אמר במה שהורשת התבונן. כנגד הג' אמר אין לך עסק בנסתרות דהיינו סוד תר"ך עמודי אור שהם מתלבשים כנשמה בתוך הספירות:

וצריך שתדע שהודככות המדרגות אלו על אלו הוא כערך הנשמה אל הגוף שא"ס ברוך הוא נשמה לזכות הכתר והכתר נשמה לתיקוניו וכלל התיקונים נשמה לחכמה והחכמה נשמה לבינה והבינה נשמה לדעת והדעת לשש קצוות נשמה למלכות והמלכות נשמה לכסא והכסא נשמה להיכלות וההיכלות נשמה למדורין שהם העשיה הרוחנית והעשיה הרוחנית מתפשטת ונעשית נשמה ל לעשיה הגשמות הם שמים וארץ וכל אשר בם

וזה ידענו מצד הקבלה האמיתיות לא מענין החוקרים שעמדו על צד החקירה על קצת מן הקצת:

יעוד צריך לדעת שעם היות שהספירות משתלשלות זו מזו עכ"ז אין האלוה מתבחן לספירות שנא' עצמות ונשמות שכתר עלול מא"ס ב"ה וכן נשמה שבכתר עילה לנשמה שבחכמה ח"ו אלא הוא עצם א' תכלית אחדות נמצא בכתר ונמצא בחכ' ונמצא בכל ספירה וספירה, נם אין אנו יכולין לומר שהספירה כלולות ממנו כדרך שכלולות זו מזו שהרי אין מציאותו ממין מציאת הספירה כדי שיתפס אליהם ונאמר שהם כלולות מעצמותו אמת שהוא נמצא בספירה ופועל בהם כנשמה בתוך הגוף אמנם אינו בכלל איברי הגוף דהיינו מספר עצם הספירה או נכלל בעצמותם ולא זאת בלבד אלא אפילו לתת מספר וחשבון בו ואומר א"ס שבכתר וא"ס שבחכמה וא"ס שבבינה וכיוצא ולעשות בו חשבון ומספר גם זו כפירה גמורה שאין א"ס מתפשט למספר הספירות אלא הוא אחד מיוחד מצד עצמו ומצד ספירותיו ואין הספירה מחייבות בו מספר עם היותם מספר מפני שאינו עצם מתפרד לחלקים וזהו שנאמר חד ולא בחושבן, עכ"ל:

פרק ו

איתא בהקדמת התיקונים פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן: אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין לית מחשבה תפיס' בך כלל: אנת הוא דאפיקת עש' תקונין וקרינן לון עשר ספירין לאנהגא בהון עלמין וכו' כיון הרשב"י להקדים זה המאמר של אליהו בתחלת התיקונין שהעמיק בהם בחכמה הפנימית כדי שלא יטעו החברים לדמות הנאצלים אל המאציל כמו שהקדים באדרא כדכתיבנא לעיל ולא תקשה לד שקרא למאציל בלשון אנת ממה. שכתב בכמה דוכתי' בזוהר דלשון אתה לא ימצא בכל התורה כולה רק במלכות ותפארת ובחסד ולדעתם ז"ל גם בחכמה דעלה איתמר כי אתה אבינו אבל בכתר לא נזכר אלא בהעלם הוא כמה דאת אמר הוא עשנו ולא אנחנו: די"ל דלשון תורה לחוד ולשון רבנן לחוד:

אי נמי כיון דודאי כל תפלתינו וכל דבורינו בתורתו ובמצותיו אל המאציל לבדו אנו מכוונים שהרי ספירותיו אינם אלא דמות מלבוש אור לו יתב' כדכתיבנא לעיל והכי מפורש בפי' דר' אליעזר עשר לבושין לבש הקב"ה וברא את העולם אם כן ודאי אפילו כשאנו אומרים ברוך אתה ודאי שאנו מכוונים לדבר אל המאציל ב"ה:

וזהו המשל שאומר בפי' דר"א עשר לבושין לבש וכו' ללמדנו מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא שהבא לדבר אל מלך בשר ודם אע"פ שיש לו בגדי תפארת מבהיקין ומזהירין באור מרגליות יקרות לא אל מלבושו מדבר ומכוין אלא למלך הלובש אותם:

והכא נמי הבא לדבר למלכו של עולם אליו לבדו ידבר ומכוין אך מה שאנו אומרים שאתה רומז למלכות רוצה לומר שהמלכות שהיא נגלה אנו מכוונים שיבוא האור מן המאציל שהוא עיקר הכל אל המלכות שנקרא אתה וגם אליהו באומרו אנת הוא כך כיון לדבר אל המאציל ב"ה אלא שייחד ספורותיו יתב' עמו דאנת רמז למלכות והוא רמז לכתר על דרך שאמרו בספר יצירה נעץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן וכן כל מקום שאנו אומרים ה' שפתי תפתח לנוכח אל המאציל אנו מדברים אלא שאנו מדברים לנוכה כאלו הוא נגלה שנתגלה לנו יתב' ע"י ספירותיו המתגלות בצד מה:

והברכות שאנו מזכירים בהם נגלה ונסתר כמו ברוך אתה ה' אשר קדשנו ואין אנו אומרים אשר קדשתנו אנו מכוונים לדבר אל המאציל:

אך ענייננו בפירוש ברוך אתה שהוא נגלה ע"י ספירותיו אבל מצדו עמוק עמוק מי ימצאנו לכך נסיים אשר כדשנו שלא לנוכח ולמדו רז"ל זה מפסוק שאמר שלמה המלך ע"ה ישקני מנשיקות פיהו דהוי שלא לנוכח ומסיים כי טובים דודיך לנוכח ודוד אמר ה' אלהי גדלת מאד לנוכח ומסיים עוטה אור כשלמה שלא לנוכח הכל כוונה אחת אלא שפעם מקדים הגילוי ונרתע לאחוריו לומר שמצדו יתב' אינו נגלה אלא מאד נעלם ופעם מקדים ההעלם ואחר כך מזכיר הגילוי לומר שבו יתב' נדבק מצד גלוי ספירותיו כדכתיבנא לעיל בסוד רצוא ושוב וכל ירא אלהים ישמור נפשו מאד לבלתי יחטא בשבחות השם הנכבד והנורא בעת זכירתו שיתן לב אל המאציל במחשבה ואל ספירות בדבור:

למדנו מדברי אליהו האמורים למעלה פי' לשון שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה מנחה שבת אתה אחד ושמך אחד שאתה אעפ"י שנראה שהוא לשון גילוי אל המאציל יתב' אנו מכונים שהוא אחד שאין כמוהו באמת ונגלה הדבר הזה לנו ע"י ספירותיו ובפרט באחרונה שהיא גלויה יותר מכולן וזהו אתה אחד:

ואח"כ אנו אומרים ושמך אחד רמז לספירותיו העשר שגם כן הם ייחוד אחד מצד דביקותם בו יתב' שהם אחד בחושבן שהם עשר כולן ייחוד אחד דוגמת אור הנר שיש כמה גוונים וכולן אור א' וכדכתיבנא לעיל והוא מה שאמרו קודם שברא הקב"ה את העולם היה הוא ושמו א' כדפרישנא לעיל דהיינו קודם שמאציל בספירותיו היה א' שהאצילה ועדיין לא עשה כסא אליהם הוא העולם הנקרא בריאה היה הוא ושמו אחד הוא רמז למאציל ושמו רמז לי' ספירותיו שכלו שם א' וייחוד אחד:

פרק ז

הפלי' ה' ללמד לברואיו כי הוא לבדו המושל בכלם ויעבדוהו וירעדו ויבהלו מפניו על דרך שאמרו לאשמדאי שמא דמרך עלך ורגז ופחד והשפיל עצמו עד הארץ כדאיתא במסכת גיטין וזה כי עשר ספירותיו יתברך נכללו בארבע אותיות שמו הגדול כנודע דקוצו של יו"ד רמז לכתר וגופה של יו"ד רמז לחכמה וה"א רמז לבינה והוי"ו ל לששה ספירות וה"א אחרונה רמז למלכות וכשרצה לברא העולם בתחלה בעולם הבריאה ברא ארבעה עמודים רמז כי הם תחת ממשלת עשר ספירותיו וכן בעולם היצירה ארבע מחנות שכינה וכן בעשייה ארבע יסודות רוחניים וגשמיים בסוד אבי"ע אצילות בריאה יצירה עשייה ונתן שכל באדם שיתן אל לבו דשמא דמריה עליה כי בראו מארבע יסודות שורשן וארבע אותיות שמו הגדול וזהו שאמרו האבות הן הן המרכבה כל אחד לבדו בפרט וכלן מרכבה אחת דרך כלל אברהם בחסד מתגלה היו"ד יצחק בגבורה בו מתגלה הה"א יעקב בו א"ו בה"א אחרונה יגל יעקב בה"א ישמח ישראל בוא"ו כמבואר בזוה' וכשיצאו ישראל ממצרים והקריבן לסיני וזכו להיות מרכבה דרך פרט כל אחד לבדו כך אמר להם בלשון יחיד אנכי ה' אלהיך כי לכל יחיד ידבר כדכתב רמב"ן ר"ל ה' אלהיך מושך עליך בד' יסודותיך כל אות ביסוד שלו יו"ד ביסוד המים ה"א ביסוד האש ואיו ביסוד הרוח ה"א ביסוד העפר וכשהשרה שכינתו ביניהן עשאן ארבעה דגלים כלן יחד מרכבה דוגמת ארבע מחנות שכינה שביצירה חזר לדבר עליהם דרך כלל בפ' קדושים אני ה' אלהיכם נגד אנכי ה' אלהיך איש אמו ואביו תיראו נגד כבד את אביך וכן כולם כמפורש בדברי רז"ל וכשם שעשר ספירותיו מיוחדים כך הכסא שהיא הבריאה, ייחוד א' וכן היצירה כמו שאנו אומרים כל יום עליהם כולם אהובים וכו' כולם כאחד וכו' וכן בעשיי' צוה לעם אשר בחר ואהבת לרעך כמוך לא תקום ולא תטור את בני עמך לא תשנא את אחיך וכו' המצות שבין אדם לחבירו כיון ית' לעשותה ייחוד אחד כדי שיהיו דוגמת של עולמות שעליהם אצילות בריאה יצירה שכלם מיוחדי' ואם חלילה וחס ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם לא ישרה בתוכם כדפי' רשב"י על פסוק והוא בא' ומי ישיבנו שדקדק שלא אמר הכתוב והוא אחד אלא והוא באחד שרוצה לומר שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד ופי' מי ישיבנו על דרך כי הא דאמרו רז"ל כשישראל בשלום זה עם זה אין שטן נוגע בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפילו הם עובדים עבודה זרה זהו פירוש ומי ישיבנו כלומר אין שום עון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם דוגמת דור אחאב שאף על פי שהיו ישראל עובדים עבודה זרה לפי שהיה ביניהם שלום כשהיו יורדים למלחמה היו נוצחין וכשאין

שלום ביניהם נופלים אע"פ שהם צדיקים כדורו של דוד ולכן נתארך גלותינו על עון מחלוקת ושנאת חנם שהוא בינינו ש שעדיין לא הטהרנו ממנו שכל העולמות קשורים זה בזה ובהראות פירוד בתחתון גורם דוגמת פירוד בשלשה אשר עליו ואין לך עבודה זרה גדולה מזו ולכך אמרו בגמ' שפעם א' היה מחלוקת בבית הכנסת של טבריה וקם א' ואמר שבעבור אותו עון יהיה אותו בהכ"נ בית ע"ז מכ"מ וכן היה:

ועוד כי נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד וכולן יחד שם א' להכי נקראו בל' יחיד ע' נפש ובהיות פירוד ביניהם למטה מראין פירוד בכסא הכבוד לכן לעת בא גואלנו יבא אליהו וישים שלום רב בישראל כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בניב על אבותם היינו שלום כדפירשו ז"ל וזהו שאנו אומרים בתפילת מנחה בשבת שהיא רומזת לימות משיחנו אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ שאז בהיותינו אנחנו זרע ישראל גוי אחד בארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד כי שלש תפילות המחולקות בשבת תפלת ערבית שאומרים בה ויכולו רמז לשבת בראשית שבו נברא העולם תפילת שחרית שאומרים בה שני לוחות אבנים הוריד בידו רמז לשבת מתן תורה כדאמרי' בגמ' דכ"ע בשבת נתנה תורה ובמנחה כנגד לעתיד לבוא המזומן לעולם שכולו שבת וכנגד ג' אלו צוה יתי' ג' סעודות בשבת בג' היום הנרמזים בפי' אכלוהו היום כי שבת היום היום לא תמצאוהו בשדה:

לכן כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון על ידי עון שנאת חנם או לשון הרע או מחלוקת חלילה ויתן אל לבו כי כדי לקיים המצוה הראשונה אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי דהיינו אנכי ולא יהיה לך צריך שיהא לו אהבה רבה ושלום וריעות עם כל ישראל נם ישתדל לשים שלום בעולם ותלמידי חכמים לפי שיודעים הסוד הזה נזהרים בו הרבה כדאמרו ז"ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם וזה כדי לקיים המצוה הראשונה שהיא שורש ועיקר הכל וגם הייחוד עצמו רמזו ז"ל בלשונם זה הקצר דשלום, רמז ליסוד שהוא סוף התשע ספירות והעולם רמז למלכות לפיכך ראיתי כדי להשלים מצות היחוד מצוה להביא כאן משנת הלל הזקן שהיה נאה דורש ונאה מקיים המצות בשלימות והי' יתברך יזכני להיות מתלמידיו ומתלמידיו של אהרון שהיה אוהב שלום ורודף שלום:

פרק ח

תנן בפ"ק דאבות הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה יש לשאול מאי לשון הוי לימא למוד מאהרן ועוד מה בא להשמיענו זיל קרי בי רב הוא לכו בנים שמעו לי וכו' בקש שלום ורדפהו, ועוד למה תלה הדבר באהרן יתלה במצותו יתי' שצוה למחות שמו על המים בסוטה כדי להטיל

שלום בין איש לאשתו לאשתו שממנו למד ר' מאיר שהיה רגיל לדרוש בליל שבת ופעם אחת נשתהא מעט והיו שומעין דרשתו אנשים ונשים ואחת מן הנשים הלכה לביתה ומצאה את בעלה שהיה מיצר שהנר היה הולך להתכבות אמר לה אנה היית השיבה בדרש של רבי מאיר הוציאה מביתו ואמר לא תכנסי לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של רבי מאיר צפה הדבר רבי מאיר ברוח הקדש ועשה עצמו חולה ואמר לבני שכונתו צאו ובקשו לי אשה שיודעת להסיר עין הרע הלכו מחצר לחצר עד שהלכו לחצר של אותה אשה שנתקוטט בה בעלה אמרו לה השכנות לכי ותנצל מן מחלוקת בעלך הלכה ועשתה לו כדרך שעושין הנשים ללחך המצח אמר לה עשי עד שבעה פעמים ואחר כך אמר לה לכי אמרי לבעליך הוא צוה פעם אחת ואת רקקת ז' אמרו לו תלמידיו כך מבזין את התורה אמר להם ולא דיו למאיר להיות כרבו שצוה למחות שמו על המים כדי לשים שלום בין איש לאשתו, ויש לפרש לשון הוי ללמד לבני אדם הטועים ואומרים אינו יכול למחול לפלוני שחרף לי ומבעי קשה לא אוכל להפכו ולעולם לא יהיהי לי אהבה עמו ואע"פ שפעמים משלים עם חבירו הוא מן השפה ולחוץ זה דרך רשעים שעברתם שמרה נצח וקצת רשעי ישראל ובא הלל להשמיענו שאין זה אמת אלא הרשות נתונה להפך לבם מרעה לטובה ולהעשות הויה חדשה ובריה חדשה וזהו שאמרו רז"ל שרשעים הם מסורים ביד לבם אבל הצדיקים לבם מסור בידם ומה שאמר שילמדו מאהרן לפי שהיה לו זו אומנותו מתבטל מתלמודו והולך לשים שלום במקומו ורודף שלום למקום אחר כשהיה שומע שיש מחלוקת וכן היה פה צפ"ת הרב רבי יוסף סאראגוסי רבו של הרב ר' דוד בן זמרא שהיה משים שלום תמיד בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו אפי' בין הכותים וזכה לראות את אליהו ובמקום שראהו קרוב לציון התנא ר' יהודה בר אלעי שם חצב לו קבר, ועוד יש לפרש הוי מתלמידיו של אהרן לפי שכמו שיש בעולם הזה ישיבות של תורה כך יש ישיבות בגן עדן ואמר בזוהר בפי' שלח לך שישיבתו של אהרן שהיה אוהב שלום ואוהב את הבריות נקראת מתיבתא דרחימותא ר"ל של אהבה שתרגום ואהבת ותרחם ובהיות אדם עושה כאהרן למדנו הלל שיהיה מישיבתו של אהרן, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה לא אמר אוהב את ישראל אלא את הבריות רמז למה שהיה אהרן מקרב את הגרים הבאים להתגייר וקרבם והכניסם תחת כנפי השכינה בטוב שכלו ובמתק לשונו כדאיתא במסכת שבת פרק במה מדליקין:

מצוות עשה

פרק א

מצות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום.

א דבור ראשון של עשרת הדברות להאמין שיש אלוה הוא המציא כל הנמצאים מן האין ומן האפס המוחלט והיא יתי משגיח בכלם ומושל בהם ומנהיגם שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וזו אחת משׁשה מצות עשה שכתב הרב רבי אהרן בסי החינוך שחיוב התמידי שלא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד בכל ימיו ומי שלא יאמין בזה נקרא כופר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא כמנין תריי"ג:

ב להאמין שהאלוה הזה ברוך הוא שהמציא הכל הוא אי בלי שום שתוף שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והמצוה זו גם היא כראשונה שחיובה תמידי אינה פוסקת מעל האדם אפילו רגע אחד בכל ימיו ומי שלא יאמין בזה נקרא כופר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא וענין האמונה בשתי מצות אלו היינו שיקבע האדם בלבו הדבר הזה שהוא אמת ואם ישאל ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו ולא יודה בפיו שחי"ו אין אלוה או שחי"ו יש לעצמותו שני ואפילו יאמרו להורגו אם לא יוציא כן מפיו או שירכין בראשו להודות יהרג ואל יעבור, ממנין תריי"ג:

ג השם הנכבד והנורא הזה מצוה לירא ממנו שנאמר את ה' אלהיך תירא שני מיני יראה אחת יראת העונש כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ואחת יראת הרוממות וזו עיקר שנאמר כי פחד אלי אד אל ומשאתו לא אוכל אד אל היינו עונש ושאת היינו רוממות לשון יתר שאת כן כתבו המפרשים וכן בזוהר פרשת ויקהל בההוא אשא דקא אמרן שרי דחילו דדינא ועל דא כתיב ויראת מאלהיך עונשא דיליה כו' וההוא דחילו להוי למדחל מעונשא דמאן דעבר על פקודי אורייתא אתענש בההוא סטרא דכד שרי ההוא סטרא לאלקאה לא שכיך עד דשני ליה מהאי עלמא ומעלמא דאתי ובגין כך בעי למדחל מהא אשא דדחילו שריא ביה ע"כ. ובהקדמת בראשית כתב יראה דאיהו עיקרי למדחל בר נש למאריה בגין דאיהו רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין דכלא קמיה כלא חשיבין כד"א וכל דיירי ארעא כלא חשיבין עכ"ל, ובפ"ק דתענית על פסוק מי יודע עוז אפך וכיראתך עברתך דמייתי בגמרא כתב רש"י פשטיה דקרא מי יודע עוז וכח למצא אותו לנוס מפניך ביום אפך וכיראתך עברתך כשם שאת יראוי ומפוחד כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך עכ"ל ומצוה זו גם היא תמידית וכן כתב רב אחאי גאון ומבעי ליה לאינש למהוי אימתא דקודשא בריך הוא עליה תדירא שנאמר את ה' אלהיך תירא וזהו שאמר שלמה אשרי אדם מפחד תמיד ממנין תריי"ג:

ד מכלל היראה שלא להוציא האדם שם שמים מפיו אלא במורא הלב ולצורך גדול ולא לבטלה כדאמרו במסכת תמורה אזהרה ל למוציא שם שמים לבטלה שנאמר את ה' אלהיך תירא והשומע הזכרת ה' מפי חבירו לבטלה בשוגג שלא יודע שזה אסור מזהירו ומתרה בו שלא יחזור ובמזיד חייב לנדותו ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי הכי איתא במסכת נדרים יש מפרשים הוא עצמו היינו השומע שלא חש לכבוד ה' שהיה לו לנדותו בפומבי ואם היה מתייירא ממנו היה לו לנדותו בינו לבינו ולהתירו מיד כדי שלא יהא מכשול לרבים: והרמב"ן פי' בשטת נדרים שלו הוא עצמו היינו המזכיר לבטלה אף כי לא נדהו שום אדם הוא יחלוץ מנעליו וישב בקרקע בנדוי ויבקש משלשה שיתירו לו ואז בהכנעתו ונסלח לו ואם לאו עליה אתמר אם לא תשמור כו' ליראה את השם הנכבד והנורא והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך ומצוה זו נמי תמידית ואיזו הזכרת ה' לבטלה בכל לשון הוא בין בשבועת חנם שלא השביעוהו ב"ד בין בשבועת שקר או בקללה או בדברי הבאי או שבירך ברכה שאינה צריכה ענף מצוה:

ה מצות עשה לאהוב את ה' שנאמר ואהבת את ה' אלהיך וכתב הרמב"ם והאיך היא הדרך לאהבתו וליראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים והגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע את השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' תמיד כאלו חולה חולת אהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שונה בה תמיד בין בשכבו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יותר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה עכ"ל וכתב עליו הראב"ד תשגה לשון שגגה שבעבור אהבת ה' תשגה בענייניך ולא תשים עליהם לב אינבי ביסודו בלע"ז ואע"פ ששתי מצות אלו הם תמידיות לא יפסקו מעל האדם כל ימי חייו אפילו רגע קטן כדלעיל מכל מקום חיובן ביותר בשעת קיום המצות עשה או לא תעשה דאמר רשב"י כל פקודא דלאו איהו ברחימו ובדחילו לאו פקודא היא, ממנין תר"ג:

ו דרך החושק לשורר וכיון שאהבת יוצרנו נפלאה מאהבת נשים האוהב אותו בלב שלם ישיר לפניו יתב' כאשר שרו משה ובני ישראל ומרים ודבורה ויהושע ובני קרח ודוד

ושלמה ברוח הקודש כמה דאתמר משכיל שיר ידידות וכתיב שיר השירים אשר לשלמה למלך שהשלום שלו וכתיב שירו לו זמרו לו וכתיב באהבתם תשגה תמיד פירש הראב"ד דהוא נמי ל' שיר כמו שגיון לדוד ובתוקף החשק בו ית' הראשוני' גם האחרונים שרו לפניו ר' יהודה הלוי ר' יהודה החסיד ור' אברהם עזרא אחריהם זצ"ל, ענף מצוה:

ז כשם שהחושק בחולי אהבתו לתשוקתו תדד שנתו מעיניו כנודע כן האוהב הנאמן ליוצרנו ית' יעור משנתו במתיקות זכרו כדכתב החסיד בעל חובת הלבבות לא יישן כי אם על יצועי אהבתו ולא יקוץ כי אם במתיקות זכרו ויתגבר כארי מחצות הלילה ואילך ויקום להדר ולשבח לפניו ולהתבודד ולהשתעשע בו וברכת תורתו כדוד דכתיב חצות לילה אקום להודות לך ודוד אוהב נאמן היה לו כדכתיב ארחמך ה' חזקי ופרש"י אאהבך תרגום ואהבת ותרחם וכתיב כן יתן לידידו שינה ופירשו ז"ל זה ת"ח שמנדד שינה מעיניו לעסוק בתורה ואין לשון ידידו יוציא מפשוטו ר"ל אוהבו שמרוב חשק אהבתן לו ית' מנדד שינה מעיניו לעסוק בתורתו ולהשתעשע בו וז"ל כאשכ. רשב"י פרשת אחרי מות עלה ס"ח נפשי אויתיך בלילה כו' בלילה דבעי בר נש מרחימותא דקב"ה למיקם בכל ליליא לאשתדלא בפולחניה עד דאתער צפרא ויתמשך עליה חוטא דחסד דתניא זכאה חולקיה דההוא בר נש דרחימותא דא רחים ליה לקודשא בריך הוא ענף מצוה:

ח דרך החושק לקרוא לחשוקתו לבבי לומר כי כל מחשבות לבו לעשות כל שלבה חפץ ולבבו ולבבה באהבה נקשרו וכן קורא ליוצרו אוהב הנאמן לו שנאמר צור לבבי וחלקי אלהים לעולם וכתיב אני ישנה ולבי ער ופירשו רז"ל דעל ה' קאמר וכן דרך החושק לקרוא לחשוקתו נפשי לומר כי קשה לו לפרוש ממנה כפרישת נפשו מגופו כי מיד ימות וכן האוהב הנאמן ליוצרו קורא לו נפשי וזה לשון הזוהר פ' אחרי מות עלה ס"ז ר' חייא פתח נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך כו' נפשי יאותיך בלילה מיבעי ליה מאי נפשי אויתיך אף רוחי בקרבי אשחרך ישחרך מיבעי ליה אלא הכי תנא קב"ה רוחא ונפשא דכלא ישראל אמרי נפשי ורוחי אנת בג"כ אויתיך להתדבקא בך ואשחרך לאשכחא רעותך עכ"ל, והיינו כי עזה כמות אהבה כלומר כקושי פרישת הגוף מהנפש כדאיתא התם עלה ד"ן וטעם הדבר כי הוא ית' נשמה לנשמה ענף מצוה:

ט כתבו רמב"ם ורשב"ץ דמצות ואהבת את ה' כוללת נמי שידרוש לאחרים תורה ודברי כבושים עד שיביא אהבתו ית' בלבם ותיבת ואהבת יוצא לשני כלומר תעשה באופן שיאהבוהו אחרים דהכי אמרי בספרי ואהבת את ה' אהבתו על בריותיו כמו אברהם

אבינו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן מפני זה קראו הקב"ה אוהבו שנאמר זרע אברהם אוהבי ענף מצוה:

י מצות עשה לדבקה בו יתי שנאמר ובו תדבק היינו תוקף האהבה שלא יפרד עוד ממנו אפילו רגע והכתיב חלקי האהבה והדביקה בשתים שנאמר לאהבה את יי"י אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו וכתב הרב בעל חובת הלבבות שענין הדביקה היא אהבה הנאמנה והלב השלם כמו שנאמר יש אוהב דבק מאח וזה לשון הרמב"ן בחומש ובו תדבק שתהא זוכר השי"י תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שלא יהיו דבריו לבני אדם בפיהו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהא נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה ע"כ, מנין תריי"ג:

יא לשון רמב"ם כך אמרו חכמים בפי' מצוה זו הדבק בחכמיו ובתלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם לפיכך צריך אדם שישתדל שישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח ולאכול ולשתות עם ת"ח ולעשות פרקמטיא עם ת"ח ולהתחבר עמהם בכל מיני חבור שנאמר ולדבקה בו המתדבק בהם כאלו דבק בשכינה וכן צוו חכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם ע"כ, ענף מצוה:

יב ליראה תלמידי חכמים שנאמר את ה' אלהיך תירא ודרשו בפר"ק דקדושין את לרבות ת"ח וכל דאתרבי מאת דאורייתא הוא כדהוכיחו רמב"ן ורשב"ץ בראיות ברורות. ענף מצוה:

יג לאהבה ת"ח כבניו שאמר ואהבת את ה' אלהיך את לרבות ת"ח וכן מצאתי למפרשים ונוהנות בזכרים ובנקבות ואמרו בפרק במה מדליקין מאן דרחי' רבנן הויין ליה בנין רבנן מאן דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי משתמען מיליה כצורבא מרבנן ופירש"י דרחי' אוהב הויין ליה בנין רבנן ואהבתו להם כאב על בן ואמרו במסכת כתובות פרק הנושא על יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח היה עומד מכסאו ומנשקו ומחבקו וכן בילקוט במלכים סימן רכ"ד אמרו על אליהו ז"ל כשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מנפפן ומחבקן ומנשקן, ענף מצוה:

(יד טו) ק"ש בבקר ובערב שתי מצות עשה תליות בפה שיקרא בפיו כל שלש פרשיותיה דכתיב ודברת בם וכמו שנכתוב לקמן בס"ד ובכלל המצוה שיכוין בפסוק ראשון ויאריך בדל"ת של אחד שיעור שימליך את ה' במחשבתו על רמ"ח איבריו ולמעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם דכתיב על לבבך כדאיתא במסכת ברכות ואמרינן התם דזה נקרא קבלת עול מלכות שמים וכתב הרב ר' אהרן בספר החינוך וצונו לזוכרו בשני העתים

האלו בקבע ובכוונה גמורה אחד ביום כדי להועיל לכל מעשינו שביום כי בהיות האדם זוכר בבקר אחדות ה' ומלכותו וכי הוא מושל בכל והשגחתו ויכלתו על הכל ויתן אל לבו כי עיניו יתי' פקוחות על כל דרכיו של אדם וכל צעדיו יספור לא יתעלם ממנו דבר מכל דבריו ולא יוכל להחביא ממנו אחד מכל מחשבותיו הלא תהיה לאדם מחשבתו זאת למשמרת כל היום ההוא וכן בלילה תהיה לו למשמרת כל הלילה ויהיה ירא וחרד מחטוא לפניו כי הוא מלכו ואלהיו. ענף מצוה:

טז מצות עשה לקדש את השי"י אם יאנסוהו להמיר דתו או לעבור על אחת משלש עבירות חמורות שבתורה והם ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים יהרג ואל יעבור ובשעת הגזירה אפילו על מצוה קלה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ויחשוב כן בלבו כשקורא ק"ש בתיבת בכל נפשך ובתיבת ובכל נפשכם ויסכים הסכמה גמורה שאם יבא לידי נסיון יתחזק וימסור נפשו וממונו בשמחה כר"ע ובני חנה ונחשב לו כאלו נמסר בפועל והיינו דכתיב כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום אלא מעלה הקב"ה לצדיקים כאלו הם נהרגים בכל יום בהעלותם על לב ככה, הכי איתא בספרי ובזהר פרשת בלק אמר דצריך לחשוב מחשבה זו נמי באריכות דל"ת דאחד וז"ל שם לשוואה גרמיה נו אינון דמסרי נפשייהו על קדושת שמים והיינו ביחודא דשמע ישראל דכל מאן דשוי רעותיה הכי בהאי קרא יתחשב ליה כאלו מסר נפשיה על קדושת שמיה, ובפי' צו אמר אוקמיה רבנן שוב יום אחד לפני מיתתך דבכל יום ויום צריך בר נש לאהדרא בתיובתא ולמימסר רוחיה לגבי מריה ויפוק באחד ובמסכת ברכות פ' הרואה כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקין את בשרו במסרקת של ברזל והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך עכשיו שבא לידי לא אקיימנו יצתה נשמתו באחד, ממנין תרי"ג:

יז להתפלל בכל יום בכוונת הלב שנאמר ואותו תעבודו וכתיב ולעבדו בכל לבבכם אע"פ שהיא מצוה כוללת כל תרי"ג מצות ש שעבדיו אנחנו שהוציאנו מארץ מצרים מהיות להם עבדים ותמורת עבודת פרך בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה נתן עלינו יתבי עול עבודתו תרי"ג מצותיו כדאיתא בזהר סוף פרשת בהר סיני וכן כתב רמב"ן ורמב"ם מ"מ מפי השמועה למדו דיש כאן מצוה פרטית זהו שאמרו בספרי איזו היא עבודה שבלב זו תפלה וכן כתב רמב"ם וסמ"ג וסמ"ק ומנאה בסמ"ק עם המצות התליות בלב כיון דהקב"ה תלאה בלב ואם לא כיון בה לא יצא ידי חובתו ועונשו גדול מאד כדכתב רשב"י פרשת פקודי כד קריב קמא מאריה וצלו צלותיה ולא חייש על יקרא דמאריה טב ליה

דלא איברי וקב"ה אמר כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו עכ"ל וישעיה הנביא אמר יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני לכן הנני יוסיף להפליא כו' ומיירי במתפלל בלי כונה כדפירש ר' דוד קמחי וזהו לשון נגש כדארז"ל הגשה לתפלה, ממנין תרי"ג לרמב"ם סמ"ג סמ"ק ורש"ן גבירו"ל:

יח להדמות אליו יתברך שנאמר והלכת בדרכיו ופירשו רז"ל מה הוא רחום אף אתה הוי רחום מה הוא חנון אף אתה חנון מה הוא חסיד אף אתה חסיד ויתנהג האדם בכל עניניו במדות האמצעית ולא ילך אל אחד מהקצוות והוא הדרך הישרה והטובה נקראת דרך ה' היא שצוה עליה אברהם אבינו לבניו שנאמר אשר יצוה את בניו ושמרו דרך ה' ממנין תרי"ג:

יט להיות בבית המקדש במורא וכובד ראש מאימת השי"ת השוכן בתוכו שנאמר ומקדשי תיראו ואמרו בתורת כהנים את מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל מקום דעלייהו כתיב ואהי להם למקדש מעט אין נוהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה ועונש העובר על זה גדול מאד כדאיתא בזהר בפ' נשא על פסוק כי יפליא אמרו כל בי כנשתא דעלמא מקדש אקרי ושני חכמים מקובלים גדולים בדורינו פסקו הדבור בבית הכנסת לגמרי רק בדברי תורה ויראת השם והם החכם השלם כמה"ר משה קורדואירו זלה"ה והחכם השלם כמה"ר יצחק אשכנזי זצ"ל וכבד עונש השח אפילו שלא בשעת התפלה כי כן לשון הזוהר מאן דמשתעי בבי כנשתא מפני אימת השוכן בו יתברך דהא כתיב במקום גילוי שכינה קול דממה דקה וכתב סמ"ק דיש לאדם לדון ק"ו מהעמים העומדים בבית תפלותם שעומדים כאלמים וכן כתב הכלבו לכן יש לאדם ללמוד ק"ו העומדים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ענף מצוה:

כ וכן כתב רבינו יונה מעלות רבות נמסרו לנו במצות עשה מעלת הבחירה אחת שנאמר ובחרת בחיים ובכל עת שמזדמן לפני האדם איסור או ספק איסור והוא פורש מקיים מצות עשה זו ובסוף פ"ק דקדושין כתב רבינו נסים דמאי דאמרינן בכוליה גמרא ספקא דאורייתא לחומרא דבר תורה הוא ולא מדברי סופרים וכתב שכן דעת רש"י ובתשובה כתב אפילו בעסקי העולם כל המשכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפי' באפשר רחוק ועל אחת כמה וכמה שיש לנו לעשות כן בדברי התורה והמצות עכ"ל, ממנין תרי"ג לרבינו יונה:

כא ומעלת שלמות הבטחון בו יתי מצוה שנית שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך וכן כתב הרמב"ן שזו מצות עשה שלא נשאל מהוברי השמים החוזים בכוכבים ולא מזולתם מה לעתיד להיות אם נשמע דבר מהם נאמין כי הכל ביד ה' מפיר אותותם כפי התקרבנו

לעבודתו והכי איתא במסכת פסחים ומינה נלמוד דמצוה לבטוח בו יתי בכל לב בכל ענייני העולם כמפורש בקבלה ברוך הגבר אשר יבטח בהי ארור הגבר אשר יבטח באדם כוי וכתיב בטחו בו בכל עת וכתיב בטח אל הי בכל לבך ממנין תריי"ג לרבינו יונה ולגאון ורי"ש גבירול ורמב"ן וסמ"ק:

כב ומעלת התבונן בגדולתו יתי מצוה שלישית שנאמר וידעת היום והשבות אל לבביך כי הי הוא האלהים דוד אמר הי משמים השקיף על בני אדם לראות -- היש משכיל דורש את אלהים וכתיב שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלהים ממנין תריי"ג לרבינו יונה:

כג ומעלת זכרון חסדיו יתי והתבונן בהם מצוה רביעית שנאי וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך הי אלהיך זה ארבעים שנה במדבר ויאכילך את המן שמלתך לא בלתה כוי ומינה נלמוד מק"ו אם נצטוינו לזכור לדורות החסדים שעשה עם אבותינו כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד לכלל ישראל שמציל אותנו משיני אריות רשעים העומדים תמיד עלינו לכלותינו ולזה אנו אומרים בכל יום מזמור לולי הי שהיה לנו וכן חייב כל אחד מישראל לזכור החסדים שגמלו הי יתברך מעת שיצרו בבטן אמו ואז יכנע לפניו ויבוש וישוב בתשובה שלמה וכן שמעתי מפי מורי הרב החסיד כמהור"ר יוסף סאגיש זצ"ל, ממנין תריי"ג לרבינו יונה:

כד לזכור בכל יום בלבבנו כי עבדים היינו לפרעה במצרים בעבודת פרך בחמר ובלבנים ואלו לא הוציאנו עדיין אנו ובנינו היינו עבדים שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם מארץ מצרים וכתיב ואותנו הוציא משם וכדתניא בהגדה דפסח בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא עצמו יצא ממצרים ופרי המחשבה הזאת כדי שלא יחזיק האדם עצמו כבן חורין כדתנן באבות ואין אתה בן חורין. ובזוהר פרשת בהר סיני עלה קי"א לאשתדל בתר פקודי אורייתא דכלא איקרי עבודה כעבד דאשתדל בתר מאריה בכל מה דאצטריך בגין דישראל אקרון ליה עבדים דכתיב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם מאי טעמא אינון עבדים בגין אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ובגי"כ כתיב בעשר אמירן לבתר דכתיב אנכי הי אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים למפלח לי כעבד דפלח למאריה דפרק ליה מכל מרעין בישין דעלמא עכ"ל, וסתם זכירה בלב כדאיתא בספרא ובספרי ומקרא יתירא דכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים דרשו ז"ל דחיובא נמי להזכיר יציאת מצרים בפה כדי לחזק הלב דרחמנא לבא בעי. ורשבי"ץ וסמ"ק מנו מתריי"ג מצות זכרון יציאת מצרים בפה בכל יום וענף המצוה העקרית לזכור אותה בלב חרד, חלק מצוה:

כה כשם שמצוה לזכור יציאת מצרים ביום בך מצוה לזוכרה בלילה כדאיתא בפ"ק דברכות כי נתן לב כי גם בלילה היו המצרים מש משעבדים אותנו כדאמרו ז' על פסוק וירא איש מצרי מכה איש עברי שהיו מעמידים את ישראל למלאכתם מקריאת הגבר ולכך הרג בכוריהם בלילה ומרוב צרתם כתיב ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו כל מצרים ויאמר קומו צאו כו' ועל ידי זכרון זה נשתעבד לאלהינו יתברך גם בלילות ובמקום פולחן מצראי בליליא ניקום בלילי' לאשתדלא בפולחניה עד דיתער צפרא דכתיב קומי רוני בלילה ולא נחזיק טובה ל לעצמנו וכדכתיבנא לעיל סימן ז'. ענף מצוה:

כו איש אמו ואביו תיראו מפני צווי ה' ידמה אותם בעיניו כמלך ומלכה ויפחד וירעד מאד מל מלעבור על רצונם אלא כל אשר יצוו שניהם או א' מהם יהיה הדבר בעיניו דבר מלך שלטון לא יטה ימין ושמאל דלא שייך ל' מורא אלא באדון או מלך על עבדיו שנא' ואם אדונים אני איה מוראי כו' וכתיב ירא את ה' בני ומלך כללו של דבר יתנהג עמהם כמו שהיה מתנהג עם מלך בשר ודם שירא מאד פן יתיז ראשו אפילו קרעו כסותו ורקקו בפניו והכהו ישתוק ויסבול מפני פחד ה' ומהדר גאונו שהשוה מוראם למוראו דכתיב את ה' אלהיך תירא וכתיב בהם איש אמו ואביו תיראו לפי ששלשתן שותפין ביצירתו והמצער אביו או אמו כאלו ציער השי"ת ומחמת יראתו לא ישב ולא יעמוד במקום המיוחד לאחד מהם ולא סותר דבריו אע"פ שהוא יודע שאינו כן לא יאמר לא לא כן הי' אפילו להכריע ולומר יפה אמר אבי או אמי אסור מפני שמשוה עצמו אליהם שהוא כדאי להכריעו ונוהגת בזכרים ובנקבות ומה שאז"ל איש ספק בידו לעשות היינו כפי דרך הגמ' אם אין ענין למורא תנהו ענין לכבוד של מאכל ומשקה ושירות פרט לאשה שרשות בעלה עליה, ממנין תרי"ג:

כז מצות מורא האב מצוה לעצמה ומצות מורא האם מצוה ל לעצמה אעפ"י של שלענין מנין תרי"ג נמנו לא' וארו"ל לכך הקדים בכבוד אב שנאמר כבד את אביך ואת אמך ובמורא הקדים האם שנא' איש אמו ואביו תיראו לומר ששקולים הם וקראו רז"ל מצות כיבוד אב ואם ומוראם חמורה שבחמורות שבתורה רק אם אביו ואמו יאמרו אליו שיעבור על אחד מאיסורי תורה או אפילו על איסור דרבנן לא ישמע להם בזה ואם מתעסק בכבוד אב ואם ונזדמנה מצות עשה לפניו פטור שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אבל אם קודם שהתחיל במצות כבודם ומוראם נזדמנה לפניו אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים תעשה ואם לאו עשנה הוא הכל מפורש בפ"ק דקדושין, ובדברי הפוסקים, חלק מצוה:

כח ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר רק בשבחו ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממון עצמו ויהי׳ רוצה כבוד חבירו ככבוד עצמו ואהבתו וחמלתו על חבירו כאהבתו וחמלתו על עצמו ומבקש עצתו ושמה בטובתו ומיצר בצרתו ודבורו עמו תמיד בנחת דרך חבה וכבוד והמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא אע״פ שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי וארז״ל דבמצוה זו כלולה כל התורה כולה ממנין תרי״ג:

כט ואהבת את הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה אחד מפני שהוא בכלל ישראל ואחד מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר ממנין תרי״ג:

ל בצדק תשפוט עמיתך מצות עשה כוללת שתים א׳ לדיין כדלקמן ואחד לכל אדם ותלויה בלב והיינו לדון כל סתם אדם מישראל לכף זכות וידונו אותך לכף זכות בשמים וכתב החסיד הרב ר׳ יוסף יעב״ץ ומה שאמרו יהיה כל אדם בעיניך כלסטים ומכבדו כרבן גמליאל היינו קודם מעשה להשמר ממנו כדי שלא תבא לידי חשדא אבל אם חסר חפץ מביתך תתלה באבידה או בהעלמה וכן כל כיוצא בזה ממנין תרי״ג:

לא להצדיק הדין על המאורע בין בגופו בין בבניו בין בממונו שנאמר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך ויקבע זה בלבו ויכוף ראשו וישתוק שנאמר וידום אהרן ולא יצדיק נפשו מאלהים גם לא יאמר מקרה הוא כי אז ילך עמו השי״ת בחמת קרי אלא יפשפש במעשיו וישוב בתשובה וזה חלק עיקרי ממצות ואהבת את ה׳ דכתיב בכל מאדך ודרשו ז׳ בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין טוב ובין יסורין לקבל בשמחה דכתיב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וארז״ל הנעלבים ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו שהרי הוא יתברך אוהב אותנו דכתיב אהבתי אתכם אמר ה׳ וחביבים עלינו יסורים שמביא עלינו שהכל לטובתינו וכתיב נאמנים פצעי אוהב וכתיב שבטך ומשענתך המה יונחמוני ממנין תרי״ג לסמ״ק וסמ״ג:

לב ומלתם את ערלת לבבכם פי׳ שיהא לבו של אדם רך לקבל דברי המוכיח ולא ישנאהו אדרבה יוסיף לו אהבה על דרך הוכח לחכם ויאהבך ממנין תרי״ג לסמ״ק:

לג כתיב שמור את יום השבת לקדשו בדברות אחרונות ובראשונות כתיב זכור ואז״ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכתב רמב״ן מתיבת לקדשו למדו רז״ל מצות עשה אחת מתרי״ג והיא אמירת קדוש בשבת אבל עיקרו של פסוק מיירי בכל הימים לזכור את יום

השבת בלב ובפה כדי שתהיה האמנת חידוש העולם בלבבנו עדי עד ולכך לא יהיה זז זכרון שבת ממנו וכשנמנה הימים לא נמנה כגוים לוני"ש מארטי"ש מארקו לי"ש אלא אחד בשבת שני בשבת שלישי בשבת רביעי בשבת חמישי בשבת ששי בשבת כדאיתא במכילתא וכן כל כיוצא בזה באופן שלא ימוש מפיו בכל יום זכרון השבת וזה לשון ספרא זכור את יום השבת יכול בלבך כשהוא אומר שמור הרי שמירת לב אמור הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך עכ"ל למדנו שמצוה לזכור בלב כל הימים את יום השבת ענף מצוה:

לד מצות עשה שישוב החוטא מחטאו שנאמר ושבת עד ה' אלהיך ולה שני ענפים הענף העיקר בלב שנתחרט חרטה גדולה ויסכים הסכמה חזקה שלא יחטא עוד עד יום מותו שנאמר שובו עדי בכל לבבכם וארז"ל במסכת קידושין האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק גמור אע"פ שעד עתה היה רשע ע גמור לעינינו הרי זו מקודשת מספק שמא באותו רגע הרהר תשובה בלבו דמיד אקרי צדיק גמור לפני ה' הרואה כליות ולב והענף השני בפה שיפרט החטא בפיו ויאמר שלא יוסיף לחטא שנאמר והתודה אשר חטא וכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב וכתיב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו ובעבור התשובה הגאולה מתעכבת שנאמר שובה אלי ואשובה אליכם ובכל יום ויום בת קול מכרזת שובו בנים שובבים כדאיתא בזוהר פרשת נשא לכן כל איש יחרד וישוב אחרים מעון כפי כחו במתק לשונו וימצא חן בעיני מלכו של עולם אשרי חלקו ממנין תרי"ג:

לה כבד את אביך ואת אמך מצינו כבוד בלב דכתיב מי יגור באהליך כו' נבזה בעיניו נמאס היינו עיני השכל שיחשוב האדם בלבו כי הוא נבזה ומאוס ונקלה וסיפיה דקרא ואת יראי ה' יכבד ואם הכבוד בדברים ובמעשה בלבד ולא בלב הרי משוה אותם לו שהם נבזים ומאוסים בעיניו כמוהו רק מכבד אותם בפה מפני שהש"י צוה אלא כרחך הכי קאמר ואת יראי ה' יכבד בעיניו שידמה בלבו שהם גדולים ונכבדי ארץ שזהו עיקר כבודם ומתוך כך ודאי יכבדם בדבור ובמעשה ועל המבזה אביו או אמו בלבו או בדברים או במעשה שסותר דבריהם או יושב במקום המיוחד להם וכיוצא בזה נאמר ארור מקלה אביו ואמו ופירשו שאינו לשון קללה אלא לשון בזיון ואשכחן בזיון בלב דכתיב ותבז לו בלבה ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וכתיב ותקל גברתה בעיניה ועל זה אמר שלמה עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר ומעשה היה בימינו באיש שהיה זן את אמו רק שהיתה קלה ובזויה בעיניו לפי שנשאת לאיש אחר

אחרי מות אביו והאיש הזה הלך דרך ים ונהרג והושלך לים וחפשו היהודים לקברו ומצאהו על שפת הים ועין אחת נוקרת שנקרוה העורבים הרי לך בכבוד האב, ענף מצוה:

לו וכן כבוד האם דהרי שקולים הם כדכתיבנא לעיל ונראה דעיקר מצות כבוד בלב דהא רחמנא לבא בעי בכל מצוה ועוד הרי השוה יתי כבודם לכבודו הוא יתי נתרעם בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני כלומר שעיקר כבודי בלב, ענף מצוה:

(לז לח) לשון הזוהר פרשת כי תצא בגברא דאשתדל בתר אבוה ואמיה דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה רוחיה ונשמתיה וכל עלמא דהוה ליה חשוב ליה לאי למעבד ביה רעותא דאבויה ואמיה ולמפלח לון ביה עכ"ל למדנו שקבלה בידם שבכלל כבודם האהבה ודין הוא שהרי אמרו במדרש דכל מצות כבוד אב ואם היא פרעון חוב שהבן חייב לפרוע לאביו ולאמו הטובה שגמלוהו ומי שאינו מכבדם נקרא רשע דכתיב לוה רשע ולא ישלם והמאכילם ומשקה אותם ועושה להם כל צרכיהם נקרא צדיק שנא' וצדיק חונן ונותן היינו שנותן להם בלב חונן כדרך שהיו הם נותנים לו ולא בלב אכזרי ובכלל הפרעון שיאהב אותם אהבה עזה כדרך שהיו הם אוהבים אותו ולא יהיו עליו לטורח ולמשא כבד, וכתב בס' המדות ואם אין אדם מכבד אביו ואמו גזירות קשות באות עליו כענין שנאמר ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני לכן הנני יוסיף להפליא כוי עכ"ל כלומר שהרי השוה ה' כבודם לכבודו ואע"פ שהפסוק זה כתוב בכבוד הבורא הוא הדין על כבוד אב ואם ענפי מצוה:

לט מצות ביקור חולים מנאוה ממנין תריי"ג כדנכתוב לקמן וענף אחד מהמצוה דכשיראה חבירו בצער יצטער בלבו ויתפלל ויבקש עליו רחמים והמבקר את החולה ולא בקש עליו רחמים לא קיים מצות ביקור חולים בטור בבית יוסף בשם רמב"ן וכבר כתבנו למעלה דלפי שהתפלה עיקרה בלב מנאה סמ"ק במצות הלב ענף מצוה:

(מ מא) ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ פירוש יד מקום מיוחד וכתיב ויתד תהיה לך על אזניך וכסית את צאתך והיה מחנך קדוש תחלת הפרשה כי תצא מחנה על אויביך לדעת רמב"ם ורבינו יונה מצות אלו מיוחדות במחנה המלחמה והם שתים ויד למי קסנים שאין צריך לכסות ויתד לגדולים שצריך לכסות ינתן טעם הפסוק לפי שה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך הלכך והיה מחניך קדוש בפ"ג דמסכת ברכות ובפ' כ"ג דמסכת שבת אמרינן בהדיא דמן התורה אסור להרהר בדברי תורה או בתפלה כנגד עמוד של מי רגלים שנאמר ויד וגו' וכן כנגד צואה או בבית המרחץ או בבית הכסא או במבואות המטונפות שנאמר ויתד וגו' דבעינן והיה מחניך קדוש וכתב רבינו יונה דקבלו רז"ל דבכלל פסוק והיה מחניך קדוש צריך שיהיו מחנינו קדוש בכל

מקום שאנו עוסקים בתורה או מהרהרין בה אבל במחנה המלחמה אפילו בלא הרהור תורה נאסרו ולדעת הרב ז"ל הרי אלו שתי ענפי מצוה אפי' חוץ למלחמה בכל מקום הרהור תורה או תפלה אבל רשב"ץ כתב כי עיקר שתי מצות אלו אינן מיוחדות במחנה המלחמה אלא בכל מקום וקרא יהיב עעמא למה ויד תהיה לך וגו' משום דבעינן והיה מחנך קדוש והרי ישראל תמיד מהרהרין בתורה וכן נראה מדברי רשב"י במסכת שבת פ' השואל, ולדעתם יש לומר דלרבותא נקט קרא כי תצא מחנה על אויביך דלא תימא שלא תטריח את אנשי המלחמה דוגמת דמאי דאמרו במסכת עירובין דפטרו במחנה המלחמה נטילת ידים ועירוב ודמאי קמ"ל ואמרו רז"ל דכי מהרהר בדברי תורה במקום שאסור להרהר עליו נאמר כי דבר ה' בזה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, ממנין תרי"ג, (מב) בזוהר פ' תצוה אמר דהכועס הנשמה קדושה מסתלק ממנו ושורה במקומה רוח רעה היא עבודה זרה נקראת אל זר ועל זה נאמר לא יהיה בך אל זר וכתיב חדלו לכם מן האדם הכעסן אשר בכעסו החליף הנשמה בעבודה זרה זהו פי' אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרא במה אלא במה כלומר כי הוא עצמו נחשב ע"ז ועל זה רמז בתורה אלהי מסכה לא תעשה לך כלומר לא תעשה עצמך ע"ז והיינו ע"י כעס הרי לא תעשה וסמיך ליה את חג המצות תשמור למצות עשה רמז שישמור את הנשמה הקדושה שבו לא תפרד ממנו ע"י הכעס אלא יהי' לבו נח ומיושב תמיד ועל זה אמרו במדרש הנעלם שנרמז בתורה ונח מצא חן בעיני ה' כלומר ע"י שהיה לבו תמיד נח ומיושב מצא חן בעיני ה' דכל ניחא מסטרא דקדושה וכל רוגזא מסטרא דמסאבא וכתיב בתריה אלה תולדות נח כו' שלשה פעמים נח שמתוך שלבו נח ומיושב מאד יהיה נח בדבורו נח בהילוכו נח במעשיו ואע"פ שאין המקראות יוצאין מידי פשוטן דרך רמז נאמר בהם למשה בסיני כל אלו הדברים ענף מצוה:

מג בסדר עולם מונה קצת מצות עשה התלויות באיברים ומנה מצוה תלויה בלב ושמתם את דברי אלה על לבבכם היינו שחייב אדם בקוראו פי' שניה של קריאת שמע לקבל עליו עול מצותיו ית' וכדתנן פי' שני דמסכת ברכות למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות ופירוש ושמתם על לבבכם כמו וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל וכתב רבינו יונה ארור האיש אשר לא יקום את דברי התורה הזאת לעשות אותם לא אמר אשר לא יעשה אלא אשר לא יקום לעשות פי' אשר לא יקבל על נפשו לעשות מצותיו, ענף מצוה:

מד אחרי שצוה לאברהם על המילה ונמלתם את בשר ערלתכם חזר ואמר לו והיה לאות ברית ביני וביניכם היא מצוה שנית תלויה בלב שיעלה האדם כל יום על לבו שהוא עבד

חתום למלכו של עולם ולא ימרוד בו ויחזיק עצמו לבן חורין וכן מנהג העולם שהאדון חותם את עבדו כדי שתהא אימתו עליו כדאיתא במסכת שבת ולכך שם האות באבר זה לפי שהוא יתי קדוש ושונא זמה הוא יפחד וימנע אדם עצמו מעבירה הכי איתא בסדר עולם וחותם שני שם בנו יתי והם התפילין דכתיב והיה לאות על ידכם ובשבת דליכא תפילין הוא עצמו אות דכתיב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם וכלהו מועדים אקרו שבת ואין איש מישראל חסר משני אותות ועל פי שנים עדים יקום דבר כדכתב הסמ"ג וכדאיתא בתיקוני הזוהר והציצית אשר צונו יתי רמז לרצועת הדין שלא יאמר האדם הקב"ה רחום אע"פ שאחטא לא יעניש אותי, ארבע ציציות נגד ארבע מיתות ב"ד אע"פ שבטלו סנהדרין הוא יתי מעניש דוגמת ארבע מיתות בעולם הזה, וגם הארבעה ציציות רמז לארבעה שפטיו הרעים האמורים בספר יחזקאל חרב ורעב וחיה רעה ודבר ושמונה חוטין שבכנף לעורר לב רשע וטוב לו בעולם הזה ולא ילקה באחד מאלה יהא מבושר שילקה בגיהנם, השבע חוטי לבן רמז לשבע מדורות אש שבגיהנם והשמיני תכלת רמז למלאך המשחית הממונה על גיהנם ותחת ידו כמה אלפים ורבבות מלאכי החבלה עושים שפטים גדולים ברשעים שבגיהנם כדאיתא בזוהר. גם כללות חוטי הארבע כנפות ל"ב וארבע ציציות עצמן הרי ל"ו רמז לשלשים וששה כריתות שענש הקב"ה בתורה וזה רמזו ירמיה במגילת קינות שהתחיל בתיבת איכ"ה שעולה בגימטריא ל"ו רמז שעברו ישראל על ל"ו כריתות שבתורה לכך נענשו כדאיתא במדרש איכה רבתי ענף מצוה:

מה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וסמיך ליה השמר בנגע צרעת כלומר השמר פן תשכח לדבר לשון הרע ותלקה כמותה ודרשו בספרי השמר בלב זכור בפה וקיימא לן השמר הכתוב אצל המצות עשה היא נמי מצות עשה הילכך מצוה על האדם להעלות על לבו כל יום דבור מרים ועונשה כדי שיסגור פיו ויחרד מלדבר לשון הרע וזה עון גדול ועליו נאמרו גורו לכם מפני חרב והמשכיל ידום כדאיתא בזוהר, ממנין תרי"ג לע"ד:

פרק ב

מצות עשה מן התורה התלויות בעינים ואפשר לקיימן בכל יום:

א להסתכל בציצית דכתיב וראיתם אותו וזכרתם כו' ראייה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי עשיה ממנין תרי"ג לסמ"ק ורשב"ץ:

ב סוף פי' חמישי דגיטין כתוב לך את הדברים האלה דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו על פה אלא ילמוד בעיניו תורה שבכתב בספר ולאו הבא מכלל עשה עשה רק הדברים שהם חובה מותר כגון קרית שמע ופי' הקרבנות דהוו נמי חובה דקריאתן חשיב כהקרבתן כדאיתא במדרש וכדכתב הרב רבינו יונה בפ"ק דברכות ענף מצוה:

ג לבכות על אדם כשר שנאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' וכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה ואז"ל דמי שאינו בוכה יענש שיבכה על בניו ואמרו שכל הדמעות שאדם מוריד הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שג' נודי ספרת אתה ואיתא בזוהר פרשת פקודי שכל הדמעות שאדם מוריד על מיתת הצדיקים ועל חרבן המקדש נרשמים על המלאכים שבהיכל לבנת הספיר שנ' ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים הם המלאכים וזה מכלל מצות אהבת ת"ח דמרבינן מריבויא דאת דכתיב ואהבת את ה' אלהיך דכיון דחייב לאהוב אותם כבניו כיון דאין בוכה עליהם כאלו היו בניו שורת הדין הוא שיבכה על בניו, ענף מצוה:

פרק ג

מצות עשה מן התורה התלויות באוזן:

(א ב) לימוד התורה שצוה ה' ללמוד תמיד מכל מלמדיו תלוי באוזן עם הלב שאם לא ישמע לא ילמוד גם מצות שמיעת התוכחת תלויה בלב דכ' ומלתם את ערלת לבבכם ותלויה נמי באוזן דכתיב אוזן שומעת תוכחת חיים ענפי מצוה:

ג ויתד תהיה לך על אזנך דרשו בפ"ק דכתובות אל תקרי אזנך אלא אוזניך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו ופרש"י אצבעו שהוא שפועה כיתד, והביאה סמ"ג, ענפי מצוה:

ד לשמוע קול שופר בראש השנה, ממנין תרי"ג:

ה לשמוע אל נביא אמת אם יעמוד ויעשה לנו מופת רק שלא יוסיף ולא יגרע מן תורת משה שנאמר אליו תשמעון, ממנין תרי"ג:

ו לשמוע אל הדיינים שיעמדו לישראל בכל דור ודור שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם ממנין תרי"ג:

(ז ח ט) מצות התפלה ומצות ברכת המזון ומצות ברכת התורה דהוו דאורייתא תלויות גם באוזן דהא כתב הרמב"ם בפ' ראשון מהלכות ברכות דכל הברכות כולן מצוה שישמיע לאזניו כל תיבה שיוציא מפיו והסכימו רוב הפוסקים שאם לא השמיע לאזניו לא יצא וצריך לחזור ואפילו תפלת י"ח שתקנוה בלחש לא אמרו אלא שלא ישמע חבירו אבל אם לא השמיע אפילו לאזנו לא יצא ענף מצוה:

פרק ד

מ"ע מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לקיימן בכל יום:

(א ב) דבור חמישי דעשרת הדברות כבד את אביך ואת אמך חייב לכבדם בדבור שידבר להם בנחת בלשון רכה וכבוד ואדנות כמדבר למלך זהו פשוטו של מקרא ומגזרה שוה

למדו דגם חייב לכבדם בגופו ובממונו ולהאכילם ולהשקותם ולהלבישם ולעשות כל צרכיהם כעבד כדנכתוב לקמן בס"ד וזה לשון מכילתא כבד את אביך ואת אמך שומע אני בדברים תלמוד לומר כבד את ה' מהונך אמור מעתה מאכיל ומשקה כו' ואמרו פ"ק דקדושין דהמדבר קשות לאביו או לאמו אע"פ שמאכילם תרנגולות מפוטמות יורש גיהנם ובמדבר סיני רבה פרשת נשא אמר נפתלי כיבד את אביו יותר מדאי שהיה אביו שלחו לכל מקום שרוצה והיה זריז בשליחותו ורץ כאיל והיה תמיד מדבר לאביו בריצוי דברי פיוס צוף דבש אמרי נועם היינו דכתיב נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר ממנין תרי"ג: במנין המצות מנו כבוד האב והאם למצוה אחת ופרטן שתי ענפי מצוה: (ג ד ה ו ז ח ט י) דרשו רז"ל בסוף מסכת כתובות את אביך לרבות אשת אביך ואת אמך לרבות בעל אמך וכל דאתרבי מאת דאורייתא הוא כדכתבנו לעיל וכתב רבינו יונה בספר היראה דבכלל את אביך הוי נמי אחו' אביך ובכלל את אמך הוי נמי אחו' אמך וכתב נמי הרי ר' ישראל בס' מנורת המאור נתיב י"ד דאבי אביו בכלל אביו וכן אם אביו ואם אמו בכלל אמו וכן אבי אמו והכי איתא בכראשית רבה על פסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק לכך הזכיר יצחק ולא אברהם שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והביאו לשון זה בחומש רש"י והרמב"ן משמע דשניהם מדאורייתא אלא דבאביו מחייב טפי מזקנו והוא הדין לזקנתו וטעמא דכולהו משום דבני בנים הרי הם כבנים, וכן האיש חייב בכבוד חמיו וחמותו וטעמא משום דאיש ואשתו כחד גופא חשיבי ואב ואם של זה כאב ואם של זה והכי איתא במדרש שוחר טוב על פסוק ואבי ראה גם ראה ש שאמר דוד ל לשאול חמיו והביאו הטור והכתוב גנה בת קמה באמה כלה בחמותה השוה כלה לבת קמה באמה ותד"א כבד את אביך וסמיך ליה לא תנאף מה ענין זה אצל זה ללמדך שאם נשא אדם אשה והיא אינה מכבדת אביו ואמו בעת זקנתן הרי הוא כאלו נואף כל ימיו לכך נאמר כבד ולא תנאף, כבד ולא תגנוב מה ענין זה אצל זה ללמדך שאם יש לו לאדם בנים או בנות בתוך ביתו ואינם מכבדים אביו ואמו כאלו גונב נפשות כל ימיו לכך נאמר כבד ולא תגנוב עכ"ל, לכן כל חרד מצות אלהי ישראל יפקח עיניו פן יחטא באחת מאלה והתרשל ואשם ותפגע בו מדת הדין ח"ו, ענפי מצוה:

יא מצות עשה להזכיר יציאת מצרים בפה ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות ממנין תרי"ג לסמ"ק ורשב"ץ: מצוה א' למנין: והם שתי ענפי מצוה:

יב מצות עשה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וצריך שיברך ברכת המזון בנחת ובקול רם ובשמחת הלב כדכתיב ויאכל בעז וישת ויטב לבו

ופירשו שבירך ברכת המזון ויכוין בארבע ברכות כנגד ד' אותיות שבשם הגדול ויכוין שישפיע שפע ברכות לד' עולמות אצילה בריאה יצירה עשיה וכתב בס' החינוך שקבל מרבותיו שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימי חייו, ממנין תרי"ג, והנשים ספק אי חייבין בבהמ"ז מן התורה:

יג מצוה עשה לברך על התורה לפניה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, ממנין תרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ:

יד ללמוד תורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ממנין תרי"ג:

טו ומצוה נמי ללמד לאחרים תורה שנאמר ושננתם לבניך אלו תלמידין: סמ"ק מנאן שתים: וזכות תלמוד תורה כנגד כל המצות ועון ביטול תורה כנגד כל העבירות כן כתב רבינו יונה והכי איתא בספרי:

(טז יז) לקרות בפיו קריאת שמע בבקר ובערב שנאמר ודברת בם בשכבך ובקומך ממנין תרי"ג רמב"ן מנאן שתים:

יח לברך כהן את ישראל שנאמר כה תברכו את בני ישראל וישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה' הם נמי בכלל המצוה ממנין תרי"ג:

יט בפרק שני דמסכת כתובות דרשו כה תברכו אתם ולא זרים ולאו הבא מכלל עשה עשה, ממנין תרי"ג לרשב"ץ:

כ להורות שנאמר ולהודות את בני ישראל ומי שהגיע להוראה ואינו מורה כתיב ביה ועצומים כל הרוגיה פירוש עצומים שסותמים פיהם מלהורות מלשון עוצם עיניו מראות ברע אבל מי שלא הגיע להוראה אסור לו להורות ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה ממנין תרי"ג לסמ"ק:

כא מצות עשה לזכור תמיד מה שעשה לנו עמלק שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק ודרשו בספרי יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה וכתב סמ"ק דבשבת שלפני פורים שאנו קורין ברבים בספר תורה בפרשת זכור אנו מקיימים מצוה זו אבל מלשון רמב"ם וסמ"ג משמע שמצות זכירה בכל יום ומצאתי בת"ז דכש ש"ץ אומר קדיש אומרים הצבור ויאמר כי יד על בם יה מלחמה לה' בעמלק ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבא וכן העידו הזקנים שהיה מנהג זה בקאש טילייא בזמן הרבנים הגדולים הרב הגדול ר' יצחק אבוהב והרב הגדול ר' יצחק דילאון זצ"ל וכן המנהג גם היום במקומות הרבה ושבת שלפני פורים שקורין פרשת זכור היינו כדי לקיים המצוה בזמן מפלת המן שהיה מזרע עמלק בפומבי זכר לנס ממנין תרי"ג:

כב זכור אל תשכח את אשר הקצפת דרשו בספרי זכור בפה לא תשכח בלב וי"ל שהיא מצוה גם לדורות כדכתב רמב"ן וספיקא דאורייתא לחומרא. ממין תרי"ג לרמב"ן:

כג ואם אנו מצווין לזכור מה שהקציפו אבותינו במדבר לפניו ית' קל וחומר שחובה לכל איש ואיש ממנו לזכור מה שהוא בעצמו הקציף מיום היותו וכן חייבים אנו לזכור עונות אבותינו הקרובים לנו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם ונבוש מלפניו ואז יכנע לבבנו הערל ומצות זכירה זו בכל יוסי ענף מצוה:

כד זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וסמיך ליה השמר בנגע הצרעת כלומר שלא תדבר לשון הרע ותענש כמרים ודרשו בספרי השמר בלב זכור בפה הלכך צריך לזכור בפה בכל יום ענין מרים כדי שיזהר מלשון הרע ממנין תרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ:

כה מצות עשה שיתודה בפיו השב בתשובה ויפרט החטא עצמו שעשה כמה דאת אמר חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם מצות הוידוי ליחיד בשומע תפלה כדאיתא בספר הזוהר ואמר במסכת סוכה שלכך התקינו תפלה בלחש כדי שלא ישמע חבירו כשמתודה ומפרט חטאו בתוך תפילתו ועיקר מצות התפלה בלב כדכתיבנא לעיל במצות הלב והוידוי בפה הוא ענף מצוה:

כו מצות עשה לדבר אמת אפילו במילי דעלמא דליכא בהו דררא דממונא שנאמר מדבר שקר תרחק משמע אפילו ליכא רק דבור בעלמא ואמרו ז"ל דהמשקר כאלו עובד ע"ז וילפי לה מקרא אבל לשים שלום מותר ומצוה נמי איכא כדאיתא פ' ששי דיבמות ממנין תרי"ג לרשב"ץ:

כז אמרינן במסכת ברכות השח שיחה בטילה עובר בעשה שנאמר ודברת בם משמע בם ולא בדברים בטלים ולאו הבא מכלל עשה עשה ענף מצוה:

כח הוכה תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ממנין תרי"ג:

כט וכתב רמב"ם ורמב"ן דמירי בתוכחה דחייב להוכיח אדם את חבירו שעשה לו או לקרובו רעה או שדבר עליו רע בפניו או שלא בפניו על דרך והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים שחייב לעשות כן אולי יקבל תוכחה ויאמר חטאתו לך או יתנצל לו כאבימלך שאמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה ולא ישטמנו וישתוק ויכסה שנאתו בלבו כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום אל אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ענף מצוה: ופירשו פירש שני דמיירי ברואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב בין שחטא בדברים שבינו לבין חבירו בין שחטא בדברים שבינו לבין קונו צריך להוכיחו בינו לבין עצמו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו

אומר לו אלא לטובתו אם קבל מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שנית ושלישית וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר איני שומע לך וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון כן פסק הרמב"ם והסמ"ג פסק דכיון שקללו אעפ"י שלא הכהו נפטר ממצות הוכח תוכיח ורבינו מאיר כתב דבתנחומא פ' תזריע משמע כרמב"ם דאמר התם כשנתן רשות למשחית להרוג צדיקי ירושלים משום דאמרה מדת הדין לפני הקב"ה כו' עד שיהיה להם להתבזות לקדושת שמך ולקבל עליהם הכאות כירמיה וישעיה עכ"ל, ענף מצוה:

ל בכל דור כשיש מחלוקת בין חכמי ישראל באיסורא או בממונא מצות עשה לילך אחר הרוב שנאמר אחרי רבים להטות והעובר על זה עונשו גדול שזה עמוד שהתורה נסמכת בו ובפירוש אמרו בגמרא רובא דאורייתא ממנין תרי"ג:

לא מי שיודע לחברו עדו' מצות עשה להעיד בב"ד באופן שיתקיים הדין על פי עדותו שנא' והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו ממנין תרי"ג:

לב מצות עשה על בית דין לחקור ולדרוש העדים שנא' ודרשת וחקרת ושאלת היטב ודין תורה בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות מצוה בדרישה וחקירה אלא משום דלא תנעול דלת בפני לווין בטלוה בדיני ממונות אך כשהדין מרומה אוקמוה אדין תורה כדי להוציא לאור משפטו ממנין תרי"ג:

לג מצות עשה לדון כל דיני ממונות שבין אדם לחבירו וכל הדינין נמנין במצוה אחת ממנין תרי"ג לרשב"ץ אבל רמב"ם ורמב"ן מנו בדיני ממונות י"א מצות א' דין שומר חנם, ב' שומר שכיר והשוכר, ג' שואל, ד' מקח וממכר ה' טוען ונטען, ו' גנב וארבע אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער הרי עשרה ואחת לדון בדיני נחלות שנאמר והיתה לבני ישראל לחוקת משפט הרי י"א בדין ממון ודין החובל בחבירו בגופו הרי י"ב נמצאו לנו לפי דעתם ז"ל מ"ד ממנין תרי"ג:

מה מצות עשה שיתן האדם פי שנים לבנו הבכור שנאמר כי את הבכור יכיר לתת לו פי שנים ואם העביר הבכורה מבנו הבכור עובר בעשה וגם הוא חייב להודיע מי הוא הבכור ויצוה עליו בבכורה: לדעת רובא דרבוותא זו ממנין תרי"ג:

מו מצות עשה לקדש הכהנים לנהוג בהם כבוד ולהקדים אותם לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון כדאיתא פ' חמישי דגיטין ופרש"י ז"ל לפתוח ראשון לכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש ולברך ראשון בסעודה וליטול מנה יפה ראשון אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר לאחר שיחלקו בשוה אומר לו ברור איזה שתרצה עכ"ל והתוספות והרא"ש חלקו עליו בהא דפירש

במנה יפה ופירשו דדוקא במעשר עני או בצדקה המתחלקת לעניים או חברים המסובין בסעודה אבל במידי דשותפות לא דאמרינן בפרק רביעי דפסחים הנותן עינו בחלק יפה אינו רואה. סימן ברכה לעולם ולא מסתבר לדרוש הפסוק בזה להרגיל הכהן שיתן עינו בחלק יפה עכ"ל, ממנין תרי"ג:

מז מצות עשה לבקר חולים דכתיב והודעת להם את הדרך ילכו בה ודרשו ילכו זו ביקור חולים ואחד מענפי מצוה לדבר עם החולה ולשון רבי' שלמה ן' גבירו"ל והחולים תשיחם וכתב רשב"ץ דכתב הרב כן מפני שהדבור יפה לחולים, ענף מצוה:

מח מצוה להשיב את החולה בתשובה ולומר לו שיפשפש במעשיו ויתחנן לפניו ית' והעושה כן שכרו גדול ועליו נאמר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' פי' שהוא גורם לחולה שיתרפא מחוליו וינצל ואם כבר נגזרה גזרה ימלטהו ה' מדינה של גיהנם וגם המשיבו בתשובה ביום רעה ימלטהו ה' הכי איתא בפ' פקודי ובהקדמת בראשית בזוהר, ענף מצוה:

מט מצוה לספוד על אדם כשר שמת שנאמר ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה וזה מכלל גמילות חסדים דאמרו ז"ל והודעת להם את הדרך ילכו בה זו גמילות חסדים ואמרו המתעצל בהספידו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו והביאו ראיה מן המקרא והרעב שהיה בימי דוד שלשה שנים שהיה לסבת עון שלא הספידו לשאול כהלכה, ענף מצוה:

נ אע"פ שמצות התפלה עיקר' בלב כמו שכתבנו למעלה גם היא תלויה בפה שצריך להוציא כל תיבה ותיבה בשפתיו ובדקדוק יפה ובקול נמוך כדי שישמיע לאזניו וכתב הסמ"ק וידקדק בכל מלה ומלה כאלו מונה זהובי' ואם לא הוציא בשפתיו כלל לא יצא לדעת רוב הפוסקים, ענף מצוה:

נא וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל הרי זו מצות עשה לזכור את ה' תמיד על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ואמר המשורר ויערב זכרך על לשוני כמו נופת צוף טעמתי וכתיב לשמך ולזכרך תאות נפש ולמעלה מפסוק זה בפ' זו כתיב השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכתב רבינו יונה שזו מצות לא תעשה שלא לשכוח שמו הגדול רגע ונלמוד ממה דאמרינן בספרי בכמה דוכתי זכור יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי לב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה והכא נמי דכוותי' ואמר תחלה פן תשכח בלב והדר אמר וזכרת בפה והיינו דכתב רבינו יונה ויש לאדם בכל יום לעתים לעורר האהבה ולומר בפיו פסוק זכרון יוצרנו ויראתו ית' כגון מלא כל הארץ כבודו ופסוק גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם אלהי עולם ה' וכיוצא באלה, וכן

היה נוהג מורי הרב החסיד כמהר"ר יוסף סאגיש זלה"ה ובתוקף חיבה לעתים מרגלא בפומיה לשון נוסח תפלה דראש השנה אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך ענף מצוה:

נב להפר נדרים שנא' ואישה יפירנו ואינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ונדרי עינוי נפש אפילו אסרה עליה פרי שלא אכלה אותו כל ימיה ואף כי הוא גרוע כגון שנדרה שלא לאכול חרובין וכיוצא בהם סמ"ק כתב דהמצוה הוא להפר ושאר רבוותא כתבו דהמצוה הוא לדון בדין הפרת נדרים ממנין תרי"ג:

נג מצות עשה להעמיד דיינים בכל עיר ועיר ושוטרים הרודים בעם לקיים דברי הדיינים שופטים ושוטרים, ממנין תרי"ג:

נד ובשמו תשבע זו מצות עשה רמב"ם פירש כשיתחייב שבועה בב"ד מצוה לישבע באמת ויש אומרים דלאו הבא מכלל עשה עשה הוא כלומר בשמו תשבע ולא בשם אחרים ואפי' בשיתוף אחר עמו וכמו שאמרו כל המצרף שם שמים עם דבר אחר נעקר מן העולם וכן כתב הראב"ד ז"ל בהשגות ויש אומרים דאין מצות ובשמו תשבע מתקיימת אלא כשישבע על קידוש השם כמו אליהו שאמר חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי לפי שהיה אחאב אומר שהרי יש כמה שנים שהיו עובדים ע"ז ולא, נתקיים ועצר את השמים ולא יהיה מטר ממנין תרי"ג לגאון ר' שלמה בן גבירו"ל ורמב"ם:

נה אמרו במס' תמורה שבכלל מצות ובו תדבק כו' יש שמצוה להשבע לקיים את המצות על דרך שאמר דוד נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ובועז נשבע חי ה' שכבי עד הבקר, ענף מצוה:

נו בצדק תשפוט עמיתך מלבד דכתבתי לעיל במצות התלויות בלב עוד יש בו ענף שני אזהרה לדיין להשוות בעלי דינין שלא יהא א' עומד ואחד יושב אחד מדבר כל צורכו ולאחד אומר קצר דבריך ענף מצוה:

נז בקש שלום ורדפהו דאורייתא היא דאפילו בשעת מלחמה צוה יתי להקדים שלום שנא' כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ומנאה סמ"ג במצות עשה וכל מקום שיש שלום אין השטן יכול לקטרג שנאמר חבור עצבים אפרי' הנח לו צוה הקב"ה למחות שמו הגדול שנכתב בקדושי' על המים לשים שלום בין איש לאשתו והרוצה לזכות במצוה זו יזהר במצוה אחרת והוא לדון כל אדם לכף זכות תמיד ממנין תרי"ג:

נח מצוה לימנע מלידור שום נדר לפי שהנדר מכשול לאדם פן יחל דברו או פן יאחר לשלמו שנאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ודרשו רז"ל הא אם תדור יהיה בך חטא והצדיק חונן ונותן מבלי שידור זולתי בעת צרה דכתיב וידר יעקב נדר לאמר וכן

בהתאסף ראשי עם ידרו נדרים לחזק ידי רפות רבינו יונה ולאו הבא מכלל עשה עשה, ענף מצוה:

נט מצות עשה שיהיה פיו ולבו של אדם שוין ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב שנאמר הין צדק יהיה לך ודרשו רז"ל שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק ענף מצוה רשב"ץ:

מצות עשה מן התורה התלויות בפה בקנה ובזמן:

א זכור את יום השבת לקדשו דרשו בספרא יכול בלבך כשהוא אומר שמור בדברות אחרונות הרי שמירת לב אמור הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך, ממנין תרי"ג:

ב כתב רמב"ן בפסוק זה נכללו שתי מצות א' קידוש בליל שבת שדרשו ז"ל מתיבת לקדשו שתזכרנו בפה ותקדשנו בתחילי' כניסתו מלשון קידוש ב"ד שהיו מקדשין את החדש ואת היובל ואומרי' מקודש מקודש, מצו' שנית והוא עיקרו של פסוק לזכור בכל ימי השבוע את יום השבת בכל ענייני האדם שיכול להזכירו כדאי' במכילתא שהעמים קורין לכל אחד מימי השבוע שם בפני עצמו ליניי"ש מארמויי"ש מיירקילי"ש כמנהג העם שנתערבו בעמים אבל מצות אלהינו בפסוק זה לקרו' אותם א' בשבת שני בשבת שלישי בשבת רביעי בשבת חמישי בשבת ששי בשבת וכן כל כיוצא בזה יש לנו לקיים מצות זכירת שבת בכל יום ומתקיימת מצוה זו גם במאכלים ובכלים ומלבושים אם כשיזדמן לאדם מהן דבר טוב יזמין אותו ויאמר בפיו זה לשבת וכן היה עושה שמאי הזקן באופן שלא היה זז זכרון שבת מפיו ומודה לו הלל שכל מי שעושה כן מקיים בזה מצות זכור אלא שהלל הזקן היה זהיר במצות הבטחון מכל אדם לכך לא היה מקיים מצוה זו במאכלים אלא בשאר כל העניינים וזהו שאמרו בגמ' אבל הלל מדה אחרת היתה בו ענף מצוה:

ג הבדלה במוצאי שבת מדאורייתא לכולי עלמא והוא ענף זכור שהרי אמרו בפסחים זוכרהו בדברים בכניסתו וביציאתו וכתיב נמי ולהבדיל בין הקדש ובין החול ענף מצוה: (ד ה) לשון סמ"ג שני מקראות יש בדברות ראשונות זכור ובדברות אחרונות וזכרת להטעינו ב' זכירות אחד בתפלה ואחד על הכוס בין בכניסתו בין ביציאתו עכ"ל נראה שהי' זה דעת רבותיו ענפי מצוה וכתב עוד ואני אומר כי שתי זכירות יש אחת בכניסתו לקידוש ואחת ביציאתו, להבדלה וכפל הזכרון בתפלה ועל הכוס בקידוש והבדלה תקנה דרבנן היא,

(ו ז ח ט) כתב סמ"ג וכל הפוסקים דהמועדות נקראו שבתות וצריך לזוכרם בתפלה ועל הכוס בכניסתם וביציאתם כמו שבת ונשים חייבות בקידוש והבדלה דבר תורה ענפי מצוה:

י כתב סמ"ג בשם בעל הלכות גדולות שדבר תורה לומר הבדלה לאור הנר במוצאי שבת דיליף לה בירושלמי מדכתיב וירא אלהים את האור כי טוב והדר ויבדל אלהים, ענף מצוה:

יא ושמחת בחגך מכאן למדו רז"ל דכל ז' ימי הפסח ושמנת ימי החג ושאר ימים טובים אסורין בהספד, מצות עשה ממנין תרי"ג:

יב להגיד אדם לבנו ט"ו בניסן ענין יציאת מצרים והנפלאות שעשה לנו מלכנו יוצרנו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר ממנין תרי"ג:

יג מצות עשה לקרא הלל גמור בזמנים הקבועים שנאמר הוא תהלתך והוא אלהיך ממנין תרי"ג לסמ"ק, אבל רמב"ן כתב שהלל אינו ממנין תרי"ג ולא נפקא מהאי קרא אלא ענף מצוה הוא שמכלל המצוה שנצטוינו לשמוח ברגלים מרוב השמחה יש לנו לשיר ולהלל לפניו:

יד מצות עשה לספור את העומר שנאמר תספרו חמשים יום וגם בזמן הזה דאורייתא לרמב"ם וסמ"ק ממנין תרי"ג:

טו והמצוה לממני יומי דכתיב תספרו חמשים יום מצוה לממני גם שבועי, דכתיב שבעה שבועות תספר לך ענף מצוה לרמב"ם וסמ"ק. אבל הר"ן כתב דדעת רוב המפרשים דספירת העומר בזמן הזה דרבני:

טז חוב שעברה עליו שמיטה ולא נכתב מקודם פרוזבול ובא חברו לפורעו מצוה לומר משמט אני אינו רוצה כלום שנאמר וזה דבר השמטה ואב אמר לו חבירו אע"פ כן קבל יקבל ממנו ענף מצוה:

יז וכן רוצה שגלה ממקומו למקום אחר ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם הרוצח אני איני ראוי לכבוד אמרו לו אעפ"י כן יקבל מהם שנאמר וזה דבר הרוצה ענף מצוה:

יח לקדש בכור בהמה טהורה דכתיב כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש אע"ג דקדוש מאליו מצוה לקדשו בפה ובכור נוהג בזמן הזה ואין להקדישו לא בשבת ולא ביו"ט מדרבנן ממנין תרי"ג לרמב"ן וסמ"ק:

יט מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע לפני ה' בכנופיא על כל צרה שלא תבא על הצבור כגון דבר או חרב או מניעת מטר או ארבה או מפולת וכיוצא בהם כדי שיעלו כל העם על לב שאין זה מקרה אלא גזרת מלכו של עולם על העונות וישוב כל איש מדרכו הרעה וישובו הגזל ויבכו לפני ה' ולא יוסיפו לחטוא שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם היינו תרועה בפה דהיינו תפלה וזעקה דנדרש הפסוק לפניו ולאחריו וכאלו כתיב על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות וחצוצרות לאו דוקא אלא חצוצרות

או שופר אבל במקדש למדו מפי הקבלה דצריך שתיהן שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. ממנין תרי"ג לרמב"ם ורשב"א והגאונים:

מצות עשה מן התורה התלויות בושט:

א פ"ו דברכות אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת דהוי צער בעלי חיים וכ"ש שאסור לצער כל בעלי חי בידים וכדאמרן בכמה דוכתי צער בעלי חיים דאורייתא הביאוה הפוסקים ומעשה היה בדורנו שהרב המקובל הגדול כמהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל שנסתכל בפני תלמיד חכם א' ואמר לו נרשם בפניך עון צער בעלי חיים והיה אותו ת"ח מצטער ומפשפש בדבר עד שמצא שאשתו לא היתה נותנת מאכל לתרנגולים בבקר אלא מנחת אותן הולכות בחצר וברחוב לנקר ואז צוה עליה וזרזה לעשות להן גיבול הסובין והמים בבקר ואחרי שנתקן הדבר והרב לא ידע נסתכל בפניו אמר לו סר עונך מה היה הדבר אז הגיד לו הענין ונראה שזה ענף ממצות והלכת בדרכיו ופירשו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' וכתיב בו יתי' ורחמיו על כל מעשיו ענף מצוה:

ב לאכול ולשתות בשבתות ובימים טובים גרסינן בפרק חמישי דפסחים כתיב עצרת לה' אלהיך וכתיב עצרת תהיה לכם הא כיצד חלקהו חציו לכם לאכילה ושתיה וחציו לה' לבית המדרש ושתי משפחות היו בירושלים א' היתה אוכלת כל יום השבת ומבטלת חציו של בית המדרש ואחת היתה קובעת סעודתא בערב שבת וכל יום השבת לומדת ושתיהן נעקרו כדאיתא במסכת גטין ומבואר בפסחים דרשה זו ודבר תורה ולא אסמכתא וכן כתב הרמב"ם פ"ג דהלכות נדרים וסמ"ג בסימן רמ"ב, ענף מצוה:

ג לאכול שלש סעודות בשבת דהכי דרשו ז"ל בפרק י"ז מס' שבת מדכתיב תלתא היום במאכל שבת ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ופרש"י תלתא היום למנין שלש סעודות בא ע"כ, משמע מלשונו דדבר תורה הוא ולא אסמכתא ועונש המבטל סעודה אחת משלשתן גדול ובפ' פקודי רנ"ב בהיכל הזכות אמרינן דכל שלחנות של ישראל מסדרין המלאכים באותו השבת ואלף אלפין ורובא רבבן ממונים על השולחנות ומשגיחין איך סדרו עונג שבת וחיה א' על ד' שרפים אם ראה השלחן בכל מיני עונג מברך השלחן אז תתענג על ה' אז תקרא והי' יענה אז יבקע כשחר אורך הנה כי כן יבורך גבר וכל המלאכים עונין אמן וכשלא ענגו בשבת דוחין אותו שלחן חוצה למקום הנקרא נגע הפך אותיות ענג ומקללין אותו ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו ינקש נושה לכל אשר לו כו' אל יהי לו מושך חסד כו' רחמנא לשזבן ע"כ לכן החרדים אל דבריו יזדרזו. ענף מצוה:

ד לשון רמב"ם פרק ששי מהלכות יו"ט שבעת ימי פסח ושמונת ימי החג אסורים בהספד ותענית שנאמר ושמחת בחגך ענף מצוה:

ה לאכול ולשתות בראש חדש מדברי רמב"ם פרק ג' מהלכות נדרים נראה בהדיא שהוא דבר תורה וליכא איסור תענית מדברי סופרים רק חנוכה ופורים וטעם כתב הרב ז"ל משום דאיסור תענית בר"ח ילפינן משום דאיקרי מועד כדאיתא פרק שני דתעניות אם כן אסורו כחול המועד מן התורה, ענף מצוה:

ו לאכול ולשתות ערב יום הכפורים דכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש ודרשו ז"ל וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי כאלו נצטווה להתענות גם בתשיעי והתענה דבר תורה הוא ולא אסמכתא וכן הם דברי רמב"ם פ"ג מהלכות נדרים. ענף מצוה:

ז לאכול כזית מצה ליל ראשון של פסח שנאמר בערב תאכלו מצות הכתוב קבעה חובה אף בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח, ממנין תרי"ג:

ח לאכול כזית פת בסוכה ליל ראשון של סוכות וילפינן לה מליל ראשון של פסח מגזירה שוה דחמשה עשר חמשה עשר והנלמד מאחד מי"ג מדות דאורייתא הוא ענף מצוה:
(ט י) עינוי מאכילה ועינוי משתיה ביום הכפורים מצות עשה אחת שנאמר ועניתם את נפשותיכם, ממנין תרי"ג: והם שתי ענפי מצוה:

יא לפרוש מאכילת חמץ בפסח דכתיב שבעת ימים תאכל מצות ואמרינן בירושלמי שאין זו מצוה שיאכל מצה כל שבעת הימים דליכא חיוב אכילת מצה רק בליל ט"ו כזית אלא לדיוקא אתא שבעת ימים תאכל מצות הא חמץ לא ולאו הבא מכלל עשה עשה נמצא האוכל חמץ בפסח מלבד לאו וכרת דאיכא איכא נמי איסור עשה ממנין תרי"ג לרשב"ץ:

יב כתב רמב"ם דהנמנע מלאכול בהמה טמאה מלבד שמקיים מצות לא תעשה מקיים נמי מצות עשה דכתיב בטהורה אותה תאכלו משמע הא טמאה לא תאכלו ולאו הבא מכלל עשה עשה וחיה בכלל בהמה:

יג וכן מניעת אכילת עוף טמא מצוה - עשה מלבד לא תעשה דכתיב כל צפור טהורה תאכלו הא טמאה לא תאכלו:
(יד טו) וכן דג טמא שנאמר כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו וכן חגב טמא שנאמר אשר לו ברעים כו' תאכלו משמע הא לאו הכי לא תאכלו:

יז וכן מצות שחיטה דכתיב וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' הא בלא שחיטה כשרה לא תאכלו ולאו הבא מכלל עשה עשה כתב רשב"ץ כל לאו הבא מכלל עשה דהוי עשה יש מחלוקת בין הראשונים אם נמנין מכלל תרי"ג מצות או אם הם ענפי מצוה:

מצות עשה מן התורה התלויות בחוטם:
(א ב) כתב סמ"ג וכל הפוסקים שבשמים של ע"א ושל עריות אסור להריח בהם ונראה דאיכא איסור עשה ולא תעשה שהרי כתבו ז"ל דבכלל לא תקרבו לגלות ערוה נאסר כל מיני קריבה נישוק או חיבוק ואפילו נגיעה ובכלל לא תנאף נאסר ריח בשמי עריות דפירשו רז"ל לא תנאף לא תהנה לאף היינו החוטם לשון ונזמי האף כדפירש ר' שב"א והרי כתב רש"י בפ' קדושים תהיו היו פרושים מן דעריות וזו מצות עשה שכל מה שאסר בעריות בלאו בא הכתוב לאסור השתא נמי במצות עשה דקדושים תהיו וכיון דנאסר ריח בשמי עריות בלאו דלא תנאף נאסר נמי בעשה דקדושים תהיו והכי נמי יש לומר באיסור הנאת ריח בשמי ע"ג מה שאסר בלאו דלא ידבק בידך מאומה מן החרם דהיינו אפי' ריח נאסר נמי בעשה דכתיב שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא, ענפי מצוה:

פרק ה

מצות עשה מן התורה התלויות בידים ובכל הגוף ואפשר לקיימם בכל יום:
(א ב) דבור חמישי דעשרת הדברות כבד את אביך ואת אמך שהן שתי ענפים ותלויים בדבור דכתבינן לעיל תלויים נמי במעשה כדאמרינן בפ' קמא דקדושין איזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא ומשמשו כל מיני שימוש כן כתב הרמב"ם וכן מצאתי במשלי הערב שחובה על הבן להחזיק עצמו אצל אביו ואמו כעבד לרבו דכתיב שלח בני ויעבדני וכתיב בנבואת הנביא מלאכי כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו אם יש ממון לאב אין הבן חייב ליתן לאב משלו אך חייב להתבטל ממלאכתו לשרתו ואם אין ממון לאב והבן יש לו חייב הבן ליתן משלו כל הנזכר ואם גם הבן הוא עני אמר בירושלמי דחייב הבן להשכיר עצמו בפועל ואם אינו מוצא להשכיר עצמו חייב לחזור על הפתחים לכבד אביו בכל הנזכר וכן כתב ריטב"א וסמ"ג והמרדכי, והאב והאם שקולים בכבוד הנזכרים וחייב הבן לקיים כל דברי אביו ואמו רק אם יאמרו לו לחטוא לא בין באיסור תורה בין באיסור דברי סופרים כן כתבו ז"ל ענפי מצוה:
(ג ד ה ו ז ח ט י יא יב) כבר כתבנו למעלה שבכלל אביו ואמו זקנו וזקנתו מצד האב וזקנו וזקנתו מצד האם ובכלל רבויא דאת אביך ורבויא דאת אמך אשת אביו ובעל אמו ואחי אביו ואחי אמו וכיון דאשה ובעל' כחד גופא חשיבי חמיו וחמותו של איש כאביו ואמו דמו וחייב בכבודם וחמיה וחמותה של אשה כאביה ואמה דמו וכתבנו חיוב כל אלה בענין כבוד התלוי בדבור ונראה דהוא הדין לענין כבוד התלוי במעשה דאין לחלק ענפי מצוה:

יג לעשות ציצית להתעטף בו שנאמר ועשו להם ציצית ואינו מברך בשעת עשיה מפני שסוף המצוה היא שיתעטף בה ואין חיוב מצות ציצית בלילה ונשים פטורות, ממנין תרי"ג:

יד לקשור תפילין של של יד שנאמר וקשרתם לאות על ידך ממנין תרי"ג:

טו לקשור תפילין של של ראש שנאמר והיו לטוטפות בין עיניך ומצותן כל היום וכן היה המנהג בזמן התנאים והאמוראים והמפרשים וגם היום נוהגין כן קצת אנשי מעשה ולילות ושבתות ומועדים לאו זמן תפילין הוא ונשים פטורות ממנין תרי"ג:

(טז יז יח יט) רז"ל מנו ארבע מצות בתפילין של ראש וארבע בתפילין של יד שהרי בשתיהן צוה בכל ארבע פרשיות והשתים הם ממנין תרי"ג, והששה הם ענפי מצוה:

כ אמרו ז"ל פ"ו דמנחות והביאוה כל הפוסקים וחייב אדם למשמש בתפילין כל זמן שהם עליו כדי שלא יסיח דעתו מהם אפי' רגע ולמדוה מק"ו מציץ ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהם כמה אזכרות על אחת כמה וכמה ענף מצוה:

כא לקבוע מזוזה שנאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך תרגומו ותקבעינון וישים אדם ידו על המזוזה תמיד כשנכנס לבית וכשיוצא ויזכור כי הוא יתברך בעל הבית והאדם ובניו ואשתו וכל אשר לו אורחים וכל נכסיו שלו והוא השומר אותו בבית ובשדה וע"י כך נחשבת לו מצות מזוזה כל יום לפניו יתי כמצות ציצית והתפילין ובצאתו מביתו בבקר בציצית ובתפילין ומזוזה שהם ארבע מצות כנגדן ילווהו ארבע מלאכי השרת מכריזין לפניו הבו יקר לבריה דמלכא כך כתב הרשב"י ממנין תרי"ג:

כב לעשות מעקה שנאמר ועשית מעקה לגגך וכן בסולם וכן כסוי לבור באופן שלא יבא תקלה ובשוטו על לב כל יום מציה זו ויראה אם צריכה תיקון נחשב לו כאלו מקיים המצוה בכל יום ממנין תרי"ג:

כג ליתן צדקה בלב טוב ובשמחה שנאמר פתוח תפתח את ידך לו וחייבין אנו להזהר במצות הצדקה יותר מכל המצות עשה שהצדקה סימן לזרע צדיק אברהם אבינו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה רמב"ם, ממנין תרי"ג:

כד מצות עשה להלוות לעני שנאמר אם כסף תלוה את עמי ולמדו מפי השמועה דאם זה אינו רשות אלא מצוה וכתיב נמי העבט תעביטנו, ממנין תרי"ג:

כה פריעת בעל חוב מצוה שנאמר והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך ומי שאינו משלם נקרא רשע שנאמר לוה רשע ולא ישלם ממנין תרי"ג לרשב"ץ:

כו לתת שכר שכיר בזמנו שנאמר ביומו תתן שכרו שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום והקבלן כשישלים המלאכה ויתננה לבע"ה חל עליו המצוה ממנין תרי"ג:

כז להשיב אבידה שנאמר השב תשיבם לאחיך ממנין תרי"ג:

כח להחזיר המשכון לעני בעת שהוא צריך לו שנאמר השב תשיב לו את העבוט כסות לילה וכר וכסת מחזיר לו בלילה וכסות יום וכלים שנעשה בהם מלאכה ביום מחזירם לו ביום. ממנין תרי"ג:

כט להחזיר הגזלה שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל ובכלל הגנבה והאונאה, ממנין תרי"ג:

ל אדם שלקח רבית מישראל מצות עשה להחזירו שנאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' וסיפיה דקרא כתיב וחי אחיך עמך ופירשו ז"ל שרוצה לומר ואם לקחת תחזיר לו כי היכי דליחי בהדך, ממנין תרי"ג לרמב"ן ולרשב"ץ:

לא לגמול חסדים דכתיב והודעת להם את הדרך ופירשו רז"ל את הדרך זו גמילת חסדים ילכו זו ביקור חולים ואמרו גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה ולא מנו אותה ממנין תרי"ג אלא היא בכלל והלכת בדרכיו והוא יתי גומל חסדים טובים, ענף מצוה:

לב לקבור מתים דכתיב כי קבור תקברנו ביום ההוא אע"י דפסוק זה כתיב בנהרג למדו מפי השמועה דהוא הדין לכל המתים וכתיב נמי בסיפיה דקרא דלעיל אשר ילכו בה ופירשו בה זו קבורה ממנין תרי"ג לרמב"ם וסמ"ק ורשב"ץ:

לג וסיפיה דקרא ואת המעשה אשר יעשון ופירשו ז"ל המעשה זה הדין ויתורא דאשר יעשון הוא מצות עשה שיעשה האדם לפנים משורת הדין, ממנין תרי"ג לסמ"ק:

לד לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה ורמב"ם פירש כמשמעו שמצוה להלוות לנכרי ברכית וחלקו עליו דליתא אלא המלוה לישראל בלא רבית הוא דמקיים מצות עשה הבאה מכלל לנכרי תשיך הא לישראל לא תשיך ממנין תרי"ג:

לה לצדק המאזנים והמשקלות והמדות שנאמר מאזני צדק אבני צדק וגו' וקשה עונשן מעונשן של עריות והוי ככופר ביציאת מצרים ממנין תרי"ג:

לו מי שראה או שמע שאחד מישראל בסכנה כגון שהוא טובע בנהר או שנפל עליו גל או שהיה נרדף מפני רשעים או שהעלילו עליו ואפשר שיהרגוהו אם לא ימהרו ישראל להצילו מצות עשה מן התורה להצילו וכן חולה שיש בו חולי של סכנה מצוה להשתדל לרפאותו בכל עוז וכל אלה מצות פקוח נפש שדוחה שבת והמתרשל בה נקרא שופך דמים ובכלל זה מצות פדיון שבוים ומצות פיקוח נפש נוהגת גם בגר תושב הוא המקיים

שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ממנין תרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ:

(לז לח) רמב"ם מנה קיום כל מיני נדרים מצוה אחת ממנין תרי"ג, ורמב"ן עשאן שתים לפי שהן חלוקות בעניניהן שנדרי גבוה כגון הרי עלי קרבן או הרי עלי כך וכך מעות לצדקה ואע"פ שלא הוציא נדר ולא שבועה מפיו הוי נדר גמור וחייב לקיים על זה נאמר מוצא שפתיך תשמור אבל בנדרי הרשות אם אמר אעשה כך וכך ולא הוציא לא נדר ולא שבועה אינו כלום ועל זה נאמרה איש כי ידור וגו' ככל היוצא מפיו יעשה וחילוק זה הוא דנדרי גבוה עובר עליהם בבל תאחר אבל נדרי הרשות לא כדאמרו במסכת קמא מי שנדר ליקח בית או לישא אשה בארץ ישראל אין מחייבין אותו עד שימצא דבר הגון, ממנין תרי"ג (לט) מ"ע להפריש בכורות בין באדם בין בבהמה טהורה בין במין החמור שנאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא בכור אדם ובכור חמור נפדין ופדיונם לכהנים ובכור בהמה טהורה בין תם בין בעל מום נותנין אותו לכהן ולא יתננו לו מיד כשיולד אלא חייב הישראל להטפל בו בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום והתם ישהנו הכהן ברשותו עד שיפול בו מום מאליו, וישחטנו הכהן ויאכלנו כשירצה, ויכול להאכיל ממנו לישראל ואפילו לכותי או מוכרו אם ירצה ממנין תרי"ג:

מ מצות עשה לפדות פטר חמור בשה ונותן השה לכהן:

מא ואם לא רצה לפדותו מצות עשה לעורפו שנא' ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו ומצות פדיה חביבה יותר ממצות עדיפה ממנין תרי"ג:

מב מצות עשה לשלח אם צפור מן הקן שנאמר שלח תשלח את האם וכשיקחנה יכוין שלא לזכות בה אלא לוקחה כדי לקיים מצות שלוח ואז לא יעבור על לאו דלא תקח האם הכי מפורש סוף מסכת חולין וכן הורה הרב כמהורר יצחק אשכנזי זצ"ל, ממנין תרי"ג:

מג לפרוק המשא מעל בהמת חבירו שנאמר עזוב תעזוב עמו, ממנין תרי"ג:

מד והורה הרשב"א דכ"ש שחייב לפרוק מעל חבירו וכן כתב הרמב"ם, ענף מצוה:

(מה מו) וכן מצוה לטעון המשא שנאמר הקם תקים עמו ואין חיוב טעונה אלא בשכר ומצות פריקה קודמת למצות טעינה משום צער בעלי חיים וטעינה ופריקה לנכרים מפני דרכי שלום ממנין תרי"ג וענף מצוה:

(מז מח) מצות עשה לכסות דם חיה ועוף שנא' ושחט את דמו וכסהו בעפר ממנין תרי"ג:

מט מצות עשה שיניח בעל הבית לשכיר לאכול בזמן שכירתו ממה שעושה שנאמר כי תבא בכרם רעך כו' כי תבא בקמת רעך כו' ממנין תרי"ג לרמב"ם:

נ לשמש ת"ה שנאמר ועבדתם את יי' אלהיכם את לרבות ת"ח ולמדו מדברי קבלה שגדולה שימושה יותר מלמודה דכתיב ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו ולא כתיב שלמד עמו וכתיב אשר יצק מים על ידי אליהו ואמרו במסכת כתובות כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו ע"מ:

נא מצות עשה שיפדה האיש בנו בכור מאמו ישראלית שנאמר כל פטר רחם ונאמר אך פדה תפדה ושיעור הפדיון חמש סלעים בכסף או שוה כסף ונותן הפדיון לכהן ולא יערים אלא יעשה מצותו בשמחה ממנין תרי"ג:

נב גבי מוצא אבדה נתחייבנו לטרוח בשור אחינו או בשיו הנדחים להיות עמנו עד דרוש אחינו אותו שנאמר והיה עמך עד דרוש אחיך אותו ממנין תרי"ג:

נג עתה מה לעשות יקר וגדולה לבעליהם מק"ו וכן כתיב ועניים מרודים תביא בית עכ"ל הרב רבינו יונה: ענף מצוה:

נד מצות עשה שיכתוב כל איש ישראל ספר תורה לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת מפי השמועה למדו שפירושו כתבו ספר תורה שיש בה שירה שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, ממנין תרי"ג:

נה וכתב הרא"ש דהחומשים וספרי הגמרא ופירושם וספרי הפוסקים שאדם קונה להגות בהם הוא ובניו או שכותב אותם היא עיקר מצ"ע שהרי בזמן הזה אין קורין בס"ת אלא בצבור וגם אסור לו למכור כל ספרים אלו אם לא ללמוד תורה ולישא אשה כספר תורה עצמה ענף מצוה:

נו מצ"ע ליטמא הכהן לששה מתים הקובים הכתובים בתורה לשארו דהיינו אשתו ולאמו ולאביו כו' שנאמר לה יטמא ולמדו מפי השמועה שאין זה רשות אלא מצ"ע מן התורה על הכהן ונוהגת בזכרים ולא בנקבות, ממנין תרי"ג להרמב"ם אבל הרא"ש כתב דכהנת נמי חייבת ליטמא על ששה מתים:

נז ובכלל מצוה זו יש מצוה אחרת והיא מצות אבילות ונוהגת בין בכהנים בין בישראל בזכרים ובנקבות ואין מצות אבלות מן התורה אלא יום ראשון יום מיתה וקבורה ושאר הששה ימים אין מצות אבלות אלא מדרבנן ולא חייל אבלות אלא אחר קבורה ומפני טעם זה רחץ וסך דוד כשמת הילד ולא תימא דמשום דאמרו דכל שלא שהה שלשים יום באדם הוי ספק נפל ואין מתאבלין עליו דהרי אמרו דאין דין זה אלא בספק אם כלו לו חדשיו אבל אם נודע בבירור שכלו חדשיו חייב להתאבל עליו ודינו, כאדם שלם לכל דבר וילד דוד הרי נודע בבירור שכלו לו חדשיו שהיו יודעים יום העיבור ולכך היה מתפלל דוד שיחיה ענף מצוה:

נח אסור לשחרר עבד או שפחה כנענית ובני השביה שהמלך מביא וישראל קונין אותם יש להם דין עבדים כנעניים והמשחררם עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו ומותר לשחררם לדבר מצוה אפי' היא מצוה של דברי סופרים כגון שלא היה עשרה בבית הכנסת משחרר עבדו להשלים המנין שמצוה מדברי סופרים להתפלל בעשרה וכן לכל כיוצא בזה, וכן אם היו נוהגין בשפחה הפקר דהרי היא מכשול לחוטאים כופין את רבה ומשחררה כדי שתנשא ויסור המכשול, ממנין תרי"ג:

נט הפיל שן עבדו או אמתו או סימא עין אחד שלהם או השחית אחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שלהם מצוה על ב"ד לכוף את הרב לשחררם שנא' וכי יפיל את שן עבדו וגו' לחפשי ישלחנו ממנין תרי"ג:

ס ללבן או להגעיל כלים שנלקחו מן העמים שנשתמשו בהם ע"י האור צריכים ליבון נשתמשו בהן בחמין בהגעלה סגי שנא' כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש ומהר ממנין תרי"ג לסמ"ק:

סא להטביל כלים שלא נשתמשו הנכרים בהם אלא בצונן שנאמר וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים וכן הכלים שנשתמשו בהן באור או בחמין אחד הכשרן צריכים טבילה ואין דין טבילת כלים דק בכלי סעודה והם של מתכת או של זכוכית או שמחופים באבר או בשאר מין מתכת ודוקא שלקחן מן הנכרי אבל שאלן אין צריכין טבילה יש מי שאומר כלי שהיה צריך הכשר והטבילו קודם הכשר אותה טבילה לא מהניא דהוי כגר שטבל עד שלא מלו ממנין תרי"ג לסמ"ק:

סב כתב סמ"ק והר"ן וצריך להעביר החלודה מן הכלי קודם הליבון או ההגעלה כדתניא בספרי אך את הזהב מכאן שצריך להעביר החלודה, ענף מצוה:

סג לאבד שם ע"א שנא' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא וזה נוהג גם בזמן הזה אם יכבשו ישמעאל ע"א של עכו"ם או אומה כיוצא לה או אם ימכרו גנבים ע"א בלי בטול צריך שיכוין ישראל שלא לזכות בה ממנין תרי"ג:

סד עוד יש בכלל ואבדתם את שמם שאנו חייבים לכנות שם בזוי לע"א כדאשכחן בקרא שקורא לע"א שקוץ שנאמ' את שקוציהם ואת גלוליהם וכתיב שקוץ בני עמון והמבזה את ע"א הוא מכבד את בוראו ענף מצוה:

סה לשבר מצבות ע"א שנא' ואת מצבותם תשברו תרי"ג:

סו לגדע ע"א שנא' ואשריהם תגדעון: ממנין תרי"ג:

סז לשרוף אשרה שנאמר ואשריהם תשרפו באש ממנין תרי"ג:

(סח סט) להשמיד במותם שנא' ואת כל במותם תשמידו ליתוץ מזבחותם שנא' ואת מזבחותם תתוצון. ממנין תרי"ג:

ע לאבד כלים שנשתמשו בהם ל לע"א שני אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם ופי' רז"ל שבכלים שנשתמשו בהם לע"א הכתוב מדבר, ממנין תרי"ג:

עא מצות ברכת כהנים בנשיאות כפים דלמדו רבותינו כה תברכו בנשיאת כפים וכתיב נמי וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ויש להגביה הימנית קצת על השמאלית דידו כתיב כדכתב רמב"ם וכן ראוי על פי הקבלה ענף מצוה:

עב התפלה מצ"ע מן התורה וכתיב ועבדתם את ה' כדכתיבנא וכיון דנקט לשון עבדות למדו רז"ל דצריך שיהיו ידיו של אדם בתפלה זו על זו על לבו כעבד לפני רבו, ענף מצוה:

עג וכתב רבינו אברהם בנו של הרמב"ם דה"מ בשלש ראשונות ושלש אחרונות. אבל באמצעיות שהם שאלה צריך שיהיו ידיו פרושות כדרך השואל דאשכחן בתפלת אברהם הרמותי ידי אל ה' ותרגמו ארימית ידי בצלו ובתפלת משה אפרוש כפי אל ה' וכתיב כאשר ירים משה ידו ובתפלת שלמה ויפרוש כפיו השמים, ענף מצוה:

עד מצוה להציל הנרדף מן הרודף להרוג את חברו אפי' באחד מאבריו של רודף שנא' והחזיקה במבושיו היינו הריגה שמבושיו מקו' שיש בו סכנת נפשות וכתיב וקצותה את כפה מנין שאם אינו יכול להציל בכפה בלבד שחייב להצילו בנפשה ת"ל לא תחום עיניך ואם יכול להצילו באחד מאבריו והצילו בנפשו הרי זה שופך דמים, ומטעם רודף הורו ז"ל באשה המקשה לילד לחתוך העובר במעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להרגה ואם הוציא ראשו אין נוגעים בו שאין דוחין נפש מפני נפש שזהו טבעו של עולם ואחד הרודף אחר חבירו להורגו או על אחד מכל העריות שיש בה כרת לבועלה או אחר הזכור לבא עליו אבל הרודף אחר בהמה לבא עליה או הרץ לעשות אחת מכל עבירות שבתורה אפי' לעבוד ע"א אין מצילין אותן אפי' באברים ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות והעובר זה ויכול להציל הנרדף ולא הצילו אפי' באחד מאבריו של רודף או אפי' בנפשו ביטול עשה זה מלבד שעבר על שני לאוין שהם לא תחוס עיניך ולא תעמוד על דם רעך כמו שנכתוב בלאוין ועונשו גדול מאוד כאלו הוא מאבד נפש מישראל. ספר החינוך ממנין תרי"ג:

מצות עשה מן התורה התלויות בידים ובכל הגוף ובזמן:

א לשבות מכל מלאכה ביום השבת שנא' וביום השביעי תשבות:

ב וביום הכפורים שנאמר שבת שבתון הוא לכם:

(ג ד ה ו ז ח) לשבות ממלאכה ביו"ט ראשון של פסח ובשביעי שלו ובראשון של סוכות ובשמיני שלו וביום חג שבועות ובאחד לחדש השביעי שהוא ר"ה שבכל א' ששה ימים אלו נאמר שבתון מקרא קדש והיא מצ"ע שלהם, וכתיב בהו אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם:

ט בכל אחד משמנה ימים אלו מצוה להוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו דאכולהו כתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם כדאיתא פרק בתרא דיומא ממנין תרי"ג לרשב"ץ:

י כתב רמב"ם העושה סוכה אינו מברך בשעת עשייה אלא בשעה שיושב בה ובצווי אחרון שהוא גמר המצוה מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה והישיבה היא ממנין תרי"ג והעשיה היא ענף מצוה:

יא ליטול לולב בחג הסוכות שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו'. (יב) למדו רז"ל בפ"ב דחגיגה דחוה"מ אסור בעשיית מלאכה מן התורה רק בדבר האבד וכן כתבו רשב"ם ורמב"ם ורשב"א ועל זה אמרו המבזה את המועדות אין לו חלק לעוה"ב לפי שמקל ומבזה בעיניו מצ"ע אחת והיא ממנין תרי"ג לרבינו יונה:

יג מצ"ע להשבית החמץ ערב פסח קודם שעה ששית ולשון דר"ן ריש פסחים זה שאמרו תורה תשביתו יכול להתקיים באחד משני דברים או שיבטל בלבו כל חמץ שיש לו ברשותו ויוציאנו במחשבתו מרשותו וסגי בהכי מן התורה אפי' בחמץ הידוע לו או אם לא בטלו בלבו כלל צריך מן התורה שיבדוק אחריו בכל מקום שהוא רגיל להמצא שם ויבערנו מן העולם וכו'. ממנין תרי"ג:

פרק ו

מצות עשה מן התורה התלויות ברגלים ואפשר לקיימן בכל יום:

(א ב) אחד מן הענפים של מצות כיבוד אב ואם שחייב אדם לעמוד בפני אביו או אמו מלא קומתו ורב יוסף שהיה סגי נהור כי היה שומע קל כרעא דאמיה הוה קם ואמר איקום מקמי שכינה דקא אתיא הכי איתא בפרקא קמא דקדושין וכתב שם המרדכי דאפי' מאה פעמים ביום חייב לקום מפניהם ענפי מצוה, ונראה דגם בכבוד של קימה זו חייב אדם בזקנו וזקנתו ובעל אמו ואשת אביו וכלהו כדכתבנו לעיל דחייב בכבודם כשישלחנו אביו או אמו לאיזה דבר מצוה לרוץ בזריזות כדכתיב נפתלי אילה שלוחה כדלעיל ריש פרק רביעי:

(ג ד) מצ"ע שיקום אדם מלא קומתו מפני חכם כשבא בארבע אמותיו אע"פ שאיננו זקן שנאמר והדרת פני זקן וקבלו רז"ל דפירוש זקן זה היינו חכם והוא לשון נוטריקון זקן

זה שקנה חכמה ופירשו המפרשי׳ דהידור היינו בדברים לדבר לו בלשון כבוד ואדנות וענוה לכפוף ראש לפניו, ענפי מצוה:

(ה ו) לקום מלא קומתו מפני זקן אפי׳ אינו חכם וכן מצוה להדרו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת ופירשו התוספות וסמ״ג דתקום נדרש לפניו ולאחריו כאלו אמר מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן. ושיעור שיבה שבעים שנה ואמרו בגמרא מפני שיבה כל שיבה במשמע אפי׳ זקן אשמאי ומצאתי בפירושי הגאונים כתיבת יד דאשמאי היינו גוי וראיה לדבר שאמרו שם ר׳ יוחנן הוה קאים מקמי סבי דארמאי וכן פירש הרב רבינו אליעזר ממי״ץ ודחו האחרונים פירוש זה ואמרו דר׳ יוחנן מפני דרכי שלום היה קם ולא מדין תורה ורש״י פירש אשמאי ישראל רשע וגם פירושו דחו האחרונים דהא כתיב שאת פני רשע לא טוב ופירשו אשמאי כדפירש רבינו תם דהיינו אדם בור עם הארץ מלשון והאדמה לא תשם דתרגומו לא תבור והרגיל במצות אלו יזכה ליראת שמים דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וסמיך ליה ויראת מאלהיך הכי איתא במדרש רבה ובירושלמי והביאו הריטב״א בפ״ק דקדושין, ענפי מצוה, וכל ארבעה ענפים בכלל מצוה אחת ממנין תרי״ג:

ז לקום מפני ספר תורה למדוה רז״ל מקל וחומר מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן. ענף מצוה:

ח כבר כתבנו למעלה דמצות עשה שהיודע לחבירו עדות שיעיד לו בב״ד וכתב סמ״ג ורשב״ץ דמצוה שיאמר העדות מעומד שנאמר ועמדו שני האנשים כדאיתא בפרק שבועת העדות ע״מ:

ט לבקר חולים ולהשתדל עליהם בכל מה שהם צריכין שנאמר והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ואמר ילכו זו ביקור חולים וכל שאינו מבקר חולים כאלו שופך דמים ענף מצוה:

י בכלל ג״ח ללוות האדם היוצא לדרך וכל שאין מלווהו כאלו שופך דמים דכתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו וקבלו מסיני פי׳ פסוק זה לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא דאיגוהו ופטרנוהו בלא לויה ושיעור לויה הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר שיוצא ממנה דהיינו שבעים אמה ושיריים חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב אין לו שיעור וכל מי שמלוין אותו אפי׳ בעיר ואפי׳ ד׳ אמות אינו נזוק. ושכרה אין לה שיעור הכי איתא פרק בתרא דסוטה והביאוה הפוסקים, ענף מצוה:

יא וכן לויית המת בכלל גמילות חסדים ועיקר המצוה ללות אותו עד שיקבר וכל שרואה את המת ואינו מלוהו אפי׳ ד׳ אמות עונשו גדול כמחרף ומגדף את ה׳ שנאמר לועג לרש חרף עושהו הכי איתא בפ״נ דברכות והביאו הפוסקים. ענף מצוה:

יב מצות כסוי הדם ביד ולא ברגל דהקיש הכתוב ושפך וכסה במה ששפך יכסה ולא ברגל שלא יהיו המצות בזויות עליו ולאו הבא מכלל עשה עשה ענף מצוה:

יג מצות ברכת כהנים בעמידה דקבלו מסיני כה תברכו בעמידה ענף מצוה:

יד מצות התפלה שהיא מן התורה כדכתיבנא ל לעיל למדו רז״ל שהיא בעמידה דכתיב ויעמוד פנחס ויפלל כדאיתא במסכת ברכות ובסוף מסכת חולין, ענפי מצוה:

מצות עשה מן התורה התלויות ברגלים ובכל הגוף ובזמן:

א חייב החתן להתייחד עם אשתו שנה ראשונה שלא יצא מחוץ לעיר שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת וכתב בספר החינוך דמצוה זה נוהגת בכל מקום ובכל זמן ולא תימא דכשהיו יוצאים למלחמה בלבד נאמרה וכן מש משמע לשון רשב״ץ וכולהו רבוותא מנו אותה ממנין תרי״ג:

ב במצות סוכה יש שתי צוואת אחד תלויה בידים היינו עשייתה והשנית הישיבה בה ותלויה ברגלים והיא עקר מצוה וגמר שלה דכתיב בסכות תשבו שבעת ימים לכך אין מברכין בשעת עשייתה לעשות סוכה אלא בשעת הישיבה כדי לישב בסוכה ממנין תרי״ג:

ג לחלוץ אשת אחיו מ האב כשמת בלא זרע ואינו רוצה ליבמה שנאמר וחלצה נעלו מעל רגלו ממנין תרי״ג:

פרק ז

מצות עשה מן התורה התלויות בראש הגויה:

א מצוה על האב למול את בנו שנאמר ביום השמיני ימול בשר ערלתו, ממנין תרי״ג:

ב לא מל אביו אותו מצוה על ב״ד למולו שנאמר המול לכם כל זכר ענף מצוה:

ג נתעלם מב״ד ולא מלו אותו כשיגדל הוא חייב למול את עצמו וכל יום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול עצמו הרי זה מבטל מצ״ע שיש בה כרת דכתיב וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה כו׳, ענף מצוה:

ד מצוה על הרב לימול את עבדיו יליד בית ומקנת כסף שנאמר ימול יליד בית ומקנת כסף, ענפי מצוה:

ה מצוה על ב״ד למול הגרים שנתגיירו, ענף מצוה:

ו מ״ע לקדש אשה בכסף או בשטר או בביאה שנאמר כי יקח איש אשה וגו׳ כדיליף במסכת קידושין, ומי שנשא אשה מבלי שיקדשנה תחלה ביטול עשה זה ממנין תרי״ג:

ז מ״ע לפרות ולרבות שנאמר פרו ורבו היו לו בנים ומתו לא יצא י״ח אלא אם כשימות הניח מחלציו בן ובת אז קיים המצוה וכן אם מתו הבנים והניחו אפילו הבן מהבת והבת מהבן קיים המצוה, ממנין תרי״ג:

ח מ״ע לקיים אדם עונתו ואף כשאשתו מעוברת הוא מצווה במצוה זו שנאמר ושמח את אשתו ואיכא נמי בהא מל״ת דכתיב ועונתה לא יגרע ממנין תרי״ג לסמ״ק:

ט מצוה שיפרוש האיש מאשתו סמוך לוסתה שנאמר והזהרתם את בני ישראל מטומאתם אם רגילה לראות ביום פורש כל היום ואם רגילה לראות בלילה פורש כל הלילה, ממנין תרי״ג לסמ״ק:

י היה משמש עם הטהורה והרגישה שפירסה׳ נדה חייבת היא לומר לו ואסור לו להתנועע או לפרוש בקישוי אלא ימתין עד שימות האבר דאמרינן פרק ב׳ דשבועות דזו היא מצות עשה שבנדה ויליף לה מדכתיב ותהי נדתה עליו אפילו בשעת נדתה תהא עליו׳ ממנין תרי״ג לסמ״ק ורשב״ץ:

יא מצוה על האיש שיפרוש מאשתו מלבוא עליה אם נמצא בה דבר ערוה שנאמר כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה וכן אם מגרש אותה על איזו סבה הוא מצווה שלא יוציא אותה אלא בגט כדת משה וישראל, ממנין תרי״ג:

יב מצוה ליבם אשת אחיו שמת בלא זרע שנאמר כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו יבמה יבא עליה ממנין תרי״ג:

יג להיות קדושים מנה הגאון ופירש רמב״ן בחומש קדושים תהיו זהו שאמרו רז״ל קדש עצמך במותר לך לכך אחר שאסרה התורה מאכלות אסורות חזר ואמר והתקדשתם והייתם קדושים כלומר לא יאמר אדם הרי פירשתי ממאכלות אסורות ודי לי ובמותר אהיה בסובאי יין בזוללי בשר למו וכל ימיו חגים ולהוט אחר מעדני עולם לכך נאמר והתקדשתם כלומר שיקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור רעות הנזכרות ביין בתורה בנח ובלוט ובגמרא נזכר שמביא לידי שפיכות דמים וגם ישמר מהתגאל בריבוי אכילה גסה וישמר מן הדבור הנמאס והיתר אע״פ שאינו נמאס אחר שאסר בתורה העריות חזר וכתב קדושים תהיו שלא יאמר הרי פרשתי מן העריות ויהיה להוט אחר אשתו ומצוי כתרנגולים או בנשיו הרבור לכך צוה קדושים תהיו והוא ציווי כללי שיפרוש מן המותרות ימעט במשגל ולא ישמש אלא כפי הצריך לקיום המצוה ממנין התרי״ג לגאון ורבינו שלמה גבירו״ל:

יד על הכהנים הוסיפה התורה קדושה מעל ישראל דכתיב קדושים יהיו לאלהיהם זו מ״ע שיפרשו מנשותיהם שאסורים עליהם בלאו והם גרושה ואפי׳ היא גרושתו והזונה והחללה שאלו אסורות אפי׳ לכהן הדיוט, ממנין תרי״ג לרשב״א, אמרו בגמרא פ״כ דיבמות הבא על יבמתו צרתה קיימא עליה בעשה פירוש מדכתיב יבמה יבא עליה דרשינן התם עליה ולא עליה ועל צרתה ולאו הבא מכלל עשה עשה ממנין תרי״ג לרשב״ץ:

מצוות לא תעשה

פרק א

מצות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לשומרם בכל יום:

א דבור שני של עשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני פירוש שלא להעלות על לב שיש אלוה זולתי ה׳ ממנין תרי״ג לרמב״ם ולרמב״ן ולרשב״ץ:

(ב ג ד ה) דבור עשירי של עשרת הדברות לא תחמוד כי׳ ובדברות אחרונות כתיב לא תחמוד אשת רעיך ולא תתאוה בית רעיך ובין אשת איש ובין אקרקעות ומטלטלין איכא תר לאוין לא תתאוה ולא תחמוד וכשישתדל ליקח הקרקע או המטלטלין מחבירו שלא היה בדעתו למוכרן אלא שהפציר עליו או הרבה עליו רעים או הרבה לו דמים עד שלקחו אז עבר על לא תחמוד דאין חימוד אלא על ידי מעשה אבל על לאו דלא תתאוה משגמר והסכים בלבו להשתדל בכל עוז לקנותו ממנו מיד עבר דאין תאוה אלא בלב בלבד וכן באשת איש אם נתן עיניו לא לניאוף אלא ליקח אותה לו לאשה בהתר והשתדל במיני תחבולות עד שגרשה בעלה ולקחה הוא לו לאשה עבר על לא תחמוד ומשגמר והסכים בלבו לעשות התועבה הזאת עבר על לא תתאוה ויש אומרים שעל עון זה נחתם גזר דינם בבית שני הכי איתא במכילתא והכי כתב הרב מגיד משנה ורשב״ץ הרי לנו החמדה ותאוה ממנין תרי״ג, בממון ובאשת איש וב׳ אחרים ענפי מצוה:

(ו ז) השמר לך פן תשכח את ה׳ אלהיך אמרו רז״ל כל מקום שנאמר השמר פן ואל הרי זה לא תעשה והרי כאן שני לאוין הזהרנו בזה לזכור את השי״ת בכל עת וחייב אדם לקנות לנפשו תמיד הנהגות המתחייבות מן הזכירה כמו היראה והצניעות וקישוט המחשבות ותקון המדות שנאמר בה׳ יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל עכ״ל רבינו יונה. וכתבו המקובלים כי השם הקדוש יש לו י״ב צירופים והשי״ת מנהיג עולמו בהם י״ב שעות דיום וי״ב דלילה וצוה שלא נשכחהו בשום שעה בהם ולא בחלקי השעה שהם אלף ושמונים חלקים וכן ה׳ עולה אלף ושמנים כיצד, יו״ד עולה עשרים עשרים פעמים

עשרים הרי ארבע מאות וכן בגלגל הה"א שעולה ששה וההי"א השנית ששה הרי י"ב עשרים פעמים י"ב הם מאתים וארבעים וי"ו שעולה כ"ב עשרים פעמים הם ארבע מאות וארבעים הרי סך הכל אלף ושמונים נגד חלקי השעה והוא יתב' אין מסיר השגחתו אפילו בחלק א' מהם פן יחרב העולם גם אנחנו ישראל בחיריו עבדיו ובניו צונו שלא נשכחהו חלק מהשעה אלא לפניו לעמוד כדכתיב חי השם אשר עמדתי לפניו הרי זו מצוה אחת ממנין תרי"ג, והשנית ענף מצוה:

(ח ט) שלא לשכוח מעמד הר סיני הנורא שנתן לנו שם אלהינו את התורה אלא יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים שנאמר השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, רמב"ן, א' ממנין תרי"ג, והשנית ענף מצוה:

(י יא) גם בכלל לאוין אלו השוכח דבר מלימודו דאמרו ז"ל במס' אבות דעובר בשני לאוין אלו ואמרו יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל ופן יסורו מלבבך עד שיסירם מלבו ע"י שהוא בטל מן התורה ואינו הוגה בה תמיד רבינו יונה וסמ"ג: ענפי מצוה:

יב שלא להסיר ממלבבינו הרע שעשה לנו עמלק שנאמר לא תשכח וכשיהיו לנו כח ננקם ממנו רמב"ם סמ"ג רשב"ץ ממנין תרי"ג:

יג זכור אל תשכח את אשר הקצפת י"ל דלא לדור המדבר לבד צוה כ"א גם לדורות כדי שנבוש מפניו וק"ו שיש לנו לזכור מעשנו ולהכלם, ממנין תרי"ג:

יד שלא לשכוח צרעת מרים כדי שנזהר מלשון הרע שנאמר השמר בנגע הצרעת וסמיך ליה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, רמב"ם רשב"ץ, ממנין תרי"ג:

טו שלא להתגאה שנא' פן תאכל ושבעת ורם לבבך פן קאי אורם לבבך וארז"ל דהוי כעובד ע"א והוא בנדוי מפי חכמי הגמרא דאמרי בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח אפי' מקצתה מי זוטר הא דכתיב תועבת ה' כל גבה לב סמ"ג, וסמ"ק למדה מהשמר לך פן תשכח את ה' אלהיך ממנין תרי"ג:

טז ולא ירים לבבו כתב רבינו יונה הוזהרנו בזה להסיר מנפשותינו מדת הגאוה שלא יתגאה הגדול על הקטן ואפי' המלך יהיה שפל רוח כמאמר דוד המלך ע"ה ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני, ענף מצוה:

יז שלא לכעוס אלא יהיה לבנו רחב לסבול כל מיני צע' ודעתינו מיושבת עלינו בגמרא אמר דהכועס כעובד ע"א וע"ז הזהיר לא יהיה בך אל זר ובזוהר פרשת תצוה אפקוהו נמי מן התורה דכתיב אלהי מסכה לא תעשה לך דע"י הכעס מסתלקת ממנו הנשמה ונקרא טורף נפשו באפו ושורה במקומה רוח הטומאה וקשה לפרוש וסמיך ליה את

חג המצות תשמור זו מצות עשה וחג המצות רמז לנשמה הקדושה שבך שמור אותה יפה שתהיה תמיד בנחת כדי שלא תסתלק ממך ופירשו מצה לשון מצה ומריבה שלא תחוג הנשמה ולא תשמח כי אם בנצחך היצר הרע הנקרא חמץ ומינה דלא תצטער כי אם כשינצחך דמילי דהאי עלמא כלא חשובין ואמר אליהו ז"ל לר"י אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא ור"ע הי' אומר בתפלתו בכל יום יהר"מ שלא אכעוס היום ולא אכעיסך כדאיתא בפרקים שחבר ואמרו נח בדבורו נח בהילוכו נח במעשיו איש צדיק איקרי ואמרו כל נייחא מסט' דקדושה כל רוגזא מסטרא דמסאבא והנה הלב היכל לשכינה דכתיב אהל שכן באדם וכתיב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך ופירוש רשב"י מחניך רמ"ח איברים בקרב היינו הלב שבאמצע הגוף נמצא הכועס מכניס צלם בהיכל ומגרש ממנו השכינה לכן כל איש יחרד ולא יכעוס לא עם גוי ולא עם ישראל לא על גזל ואונאה ולא על מניעת כבוד שלא יכבדהו או אפי' יחרפוהו ויגדפוהו אלא תהא דעתו מיושבת עליו ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו, ענף מצוה:

יח לא תנסו את ה' כלומר שלא יאמר אעשה מעשים טובים ואראה אם יגיע לי טובה מה' רק במעשר שרי דכתיב עשר בשביל שתתעשר וכתיב והביאו את המעשר ובחנוני נא בזאת רמב"ם סמ"ג ורשב"ץ, ממנין תרי"ג:

יט לא תשנא את אחיך בלבבך הוזהרנו בזה להסיר מלבבנו השנאה כי מעוללת פשעים רבים לשון הרע דשקול כחייבי מיתות ב"ד ורכילות ודרישה רעה ושמחה לאד וגרמת נזקים לחברים עכ"ל רבינו יונה ואמרו ז"ל איזהו שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים ממנין תרי"ג:

(כ כא) לא תקום ולא תטור אמרו ז"ל איזו היא נקימה אמר לו השאיל לי חפץ פלוני אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני אתה איזו היא נטירה אמר לו אני משאילך ואיני כמותך שלא השאלתני אלא צריך שימחה הדבר מלבו לגמרי ואין העונש בזה על הדבור אלא על נטירת הלב, רבינו יונה ממנין תרי"ג:

כב שלא לפנות אחר ע"א כמחשבה ושלא להרהר בה ולא בדבר מדבריה דכ' אל תפנו אל האלילים ופירשו אל תפנו אל מדעתכם רמב"ם סמ"ג סמ"ק ממנין תרי"ג:

כג שלא לגור מדברי נביא השקר דכתיב בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו וזה נוהג גם בזמן הזה מן מ"ה המייראים את ישראל על אמונת אלהינו, סמ"ק:

כד לא תשא שמע שוא תרגומו לא תקבל הזהיר שלא לקבל ולהאמין רע על חבירו ובשעה שדוד המלך ע"ה האמין לציבא ואמר למפובושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות מיהו אעפ"י כן אם יאמרו לו פלוני

רוצה להורגך ולהזיקך יש לו לחוש ולהשמר וכן אמרו רוצה פלוני להרוג או להזיק פלוני יש לו להודיעו שישמר, סמ"ג ממנין תרי"ג: ובכלל אזהרה לדיין שאם שגג ושמע דברי אחד מבעלי דינין קודם שבא חבירו שירחיק הדבור מלבו ולא יאמין כלל ובבואם לפניו שניהם יהיו שוין לפניו:

כה שלא להיות צדיק בעיניו שנאמר אל תאמר בלבבך בצדקתי וגו' ע"מ:

כו וערפכם לא תקשו עוד אחר שהזהיר בעשה לאהוב התוכחות והמוכיחו מדכתיב ומלתם את ערלת לבבכם כדלעיל חזר והזהיר בלא תעשה דכתיב בתריה וערפכם ונו' סמ"ק ע"מ:

כז לעקור מנפשותינו מדת האכזריות לפיכך אע"פ שצוה לא תקפוץ את ידך מליתן צדקה לפי שהיה אפשר שיתן ולבו אכזר על העני לפיכך חזר וצוה לא תאמץ את לבבך אלא תתן ברחמנות ר"י סמ"ק סמ"ג רמב"ן רשב"ץ ממנין תרי"ג:

כח לעקור מנפשותינו מדת צרות העין אלא נותן הצדקה בנדיבות וטוב עין שנאמר ולא ירע לבבך בתתך לו כל הרבוים הנז' ממנין תרי"ג:

כט ולא תתורו אחרי לבבכם הזהירנו בזה שלא נחשוב לעשות עבירה או כל דבר פשע ושלא להרהר בדברי מ"ה המסיתים פן יכשל וימשך אחריהם ואחר שהשי"ת רואה כליות ולב איך יעוז אדם פניו לטמא לבו רמב"ם ר"י סמ"ק ממנין תרי"ג:

ל ונשמרת מכל דבר רע פירשו רז"ל שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה ואע"פ שאינו מהרהר כדי לעשות, רבינו יונה' ממנין תרי"ג:

לא כי תאמר בלבבך רבים הגוים כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו' לא תירא מהם הוזהרנו בזה שאפילו יראה האדם הצרה קרובה לא יתייאש מן הרחמים אלא יקוה ישועות ה' רבינו יונה, ענף מצוה:

לב לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא הוזהרנו בזה שנאמין שלא יקרנו נזק כשנשפוט משפט צדק ולא נכיר בו פנים ע"ד ש שאמרו שלוחי מצוה אינן נזוקין וז"ש כי המשפט לאלהים הוא כלומר שלא יבאכם נזק בסבתו רבינו יונה ממנין תרי"ג (לג) לא תחנם אסור לספר בשבחו של עכו"ם ואפי' לומר כמה נאה עכו"ם זה בצורתו ק"ו שלא יספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם שנאמר לא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך מפני שגורם להדבק בו וללמוד ממעשיו הרעים עכ"ל הרמב"ם למדנו מדבריו שעקר המצוה תלויה בלב ע"מ:

לד שלא לאהוב מסית שנאמר לא תאבה לו ודרשו רז"ל לא תאהוב לו ואסור לאהוב עכו"ם אם אותו עכו"ם הסיתו מימיו: סמ"ק ממנין תרי"ג:

לה לא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו הוזהרנו בזה שלא לחמול ולרחם על המחטיאים והמכשילים בני אדם ואז"ל כל הנעשה רחמני על האכזרים סוף נעשה אכזרי על הרחמנים, רבינו יונה:

לו וקצותה את כפה לא תחוס עינך הוא הדין שלא לחוס על מי שמחוייב שלא יאמרו בשגגה בא לידו מה לנו להכותו או לענשו, סמ"ק:

(לז לח) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו למדנו מזה המקשה לבו ונמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאוין שהם השמר פן ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדל מלהלוות מיראת דבר השמטה אף כי בזמן שלא יפסיד חובו כי יגדל חטאו המקשה לבו מלהלוות וצר עין נקרא בליעל כמו שנקרא נבל כדכתיב אל איש הבליעל הזה אל נבל על שהיה צר עין שאמר לעבדי דוד ולקחתי את לחמי וגו'. רבינו יונה, אחת ממנין תרי"ג והשנית ענף מצוה:

פרק ב

מצות לא תעשה מהתורה התלויות בעינים:

א נאמר על חוש הראות ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם הוזהרנו בזה שלא יסתכל האדם באשת איש ובשאר עריות פן ינקש בם, רבינו יונה ממנין תרי"ג:

ב עון הגאוה דכתבנו לעיל דתלוי בלב תלוי גם בעינים כדכתיב תפארת רום עיניו וכן כתב רבינו יונה ז"ל מן העבירות התלויות בחוש הראות רום עינים כי הוא מעולל מן הגאוה שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ע"מ:

ג שלא להסתכל בע"א בכלל פסוק אל תפנו אל האלילים, ע"מ:

ד ונשמרת מכל דבר רע אזהרה שלא להסתכל בעריות בפסוק ולא תתורו אחרי עיניכם אסר הסתכלות לשם זנות ובפסוק זה בא לאסור ההסתכלות אפי' שלא לשם זנות רק שנהנה בהסתכלותו ממנין תרי"ג לסמ"ק, ע"מ:

פרק ג

מצות לא תעשה שבתורה התלויות באזנים:

א שלא לשמוע למסית דכתיב לא תאבה לו ולא תשמע אליו ממנין תרי"ג:

ב שלא לשמוע למתנבא בשם ע"א שנא' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא ממנין תרי"ג:

ג לא תשא שמע שוא דהוזהרנו בו שלא לקבל לשון הרע כלומר שלא להאמין בלב אם כבר שמע כדכתיבנא לעיל גם בכלל לאו זה שלא לשמוע באזניו שום לשון הרע ודברי

גנות על חבירו והוזהרנו בזה נמי במצות עשה שנא' ויתד תהיה לך על אזניך כדכתיבנא לעיל דיכוף אצבע באזנו כדי שלא ישמע ע"מ:

ד גם בכלל לאו זה אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם בוא בעל דין חבירו ולעיל כתבנו דיש בכללו נמי אם כבר שמע הדיין בשגגה איזה דבור ממנו שירחיקנו מלבו ולא יאמין כדי שלא תהיה דעתו ומה אחריו אלא בבואם יחדיו יהיו שניהם שוים לפניו, ע"מ:

פרק ד

מצות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשומרן בכל יום:

א דבור שלישי דעשרת הדברות לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכשנאמר דבור זה בסיני נזדעזע כל העולם ליחרב, ממנין תרי"ג ונחלק דבור זה לארבעה חלקים הא' שלא לישבע על הדבר הידוע שהוא לא כן כגון על האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש ועל עמוד של שיש שהוא של זהב או להיפך וכן כל כיוצא בזה זהו ענף ראשון:

ב שלא לישבע לאמת את הידוע על השמים שהם שמים ועל האבן שהיא אבן וכיוצא, ענף שני:

ג שלא לישבע לבטל את המצוה שלא להניח תפילין או ציצית או להתענות בשבתות וימים טובים או להכות יהודי או לקללו או לגזול ממונו או למוסרו ביד אנס כל זה שבועת שוא שהרי מצווה מסיני שלא ל לעשות. ענף מצוה:

ד שלא לישבע לעשות דבר שאי אפשר לו לקיים כגון שלא יישן שלשה ימים או שלא יאכל שבעה ימים רצופים ועל כל אלה הארבע מיני שבועת שוא מלקין אותו ובשבועה זו אחרונה ויישן לאלתר ויאכל לאלתר ואע"פ שזה לאו שאין בו מעשה קבלו מסיני שלוקין עליו אלו עיקרי שבועת שוא, ע"מ:

ה כתב רבינו יונה ורבינו סעדיה גאון ואסור לישבע חנם אע"פ שנשבע על אמת שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא תרגומו למגנא עד שיתחייב שבועה בב"ד או ישבע ע"מ:

ו וכתב הרב רבינו יונה אם חייבוהו ב"ד את האדם לישבע שבועה והוא יודע שאינו יכול לישבע באמיתות אסור לו לקבל עליו השבועה לאמר אשבע כדי להפחיד את חבירו אע"פ שאין בלבבו לישבע שנאמר לא תשא יש בכלל משמעותו לא תקבל לישבע לשוא כדאיתא במכילתא, ענף מצוה:

ז אמרו במסכת ברכות כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר בלא תשא וכן כתב רמב"ם, ע"מ:

ח כתב רמב"ם סוף הלכות שבועות כל המזכיר שם שמים לבטלה עובר על לא תשא לשוא ועונשו חמור מאד שהוא בכלל מה שאמר הכתוב אם לא תשמור לעשות ליראה את השם הנכבד והנורא והפלא ה' את מכותך ואת מכות וגו, ובכלל יראתו שלא להזכירו לבטלה ע"מ:

ט וכן המסבב להשביע חבירו חנם שהיה חייב חמשים ותבעו מנה כדי שיודה נ' וישביעו שבועת התורה או שלא היה חייב לו כלום ותבעו כדי להשביעו שבועת היסת, רבינו יונה. ע"מ:

י לא תשבעו בשמי לשקר היינו שבועה בדבר הרשות שעשה או שלא עשה לשעבר והוציא שקר מפיו בעת שבועתו' ממנין תרי"ג:

יא וכן בכלל שבועת שקר הנשבע להבא שיעשה כך וכך או שלא יעשה ואח"כ לא קיים דברו ועון שבועת שקר מביא כליה שנא' ולנשבע בשמי ל לשקר וכלתו את עציו ואת אבניו ונפרעים ממנו ומכל העולם כלו, ע"מ:

יב דבור תשיעי דעשרת הדברות לא תענה ברעך עד שקר, ממנין תרי"ג:

יג אלהים לא תקלל כמשמעו ועונשו ונוקב שם ה' מות יומת בסקילה, ממנין תרי"ג:

יד לא תקלל חרש אע"פ שאינו מתבייש וכ"ש לשומע ולוקה אע"פ שאין בו מעשה, ממנין תרי"ג:

טו שלא לקלל עצמו שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאוד ובין במקלל את עצמו ובין במקלל את חבירו אם קלל בשם או באחד מהכינוים לוקה ואם קלל בלא שם או כינוי איסורא דאורייתא מיהא איכא כדכתב בספר החינוך ועונש שניהם גדול בידי שמים ועליהם כתיב אם לא תשמור ליראה והפלה ה' את מכותך ואת מכות זר זרעך וגו'. במנין תרי"ג (טז) במקלל לעצמו נכפל לאו בתורה דכתיב השמר לך ושמור נפשך מאוד וכתיב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם והשמר הוי לא תעשה ואמרו בזוהר דכמה אלפים ורבבות מלאכים רעים עונים אחר קללתו אמן כדי לקיימה לכן כל איש יחרד, ע"מ:

יז ונשיא בעמך לא תאור היינו מלך ישראל או כל ראש ישיבה בזה תוס' לאו על המקלל שאר ישראל, ממנין תרי"ג:

יח וכן תוספת לאו במקלל דיין שנאמר אלהים לא תקלל זה דיין שדן דינך ולא היה דינו ישר בעיניך שלא תקללהו. ענף מצוה:

יט ומקלל אביו ואמו מות יומת, ממנין תרי"ג:

כ וחייב על האב בפני עצמו ועל האם בפני עצמה שהוא"ו של ואמו כמו או ענף מצוה:

כא ארור מקלה אביו ואמו ממנין תרי"ג:

כב ועובר על האב בפני עצמו ועל האם בפני עצמה פירש רבינו יונה דאין פירוש מקלה מקלל אלא שמזלזל דאין מכבד אותם כראוי כאשר כתבנו למעלה ואמרו ז"ל ארור בו נדוי לכן כל איש יחרד שלא ינדוהו בשמים אם יקל מעט בכבודם, ע"מ:
(כג כד) כל אלמנה ויתום לא תענון לא מבעיא בממון אלא אפי' לדבר להם בקושי הוי עינוי וענש הכתוב מיתה למענה דכתיב בתריה והרגתי אתכם בחרב, רמב"ם ורבינו יונה, ממנין תרי"ג:

כה לא תונו איש את עמיתו פירשו רז"ל שלא יצערנו בדברים קשים מלשון והאכלתי את מוניך את בשרם ובאונאת ממון יש לאו אחר מתרי"ג:

כו הוסיפה התורה לאו באונאת הגר אפי' בדברים קשים שנאמר וגר לא תונה מתרי"ג:

כז שלא להלבין פני חבירו אפי' כשמוכיחו להשיבו מעון הכתוב הוכח תוכיח ואמרו יכול יוכיחנו ויהיו פניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, רמב"ם מתרי"ג:

כח אך כשהוכיחו כמה פעמים ולא רצה לקבל אז יש לו להוכיחו ברבים ובכלל לאו זה מנו חכמים המכנה שם רע לחבירו שהוא מתבייש ממנו או הקוראו בבזיון בכינויו ואמרו המכנה שם רע לחבירו או המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא ע"מ:

כט ולא תענה על ריב לנטות פיי ר' שלמה גבירו"ל כענין אל תצא לריב מהר שאמר שלמה אלא שיהיה האדם מאותם ששומעים חרפתם ואינם משיבים שאם אינו עונה באין נרגן ישתוק מדון ואם יענה תתחזק המריבה ביניהם ומצוה זו מנאה רשב"ץ מתרי"ג:

ל לא יקום עד אחד באיש אזהרה לב"ד שלא יחתכו הדין על פי עד אחד: ממנין תרי"ג:

לא ונראה דגם העד עצמו מוזהר בכך כדאמרינן בפסחים טוביה חטא וזיגוד מנגיד והרי רב פפא הלקה לזיגוד על שהעיד יחידי על טוביה ואין עד אחד כשר אלא לענין חיוב שבועה ששנים מחייבין את האדם ממון ו ואחד מחייבו שבועה, רשב"ץ, ע"מ:

לב ולפני עור לא תתן מכשול אזהרה לאדם שלא יתן לחברו עצה שאינה הוגנת לו' רבינו יונה. ממנין תרי"ג:

לג לא תשא שמע שוא אמרו ז"ל דקרינן נמי לא תשיא אזהרה לכל אדם שלא יספר לשון הרע ע"מ:

לד ואזהרה נמי לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא חבירו עמו רשב"ץ, ע"מ:
(לה לו) לא תלך רכיל בעמך כמשמעו אזהרה לכל אדם שלא יטעון דברים מזה לזה מתרי"ג, וגם מכאן אזהרה שלא להוציא שם רע:

לז גם דרשוהו לשון נוטריקון כאלו כתוב רך לזה אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה כלומר שלא יכבד אחד מבעלי דינין יותר מחבירו בדברי טענותיהם, ע"מ:

לח לא תלך רכיל וסמיך ליה לא תעמוד על דם רעך פירשו בספר מנחת יהודה בשם רבינו משה מקוצי לא תלך ברכילות ותמעון דברים מאדם לחבירו של חרפה או גנות שאמר עליו אבל אם שמעת אדם שאמר להרוג את חבירו אסור עליך להמנע מהיות רכיל מלהגיד לו וישמור נפשו ולא ימיתנו וכן פירש נמי רבינו יונה:
(לט מ) שלא להשבע או לידור בשם ע"ג שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ממנין תרי"ג ולוקה ובכלל לאו זה דאפי' להזכיר שמם אסור אלא אם כן יכנה להם שם של גנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ ומה שהזכירו חכמים מרקוליס אומר ר"ת ששמה קילוס לשון שבח וחכמים החליפו במרקולים לשון גנאי ומר לשון חילוף בכמה דוכתי ע"מ:
מא סיפי' דקרא לא ישמע על פיך שאסור לגרום לאחרים שאסור לעשות שותפות עם כותי שמא יתחייב לו שבועה וישבע לו או ידור בע"ג שלו ועל פיך היינו על ידך ענף מצוה:
מב המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנא' ולא יהיה כקרח וכעדתו ממנין תרי"ג לגאון ולר' שלמה גבירו"ל ורבינו יונה ורשב"ץ:
מג מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טוב ומושכי העון הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא ע"מ:
מד שלא לכפור ממון ומי שכפר בבית דין עובר בלאו דכתיב ולא תכחשו ופסול לעדות אעפ"י שלא נשבע, ממנין תרי"ג:
מה ולא תשקרו איש בעמיתו אזהרה שלא לישבע בשקר על כפירת ממון נוסף על לאו דלא תשבעו בשמי לשקר והוא כולל אפי' אין שם כפירת ממון ממנין תרי"ג:
מו שלא להסית אדם לע"א שנא' וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה, ממנין תרי"ג:
מז לא תהיה אחרי רבים לרעות הוזהרנו בזה שלא להחזיק ידי עוברי עבירה ולא להתחבר עם המסכימים אל העול וכענין שנא' לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, רבינו יונה ע"מ:
מח ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפים הכי איתא בספרי, ממנין תרי"ג לגאון ולר' שלמה גבירו"ל ולרבינו אליעזר ממיץ וכת חנפים אין מקבלים פני שכינה ומי שהוא חנף מביא אף לעולם ואין תפלתו נשמעת וכשהיה אגריפס המלך קורא ס"ת לפני העם והגיע לפסוק לא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו לא תתיירא אגריפס אחינו אתה באותה שעה נתחייבו שונאים של ישראל כליה שהחניפו ואע"ג

שלא היו יכולים למחות מ״מ היה להם לשתוק וזה העון של החנף שמחשב עין של מטה יותר מעין של מעלה הכי איתא פרק בתרא דסוטה בגמ׳ ובתוספות:

מט אזהרת נבלות הפה שמביא יסורין וכליה לעולם יליף לה בזוהר סוף פרשת נח מדכתיב כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ופי׳ מחניך רמ״ח איבריך מקרב היינו הלב שהוא באמצע הגוף ששם שכינה שורה הלכך והיה מחניך קדוש ונקי מכל חטא ובפרט מזימות דאלהי ישראל שונא זמה הוא וזהו לשון ערות דבר ואפי׳ דבור נבלה לא יהיה בך והיינו דקאמר ערות דבר שאם יראה בך מיד ושב מאחריך שכינה מסתלקת ממנו ומיד מנדין אותו בשמים בהיכל נוגה ארבעים מלאכים שהם מנדין לכל מוציא מפיו דברי נבלות הפה וכן מנדין לכל מי שחייב נדוי וארבעים יום אין תפלתו נשמעת ועשרה כרוזים מכריזים בכל יום באותן מחנות הקדושים הזהרו בפלוני שהוא בנדוי על עון פלוני שעשה עד שישוב בתשובה וכששב בתשובה מאותו עון מתכנסים אותם הארבעים מלאכים ומתירין אותו ומכריזין פלוני הותר מנידויו מכאן ואילך תפלתו תעלה ועד שלא שב מנודה הוא למעלה ולמטה ושמירת יוצרו סרה מעליו והותר ומעותד הוא למקרים רעים וכשישן בלילה נשמתו כיון שהוא בנדוי סותמין בה שערי שמים ואינה עולה ודוחין אותה בין הקליפות הכי איתא בזוהר פי׳ פקודי רמ״ט, ענף מצוה:

נ לא תנחשו פי׳ שלא יאמר פתי נפלה מפי מקלי נפלה מידי נחש עבר מימיני שועל משמאלי וכיוצא בהבלים אלו וישים אותם לסימן להמנע ממעשה, ממנין תרי״ג:

נא גם בכלל לא תנחשו השם סימנין כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול לעתיד וסומך על הסימנים ומכוין מעשיו על ידי ניחוש זה אסור וא״ת יונתן ואליעזר האיך ניחשו והלא אסור לנחש אפי׳ לבן נח וי״ל דאליעזר לא סמך על הניחוש לגמרי אלא שאל בת מי את תחלה כדמוכח כשסיפר הדברים ואע״ג דכתוב בת מי את אחר שכתוב שנתן אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן יונתן י״ל שרק כדי לזרז נערו עשה כן ובלאו הכי היה עולה, ענף מצוה:

נב לא תעוננו פירוש ל לשון עת ועונה אלו נותני עתים עונה זו יפה לצאת לדרך עונה זו אינה יפה אסור אלא יבטח בהשי״ת בכל ענייניו, ממנין תרי״ג:

נג ובכלל לא תעוננו דלא יעשה אחיזת עינים להראות לבריות דבר שאינו כך בין בדרך תחבולות וקלות או בדרך כישוף כדכתב רשב״ץ מתרי״ג:

נד לא ימצא בך כו' וחובר חבר איזהו חובר האומר דברי לחש על הנחש או על העקרב שלא יזיקו ואם עשה מעשה עם דבורו אפי' הכה באצבע או הניד ראש או שאוחז בידו שום דבר בעת שמלחש הרי זה לוקה. מתרי"ג:

נה הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה וכן הקורא על התינוק שלא יבעת והמניח ספר תורה או תפילין על הקטן בשביל שיישן לא די להם שהם בכלל מנחשים וחברים אלא שהם בכלל הכופרים בתורה שהם עושים דברי תורה רפואת הגוף ואינן אלא רפואת הנפש שנאמר ויהיו חיים לנפשך אבל הבריא שקורא פסוקים או מזמורים מתהילים כדי שתגן עליו זכות קריאתן וינצל מן צרות או מנזקים הרי זה מותר, מי שנשכו נחש או עקרב מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפי' בשבת כדי לישב דעתו ולחזק לבו אע"פ שאין הדבר מועיל כלום הואיל ומסוכן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו, הרמב"ם, ע"מ:

נו שלא לשאול באוב שנאמר ושואל אוב, מתרי"ג:

נז שלא לשאול בידעוני שנאמר וידעוני וגו, מתרי"ג:

נח שלא לשאול למת שנאמר ודורש אל המתים - זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבא המת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו ובעל אוב נמי עובר בלאו שדורש אל המתים סמ"ג ורמב"ן. מתרי"ג:

נט שלא למנות בדיינים אדם שאינו בקי בדינין שנאמר לא תכירו פנים במשפט, מתרי"ג:

ס שלא להעמיד שום שררה ולא דיין על ישראל אלא מישראל ולא מגרים אלא אם כן היתה אמו מישראל שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אבל מלך אין מעמידין עד שיהיו אביו ואמו מישראל מן המשיאין לכהונה שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך רצה לומר מן המבוחרים מתרי"ג:

סא ולפני עור לא תתן מכשול הוזהרנו בזה ליזהר מאד בדין שלא להורות את בני ישראל אשר שלא כדת וארז"ל הוו מתונים בדין, רבינו יונה, ע"מ:

סב שלא יורה שתוי שנאמר ויין ושכר אל תשת וסמיך ליה ולהורות את בני ישראל ושתוי היינו ששתה רביעית יין בלי מזיגה או יותר מרביעית אע"פ שמזגו ובזוהר החמיר מאד על הדבר ואמר שזהו שאמר הכתוב דינו לבקר משפט רצה לומר קודם אכילה ושתיה שהדן אחר אכילה ושתיה כאלו מחריב העולם ענף מצוה:

סג שלא להטות הדין שנאמר לא תעשו עול במשפט וזה כולל כל ישראל והגרים מתרי"ג: (סד סה) הוסיפה תורה לאו בהטיית דין יתום או גר שנאמר לא תטה משפט גר יתום ואם היה גר ויתום והטה דינו עובר עליו בשלשה לאווין, ענפי מצוה:

סו אם רשע וכשר באים לפניך לדין לא תאמר הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין ת"ל לא תטה משפט אביונך למדו פירושו מסיני בעל עבירות שהוא עני ואביון מן המצות מתרי"ג.

(סז סח) לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול שלא תאמר זה עני וחבירו עשיר מצוה לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות ולא תאמר עשיר הוא זה כיצד אביישנו בשביל דינר אחד אזכנו וכשיצא לחוץ אומר לו תן שאתה חייב לו מתרי"ג:

סט רשע פסול לעדות מן התורה שנאמר אל תשת ידך עם רשע ודרשו רז"ל אל תשת רשע עד מתרי"ג:

(ע עא) ובפשוטו אפי' עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדיינין מכירין רשעו אסור להעיד עמו אע"פ שהוא עדות אמת מפני שמצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו ואין צריך לומר עד כשר שיודע בעדות חבירו ויודע שהעד השני עד שקר שאסור לו להעיד שנאמר אל תשת ידך עם רשע וכל מי שעבר עבירה שחייב עליה מלקות מן התורה או גנב או הלוה ברבית הוא רשע ופסול לעדות סמ"ג, ע"מ:

עב קרוב פסול לעדות קרובו בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות שנאמר לא יומתו אבות על בנים על עדות בנים ולמדו מן הפסוקים לכל הקרובים ואפי' לדיני ממונות ובין לזכות בין לחובה פסולין, ממנין תרי"ג:

עג לא יקום עד א' באיש לכל עון הרמב"ם פירש דזו אזהרה לבית דין שלא יחתכו הדין על פי עד אחד, ממנין תרי"ג:

עד וגם העד מוזהר שלא יעיד יחידי ואם העיד מלקין אותו וכדאמרינן פרק ערבי פסחים טובי' חטא וזיגוד מנגיד דאין עד אחד אלא לכופר ממון לחבירו דכל מקום ששנים מחייבין אותו ממון אחד מחייבו שבועה ומה שמצינו בקדושין פרק האומר באחד שהעיד לאחד שזנתה אשתו אמר ליה מר שמואל אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה ולא גער בו שמואל לפי שהעיד יחידי ובפרק הכותב שהעידה בת רב חסדא לפני רבא על אשה שחשודה על השבועה ולא גער בה יש לומר לאפרושי מאיסורא שאני, סמ"ג ורשב"ץ ע"מ:

עה שלא להוציא מפיו דברי תורה או תפלה כשהוא ערום או נגד ערות אחרים שנאמר ולא יראה בך ערות דבר וכן נגד צואה כן כתב רבינו יונה וכתב רשב"ץ שהוא ממנין תרי"ג:

עו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה מכאן שכל הנוגש את העני והוא יודע שאין לו מה לחזור עובר בלא תעשה וגם מפורש פרק איזהו נשך שאסור

לאדם להיראות לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו ואפי' לעבור לפניו אסור שלא יחשוב שבא לתובעו ויפחד, ממנין תרי"ג:
(עז עח עט) לא תשימון עליו נשך אזהרה כוללת שלא יהא אדם אמצעי בין הלוה למלוה בריבית לא עד ולא סרסור ולא ערב ולא סופי ועוברין נמי על לאו דלפני עור לא תתן מכשול, מתרי"ג וכוללת ארבעה ענפים:
(פ פא) כתב ספר החינוך אמרו רז"ל דבכלל לאו דלא תעמוד על דם רעך איכא שלא יכבוש אדם עדות שלא יאבד חבירו ממון דהמעות נקראים דמים הכי איתא בספרא מנין שאם יודע לו עדות שאינו רשאי לשתוק עליה שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ענף מצוה:
מצות לא תעשה התלויות בפה בקנה ובזמן מן התורה:
א שלא לתבוע הלואה שעברה עליה שביעית שנא' לא ינוש את רעהו, ממנין תרי"ג:
ב הזהירה התורה אל עם ישראל שלא יוציאו החתן מביתו כל שנה הראשונה שנא' נקי יהיה לביתו שנה אחת והמוציאו למלאכה מן המלאכות עובר בלאו והחתן עצמו נמי מוזהר שלא לצאת ע"מ:
מצות לא תעשה התלויות בפה בושט ואפשר לשומרם בכל יום:
תנן בסוף מסכת מכות ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ופרש"י לזכות את ישראל כדי שיהיו מקבלין שכר במה שמונעין עצמן מן העבירות לפיכך הרבה להם שלא היה צריך לצות כמה מצות וכמה אזהרות של שקצים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהם אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשים מהם עכ"ל הילכך בשעת מניעת אדם עצמו מן האיסורין יכוין בלבו שמפני צווי השי"ת הוא נמנע לעשות רצונו וישמח בחלקו:
א כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו והוא בכרת וגם דם הנפש. ממנין תרי"ג:
ב דם האיברים כשפירש בלא תעשה:
ג וכן דם התמצית ע"מ:
ד לא תאכלו כל נבלה היינו בהמה או חיה או עוף טהורין שמתו או שאירע פסול בשחיטתן ובכלל לאו זה בהמה שנולדה שאסורה כל שבעה דהויא ספק נפל וליל שמיני שריא דיצאת מכלל נפל וגוי המוכר נדיים וטלאים קטנים אינו נאמן עליהם לומר שהם בני שמנה ימים:
ה ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לפי שנוטה למות וכשם שאין חילוק בנבלה בין מתה ע"י ארי או ע"י חולי כך אין חילוק בטרפה שהיא נוטה למות בין ע"י ארי או ע"י חולי והם שבעים טריפות שמנו חכמים. ממנין תרי"ג:

ו לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, ממנין תרי"ג:

ז שלא יאכל אבר מן החי שנא' לא תאכל הנפש עם הבשר, ממנין תרי"ג:

ח לא תבשל גדי בחלב אמו נאמר בתורה ג' פעמים ותנא דבי ר' ישמעאל אחד לאיסור אכילה ואי לאיסור הנאה ואי לאיסור בישול מנה סמ"ג אכילה ממנין תרי"ג:

ט והנאה אמר שהיא ע"מ ואין כל איסורין אלו נוהגין אלא בטהורים ולא בטמאים, ע"מ: (י יא יב יג יד טו) שלא לאכול בהמה טמאה שנאמר את זה לא תאכלו וכו' וחיה בכלל בהמה ועוף טמא שנאמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו ודג טמא שנאמר מבשרם לא תאכלו וחגב טמא שנא' כל שרץ העוף לא יאכל ושרץ הארץ שפרה ורבה שנא' כל השרץ וגו' ורמש הארץ היינו שאינם פרים ורבים אלא הם תולעים גדולים באשפות ובגופים. רמב"ם, ממנין תרי"ג:

(טז יז) שלא לאכול שרץ המים שנא' אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ וגו' ולא תולעת הפירות שנא' לכל השרץ השורץ ממנין תרי"ג:

יח שלא לאכול ערלה שנא' שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ממנין תרי"ג:

יט ואפילו קליפת הפרי וגרעוניו אסירי אבל העלין והלולבין שרי, ואם קדש האשה בערלה אינו מקודשת דאפילו בהנאה נאסרה מריבוי הכתוב וערלה נוהגת בחוצה לארץ דין תורה הלכה למשה מסיני וקבלו בפירוש דדוקא ודאי אבל ספק ערלה דחוצה לארץ מותרת, ע"מ:

(כ כא כב) אסור לאכול מתבואה חדשה עד סוף יום ששה עשר בניסן שנאמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה ואין איסור חדש אלא בחיטין ושעורין ומיניהם ונוהג גם בחוצה לארץ מן התורה ממנין תרי"ג:

(כג כד) שלא לאכול תקרובות ע"א ושלא לשתות יין נסיכם שנא' השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו בכלל לאו זה יין שנתנסך לע"א שהוא עיקר שמחתם בזבח ממנין תרי"ג וענף מצוה:

כה ונשמרתם מאד לנפשותיכם להכי כתב מאד דחמירא סכנתא מאיסורא ארז"ל ג' משקין אסורין משום גילוי המים והיין והחלב בהמה או עוף נשוכי נחש אסורין תאנה נקורה או אבטיח וכיוצא בו אסורין שמא אכל מהם נחש רשב"ץ ע"מ:

כו שלא לאכול בכור תם ובכור נוהג בזמן הזה אפי' בח"ל שנא' לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ובכורות וגו'. מתרי"ג רשב"ץ:

כז לא תאכל כל תועבה פירשו בספרי דהיינו בכור תם שאסרה תורה להטיל בו מום שאם הטילו בו מום נאסר באכילה מן התורה מתרי"ג לר' שלמה ז' גבירו"ל כדמפרש דבריו רשב"ץ:

כח המת וקברו ותבריכיו אסורין בהנאה מן התורה כדאיתא פרק שני דע"א ופרק ששי דסנהדרין ויליף לה התם מגזירה שוה שם שם כתיב ותמת שם מרים וכתיב בעגלה ערופה וערפו שם מתרי"ג לרשב"ץ וראי"ם:

כט צוה הבורא שלא ילך אדם בחוקות העכו"ם לרדוף אחרי שרירות לבו דכתיב בפ' קדושים תהיו ולא תלכו בחקת הגוי וחוקות העכו"ם זוללים וסובאים ומכאן אמרו אזהרה לבן סורר ומורה עכ"ל הרב רבינו אליעזר ממיץ, ע"מ:

ל לא תאכל על הדם בכללו שלא לאכול מן הבהמה קודם שתצא נפשה אלא אם רצה חותך ומניח עד שתמות ואוכל, מתרי"ג:

לא אל תשקצו את נפשותיכם הוזהרנו בזה שלא לאכול דברים שנמאסים על הנפש שלא יאכל דג או חגב עד שימות וכן לא ישתה בקרן מקיזי הדם רבינו יונה ענף מצוה:

מצות לא תעשה התלויות בפה בושט ובזמן:

א כל האוכל חמץ מתחלת ליל ט"ו עד סוף כ"א יום בניסן במזיד חייב כרת שנא' כי כל אוכל חמץ ונכרתה. מתרי"ג:

ב והאוכל חמץ בערב הפסח מחצי היום ולמעלה לוקה דכתיב לא תאכל עליו חמץ ואזמן הפסח קאי שהוא מתחלת שעה שביעית ע"פ. מתרי"ג:

ג כל האוכל או שותה ביום הכפורים חייב כרת שנא' כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה מתרי"ג:

ד לא תאכל על הדם הוא לאו שבכללות בפ"ק דברכות למדו מכאן אזהרה שאסור לאדם לאכול משעלה עמוד השחר עד שיתפלל דפירושו לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם, וכן כתבו סמ"נ ורשב"ץ ורשב"ם, ענף מצוה:

מל"ת מן התורה התלויות בחוטם:

א דבור שביעי של עשרת הדברות לא תנאף כאן כלל בעילת כל העריות שבתורה עוד דרשו בו לא תנאף נוטריקון לא תהנה לאף ופירשו המפרשים שרוצה לומר שאסור להריח ריח אשת איש המבושמת וכן דשאר עריות דאף פירוש חוטם לשון נזמי האף רשב"ץ ע"מ:

ב בשמים של ע"א אסור להריח בהם שנאמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לכן אין מברכין על ריחות האלה שהרי אסור להריח בהן:

פרק ה

מל"ת מן התורה התלויות בידים ואפשר לשומרם בכל יום:

א נאמר בדבור שני דעשרת הדברות ולא תעבדם זו אזהרה שלא לעבוד ע"ז בדברים שדרכה לעובדה בהם. מתרי"ג:

ב בפרשת משפטים כתיב ולא תעבדם בא להזהיר על העובד דרך כבוד אע"פ שאין זו דרך עבודתה וכן המגפף או מנשק לה מתרי"ג:

ג לא תעשה לך פסל הזהיר על העושה ע"א לעצמו אע"פ ש שלא עבדה ונכלל בפסוק זה בין העושה אותה בידו או מצוה לאחרים עשותה לו מתרי"ג:

ד ושלא לעשותה לאחרים שני אלהי מסכה לא תעשה לך. ממנין תרי"ג:

ה שלא לעשות צורת אדם הבולטת אעפ"י שאינה עושה לשם ע"א כלל אלא לנוי בעלמא שנא לא תעשון אתי אלהי כסף מתרי"ג:

ו ופסל ומצבה לא תקימו לכם תניא בתורת כהנים דבא להזהיר על המקיים פסל אע"פ שלא עשאו ולא עבדו מתרי"ג:

ז שלא ליהנות מע"א ומכל משמשיה שנא' ולא תביא תועבה אל ביתך מתרי"ג:

ח שלא ליהנות מציפוי נעבד אע"פ שהוא לא נאסר כגון אם עבדו הר או גבעה דכתיב אלהיהם על ההרים משמע ולא ההרים אלהיהם מ"מ ציפויין נאסר שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וציפוי כל ע"א הוי בכלל משמשיה, מתרי"ג:

(ט י) דבור ששי דעשרת הדברות לא תרצח ועון המלבין פני חבירו ברבים קרוב לרוצח דהא אזיל סומקא ואתי חיוורא ולמדו מן המקרא דמוטב לאדם שישליך עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. מתרי"ג:

יא דבור שמיני דעשרת הדברות לא תגנוב אזהרה לגונב נפשות שהוא במיתת ב"ד ובפרשת קדושים לא תגנובו אזהרה לגונב ממון שהוא בלאו וגנבה היינו בסתר מתרי"ג:

(יב יג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול הלוקח ממון חבירו בגלוי ובחזקה נקרא גזלן איזהו עושק זה שבא ממון חבירו לידו ברצון הבעלים ואינו רוצה לפרוע ואסור לגנוב או לגזול כל שהוא דין תורה ואפי' עכו"ם אסור לגנוב ממנו או לגוזלו או לעושקו, רמב"ם ורשב"ץ מתרי"ג:

(יד טו טו) המשתמש במשכון או בפקדון של חבירו בכלל גנב הוא וכן הנוטל כלים מבית חבירו בהחבא להשתמש בו ולהחזירו אפי' מי שאין כוונתו לגנוב אפי' להשתמש אלא מכוון לטובה לצערו כדי שפעם אחרת יזהר בשמירת כליו הרי זה בכלל גנב מרבוי הכתוב, ע"מ:

יז אפי' הגונב את שלו מאחרי הגנב אסור לפי שטועם טעם גנבה כדאיתא פ"ק דברכות וכן כתב רבינו יונה וסמ"ג אלא אומר לו בפירוש זה שלי, ענף מצוה:

יח השואל כלי שלא מדעת הבעלים נק' גזלן. ע"מ:

יט אין השואל רשאי להשאיל ואם השאיל הרי זה נקרא גזלן ע"מ:

כ אסור לגנוב דעת הבריות יאפי' דעת הגוים ואפי בדברים ולפי שגנב אבשלום ג' לבבות לב אביו ולב ב"ד ולב כל ישראל נתקעו בו שלשה שבטים שנא' ויקח ג' שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום וגונב דעת הבריות נקרא גנב שנא' ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל, היה יודע שיש בממכרו מום יודיעו ללוקח אין מפרכסין כלים ישנים כדי שיראו כחדשים אין נופחין את הקרביים ולא שורין את הבשר במים לפי שמלבן והכחוש נראה שמן אין מוכרין בשר נבילה בכלל שחוטה אע"פ שהנבלה אצלו כשחוטה מותר לבור את הגריסין אבל לא על פי המגורה שאינו אלא כגונב את העין שידמה ללוקח שהכל הוא ברור לא ירבה לאדם בתקרובת כשיודע שאינו מקבל, לא יסרב בו לאכול כשיודע שאינו אוכל וכן כל כיוצא בזה, ע"מ:

כא וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון וגר בכלל עמיתך הוא' מתרי"ג:

כב והוסיף בגר שנתגייר לאו שנא' לא תלחצנו זו אונאת ממון, מתרי"ג:

כג כתיב גבי אבידה לא תוכל להתעלם הוזהרנו בזה שלא להתרשל בהצלת ממון חבירו בין מטלטלי בין קרקע כמו שאמרו ז"ל כן תעשה לכל אבידת אחיך לרבות אבידת קרקעות כגון אם היו מים שוטפים ובאין שם חייב לגדור בפניהם מתרי"ג:

כד מק"ו אנו למדין מזה שהוזהרנו להשתדל בהצלת חבירנו עצמם ולשית עצות לעזרתם בעת צרתם וטוב ונכון מאוד להיות בכל עיר ועיר מתנדבים בעם מהמשכולים להיות נכונים ומזומנים לכל דבר הצלה בהיות איש או אשה מישראל שרוים בצער רבינו יונה ע"מ:

כה שלא להלוות ישראל ברבית דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך מתרי"ג:

כו וכן הלוה מוזהר שלא ללות ברבית דכתיב לא תשיך לאחיך קרי ביה לא תנשך מתרי"ג:

כז שכיר יום גובה כל הלילה עברה הלילה ולא פרעו עובר משום לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, מתרי"ג:

כח שכיר לילה גובה כל היום עבר היום ולא פרעו עובר משום ביומו תתן שכרו ומשום ולא תבא עליו השמש ושכיר שעות ביום גובה כל היום שכיר שעות בלילה גובה כל הלילה ממנין תרי"ג:

כט כשאדם רואה בהמת חבירו רובצת תחת משאה חייב לעזור את חבירו ואם לא עזרו עובר בלא תעשה שנאמר לא תראה חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מתרי"ג:

ל מקל וחומר אנו למדין כשאדם רובץ תחת משאו דעבר חברו בלאו אם לא עזרו, רמב"ם סמ"ג רשב"ץ ע"מ:

לא שלא יקח שכיר יותר מאכילתו שנאמר ואל כליך לא תתן מתרי"ג:

לב שלא יקצור הפועל בדבר שדרכו לקצור ולא יבצור בדבר שדרכו לבצור רק לצורך אכילתו שנא' וקטפת מלילות בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך מתרו"ג:

לג שלא לחסום בהמה בשעה שעושה מלאכה בדבר שאוכלה ממנו ונהנית שנא' לא תחסום שור בדישו מתרי"ג:

לד שלא למשכן את הלוה בידו אלא במצות ב"ד שנא' לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו מתרי"ג:

לה ואין בית דין נותנין רשות למלוה ליכנס לביתו של לוה ולא לחטוף ממנו בזרוע אפי' בשוק דקאי בלאו דכתיב לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו בחוץ כו' והוי כאלו כתיב לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו ולא תבא ל לעבוט עבוטו בחוץ תעמוד כו' דמקרא נדרש לפניו ולאחריו. ענף מצוה:

לו אפילו שליח ב"ד אינו רשאי ליכנס לביתו למשכנו בזרוע שנא' לא תבא כו' בחוץ תעמוד והאיש דתיבת והאיש נדרש לפניו ולאחריו והוי כאלו כתוב בחוץ תעמוד אתה והאיש זה שליח ב"ד אלא והאיש אשר אתה נושה בו שהוא בעל הבית יוציא אליך את העבוט החוצה אבל אם היה חוץ מביתו יכול שליח ב"ד לחטוף ממנו משכון בזרוע ברשות ב"ד וכל זה דרך משכון אבל דרך גביה יורדין ב"ד לנכסיו ומגבין למלוה:

לז ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו פירשו בספרי לא תשכב ועבוטו אצלך אלא תחזירנו לו ומיירי בכסות לילה דלא בא הכתוב לומר שלא ישתמש בעבוט חבירו דזה בכלל לא תגנבו הוא וכתב רמב"ם הממשכן את חבירו בב"ד או שממשכנו בידו בזרוע או מדעת הלוה אם איש עני הוא ומשכנו דבר שהוא צריך לו מצוה להחזיר לו בעת שהוא צריך לו עבר ולא השיב לו כלי היום ביום או כלי הלילה בלילה עובר בלא תעשה שנאמר לא תשכב בעבוטו ממנין תרי"ג:

לח אלמנה אפילו היא עשירה אין לוקחין ממנה משכון לא בשעת הלואה ולא ע"פ ב"ד שנא' ולא תחבול בגד אלמנה ואם חבל מחזירין ממנו בעל כרחו ואם תודה תשלם ואם תכפור תשבע אבד המשכן או נשרף קודם שהחזירו לה לוקה ממנין תרי"ג:

לט וכן המלוה את חבירו בין שהלוהו על המשכון בין משכנו אחר הלואה אפי' ע"פ ב"ד לא יחבול כלים שעושין בהם אוכל נפש שנא' לא יחבול רחיים ורכב. מתרי"ג:

מ וחייב על הרחיים בפני עצמה ועל הרכב בפ"ע ואע"פ שאין מלאכת הטחינה נעשית אלא בחבור שניהם יחדיו ולכך נמנין שני לאוין ממנין תרי"ג כדכתב סמ"ג ובכלל רחיים ורכב כל כלי אוכל נפש כגון כלי הלישה או הבישול או סכין של שחיטה וכיוצא בהם ואם חבל מחזירין ממנו בעל כרחו ואם אבד או נשרף קודם שיחזיר לוקה על כל כלי וכלי רמב"ם פ"ג דהלכות מלוה ולוה והראב"ד השיגו דלא מקרי חובל המלוה על המשכון ובין באלמנה ובין בכלים שעושין בהן אוכל נפש אין אסור למשכן אותו אלא דווקא שלא בשעת הלואה מתרי"ג:

(מא מב) לא יחבול רחיים ורכב כי נפש הוא חובל תרגום ירושלמי לא תהון אסיר חתנין וכלתין וזו קבלה למשה מסיני וזה טעם סמיכות הפסוק לדלעיל מניה דכתיב כי יקח איש אשה חדשה ושמח את אשתו אשר לקח דהיינו מצות עונה כדכתיבנא לעיל וסמך לו לא יחבול רחיים ורכב זו אזהרה שלא ימנע אחר עונתן לא יקשור הרחיים שהוא רמז לאשה ולא הרכב שהוא רמז לאיש ואשכחן לשון טחינה באשה שנא' תטחן לאחר אשתו ועון פלילי הוא זה והרשע העושה זה אין לו כפרה עולמית ואין לו חלק לעוה"ב כדמסיים בפסוק זה התרגום ירושלמי ושמעתי מפי החכם ר' עובדיה בנו של ר' זכריה שמעשה היה באדם אחד שקשר יהודי א' ונכרת בתוך שנתו ולא היה אדם יודע רק הרשע הגיד בשעת מיתתו אני קשרתי את פלוני החתן והנה לפני מלאך המות וחרבו שלופה בידו אומר לי שהעון הזה גרם מיתתי וגם אין לי חלק לעוה"ב ומיד פרחה נשמתו, ע"מ:

מג לא תסיג גבול רעך להרחיב תחומך וליכנס בתחום חבירך אפי' אצבע והמשנה סימן הגבול וקובעו בקרקע חבירו ואומר עד כאן תחום שלי אם בחזקה עשה עבר על לאו דלא תגזול ואם בסתר עבר על לא תגנוב ותוס' לאו בארץ ישראל לא תסיג גבול דסיפיה אשר גבלו ראשונים בנחלתך, ממנין תרי"ג:

מד שלא למחוק את ה' שנא' ואבדת את שמם לא תעשו כן לה' אלהיכם ממנין תרי"ג:

מה שלא להשחית עץ מאכל שנא' לא תשחית את עצה ובכלל לאו זה שיחוס אדם על ממונו ולא יפזר לריק אפי' שוה פרוטה, ממנין תרי"ג:

מו שלא לבשל בשר בחלב אפי' אינו רוצה לאוכלו אלא להאכילו לנכרים או לדבר אחר שנא' לא תבשל גדי בחלב אמו ויתור הלאוין שנכפלו בתורה בזה לאסור אכילה והנאה כדכתבינן לעיל ממנין תרי"ג:

מז שלא להטיל מום בבכור תם שנא' כל מום לא יהיה בו למדו מפי הקבלה לא יהיה בו, מתרי"ג:

מח כתב ספר החינוך אמרו במס' סנהדרין דאם אדם ראה או שמע שישראל בסכנה כגון שטובע בנהר או כל מין סכנה או לסטים באין עליו חייב להשתדל על הצלתו בכל כחו וגם אם הוא לא יכול חייב לשכור אחרים להצילו וכן אם היה חולה חייב להשתדל על רפואתו והמתרשל הרי זה שופך דמים ועליו נאמר לא תעמוד על דם רעך. מתרי"ג:

מט לא תקח שוחד ואפי' לדון דין אמת ואפי' שוחד דברים אסור ואם דבר לו דברי חנופה ימנע עצמו מלדונו ומייתי בגמ' מעשה באחד שהעביר נוצה של עוף מעל הדיין ואמר לו הדיין אני פסול לך לדון וכן מעשה בא שכסה רוק לפני הדיין ואמר לו הדיין אני פסול לך לדון. ממנין תרי"ג:

נ כתיב בהרוגי ב"ד לא תלין נבלתו וגו' כי קבור תקברנו ביום ההוא למדו מפי השמועה דלאו דוקא בהרוג אלא הוא הדין לכל המתי' אבל מותר להלין אותו לכבודו. מתרי"ג:

(נא נב) שלא לעשות מעשה אוב וידעוני שנאמר אל האובות ואל הידעונים. מתרי"ג:

נג שלא להעביר מזרעו למולך שנאמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך מתרי"ג:

(נד נה) שלא להקיף פאת הראש להשוות צד צדעיו לאחורי אזניו ולא הקפת הפאות לבדן אסור אלא גם המקיף כל הראש עם הפאות יחדיו עובר בלאו ולמדו מפי השמועה דחייב על כל פאה ופאה ולא בתער בלבד אסור אלא אפילו במספרים אם נעשה כעין תער, ממנין תרי"ג וענף מצוה:

(נו נז) ושניהם עוברים בלאו בין המקיף ובין הניקף ע"מ:

נח ולא תשחית את פאת זקנך מפי השמועה למדו דלוקה על כל אחת מחמש הפאות ויש מחלוקת בין הפוסקים במקומות הפאות היכן הם וכתב הרא"ש וירא שמים יצא ידי כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל וכן כתב הרב רבינו יונה ומספרים כעין תער מותר בפאות הזקן כיון דכתב בהו לשון השחתה ולא מקרי השחתה אלא בתער דוקא ואפילו תחת הזקן יש להזהר מלהעביר תער וזה לשון סמ"ק אפי' תחת הסנטר עקורין מונטון אוסר ר"ת לפי שפעמים שמושך אליו שער של פאה, מתרי"ג ואע"פ שאין במנין תרי"ג בפאות רק לאו אחד ענפיו הם י' ועלה ממגינו (סז) דהרי בחמש פאות הזקן יש עשרה מלקיות ה' למגלח וה' למתגלח מיהו בין בהקפת פאת הראש בין בהשחתת פאות הזקן אין המתגלח לוקה אא"כ סייע בדבר שמטה עצמו אל המגלח אבל אם לא סייע כלל לא לקו כיון דלא עשה מעשה מיהו איסורא איכא כשאר לאו שאין בו מעשה דאין לוקין עליו לפיכך אסור לישראל להניח לעובדי כוכבים להקיף פאות ראשו או להשחית פאות

זקנו והמקיף את הקטן חייב ואפי' אשה שמותרת בהקפת ראשה אסורה להקיף פאת האיש ואפי' פאת הקטן, ע"מ:

סח לא יהיה כלי גבר על אשה מתרי"ג:

סט ולא ילבש גבר שמלת אשה מתרי"ג כתב רמב"ם לא תעדה אשה עדי איש כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע או תלבש שריון וכיוצא בו או שתגלח ראשה כאיש ולא יעדה איש עדי אשה כגון שילבש בגדי צבעונין וחלי זהב במקום שאין לובשין אותם הכלים ואין משימין אותו החלי אלא הנשים הכל כמנהג המדינה איש שעדה עדי אשה ואשה שעדתה עדי איש לוקין המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו משילקט ש שערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה וכן אם צבע שערו שחור משיצבע שערה לבנה אחת לוקה עכ"ל רמב"ם ובשלחן ערוך בספר יורה דעה (סימן קנו) אסור לאיש להסתכל במראה משום לא ילבש גבר שמלת אשה וגו' וכתב הרב רבינו אליעזר ממיץ ואפי' עראי ודרך שחוק אסור שהרי לא חלק הכתוב בין קבע לעראי, ולפי שראיתי בני אדם הלובשים מלבושי אשה עראי ואשה מלבושי איש עראי בשמחות של חתן וכלה כתבתי כן ויוצרנו יתן יראתו על פנינו אמן סלה עכ"ל בספר יראים, העברת שער בית השחי ובית הערוה בתער סמ"ג כתב דאסור מן התורה ולוקה משום לא ילבש גבר שמלת אשה ורמב"ם כתב דלא אסור אלא מדרבנן ומכין למעביר מכת מרדות ובמספרים כעין תער לכ"ע לא אסור אלא מדרבנן, וסמ"ק כתב הבעל נפש אפי' במספרים שלא כעין תער לא יעביר וכתב רמב"ם לא אסרו העברת שיער אלא במקום שאין מעבירין אותו אלא הנשים אבל במקום שמעבירין האנשים אסור לישראל להעבירו ואם העבירו אין מכין אותו:

(ע עא) ומכה אביו ואמו מות יומת מתרי"ג, ומיתתו בחנק וחייב על האב לבד או על האם לבד, ע"מ:

עב המכה ישראל בין גדול בין קטן בין איש בין אשה אפי' היא אשתו אם הכה דרך פציון עובר בשני לאוין שנאמר לא יוסיף פן יוסיף ואפי' להרים יד אסור ומשעת הרמת יד נקרא רשע ופסול לעדות מתרי"ג, והמכה דרך מוסר אינו עובר על בל תוסיף דאמרי' במס' מכות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו וכתיב בספר עזרא ואכם מהם אנשים ואמרטם:

עג ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך לא ישתעבד אדם בחבירו ואם אימתו עליהם או שהם בושים להחל דברו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ולתועלתם ואפי' להחם צפחת מים או לצאת בשליחותו אל רחוב העיר לקנות

ככר לחם אסור אבל אדם שאינו נוהג כשורה מותר לצוותו לכל אשר יחפוץ רבינו יונה. ע"מ:

עד ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ואם שחמטן לוקה אותו היינו האם דהאב אינו יודע מי הוא ואם נודע בבירור נסתפקו חכמים אם חוששין לזרע האב אם לאו וספקא דאורייתא לחומרא ואינו נוהג בחיה ועוף אלא דוקא בבהמה ואינו לוקה אלא על שחיטת האחרון בין ששחט האם תחלה או הבן ובן לאו דוקא אלא הוא הדין לבת ואפילו שחט ונמצאת טרפה לוקה ובין ששחט הוא או אחר את השני לוקה לפיכך אם שחט אותה היום ומכר בנה בו ביום יודיע ללוקח שלא ישחוט אותו עד מחר ויום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה כמו במעשה בראשית לפיכך שחט אותו תחלת ליל רביעי לא ישחוט השני עד תחלת ליל ה' שחט הראשון סוף יום ד' קודם שקיעת החמה מותר לשחוט השני בצאת הככבים ליל ה' מתרי"ג:

עה לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו לאו דוקא חרישה אלא הוא הדין כל מלאכה שיעשה או משא שישא אפילו אבן בשתי הבהמות יחדיו אפילו אינן קשורות יחד כגון שור וחמור שהולכין זה אצל זה ודף מונח עליהם המנהיגן אפי' בקול או המושכן לוקה זה דעת הרמב"ם פרק ט' מהלכות כלאים וכן כתב הטור בשמו וכתב שהרא"ש אביו חלק ע"ז ואמר דליכא איסור כלאים אלא בעושה בהם מלאכה אחת כשהם קשורים יחד אבל אם הם בלתי קשורים מותר לעשות בהם מלאכה יחדיו ובין לרמב"ם ובין להרא"ש אם לא עשה על ידי שניהם מלאכה אחת אלא שהיו קשורין זה בזה ומשכן או הנהיגן אין כאן איסור כלל, אבל הרב רבינו יונה כתב בשערי תשובה דאפי' בלי עשיית מלאכה ונשיאת משא רק שהיו קשורין יחד המנהיגן או המושכן לוקה אבל אם לא היו קשורים הכל מודים דשרי למושכן או להנהיגן בלי עשיית מלאכה אחת אך הרב רבינו אפרים תלמידו של רב אלפס סבר דאף בזה אסור ולוקה ולכך כתב שהרוכב בסוס לצוד ציד ומושך בחבל הכלב אצל הסוס לוקה משום מנהיג כלאים דבהנהגה אפי' בלי מלאכה ובלי קשירה אסר רחמנא ולכן חרישה דכתיב אורחא דמלתא נקט וכתב דאבי העזרי חלק על רבינו אפרים ושדעתו כדעת הרא"ש דאין איסור אלא בקשורין ועושין מלאכה אחת יחדיו נמצאו כאן ארבע דעות של הרא"ש ואבי העזרי לקולא דתרתי בעינן כמשמעות הפסוק קשורין ועושין מלאכה אחת יחדיו וה"ר אפרים לחומרא דלא בעינן אפילו חדא והרמב"ם ורבינו יונה סברא אמצעית דחדא בעינן לאיסורא אך בזה חלקו דהרמב"ם סבר כשהמלאכ' אחת בשני מינין יחדיו היא האסורה אף בלי קשירה ולרבינו יונה כיון דמנהיגן קשורין אסור אפי' בלי מלאכה והמחמי' תבא עליו ברכה ושמעתי מחכם א'

שראה שהרב הגדול בדורו מהור"ר יוסף קארו זלה"ה שפעם א' היה בכפר וראה יהודי מושך ברסן הסוס ואחורי הסוס חמור קשור בחבל במרדעת הסוס וקרא וגער ונזף ביהודי עד שהתיר חבל החמור מעל הסוס והורה לו שימשוך או ינהיג שניהם בלי קשירה כדעת רבינו יונה וגם כדעת הרמב"ם כיון דלא היו נושאין משא אחד בין שניהם ודעת כל הפוסקים דשור וחמור דכתב רחמנא לאו דוקא אלא ה"ה לכל שני מינין אפי' שניהם טמאין או טהורין דין תורה דלוקה אבל רמב"ם לבדו כתב דאין אסור מן התורה רק במין אחד טמא ואחד טהור דומיא דשור וחמור אבל שניהם טמאין או טהורין אין אסור אלא מדברי סופרים ומכין אותו מכת מרדות ואדם עם בהמה מותר לעשות מלאכה א' יחד אפי' קשורין:

אדם יושב על עגלה ואחד מנהיג והעגלה הולכת על שני מיני בהמות שניהם לוקין מפני שישיבתו בעגלה גורמת לבהמות לילך הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כתב רבינו יונה דכיון דהמנהיג שני מיני בהמה אפי' בקול אסור לכך אסור לפרוס שלום לעכו"ם המנהיג בכלאים שפעמים ממהרות הבהמות ללכת מחמת הקול, ושתי פרידות זו בת סוס וזו בת חמורה שני מינים הם ואסור להנהיגן יחד ואסור להנהיג הפרד עם הסוס או עם החמור עכ"ל, מתרי"ג:

עו שלא להרביע בהמה או חיה או עוף מין בשאינו מינו שנאמר בהמתך לא תרביע כלאים ולמדו מפי השמועה דה"ה לחיה ולעוף מתרי"ג:

(עז עח) סיפא דקרא שדך לא תזרע כלאים ולמדו מפי דשמועה מה בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה ומה בהמתך אפי' בחוצה לארץ שהרי זה אינו תלוי בקרקע אף הרכבה אפילו בחוץ לארץ אסורה והמרכיב מין אילן על מין אילן אחר אפילו בחוצה לארץ לוקה וכן המרכיב ירק בירק או אילן בירק או ירק באילן לוקה ומיהו הפירות לא נאסרו ואפי' על הזורע ואפי' לומר לגוי שירכיב לישראל בכלאים אסור מתרי"ג וע"מ:

עט שלא יקפוץ יד מליתן צדקה שנאמר לא תקפוץ ידך מתרי"ג:

(פ פא) שלא להוסיף על המצות ולא לגרוע כגון תפילין שהם ארבעה בתים כקבלת רז"ל הוא עושה חמש או שלש וכן בשאר. מצות כיוצא בזה, מתרי"ג:

פב שלא ללכת בחקות העכו"ם במלבושיהם ובמנהגיהם במעשה ודבור מלחשי האמורי שנאמר ובחוקותיהם לא תלכו אלא יהיו ישראל מובדלים מהם בכל שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים ובתוספתי דמסכת שבת איתא מה היו דרכי האמורי סמ"ג ורבינו יונה, מתרי"ג:

(פג פד) שלא לעבוד בבכור ושלא לגוזזו שנאמר לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך וכל הבכורות של שור וכבש ועז אסורין בגיזה ועבודה אפי' לאחר שנפל בהם מום ומה שנגזזו מהם אפי' אחר ששחטו על ידי שנפל בהם מום אסור בהנאה וכל שיש שותפות לגוי בין בבכור ובין באמו אפי' אוזן אחת פטור מן הבכורה ובכור נוהג בזמן הזה בין בארץ בין בחוצה לארץ מתרי"ג:

פה שלא יכתוב איש בשריטה על בשרו ויקעקע השריטה בצבע שנאמר וכתיבת קעקע לא תתנו בבשרכם מתרי"ג:

פו שלא ישרוט אדם בבשרו על מת שנאמר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם מתרי"ג:

פז לא תתגודדו היינו שריטה על מת ובכלל לאו זה שלא להתגודד לע"א כדכתיב בהו ויתגודדו כמשפטם אלא ש שעל מת בין ביד בין בכלי חייב מלקות ולע"א דוקא בכלי לוקה דכתיב בהו בחרבות וביד אסור ולא לקי, ע"מ:

פח בכלל לאו זה בפרקא קמא דיבמות דרשו שבא להזהיר לא תעשה אגודות אגודות שלא יהיו ב' בתי דינין בעיר אחת אחד נוהג מנהג אחד ואחד נוהג מנהג אחר כדי שלא תהיה תורה כשתי תורות סמ"נ ורשב"ץ ע"מ:

פט לא תשימו קרחה בין עיניכם למת וכתיב לא יקרחו קרחה בראשם לחייב על כל הראש כבין העינים ודוקא על מת מתרי"ג:

(צ צא) שלא לגרוע המזון ולא הכסות לאשתו שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע מתרי"ג וע"מ:

צב שלא יחדל מעשות מעקה דאמרינן בספרי ועשית מעקה לגגך זו מצות עשה ולא תשים דמים בביתך זו מצות לא תעשה, מתרי"ג:

צג ובכלל אזהרה לכל מין נזק שלא יגדל כלב רע בתוך ביתו ולא יעמיד סולם רעוע וכן כל כיוצא בזה כדאיתא במסכת' כתובות סמ"ג ורשב"ץ מתרי"ג:

צד שלא יטמא כהן הדיוט למת רק לששת קרוביו דכתיב לנפש לא יטמא כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו וגו' ולמת מצוה שאין לו קוברים מצוה אפי' על כהן להטמא כדכתיבנא לעיל. מתרי"ג:

צה ושלא יכנס לאהל שיש בו מת ולא יאהיל על המת דכתיב ועל כל נפש מת לא יבא ופסק ר"ת וסמ"ג כרבנן דסבירא להו דקברי עכו"ם מטמאין גם באהל כקברי ישראל ויש פוסקים כרשב"י דאמר קברי עכו"ם אינן מטמאין באהל אך במגע ובמשא מטמאין ויש אומרים דה"ה דאפי' במגע ובמשא אין מטמאין והמחמיר תבא עליו ברכה ועל הגוסס יש פוסקים דמותר לכהן לעמוד עליו עד שתצא נפשו אבל גדולי פוסקים אוסרין ופרשו

רז"ל לה יטמא ולא יטמא לאחרים עמה לאחר שפירש ממנה לכך אסור לכהן ליכנס לבית הקברות לקבור אביו כי בחזרתו יטמא לאחרים מתרי"ג:

צו שלא להונות במדה או במשקל ואפי' לעכו"ם שנאמר לא תעשו עול במשפט במדה במשקל למכור בחסר או לקנות ביתר אם עבר חייב להחזיר וקשה לפני הקב"ה עונשן של מדות מעונשן של עריות המשקר במד' או משקל קרוי ע"ם שח"ת פי' עול משוקץ שנוי חרם תועבה כמבואר בפוסקים וגורם ה' דברים מטמא את הארץ מחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם ובכלל הפסוק כל מין עול שלא יטמין אבן המשקל במלח כדי שתהי' קלה ושלא ישפוך על המדה ממקום גבוה כדי שיעלה הקצף אישקומה בלעז שנראה כמלא כן כתבו רמב"ם וסמ"ג וספר החינוך, מתרי"ג:

צז ואפי' לשהות בביתו המדה או המשקל החסרים או היתרי' אע"פ שאין דעתו לקנות ולמכור בהם אלא לתשמישי ביתו אפי' לעשות המדה עביט של מי רגלים אסור אלא חייב לשבר כדי שלא יהיו למוקש ואם השהה אותם אע"פ שלא קנה ולא מכר בהם עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך בביתך אבן ואבן גדולה וקטנה וגו' איפה ואיפה גדולה וקטנה, מתרי"ג:

צח שלא לסרס זכר מכל המינין לא אדם ולא בהמה ולא עוף בין טהורין בין טמאין שנאמר ובארצכם לא תעשו וכתיב לעיל מיניה ומעוך וכתות וכרות מתרי"ג, ואפי' לומר לעובדי כוכבים שיסרס בהמה אסור שגם בני נח מצווין על הסירוס כדאיתא פרק הפועלים ועובר אלפני עור:

צט כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו וגו' הנה יש עונש באיחור הנדרים אע"פ שמשלם אותם אחרי כן ואדם שאמר ליתן צדקה לעניים אע"פ שלא הזכיר לשון נדר בפיו נדר גמור הוא וחייב ליתן מיד ואפי' אם איחר מחמת שכחה ענש יענש ובניו מתים קטנים ואשתו מתה:

ק שלא יעבור אדם על נדרו או על שבועתו שנאמר איש כי ידור נדר לה' או השבע וגו' לא יחל דבר ואם נתחרט והתירו לו שלשה דגמירי וסבירי מותר דכך קבלו מסיני הוא אינו מיחל אבל אחרים מחולין ומתירין לו מתרי"ג:

קא ולא תחללו את שם קדשי היינו שלא יעבור אדם עבירה ולא יעשה מעשה שיתחלל בו שם שמים כגון בשעת הגזירה אפי' נאנס הרי זה חילול את השם ושלא בשעת הגזירה כגון הפורק עול מלכות שמים בפרהסיא במתכוין למרוד בהקב"ה וכן ת"ח או כל אדם המוחזק בכשרות ואינו נזהר במעשיו וגורם שאומר עליו דופי הרי זה חילול השם וכתב

בסמ"ג ואני דרשתי לישראל כי המשקרים לגוים וגונבין להם הם בכלל מחללי השם שגורמים שיאמרו הגוים אין תורה לישראל ואומר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית ועון חילול השם חמור מעון כריתות ומיתות ב"ד ע"כ מתרי"ג:

קב וקצותה את כפה כשבאה להמית את ישראל שהיה מריב עם בעלה ולכך החזיקה במבושיו דהוא מקום סכנה אתה מחוייב למהר להצילו אם תוכל באבר מאבריה היינו וקצותה את כפה ואם אי אפשר תהרוג אותה כדי שלא תהרוג אותו וכן חייב להציל בכל הרודף נערה מאורסה או אשת איש או זכר או שאר עריות שבתורה כדכתיבנא במצות עשה מתרי"ג:

פרק ו

מצות לא תעשה מן התורה התלויות בידים ובזמן:

א שלא לעשות מלאכה בשבת שנאמר ויום השביעי שבת לה' לא תעשה כל. מלאכה וגו' מתרי"ג:

ב וכן נאמר ביום הכיפורים אלא שבשבת ענוש סקילה כשיש עדים והתראה וביום הכיפורים לא ענוש אלא כרת מתרי"ג:

(ג ד ה ו ז ח) ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של סוכות וחג שבועות וראש השנה בכל אחד ששה ימים אלו יש לא תעשה על מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש מתרי"ג:

(ט י) המניח חמץ ברשותו בפסח עובר בשני לאוין שנאמר לא יראה ולא ימצא. מתרי"ג:

מצות לא תעשה מן התורה התלויות ברגלים:

א שלא יצא אדם חוץ לתחום י"ב מיל חוץ למדינתו ששבת בה בשבת שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי ולמדו דהיינו חוץ לי"ב מיל כנגד מחנה ישראל ורבנן אסרו לצאת מהמדינה ששבת בה חוץ לאלפים אמה בשבת, הרי"ף והרמב"ם:

ב שלא לשוב לשכון בארץ מצרים שנאמר וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד וללכת לסחורה ולא לשכון שרי:

ג שלא להשתחוות לע"א שנאמר ולא תשתחוה להם:

ד שלא להשתחוות על רצפת אבנים לפני השי"ת בשום מקום רק במקדש שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ואם השתחוה בפשוט ידים ורגלים לוקה מן התורה ושלא בפשוט ידים ורגלים אסור מדרבנן לכך יש להציע מחצלאות או מיני קש או תבן בבתי כנסיות הרצופין באבנים להבדיל בין פני הצבור בין האבנים:

פרק ז

מצות לא תעשה מן התורה התלויות בראש הגויה:

כה איסורי עריות בכרת אי ליכא עדים והתראה כתיב בפרשת אחרי מות שבעה נשים אפי' איכא עדים והתראה אין בהם אלא כרת ואלו הן אחותו ואחות אביו ואחות אמו ואחות אשתו ואשת אחיו ואשת אחי אביו והנדה שבעה בסקילה הבא על האם ועל אשת האב ועל כלתו ועל הזכור ועל הבהמה והאשה שהביאה בהמה עליה ונערה המאורסה ועשרה בשרפה בתו ובת בתו ובת בני ובת אשתו מאיש אחר בת בתה בת בנה אם אשתו אם אמה אם אביה והבא על בת כהן נשואה דאלו ארוסה נדונת בסקילה החמורה משריפה כבת ישראל אחד אשת איש נשואה והיא ישראלית בחנק חייבי לאוין כ"ה ואלו הן:

א שלא תנשא יבמה לאיש זר עד שתסיר רשות היבם מעליה שנאמר לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר:

ב שלא ישא כהן הדיוט גרושה אפי' היא גרושתו וכן זונה וכן חללה:

ג לא תהיה קדשה מבנות ישראל לדעת רמב"ם היינו שלא יבא אדם על אשה בלא קדושין ובלא כתובה ואיסור השפחה נפקא ליה מקרא אחרינא:

ד ולדעת שאר הפוסקים כדכתב המתרגם דבא כתוב זה לאסור עבד לישראלית:

ה ולא יהיה קדש מבני ישראל לאסור שפחה לישראלי ולדעת רמב"ם בא לאסור בכלל לאו על המשכב זכור:

ו אל תחלל את בתך להזנותה פירשו בספרי שלא ימסרנה לאדם בלא קדושין ובלא כתובה (ז) בגמ' אמרו אל תחלל את בתך להזנותה זה המשיא בתו לזקן:

ח שלא יגרש האונס את אנוסתו:

ט שלא יגרש מוציא שם רע את אשתו:

י רמב"ם ורשב"ץ מנו שלא ישא החולץ חלוצתו שנאמר אשר לא יבנה את בית אחיו דדרשו ז"ל במסכת' יבמות כיון שלא בנה שוב לא יבנה:

יא שלא יחזיר אדם גרושתו לאחר שנשאת או נתקדשה לאחר שנאמר לא יוכל בעלה הראשון וגו':

יב סיפיה דקרא אחרי אשר הוטמאה לרבות אשה שזינתה תחת בעלה שאסורה לו בלאו:

יג שלא ישא ממזר בת ישראל:

יד שלא ישא ישראל ממזרת (טו) מי שנפצעו בצים שלו לא ישא בת ישראל שנאמר לא יבא פצוע דכא בקהל ה':

טז וכן מי שנכרת הגיד שלו שלא נשתייר מן העטרה כלום דסיפיה דקרא וכרות שפכה:

יז שלא לבא על כותית:

יח שלא תבעל ישראלית לגוי שנאמר בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך סמ"ק וכתב רבינו יונה ועל הבועל גויה כתיב יכרת ה' לאיש אשר יעשנה וקנאין פוגעין בו, ובזוהר מחמיר בעון זה יותר מכל אסורי עריות:

יט ריש פ"ב תנא דבי רבי ישמעאל לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל והיינו ניאוף בלא שיתוף אחר אלא מיניה וביה ומנאף ופירשו בתוספות דהיינו משפשף מילתו ביד או ברגל ומשחית הזרע וחייב מיתה כער ואונן וכך היו עושין דור המבול ונידון נמי כרוצח ועל עון זה נאמר הנחמים באלים שוחטי הילדים ועל זה נסמך לו לא תנאף ללא תרצח והוא בנדוי מפי חכמי ישראל כך כתב רבינו יונה רמב"ם סמ"ק ואיתא בזוהר דנידון בגיהנם בשכבת זרע רותחת:

כב שלא לבא על אנוסת אביו דכתיב ולא יגלה כנף אביו:

כג כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו אמרו בתורת כהנים מה היו עושים איש נושא איש ואשה נושאה אשה ואלו הן נשים המסוללות:

כד כל הבא על ערוה מן העריות דרך איברים או שחבק אי נשק דרך תאוה ונהנה בקירוב בשר הרי זה לוקה מן התורה שנאמר לא תעשו מכל התועבות האלה ואלו הן חקות המתפרצים בתועבות הזמה ונאמר לא תקרבו לגלות ערוה ובזה הכתוב מדבר ותניא בת"כ יכול יהא עונש כרת על הקריבה ת"ל ונכרתו הנפשות העושות בכרת ואין נענשין כרת על הקריבה אבל לאו יש סמ"ק:

כה בפרק אין מעמידין אמר ייחוד עריות דאורייתא ואסור להתייחד עם ערוה מן העריות בין זקנה בין ילדה מפני שהיא קריבה המביאה לידי גילוי עריות חוץ האם עם בנה והאב עם בתו והבעל עם אשתו נדה אלא הכלה בלבד שפרסה נדה קודם שתבעל לא נחשדו ישראל על משכב זכור ועל הבהמה לפיכך אין אסור להתייחד עמהן ואעפ"כ גדולי החכמים היו מחמירים על עצמם ומרחיקים הבהמה כדי שלא יתייחדו עמה סמ"ג:

(נא נב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה הרי הבועל וגם דנבע בכלל דקרי בי' לא תשכב ואת שניהם ענש סקילה דכתיב בפי קדושים ואיש כי ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם דמיהם בם:

(נג נד) שלא לשכב עם בהמה שנאמר ובכל בהמה לא תתן שכבתך וגם אזהרה מלשכב אמרו במס' סנהדרין דמלשון שכבתך משמע גם שכיבתך וענש את שניהם סקילה שנאמר איש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' ולמדו מסיני דחיה ועוף נמי בכלל:

נה ואשה לא תעמוד לפי בהמה לרבעה ונו' ועונש סקילה דכתיב והרגת את האשה ואת הבהמה דמיהם בם וחיה ועוף בכלל:

(נו נז) המשהה נקביו בגדולי' עובר משום בל תשקצו ובקטנים עובר משום שתים משום בל תשקצו ומשום לא יהיה בך עקר כדאמר ר"ל בגמרא דאע"ג דפשוטו של מקרא אמת דברכה הוא עקב תשמעון את המשפטים וגו' ואהבך וגו' גם לשון אזהרה הוא שמור עצמך מהיות עקר ע"י שתשהה מים קטנים, וכן אמרו הרופאים כי השהוי סכנה גדולה לעקרות וצריך שלא ישהה רגע שלא יהיה סבה למנוע מצות פרו ורבו שהוא עון פלילי, רבינו יונה ע"מ, כל עון עריות חמור מאד וגדול מנשוא כתיב לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם היינו אחרי מות החוטא הפושע בדיוקן מלכו של עולם שבראו בדמותו בצלמו וצוהו קדושים תהיו כי קדוש אני והוא פגם כדכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי שמיד אחרי שנקבר הרשע מחזירים נשמתו לגופו ושניהם נדונין יחדיו הנפש עם הבשר על ידי מלאכי חבלה ביסורין קשים בחיבוט הקבר אחרי כן מקימין אותו מן הקבר חי ומוליכין אותו לגיהנ' שבארץ בגוף ונפש כמו שהיה בעת שחטא וכמה מלאכי חבלה רודין אותו ומניחין אותו ללקט עצים להביא למדורות גיהנם ואחרי כן משליכין אותו שם ונדון בשפטים גדולים והוא צועק בקול יללה כמבואר במדרשי רז"ל גם כתבו רשב"י ע"ה ופיתגורי"ש הודה בזה ואחרי היותו בגיהנם זמן הקצוב לפי חטאו מחזיר השי"ת נפשו בגלגול ל עה"ז בגלגול עכו"ם דנחשב כבהמה או בבהמה או חיה או עוף שהוא יתי המליכו על כלן כדכתיב תמשילהו במעשה ידך והוא עשה מעשה בהמה הורידו למדריגת בהמה שנאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וירדו לשון ממשלה וקרי ביה לשון ירידה וכתיב אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו לשון נדמו מיותר אלא הכי קאמר כיון דבחייו לא נתן לב ליקר תפארת גדולתו שהוא בדמות ה' הנכבד והנורא ופגם דיוקן המלך ונמשל כבהמות ועשה כמעשיהם אחרי מותו יחזור לעולם בגלגול בדמותם וצלמם של בהמות וכך נמצא כתוב למקובלים הנזכר הבא על זכר יתגלגל בשפן וארנבת הבא על בהמה יתגלגל בעטלף הבא על חיה ועוף יתגלגל בעורב, הבא על אשת איש יתגלגל בחמור הבא על עבודת עכו"ם יתגלגל בקדשה יהודית, הבא על הנדה יתגלגל בגוף אשה עכו"ם הבא על אחותו יתגלגל בחסידה האנפה דכתיב בעופות טמאים וזהו רומז בתורה ואיש כי יקח את אחותו חסד הוא הבא על אמו יתגלגל בחמורה נקבה הבא על חמותו יתגלגל בפרדה נקבה הרגיל להסתכל בעריות יתגלגל בראה דכתיב גבי עופות טמאים ויש גלגולים אחרים בבהמות ועופות טהורים גם טמאים ואפי' בדומם באבני השדה שלכך נאמר בנבל הכרמלי והוא

היה לאבן ששב בגלגול דומם על לשון הרע שדבר לעבדי דוד המלך ע"ה וגם בדגים לכן להשיב אותו הנפש למנוחה מצוה לאכול דג בשבת ובפרט בסעודה שלישית ולפעמים יתגלגל בעל לשון הרע בכלב וכן הרגיל לאכול בשר טרפה או המאכילה לישראל וזהו רמוז בתורה דכתיב ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא נמצא קרא דלכלב תשליכון אותו כתוב בין שני העונות הללו בין אוכל טרפה ובין מספר לשון הרע לומר לך שעל שני עונות אלו יתגלגל האדם בכלב כן כתבו המקובלים והוא רמוז בדברי רבותינו שאמרו כל המספר ל"ה ראוי להשליכו לכלבים וזהו שרמז דהע"ה הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי וסמיך ליה אספרה שמך לאחי וגו' לומר שאיני משתמש בלשוני לספר ל"ה להענש בגלגול הרע הזה אלא אני משתמש בה להלל ולהזהיר את ישראל שיגורו ממך ושיהללוך ודע שאמרו המקובלים שאע"פ כשמתגלגל אדם בצורת אדם אינו יודע בגלגולו ראשון מ"מ כשמתגלגל בצורת בהמה חיה או עוף הוא יודע בגלגולו ראשון ומיצר ומצטער איך ירד משמים מצורת אדם לצורת בהמה והקב"ה רצה להראות לכל האדם דוגמת גלגול מאדם אל בהמה בגדול המלכים אשר מלך בכיפה הוא נבוכדנצר הרשע שבעודו בחיים חיותו הורידו מכסאו והשליכו לשדה והוא הולך על ארבע כבהמה ונדמה לכל הבהמות בצורת בהמה יען שלח לשונו ודבר נגד עליון ואח"כ לקצב הזמן אשר קצף עליו חזר והודיעו שהוא האלהים כדכתיב ולקצת יומיא אנא נבוכדנצר עיני לשמיא נטלית ומנדעי עלי יתוב ולעילאה ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטניה שלטן עלם ומלכותיה עם דר ודר וגו' כען אנא נבוכדנצר משבח ומרמם גו' ועל מעשה זה כתיב לעיל ששלח לכל האומות להגיד נפלאות ה' אשר עשה עמו והתחיל ואמר אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה שפר קדמי להחויה אתוהי כמה רברבין וגו' ואמרו רז"ל אלמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו היה אומר יותר משירותיו של דוד, ופירש תיבת כען כלומר מעתה שיסרני וידעתי שבעון לשוני הרע בא אלי כל הצרה הזאת מכאן ואילך לא אשתמש בלשוני זה אלא לשבחו ולפארו בגוים את כבודו, ומעשה היה בקשטלייאה שהיה מזומן לעכו"ם שור לשחוק כמו שהן רגילין להכות בו ולענותו באותו היום בלילה ההוא בא לאדם אחד יהודי בחלום וראה אביו ואמר לו דע בני שבעונותי הרבים גלגלו אותי אחרי מותי בשור והוא השור המזומן למחר לעינוי וליסורין קשין בשחוק העם הנזכר לכן בני פדני והצילני שאני אברח דרך מקום פלוני טרם יהרגוני וטרם יטרפוני ואתה תפדני ולא תחוס על ממונך ותשחט השור ההוא ויצא כשר ותאכלנו לעניים בעלי תורה כך הודיעוני מן השמים והרשוני להגיד אליך ובזה תחזר נפשי במעלה מגלגול בהמה לגלגול

אדם ואזכה לעבוד את ה' בעזרת האל, ומעשים כאלה רבים ארעו בישראל שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. לכן כל איש יחרד יהיה ירא ורך הלבב בעודו בחיים חייתו בעוד הרשות בידו וידע את אלהיו יכפר עונותיו וישוב חרון אפו ממנו ובצאת נשמתו ינוח וישקוט ויסתופף בצלו בג"ע כי חנון ורחום הוא ומרבה להטיב ומקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ובתקונים דף קי"ב על עון קין איתא התם ענין הגלגול וזה לשונו בההוא זמנא דחמא דחובא דא באתר עילאה הוה תליא הרהר בתיובתא ואמר גדול עוני מנשוא הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ וגו' הכא אתרמיז גלגולא דרשיעי דאתמר בהון ובכן ראותי רשעים קבורים ובאו וגו' ודא איהו הן גרשת אותי היום דא גלגולא והייתי נע דא גלגולא תניינא ונד דא גלגולא תליתאה דא איהו רזא על שלשה פשעי ישראל אם תב בתיובתא בתלת גלגולין שפיר ואם לא כתיב ביה ועל ארבעה לא אשיבנו לא אהדר ליה בגופא אחרא אלא יד ליד לא ינקה רע [ויש] לכל ירא ה' ליתן לב לקיים כל המצות ולהשתדל לקיים כל מצוה שאפשר לקיימה שכשם שאדם חוזר בגלגול כשהרשיע והתעיב עלילה כך אפי' צדיק גמור חוזר בגלגול על כל מצוה שהיה אפשר לו לקיים ולא קיימה כמבואר בדברי רשב"י ז"ל בכמה דוכתי וכן מפורש בדברי המקובלים ופיתגור"ש הסכים בזה וכבר כתבתי בהקדמת הספר שכל מצוה צריך אדם לקיים בתיקונים וקישוטים כדי שתקובל ברצון לפניו יתברך:משום

שיר

ולפי שכתבנו למעלה מצות ואהבת את ה' אלהיך שרשה ועיקרה וענפיה ומצאתי לרב בעל חובת הלבבות שזו המעלה היא תכלית כל מדות הטובות מאנשי החסד הנביאים והפרושים וסופה ואין מדרגה למעלה ממנו ולא אחריו ומפני זה סמכו ביחוד שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת את ה' אלהיך וזרז עליו וחשיב אותו במשנה תורה פעמים רבות כמו שאמר לאהבה את ה' אלהיך וכן כתב רשב"י ואהבת דבעי בר נש לאתקשרא ביה ברחימותא דכל פולחנא עילאה דבעי בר נש למפלח לקב"ה דיפלח ברחימו דלית לך פולחנא כמו רחימותא דקב"ה, וכתבנו שאחד מן הענפים היקרים שבהתהלבות החשק ישיר האוהב שיר ידידות לפניו לכן אשים לפניך קצת שירי אהבה אשר שרנו בשמחה בחברת חבירים מקשיבים, בקשה לחן אגדל אלהי כל נשמה או לחן שעריך בדפקי יה והוא על סדר אלפא ביתא:

אומר שירה לפני יוצרי באימה. בכובד ראש ואלביש סות חרדה.

בתוך לבי משכן אבנה לזיוו. קרבן אקריב לו נפשי היחידה.

גאון נפשי לפני הוד אורו אשפילה. אראה שמו בחילה אסלדה.
דכא ושפל רוח אני לפניו. מחטוא לו יאחזני רעדה.
החלב והדם שלי אקריבה. על מזבחו ועבוד עבודה.
ואזמר לו כלוי על דוכנו. אודה לשמו בסוד ישרים ועדה.
זוחל אשב שואל ממנו עזרה. ננו אשמור ואשדל לעבודה.
חוחים אשליך ואלקוט לי שושנים. בשמים ראש וקנמון וקדה.
טנא אמלא מכל מיני מגדים אומרה ירח מנחת יהודה.
יאיר עלי נורא אור שכינתו. ודבקה בו תמיד נפשי בעודה.
כל עצמותי יתרעשו בפחד. לקרוא בשמו ולעבדו שכם אחד. יתקדשו ויעשו אגודה.
לך ארצה ישתחוו אפים. וישאו לך אדון לב אל כפים. העבר מהם כל עון וחלודה.
מי יתן לי לעוף אבר כיונה. אל הר קדשך אעופה ואשכונה אשק עפר מקום שכינה ירדה.
נכספה נפשי וגם כלתה. לשרתך. חביב בכל יכולתה. אתה אורה ונועם זיו כבודה.
סתרי את אתבודד בך ברינה. ואתעדן בנועם אור שכינה. תגל נפשי תשיר מזמור לתודה.
עוטה אורה והוא נשגב לבדו. והארץ האירה מכבודו. זיו שכינה אשרי הבא לסודה.
פאר אתה נורא על ראש עמך. זרע קודש ישראל עבדיך. נחמד אתה מאודם ופטדה.
צניף טהור על ראשנו. אהבתך חקוקה על לבנו. שלהבֶת יה היא העולה על מוקדה.
קדושיך בניך בין העמים. מסרו נפשם כמו עולות ושלמים. לרצון שנת עינם נדדה.
רצה אותם והשב את שבותם. בנה דביר מקדשך בית תפארתם. גואל אדון שכינה בנודדה.
שמך קדש בעולמך מלכנו. שורש ישי תצמיח בימינו. הצולעה קום החזיק נידה:
תגלה אור מלכותך עלינו. בך נדבק ויעלוז לבנו. עולם ועד לא תהיה בינינו פרידה.

בקשה

בקשה אחרת על היחוד וחשק האהבה מיוסדת על ארבעה אותיות שבשם. ומתחיל ידיד נפש אב הרחמן וכבר נדפס בשערי ציון פעמים רבות. בקשה אחרת על הדביקות:
אדון הכל הדורש לעם דורשך לא תתפרש מנן ואל נפרוש ממך אדון הכל:
לך ידיד נפשינו כל מאוינו אתה שמחת לבנו וכל טובותינו. הן נכסוף נכספנו לשרת פניך אדון הכל:
עוצם תשוקתך בלבנו קשורה. וכתר מלכותך על ראשינו עטרה. ברוח נדיבה סמוך עבדך אדון הכל:
זכנו לקדש רמ"ח אברינו. לב ורוח נכון חדש בקרבנו. לאור בנועם זיו שכינתך אדון הכל:

רצון עבדך לעשות נחת רוח. לך יוצר הכל ולערוך שיח. מי יתן ותשמח בפועל כפיך אדון הכל:
רהטא. אורך מתוק ערוב עלי שמחת לבי וששוני. אהוב נפשי כל אחלי לבל אמוש מנגד:
זממי יומם ולילי למצוא חן לפני כלילי. אנא יוצרי מחוללי האר פנים לעִבְדך:
אנא יוצרי כאור בוקר יזרח שמש. לא יכם ולא ומיש. ולב עבדך תאמץ באש להב אהבתך:
אנא יוצרי רחוף זיו שכינה עלי. ובה והיו כל הניוני ואמרי פי ועניני. על דבר כבוד שמך:
אנא יוצרי יחיד יחד יחידתי. יסר יצר יקושתי. יצורים יחד יעבדוך. ישיר ישראל ידידך:
יצורים יחד וכן ישיר אוהב אלקים הבקשה המתחלת חולת אהבה אני והיא בדפוס וכן בקשות הדומות לאלה ששרו לפני יוצרינו אוהבי שמו הראשונים והאחרונים:

מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים

פרק א

מצות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בלב ואפשר לקיימם בכל יום:

א מסכת ברכות לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע שנא' רגזו ואל תחטאו:

ב שם לעולם יהא אדם ערום ביראה נגד הנחש היה ערום הוא היצר הרע שנאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה כמו שפירש ר"ל ב"ג:

ג אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני בזוהר מאן דאתעדן על פתוריה אית ליה לאדכרא ולדאג על קדושא דארעא קדישא ועל היכלא דמלכא דאתחריב ובגין ההוא עציבו דאיהו קמתעצב על פתוריה קב"ה חשיב עליה כאלו בנה ביתיה ובנה כל אינון חורבי בי מקדשא זכאה חולקיה עכ"ל:

ד מסכת ברכות אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש פרש"י הכנעה הפך קלות ראש שנא' עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה פירוש במקום גילה שם תהא רעדה בבית חתונה או מילה פן יחטא מפני שמחת לבו שישכח:

ה ולא מתוך עצבות דמילי דעלמא אלא מתוך שמחה של מצוה ששש ועלז שזוכה לעבוד למלך שאין כמותו בעולם כדאיתא במדרש אך מצד שני עצב ומיצר על מה שהכעיסו תחלה:

ו גם בכלל עבדו את ה' ביראה עבודת הצדקה וכל מצוה ומצוה שעל קיום כולם כתוב עלינו כי לי בני ישראל עבדים ונעבוד כל מצוה במורא ולא בקלות ראש:

ז מצוה מד"ק שיהא אדם נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד פי' שידמה עצמו נבזה ונמאס אבל לאחרים כל מי שיודע בו שהוא ירא שמים יהיה חשוב ונכבד מאד בעיניו ויכוף ראשו אליו:

ח שנו במס׳ אבות והוי שפל רוח בפני כל אדם פי׳ שכל אדם יהיה בעיניו גדול ממנו ויבוש מפניו ויפחד ממנו רמב״ן:

ט יחשוב האדם הדיבור קודם שיוציאנו מפיו בתפלה וכן בכל דיבור אשר ידבר לכל אדם ואז לא יחטא שנא׳ לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות רמב״ן ורבינו יונה הרא״ש:

י וכל מעשיך יהיו לשם שמים ולא מבעיא המצות אלא במילי דרשות שנא׳ בכל דרכיך דעהו באכילה ושתיה ושינה ועונת אשתו ומשא ומתן ודיבור ושתיקה בכל יכוין לש״ש:

יא לשמוח ביסורין שנא׳ שמחה לצדיק עשות משפט וכתיב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב מזמור לדוד בברחו:

יב תנה בני לבך לי נכסוף נכסף אבינו שבשמים שתמיד נחשוב בו ית׳ ולא יפרד ממנו דחביבין אנחנו בעיניו כבן יקיר לו וילד שעשועים אשרי המפיק רצונו ית׳:

יג מכל משמר נצור פי׳ רלב״ג משמר מאס׳ התאוה ושאר כחות כי ממנו תוצאות חיים מן הלב שהוא השכל תוצאות חיי העולם הבא ואיך תטרידם בהבל חיי שעה עבד נוקב מרגליות איך תשימהו לשמור קישואים בפרוטה:

יד בטח אל ה׳ בכל לבך ואל בינתך אל תשען:

טו לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות רך מחמאה מתוק מדבש:

טז יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים:

יז הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים אבל למילי דעלמא עז פנים לגיהנם ובושת פנים לג״ע:

יח הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת מטפה סרוחה ואתה הולך לרמה ואתה עתיד ליתן דין וחשבון, ובג׳ דברים אחרים דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין:

יט הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה:

כ הוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות ושמחה:

כא הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה:

כב יהא אדם אוהב שכיניו ומקרב קרוביו ואם עשה כן עליו הכתוב אומר אז תקרא והי׳ יענה וחייב אדם לגמול חסד לשכניו ולקרוביו טפי מלשאר בני אדם מבואר בגמרא בבלי ובירושלמי:

כג יחזיק טובה למטיב לו אפי' מעט ידמה בעיניו שהוא הרבה ואל יהא כפוי טובה שנא' עבד לוה לאיש מלוה וק"ו לנותן ואמרו דהכופר בטובתו של חבירו סופו לכפר בטובתו של מקום:

כד אז"ל אם רואה אדם ש שעבר עבירה והוכיחו בסבר פנים יפות ולא שב מצוה לשנאו שנא' יראת ה' שנא' רע זהו השונא שהוזכרה בתורה כי תראה חמור שונאך דאלו במילי דעלמא אסור לשונאו:

כה צוו לומר אדם בלבו על כל ההוה גם זו לטובה ולשמוח ולא לדחוק השעה ואמרו כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו:

כו צוו שיהא לבו רוחב ארך אפים מן העלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין פי' החסיד ר' יוסף יעבץ יסורי העלבון וג' מדרגות קתני ואם עשה כן עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

כז לערוך מחשבות ביראת ה' תמיד וכתב רבינו יונה נאמר על האנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה' ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסף להפליא העם הזה הפלא ופלא ונאמר מדוע דרך רשעים צלחה קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם וכתיב כי הנה רחקיך יאבדו:

כח לקנא ביראי ה' להיות כמותם שנאמר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום כלומר באנשי יראי ה' יש לך לקנאות להיות כמותם כדמפרש ראב"ע וכן פי' רש"י בפ"ק דברכות וכדאמרו קנאת סופרים תרבה חכמה וכתיב הן יראת ה' היא חכמה:

כט צוו שיהא אדם אוהב אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו:

ל צוו שיהא מחשב עם נפשו כל לילה קודם שישן להתודות על מעשה יומי ויתודה ונקראים עושי זאת מארי דחושבנא ורמזו בתורה על כן יאמרו המושלים בואו חשבון כדאיתא בזוהר:

לא צוו שיתן עול השכינה תמיד על ראשו ד' אותיות שמו יתברך מאירות יו"ד דחילו ה"א רחימו, וא"ו תורה וענוה. ה"א מצוה ושמחה דכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך רמז למלך החי וקיים לעד וכתיב והי' בראשם ולעתיד יגלה לעיני הכל דכתיב והי' עליהם יראה וכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ולהכי אמרי לא אזיל בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי וידמה כי הוא מרכבה וכסא לו יתי' אדם ט' במספר קטן וכן כסא ודעתו תמיד על אותו האור החופף עליו כל היום דכתיב החכם עיניו בראשו ופירשו באור שעל ראשו עיני שכלו וע"ז אמרו האבות הם הם המרכבה ודי'

יסודות הם כנגד ד' מחנות שכינה ורמ"ח איבריו כנגד רמ"ח מלאכים דמתלבשת בהם השכינה והאיש אשר אלה לו קדוש יאמר לו כאחד מצבא מרום:

לב צוו שידבק אדם בדרך טובה ופי' דהיא לב טוב ובזה כלול שיהיה הוא עין טוב וחבר טוב נאמן לחבירו ושכן טוב לשכניו שיהיה רואה את הנולד מהמעשה קודם יעשנו ומהדיבור קודם ידברנו:

לג ושיתרחק מדרך רעה והוא לב רע בו כלול שלא יהא עין רע וחבר רע ושכן רע ולוה רשע ולא ישלם:

לד צוה יתברך על יד נביאיו להיות אדם מקוה ומצפה ישועת ישראל ע"י ביאת משיחנו בכל יום כנבואת צפניה דכתיב לכן חכו לי נאום ה' ובנבואת חבקוק כתיב אם יתמהמה חכה לו ופי' במדרש דעל ביאת משיחנו קאמר וקבלו חכמים מפיו:

פרק ב

מ"ע מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בעין ואפשר לקיימם בכל יום:

א אמרו כשיהיה האדם עומד בתפלה יהיה עיניו למטה ולבו למעלה:

ב צריך ליזהר שיהיו עיניו סגורות בתפלה מפחד שכינה ובזוהר מאן דקאי בצלותא בעי לכותא רגלי ובעי לחפייא רישיה כמאן דיתב קמי מלכא ובעי למכסיא ענוי בגין דלא יסתכל בשכינתא ובספרא דרב המנונא סבא אמר מאן דפקח עינוי בשעתא דצלותא או דלא מאיך עינוי בארעא אקדים עליה מלאך המות וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל, בנהורו בשכינתא ולא ימות בנשיקה מאן דמזלזל בשכינתא הוא בההוא שעתא דאצטריך ליה הדא הוא דכתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו:

ג אמרו בפ' אין עומדין שיתפלל אדם בבית שיש בו חלונות ופרש"י כדי שיסתכל ברקיע ויכנע לבו ויכוין דעתו על דרך כי אראה שמיך וכו' מה אנוש כי וכו' וכתיב עיני לשמיא נטלית ומנדעי עלי יתיב והיינו קודם שיתחיל התפלה דהא בתפלה צריך שיהיו עיניו סגורות כדאמרן:

ד מדרכי הענוה שיתנהג אדם תמיד בשחית עינים שנאמר ושח עינים יושיע רבינו יונה ז"ל:

ה בעת עניית קדיש ישא אדם עיניו למרום בכוונה ובחשק לדבקה בו יתברך בפרקי היכלות:

פרק ג

מצות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות באוזן:

א להטות אוזן לשמוע קריאת ספר תורה מפי ש"ץ כאלו מקבלו עתה מפי ה' בסיני ויהיה כמאן דלית ליה פומא ולא יסייע שום אדם להשליח צבור ולא יוציא מפיו מלה אפי' ממה שקורא ש"ץ שנא' ואזני כל העם אל ספר התורה כ"כ הגאונים והרמב"ם ז"ל ובזהר החמיר הרבה מאד בדבר:

ב להטות אוזן לתפלת ש"צ שאם אינו מרגיש ויודע על איזה ברכה עונה הוי אמן יתומה ואמרו יהיו בניו יתומים:

ג כל הברכות שאומר אדם מצוה שישמיע לאזניו ואפי' תפלת י"ח שאומר בלחש צריך שיחתוך בשפתיו וישמיע לאזניו אך לא יגביה קולו עד שישמע חבירו כ"כ המפורשים:

ד צוה שלמה בכל עניני העולם שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך:

פרק ד

מצות עשה התלויות בפה בקנה מדברי קבלה ומדברי סופרים ואפשר לקיימם בכל יום:

(א ב) א"ר יצחק כל המזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה שנא' זכר צדיק לברכה. וכל המזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה שנא' ושם רשעים ירקב:

ג ולפייס עני בדברים אנו מצווים מדברי קבלה דכתיב ותפק לרעב נפשך כלומר אם אין לך ממון הוציא לו נפשך ותאמר לו אלו הייתי יכול להשביעך בדמי נפשי הייתי עושה רשב"ץ:

ד בקש שלום ורדפהו מצוה מדברי קבלה להקדים שלום לכל אדם אפי' לנכרי בשוק מסכת ברכות פ"ב אמרו על ר"י בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום בעולם אפי' נכרי בשוק:

ה עוד אמרו שם שילמוד אדם עצמו להיות מענה רך כמאמר שלמה מענה רך משיב חימה שיענה רכות למדבר קשות:

ו ועוד אמרו שם שיהא מרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות:

ז אמר קהלת טובים השנים מן האחד מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ומגלה לו סתריו ואיתא בספרי ועיקר הקנין במתק הדבור ואמר החכם תמהני ממי שיקנה עבדים בממונו ולא יקנה בני חורין במתק לשונו:

ח מצוה לשנות מפני השלום שנא' ויאמר שמואל איך אלך וכתיב ויאמר ה' עגלת בקר תקח ואמרת לזבוח לה' באתי ה' צוה לשנות סוף פ' ו' דיבמות:

ט ואזני כל העם אל ספר התורה למדו מכאן משהתחיל הקורא לקרות אסור לספר אפי' בדבר הלכה:

י מנין התפלות מדרבנן:

יא וכן זמנו מדרבנן וכן נוסח לשון תפלה מדרבנן דמדאורייתא פעם א' ביום בשעה שרוצה מתחנן כפי כחו ומבקש צרכיו לפי צחות לשונו:

יב ברכת ההנייה לפניה בכל שהוא ולאחריה אוכל בכזית ומשקה ברביעית:

יג ברכת השבח לשעבר:

יד ברכת הבקשה להטיב לו לעתיד:

טו ברכת המצוה סך הכל ק' ורמוזות בתורה מה ה' אלהיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה:

טז כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו אע"פ שעיקר הפסוק לברכת התורה לפניה כדכתב הרשב"ץ דרך אסמכתא למדו עוד מכאן ברכת זימון לשלשה:

יז ועוד במדרש בשעה שאני מזכיר שם של הקב"ה אתם הבו גודל לאלהינו מכאן שעונין ב"ה וברוך שמו על הזכרת השם:

יח כבד את ה' מהונך דרשו מחונך דה' מתחלפת בח' אותיות אחה"ע גרוניות שאם היה לו קול ערב ישיר לפניו יתי' ויפרוס על שמע ועובר לפני התיבה:

יט לספוד על חורבן בהמ"ק וגלות שכינה שנא' אם אשכחך ירושלים מן הלב תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי בפה וירים קולו שנא' קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כדאיתא בזהר (כ) אסרו למלאות שחוק פיו עד שיבנה המקדש שנא' אז ימלא שחוק פינו הא עתה לא ולאו הבא מכלל עשה עשה:

כא מפני אבל המקדש נזרו שלא לומר שירה אפי' בפה על היין שנא' בשיר לא ישתו יין יימר שכר לשותיו אבל שיר של שבחות לשי"ת שרי אבל לנגן בכלי אפי' ליכא יין אסור ריי"ף ורמב"ם:

כב לא יישן עד שיעסוק בתורה שנא' ושבע ילין בל יפקד רע שיהיה שבע מדברי תורה:

כג יישן מתוך תורה או ק"ש ולא יפסיק בדבור חול שנא' אמרו בלבבכם על משכבכם דהיינו ק"ש ומיד ודומו סלה כן תעשו תמיד שינה היינו דממה דקאמר ספר המנהגות וכן בירושלמי:

כד יקום לעסוק בתורה שנא' קומי רוני בלילה ואמרו אין רנה של תורה אלא בלילה רנה בהרמות קול וכן היה דוד ע"ה עושה וישראל שומעין קולו וקמים גם הם ועוסקים בתורה:

כה יתחנן אז על המקדש ועל ישראל שנא' בסיפיה דקרא שפכי כמים לבך וכו' על נפש עולליך:

כו ענה כסיל כאולתו בד"ה פן שאר בטעותו ויטעה אחרים ובמילי דעלמא כתיב אל תען (כז) חייב לענות אמן על כל ברכה שישמע שני פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים:

כח חייב לדקדק בתיבות ק"ש ליתן ריוח בין הדבקים כגון על לבבך אתכם מארץ וכיוצא בהם וכן בכל הפסוקים והברכות כדמוכח בירושלמי:

כט נ' שאכלו על שולחן א' חייבין לומר עליו ד"ת שנא' וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה':

ל אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדין כאחותך שהיא אסורה לך אמור אותו ואם לאו שתוק:

לא למד לשונך לומר איני יודע בכל עיניני העולם שמא תתבדה ותאחז:

לב אשר תשים לפניהם למדו שלא די שתאמר לתלמידים ההלכה ג' או ד' פעמים אלא צריך לטרוח להבינם טעמי הדבר עד שתהא ברורה להם וסדורה כשולחן ערוך לפני האדם:

לג כתיב ערוכה בכל ושמורה למדו מכאן שיחזור אדם לימודו בקול רם בכל רמ"ח איבריו ערוכה ולא בלחש:

לד אמר ר' יוחנן הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם:

לה יתנהג אדם לדבר בנחת לכל אדם וביישוב כמדבר לפני המלך שירא להרים קול לפניו דמלא כל הארץ כבודו ולכך נמי אסור לילך בקומה זקופה או בגילוי הראש הרמב"ן (לו) עיני כל אליך ישברו בזוהר פ' בשלח ופנחס מצוה גדולה לשאול אדם מזונו מאת השם בבקר קודם סעודת הבקר ובערב קודם סעודת הערב וע"ז תקנו מזמור תהלה לדוד בבוקר אחר העמידה ובערב קודם אכילה ושם מפורש הטעם וישא עיניו למרום באומר פסוק עיני כל אליך ישברו ופותח את ידיך כדל שואל:

לז מגיד דבריו ליעקב אבל לע"א אסור ללמד אפילו אות אחת מן התורה ועון גדול הוא ועכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה ועובר נמי משום ולפני עור לא תתן מכשול כל המלמדו רק בשבע מצות בני נח שרי ללמדו במס' חגיגה ובתוס' אבל בזוהר מחמיר מאד ולא חלק:

לח היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך וכל הדרכים בחזקת סכנה ואומר אותה מעומד לא מהלך הרי"ף פ' רביעי דמסכת ברכת:

לט ד' צריכין להודות:

מ צריך לענות קדיש בכל כחו מפרש בזהר כמשמעו וקורעין לו גזר דינו ואפי' היה בו עון שמץ מינות יתכפר לו כדאיתא במדרש:

מ"ע מד"ק ומדברי סופרים התלויות בפה בקנה ותלויות בזמן:

א קריאת המגילה בפורים:
ב קריאת הלל גומר בחנוכה ושאינו גומר בו' ימי הפסח אבל דר"ח מנהג:
ג לברך על היין בסעודת שבת בבקר והוא הנקרא קדושה רבא:
ד קדוש דלילה ויום והבדלה בכל ימים טובים מדרבנן:
ה אמירת ויכולו קודם קידוש ליל שבת וקורין עליו וסר עונך כדאיתא במדרש (ו) משה תקן להם לישראל שיהיו קורין הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג:

מצות עשה מד"ק ומד"ס התלויות בפה ובושט:

א לענג את השבת בתבשילין טובים ויסדר שלחנו במוצאי שבת אפי' לכזית ללוות השבת:
ב סעודת פורים:
ג סעודת אירוסין או נישואין או מילה:
ד ארבע כוסות ליל פסח:
ה אכילת מרור:
ו טיבול בחרוסת:
ז מצות עשה מדברי סופרים להתענות על כל צרה שבאה על הצבור שני וחמישי ושני עד שירוחמו מן השמים ודבר זה מדרכי התשובה שאם לא יעשו כן נראה כי מקרה הוא ועל זה נאמר ואם תלכו עמי קרי והלכתי עמכם בחמת קרי כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו הקרי:
ח מדברי קבלה להתענות ד' ימים בכל שנה מפני הצרות שארעו בהם כשנחרב בית המקדש שנאמר צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי הם שלשה בתשרי ועשרה בטבת וי"ז בתמוז ומ' באב ותכלית כל התעניות האלה לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה:

פרק ה

מצות עשה מד"ק ומד"ס התלויות בידים:

א להיות ידיו אסורות זו על זו על לבו כשעומד בתפלה כעבד:
ב גדולה שמושה יותר מלימודה שנאמר אשר יצק מים ע"י אליהו והמונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד שנאמר למס מרעהו חסד ופורק מעליו יראת שמים שנאמר ויראת שדי יעזוב:
ג נטילת ידים לאכילה מצוה:

ד מים אחרונים חובה ודבר שבקדושה הם והמקל בהם מקילין לו ימיו ושנותיו כך השיבו מן השמים ע"י שאלת חלום מגיסו של הרב המרדכ"י ובזוהר נמי מחמיר מאד:
ה נטילת ידים לתפלה דעת רמב"ם דאע"פ דידיו נקיות ולא נכנס לבית הכסא בין שחרית בין מנחה בין ערבית צריך ליטול ידיו ברביעית כדרך שנוטל לאכילה:
ו הדלקת הנר בשבת חובה:
ז הדלקת נר חנוכה:
ח ערובי חצירות:
ט ערובי תחומין אם רוצה לילך חוץ לתחום לדבר מצוה:
י ערובי תבשילין לבשל מי"ט לשבת:
יא משחרב בית המקדש תקנו חז"ל כשחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותנו בראשו מקום הנחת תפילין:
יב וכן תקנו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות לתת שם:
יג וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב משיירת מין ממוני התכשיט שנותנין בהן כדי שלא יהא תכשיט שלם:
יד והבונה בית טח בטיט וסד בסיי ומשיי אמה על אמה נגד הפתח בלא סיד כל אלה מפני החרבן דכתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, רמב"ם:
טו מתנות עניים שהם מן התורה באי" כגון פאה ולקט שכחה ופרט ועוללות בכרם בחוצה לארץ הוי חיובין מדברי סופרים: רמב"ם פ"א מהלכות מתנות עניים:

פרק ו

מצות עשה מד"ק ומד"ס התלויות ברלגים:

א מצוה לרוץ לבית הכנסת ולבית המדרש ולכל דבר מצוה ואפי' בשבת שנאמר ונדעה נרדפה לדעת את ה':
ב מצוה להמנות מעשרה הראשונים של בהכ"ג:
ג מצוה לקבוע מקום לתפלתו שנאמר אל המקום אשר עמד שם ויש אומרים שג"כ בבית הכנסת עצמו יהיה לו מקום קבוע:
ד מצוה לעמוד בתפלה שנאמר אשר עמד שם וכתיב אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל:
ה מצוה לכוין רגליו זו אצל זו כאלו הם רגל אחד שנאמר ורגליהם רגל ישרה:
ו מצוה לכרוע על ברכיו קצת ואח"כ כופף כל גופו כקשת ככה ישחה באבות תחלה וסוף ומודים תחלה וסוף ובעושה שלום ועם החזן במודים:

ז יש אומרים שגם כששליח צבור אומר קדוש וכל העם עונים עמו צריך שיהיו רגליהם מכונים זו אצל זו:

ח ובעושה שלום פוסע שלש פסיעות לאחוריו כמי שנפטר מאת פני המלך:

ט מצוה לעמוד כשמברך ברכת הלבנה דהוי כמקבל פני השכינה:

י חייב אדם לילך להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת הא חודש ושבת בעי למיזל:

יא להקביל פני רבו וחבירו שבא מן הדרך:

יב ללכת אל בית אבל:

יג ללכת אל בית המשתה של נשואין וז"ל רמב"ם פרק ששי מהלכות עירובין אין מערבין ערובי תחומין אלא לדבר מצוה כגון שהיה רוצה לילך לבית האבל או לבית המשתה של נישואין או להקביל פני רבו או חבירו שבא מן הדרך וכיוצא באלה:

יד פסחים פרק שלישי לתפלה עד ארבעה מילין פרש"י ותוס' ור"י והרא"ש:

טו צריך לטרוח ללכת ד' מילין שלא להתפלל ביחיד אלא בעשרה אם מהלך בדרך ובא עת ללון ולהתפלל אם יש בית הכנסת לפניו שיתפלל שם בעשרה רחוק ד' מילין הולך ומתפלל שם ולן שם ואם יש לאחוריו צריך לחזור מיל ולהתפלל בעשרה אבל אם עבר יותר ממיל אין צריך לחזור:

טז והריי"ף והרמב"ם פי' מי שאון לו מים להתפלל בטהרת ידים יטריח ואי ליכא מים לפניו בסוף ד' מילין או לאחוריו בסוף מיל מקנח ידיו בצרור או עפר ומתפלל:

יז מצוה לרוץ לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה לראות גדולתן של ישראל יבחין כמה רבה על של אומות פ"ג דמסכת ברכות:

יח חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא פירש בזוהר מי שהוא כעסן הרבה שמגרש הנשמה שבו וטורף נפשו באפו בעבור כעסו ומשרה במקומה אל זר נעשה כמה לע"א ואסור להתחבר עמו:

יט דרש ר' פנחס בר חמא מי שיש לו צער או חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה בבא בתרא פרק יש נוחלין:

פרק ז

מצות עשה מד"ק ומד"ס התלויות בראש הגויה:

א ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת לבעלה בשעה שיוצא לדרך וחייב לפוקדה שנאמר ופקדת נוך ולא תחטא:

ב אעפ"י שקיים אדם פריה ורביה שיש לו בן ובת חיים מצוה מדברי סופרים שלא לבטל מלפרו' ולרבות כל זמן שיש בו כח ואסמכוה אקרא בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך:

מצוות לא תעשה מדברי קבלה ומדברי סופרים

פרק א

מל"ת מד"ק ומד"ס התלויות בלב ואפשר לקיימם בכל יום:

א אל תשמח ישראל אל גיל כעמים וגו' ואם יקרה לך דבר שמחה כגון חופות חתנים וזולתם אין לשמוח כשאר העמים כי הם לא עזבו אלהיהם ואת זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח בשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם מרע"ה על דבר העגל שנאמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו הרד"ק ז"ל:

ב גם אל כל הדברים אשר תשמע אל תתן לבך אשר לא תשמע עבדך מקללך אמר החכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם אפי' מקללך ואפי' הוא עבדך כי אם תתן לבך ל לדבריהם תכעיס ויחשיך אור חכמת הנשמה הראב"ע וילמוד אדם מהלל הזקן שלא כעס מעולם כדאיתא במסכת שבת פ' במה מדליקין:

ג אל תתייאש מן הפורעניות דתמיד יש לאדם לחשוב שמא ימות או ימותו בניו או יבא עליו חולי או עוני או עלילה דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד ולאדוניו ית' יתחנן:

ד אל תהי בז לכל אדם לא גדול ולא קטן לא כותי ולא ישראל (ה) אל תהי חכם בעיניך:

ו אל תאמין בעצמך עד יום מותך כי היצר שונאיך ומבקש להדיחך מעל ה' בכל מיני תחבולה השמר מאד פן יצוד אותך ברשתו בדיבור או חטא כיונה פותה והיינו דכתיב בני אם יפתוך חטאים וגו' והוא יצה"ר דכתיב יתמו חטאים כי חנם מזורה הרשת:

ז אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו:

ח אל תעש תפלתך קבע כמשוי עליך מתי תשליכנו אלא תחנונים לפני ה' ית':

ט בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך אין גומרים הלל כל ז' ימי הפסח לפי שנהרגו המצריים וטבעו בים ולכך נאסר נח בתשמיש המטה בשנת המבול:

י אל תהיו כסוס כפרד אין הבין פירש הרשב"י דעל עת יחוד האדם ואשתו מזהיר דאל יהיו כבהמות אלא יכוונו לשם מצוה בצניעות ובקדושה:

יא הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם סתם כולל העה"ז והעולם הבא:

יב אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת:

יג אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס:

יד מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו וגו':

טו אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום:

טז א"ר הושעיא כל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר זד יהור לץ שמו עושה בעברת זדון, תנחומא:

פרק ב

מל"ת מד"ק ומד"ס התלויות בעין:

א אסרו חכמים להסתכל באשה פנויה דרך זנות הרי הוא אומר בריתי כרתי לעיני מה אתבונן על בתולה סמ"ג:

ב וכן אסור להסתכל בבגדי צבע ישנים קצת של אשה שהוא מכיר ואפי' שטוחי' על גבי הכותל ואם נתכוון להסתכל לישא אותה אם תישר בעיניו מותר וגם חייב לעשות כן דאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה סמ"ג:

ג ולא יסתכל בבהמה חיה ועוף כשנזקקין זה לזה:

ד לא יסתכל בראש הגויה שלו ואם יעשה כן לא יוליד וכ"ש בשל אחר:

ה ואסור להסתכל בקשת הנראה בענן מפני כבוד השכינה דכתיב כמראה הקשת וגו'. וכן אסור להסתכל בלבנה ורבינו מאיר הלוי היה מזהיר מאד על הדבר כן כתב בספר שושן סודות:

ו אסור להסתכל בידי הכהנים בנשיאותם לברך את העם כי אימת השכינה שורה בהם ואפי' בזמן הזה כדאיתא בזוהר:

ז ואסור להסתכל בפני אדם רשע והמסתכל לסוף יכהו עיניו שנאמר ותכהן עיניו מראות וכ"ש פני עכו"ם מגילה פרק בני העיר:

ח אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו רמב"ם פ"ז מהלכות ברכות:

ט אסור להשתמש לנר חנוכה ואפי' תשמיש קל כגון להרצות מעות אפי' תשמיש מצוה ר"נ פ"ב דשבת י) מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק אסור לקרות בהם משום ובמושב לצים לא ישב הרא"ש בשם הרב רבינו יונה:

פרק ג

מצות לא תעשה מד"ק ומד"ס התלויות באוזן:

א אחז"ל אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים שהם נכוות תחלה לכל האיברים בגיהנם:

ב קול באשה ערוה דכתיב כי קולך ערב אלמא תאוה היא ואסור לאדם לשמוע סמ"ג:

ג משחרב בה"מ אסרו לשמוע קול ניגון כלי וכל מיני זמר ומשמיעי קול שיר ואוזן השומעת תיעקר: סוף מסכת סוטה והביאוה הרי"ף ורמב"ם וכל הפוסקים:

פרק ד

מל"ת מד"ק ומד"ס התלויות בפה בקנה:

א תני ר' חייא כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנא' אל תגזול דל כי דל הוא פ"ק דנדרים:

ב סוף פרק ו' דיבמות אמר כשם שמצוה לומר דבר הנשמע שנאמר הוכח תוכיח כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך וכתב בנמוקי יוסף דהקשו המפרשים דהא אמרו בפ"ג דערכין דמצות הוכח תוכיח עד שיכנו והתירוץ הנכון נלמד מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ששי מהלכות דעות דמצות הוכח תוכיח היא נחלקת לשתים חד במי שחטא לו חבירו דמצוה עליו שלא ישטימנו בלבו כמדת הרשעים אלא יאמר לו מדוע עשית כך לי ובהא מצוה לשתוק אם יודע בו שלא יקבל רק ימחול בלבו ועל זה אמר שלמה אל תוכח לץ ומצוה שנית בהוכח תוכיח הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה ובזה חייב להוכיחו אפי' כמה פעמים עד שיכהו:

ג אל תצא לריב מהר ואמרו מתון מתון ת' זוזי שויה ופרי המהירות פתח חרטה:

ד אל תען כסיל באולתו במילי דעלמא:

ה אסור להפסיק ד"ת במילי דעלמא דכתיב הקוטפי' מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם פי' מלוח מדברי תורה שנתנה בלוחות:

ו ואין משיחין בסעודה מפני הסכנה שמא יקדים קנה לושט:

ז אין משיחין בבית הכסא מפני סכנת השדים דשכיחי התם וצריך צניעות ושתיקה להנצל:

ח המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה ניר זה מה נאה אילן זה ה"ז מתחייב בנפשו:

(ט י) אין מפסיקין בין גאל ישראל לתפלה וכן בין תפילין של יד לתפילין של ראש אפי' לענות קדיש או קדושה כן כתבו הפוסקים ז"ל:

יא מצוה לומר פסוקי דזמרה בנעימה וקול רנה בבית הכנסת משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת העמידה הרי"ף והרא"ש:

יב בק"ש וברכותיה באמצע הפרק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם וכתב מגיד משנה בריש הלכות חנוכה דלרוב הפוסקים כשאומר הלל גמור דינו כק"ש וברי"ח ושאר ימי פסח שאין גומרין אפי' באמצע הפרק דינו כבין פרק לפרק ונראה דמברוך שאמר עד סוף ישתבח כדין ימים שגומרין בהם את ההלל דהא אמר ר' יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום דהיינו

מתהלה לדוד עד הסוף כדפי' רש"י בגמרא וכתב ורמב"ם דברכת ברוך שאמר היא ברכה שלפני הלל זה וישתבח ברכה שלאחריו:

(יג יד) וכתב בספר המנהיג ואפי' השח בין ישתבח ליוצר אמרו בירושלמי דעבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה וכן בין אמן הא שמיה רבא ליתברך ובין קדיש לברכו ונראה דגם בין קדוש לברוך דבקדושה דמעומד דחד טעמא הוא ובמדרש אמר ר"א ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאני אליהו ז"ל ועמו ארבע אלפים גמלים טעונים אמרתי לו מה אלו טעונים ואמר לי אף וחימה למה לעשות נקמה באף וחימה במי שמספר בין קדיש לברכו בין ברכה לברכה בין פרק לפרק בין אמן יש"ר ליתברך בין גאולה לתפלה ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני הקב"ה שנאמר ולא אותי קראת יעקב וכל המכוון בתפלתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקם שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך ע"כ:

טו אסור ליחיד המתפלל תפלת העמידה להגביה קולו שיעור שיוכל חבירו לשמוע ואם הגביה אין תפלתו מקובלת לפני ה' ב"ה הכי איתא בזוהר:

טז לא יברך אדם שום ברכה אפי' תפלת העמידה כל כך בלחש שאפי' אזניו לא ישמעו ובדיעבד אם לא השמיע לאזניו יצא וכן בק"ש אבל אם לא הוציא בשפתיו כלל אלא בלב לא יצא לדעת כל הפוסקים ולרמב"ם יצא כדכתב בפ' ראשון מהלכות ברכות:

יז אל תהי בז לכל אדם לא גדול ולא קטן לא ישראל ולא גוי אלא יהא בעיניך כלסטים להשמר ממנו ומכבדו כרבן גמליאל:

יח אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד:

יט אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו באשתו כשהיא טהורה ק"ו נדה וק"ו באשת חבירו וריבוי שיחה אסורה אפי' לאיש כדלקמיה אלא רצו לומר דאפי' לצורך הכרחי ידבר עם כל אשה בקצור מופלג כגון באיזה ללוד דקראתו ברוריה לר' יוסי הגלילי שוטה בשביל מלה אחת:

כ וכא כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר במדרש דכאן אסור בלאו דברים בטלים דאמר הקב"ה בראתי שמים ולא יגעתי ואיני יגע אלא כשאתם מדברים דברים בטלים שנא' הוגעתם את ה' בדבריכם:

כא אל יפתח אדם פיו לשטן כדכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו מיד כתיב שמעו דבר ה' קציני סדום ויהוא בן נמשי אמר דרך מרמה שהוא יעבוד ע"א לסוף עבדה:

כב אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה אמרו אין רעה אלא גיהנם היינו שהחטיאך אבל חנם כלומר ש שעשה היזק בגופך או בממונך לא תריב עמו כי הכל הבל שהמחטיא

אדם קשה מההורגו שההורגו הורגו בעה"ז והמחטיאו הורגו בעה"ז ובעה"ב שתי אומות קדמו ישראל בחרב מצרים ארדוף אשיג אחלק שלל אריק חרבי אדום דכתיב ויאמר אליו אדום פן בחרב אצא לקראתך ושתים בעבירה עמון ומואב על אלו שקדמו בחרב כתיב לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי ועל אלו שקדמו בעבירה כתיב לא יבא עמוני ומואבי תנחומא:

כג אל תלשן עבד אל אדוניו דור אביו יקלל פ"ח דפסחים פירשו שלא ילמד קטיגורא על ישראל אפי' הדור רשעים וראיה ישעיהו שנתפש על שהלשינם אע"פ שחטאו ואיתא במדרש דהשליש שנענש שאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה כדבר הזה כך אמר ודאי ה' יכול לעשות אך הדור הזה כדור המבול שראוי היה שיעשה ארובות בשמים כהתם דכתיב וארובות השמים נפתחו ואיך אפשר שלדור רע כזה יהיה נעשה נס גדול כזה, השיבו אלישע הנביא דלפי שלמד קטיגוריא על ישראל יראה ולא יאכל כן שמעתי מפי החכם ר' אברהם הלוי שראה במדרש כתיבת יד בארץ המערב:

כד אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן:

כה שלא לדבר בדברי סחורה בשבת שנאמר ממצוא חפצך:

כו שלא לדבר שיחה בטילה בו דכתיב ודבר דבר אמרו בירושלמי בקושי התירו שאלת שלום בשבת תוס' ובזוהר קרי לדברים בטלים חלול שבת:

(כז כח) חנוכה ופורים ור"ח אסורים בהספד מדרבנן רמב"ם הלכות אבל אבל צדוק הדין כתב בהג"ה שם דרש"י פסק דאפי' בח"ה מותר:

כט אסור להתעצל בהספדו של אדם כשר והמתעצל ראוי לקברו חי ולא יאריך ימים:

(ל לא) אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה ולכך כשהיו צריכין אנשי בית אב במקדש להטיל גורל אין מונין אותם לגולגלותם אלא מוציאין אצבעות והממונה מונה את אצבעות והמונה לגולגולת עובר בשני לאוין שנא' אשר לא ימד ולא יספר וזה היה עון דוד שהוסת למנותם לגולגלות וגרם לבא עליהם דבר ריש פרק ב' דיומא:

(לב לג לד לה לו) כבד את אביך ואת אמך מריבוי הוי"ו דרשו לרבות אחיך הגדול וכבר כתבנו לעיל מאי דאתרבי מאת דהוי דאורייתא וכל דאתרבי מויו הוי דרבנן ואשת אביו אחרי מות אביו ובעל אמו אחרי מות אמו מדרבנן וכן אחרי מות אביו ואמו חייב בכבוד אחי אביו ואמו מדרבנן:

לז אסור לתת שלום לאדם רשע ומפני דרכי שלום יכוין שנותן השלום לרבו או לשי"ת שנאמר ואמרתם כה לחי ואתה שלום אמר להם דוד שיכוונו לחי העולמים וכו':

לח אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי:

מצות לא תעשה מד"ק ומד"ס התלויות בושט:

(א ב) אסרו חוטים וקרומום מהם משום גרר חלב ומהם משום גרר דם:

ג ושומנו של גיד הנשה:

ד ובשר ששהה שלשה ימים בלי מליחה ולא נשרה במים בינתים אסור לאכלו אלא צלי:

ה וגבינת הנכרי:

ו וחלב שחלבו נכרי ואי' ישראל רואהו:

ז עזא ופת של נכרי שלא השליך ישראל קיסם לתנור:

ח ובישולי נכרים אפי' ביצה שצלאה לפניו אפי' על אש שהדליק ישראל:

ט וגיעולי עכו"ם היינו קדרה שבשל בה נכרי נבילה אע"פ שהדיחוה מיד כל כ"ד שעות אסור לבשל בה מדאורייתא ואחר כ"ד שעות מדרבנן דלא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא כדכתב רמב"ם פ"ז דמאכלות אסורות:

י וסתם יין או כל יין שנגע בו נכרי או ישמעאל או מכל גויי הארצות:

יא אסרו לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעלים אע"פ שהזמינוהו מפני הבושה:

(יב יג) סוטה פ' אלו הנאמרין אמר ריב"ל כל הנהנה מצר עין עובר בלאו שנא' אל תלחם את לחם רע עין היינו צר עין וכילי אע"פ שעשיר הוא רב נחמן בר יצחק א' בשני לאוין שנא' אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו:

יד אסור לקבוע סעודה בע"ש מפני כבוד השבת:

טו ובשבת בשעה שהחכמים דורשין שהרי הכל חייבין ללכת לשמוע ושתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודה בע"ש ואחת בשבת בעת הדרשה ושתיהן נעקרו כדאיתא במסכת שבת ובמסכת גטין:

טז מי שהוא אבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו ולרמב"ם וקצת מפרשים גם כל סעודות יום ראשון אסור:

פרק ה

מל"ת מד"ק ומד"ס התלויות בידים:

א אסור לאדם שיעשה מלאכה לאחר שעלה עמוד השחר עד שיתפלל תפלת שחרית רמב"ם פ' ששי מהלכות תפלה:

ב אסור לעשות מלאכה בערבי שבתות ובערבי י"ט מן המנחה ולמעלה פרש"י מנחה קטנה והיא בט' שעות ומחצה וגוערין בעושה ומבטלין אותו בעל כרחו ובע"פ מחצות יום אסור לפי שהיא זמן שחיטת הפסח כשהיה בה"מ קיים ובזה החמירו יותר מערבי שבתות וימים טובים להכותו או לנדותו אם לא ישמע, רמב"ם סוף הלכות י"ט:

ג האבל יום ראשון אסור להניח תפילין:

ד וכל שלשה ימים אסור בעשיית מלאכה אפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך אם היה עני עושה בצנעה תוך ביתו וחמור מחול המועד דאפי׳ דבר האבד אסור לו לעשות אלא ע״י אחרים רמב״ם פ״ד והי׳ דהלכות אבל:

ה משחרב בית המקדש גזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני שיר וכל משמיעי קול שיר אסור לשמוח בהם ואסור לשומעה מפני החרבן שנאמר זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם ואפילו שירה בפה אסורה אלא אם הוא שיר ושבח של הב״ה סוף סוטה רי״ף ורמב״ם וכל הפוסקים:

ו אסור לזרוע כלאי הכרם בחוצה לארץ מדברי כופרים היינו חטה ושעורה וחרצן במפולת יד וכן שני מינים ירק וחרצן או זרע אחד וזרע אחר מין תבואה וחרצן במפולת יד אבל ב׳ מינים לבדן בלא חרצן מותר לזרוע בח״ל ולמה אסרו כלאי הכרם בח״ל ולא אסרו כלאי זרעים מפני שכלאי הכרם אסורין הם שאם נזרעו בא״י אסורין בהנאה מן התורה משא״כ בכלאי זרעים:

ז כלאי הכרם שנזרעו במפולת יד בח״ל אסורין בהנאה מד״ס:

ח הקוצר את שדהו בח״ל חייב להניח פיאה לעניים מדברי סופרים אחד מששים: (ט י יא יב) וכן חייב בלקט שכחה ופיאה ועוללות מדברי סופרים ועניינם יתבאר במצות א״י דשם חיובן דבר תורה:

פרק ו

מל״ת מד״ק ומד״ס התלויות ברגלים:

א שלא לצאת יותר על אלפים אמה חוץ לעיר בשבת:

ב וכן ביה״כ:

ג וכן בימים טובים:

ד אסור לפסוע פסיעה גסה כשיוצא מבהכ״נ פ״ק דברכות:

ה אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת פרק ט״ז דשבת וכתב רמב״ם אסור לרוץ ולדלג בשבת ולדבר מצוה מותר ומצוה נמי איכא שנא׳ ונדעה נרדפה לדעת את ה׳ כגון ללכת לבהכ״נ או לבהמ״ד וכיוצא בזה:

ו אמרו שם דשלא לדבר מצוה אפי׳ בחול אסור לפסוע פסיעה גסה משום דנוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם:

ז הקב״ה שונא למי שנכנס לביתו פתאום ואצ״ל לבית חבירו נדה פרק כל היד:

ח כיון שנפתח ס״ת אסור לצאת כ״א בין גברא לגברא ועל היוצא נאמר ועוזבי ה׳ יכלו מסכת ברכות והביאוהו כל הפוסקים:

(ט י) אסור לישב בצד העומד בתפלה או לעמוד לפניו עד שירחיק ממנו ארבע אמות לשון רמב"ם פ"ה מהלכות תפלה:

יא אסור לעבור אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין מפני החשד אלא אם נושא משאוי או תפילין או איכא שני פתחים בו או איכא בית הכנסת אחר בעיר:

יב אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה שנא' מלא כל הארץ כבודו פ"ק דקדושין:

פרק ז

מל"ת מד"ק ומד"ס התלויות בראש הגויה:

א אסור לבא על ארוסתו אפי' טבלה עד שיכניסנה לחופה בברכה כדאיתא במס' כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה והביאוה כל הפוסקים:

ב אסור לבא על אשה שלא ברצונה שנאמר ואץ ברגלים חוטא פרק בתרא דעירובין והביאוה כל הפוסקים:

ג ואסור לשמש מטתו בלא אהל בשדה ומעשה באחד שהטיח באשתו תחת התאנה והלקהו ז"ל:

ד אסור לשמש מטתו ביום אם לא בבית אפל:

ה אסור לשמש מטתו בלילה לאור הנר ואפי' מאפיל בטליתו דהכי איתא במס' י"ט וכל הפוסקים הביאוהו והויין ליה בנים נכפין:

ו אסור לשמש מטתו בלא מכסה של מעלה משום צניעות:

ז אסור לשמש מטתו בפני כל חי אפי' עבד או שפחה דלא אמרינן ביה עם הדומה לחמור וממדת חסידות אפי' ב"ח אפי' עכברים וזבובים מרחיק אותם ממטתו בעת תשמיש:

מצוות התלויות בארץ ישראל

הקדמה

הקדמה על מצות התלויות בארץ ישראל:

גרסינן בסוף פ"ק דסוטה דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן ע"י א"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני עליך כאלו עשיתם שנאמר לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל וגו' לפיכך חובה עלינו ללמוד לשמור ולעשות כל המצות התלויות בא"י ואלהי ישראל יהיה בעזרנו. במסכת יבמות פרק הערל נחלקו

ר' יוחנן ור"ל אי קדושה שקדש עזרא במקומות אשר כבש באי"י קדשה עד עולם או עד שחרב מקדש שני רבי יוחנן סבר קדשה עד עולם וכל המצות התלויות באי"י נוהגת גם אחר החורבן מדאורייתא ור"ל סבר דבטלה הקדושה כשחרב המקדש ואין המצות התלויות באי"י נוהגות בזמן הזה אלא מדרבנן. רמב"ם וסמ"ג ובעל התרומה פסקו כר"ל אבל הראב"ד ורש"י ובעל התוספות ורבינו שמשון פסקו כר' יוחנן וכן פסק גאון ורבינו יוסף טוב עלם והרב ר' מתתיה והרב בעל העזר והרב ר' אליעזר טהור קדש, דגן תירוש ויצהר בלבד חיובן מדאורייתא אבל שאר פרי מדרבנן ואפי' זיתים וענבים עצמן כדכתב רמב"ן בפי' החומש בפ' ראה זה דעת רוב הפוסקים אבל רמב"ם וסמ"ג פסקו דהכל מדאורייתא רק חרובין בפירות אילן וירקות בפרי האדמה דחיובן מדרבנן, כל פרי שתחלתו וסופו אוכל כלו' שתכף צמיחתו ראוי לאכילה כגון קישואין ודלועין ותפוחין ואתרוגין וכיוצא בהן מיד חייבים אבל פירות שאין ראויין לאכילה בקוטנן פטורין אפי' מדרבנן עד שיהיו ראויים שנא' וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ עד שיהיה פרי וכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך עד שיעשה תבואה, עונת המעשרות זו היא התבואה והזתים משגדלו שליש ממה שעתידין לגדל ושאר פירות משיתחילו להתבשל כמו שמפורש פ"ק דמעשרות מותר אדם לאכול עראי מן הפירות קודם גמר מלאכתן או להאכיל לבהמה אפי' אכילת קבע בלי תרומה ומעשר נגמרה מלאכת הפירות למעשר נאסרים אפי' באכילת עראי עד שיוציאו כל תרומה ומעשר שבהן ומפורש התם במשנה אי זה הוא גמר מלאכה למעשר וז"ל הרמב"ם אי זה הוא גמר מלאכתן של פירות הקישואין והדלועין והאבטיחין משישפשף בידו ויסיר הציהוב שעליהן כמו שער דק ואם אינו משפשף משיעמיד ערמה ובאבטיח משיסדר אותן במוקצה אבטיח בצד אבטיח היה משפשף אחת אחת כיון שגמר כל צרכו נגמרה מלאכתן ותורמין קישואין ודלועין אע"פ שלא הסיר הצהוב מעליהן, הירק הנאגד משיאגד אם אינו אוגד משימלא את הכלי אם אינו ממלא ה"ז אוכל עראי עד שילקט כל צרכו כלכלה משיחפה הפירות שבה בעלים ובהוצין וכיוצא בהן אם אינו מחפה משימלא את הכלי אם אינו ממלא עד שילקט כל צרכו, כלי גדול שדעתו למלאות את חציו כיון שמלא חציו נטבל היה בדעתו למלאות את כולו אינו נטבל עד שימלא את כולו היו שנים ובדעתו למלאות את שניהם לא נטבלו עד שימלא שניהם אגד הירק אגד גדול בשדה אע"פ שבדעתו לאוגדו אגודות קטנות לשוק ה"ז נטבל הפרד והצימוקין והחרובין משיעמיד ערמה בראש גגו והבצלים משיסיר העלים והקליפות שדרכו להשליכן מעליהן ואם אינו מסיר עד שיעמיד ערמה התבואה משימרח ואי זה הוא ממרח זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל

דבר כדרך שעושין כשגומרים כל מעשיה אם אינו ממרח עד שיעמיד ערמה הקטניות משיכבור ונוטל מתחת הכברה ואוכל אם אינו כובר עד שימרח ואע"פ שמרח מותר ליטול מן הקוטעין ומן הצדדין וממה שבתוך התבן ואוכל, היין משיניחנו בחביות וישלה הזגין והחרצנין מעל פי החבית אבל כשהוא בתוך הבור וכשיגביהנו להעמידו בחבית שותה עראי וקולט מן הגת העליונה ומן הצינור ומ"מ ושותה. השמן משירד לעוקה אע"פ שירד נוטל מן העקל ומן הממל ומן הפסין ונותן לקדרה קטנה ולתמחוי לתוך התבשיל אע"פ שהוא חם מפני שאינו מתבשל בכלי שני ואם היה חם ביותר כדי שיכוה את היד לא יתן לתוכו מפני שהוא מתבשל העיגול של דבילה משיחלקנו קנו הגרוגרות משידוש ואם הכניסם למגורה משיעגיל בידו ע"פ המגורה היה דש הגרוגרות בחבית או העיגול ע"פ המגורה ה"ז לא יאכל ער שיעשר, תאנים וענבים שבמוקצה מותר לאכול מהן עראי במקומן אבל אם נטל מן המוקצה והוליך למקום אחר לא יאכל מהם עראי עכ"ל הרמב"ם פ"ג מהלכות מעשר ומן הל' שכתב בכלכלה עד שיחפה הפירות למדנו דהא דקתני במתניתין בפ"ק דמעשר כלכלה משיחפה אין פירושו בכלכלת תאנים בלבד כסתם כלכלה המוזכרת בגמרא דהיינו של תאנים וכדמשמע פ"ח דנדרים אבל בכל פירות האילן מיירי וכן כתב גם בפירוש המשנה משיחפה פי' משיכסה כמו שדרך בני אדם האוספים את הפירות שמכסים אותם בעלי האילן ודומיהם עכ"ל וטעם הרב שפירש בכלכלה שכולל כל פירות האילן היינו משום דתנא דמתניתין בפ"ק דמעשרות דקתני אי זה היא עונת המעשרות בא ללמדנו גמר מלאכת כל הפירות דאילן ודאדמה ואיך נאמר ששונה גמר מלאכת התאנים בלבד ולא דשאר פרי אילן רק החרובין שפירש אחר כך גמר מלאכתן ועוד כי היכי דשנה גמר מלאכת התאנים לחים ויבישים דקתני בסיפא הגרוגרות משידוש דהיינו תאנים יבשים ובריאשא כלכלה משיחפה דהיינו תאנים לחים למה בענבים לא עשה כן אלא אמר בסיפא הצימוקין משיעמיד ערמה ובענבים לחים לא אמר אי זה היא גמר מלאכתן ועוד למה שנה שמן ויין ולא שנה זתים וענבים עצמן אע"כ בלשון כלכלה עד שיחפה ששנה התנא בו כלל כל פירות האילן זתים וענבים ותמרים ושאר כל פירות האילן שכולן דרכן ללקטן בכלכלה רק בחרובין שאין דרכן בכך שנה גמר מלאכתן בפני עצמו ופעמים שגם אחר גמר מלאכת הפירות מותר לאכול מהן עראי וזה לשון רמב"ם שם פירות שהגיעו לעונת המעשרות ונתלשו ועדיין לא נגמרה מלאכתן וכו' מותר לאכול מהם עראי עד שתגמר מלאכתן ומשתגמר מלאכתן אסור לאכול מהם עראי בד"א בגומר פירותיו למוכרם בשוק אבל אם היתה כונתו להוליכן לבית ה"ז מותר לאכול מהם עראי לאחר שנגמרה מלאכתן עד שיקבעו למעשר וא' מששה דברים

קובע הפירות למעשר החצר והמקח והאש והמלח והתרומה והשבת וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו כיצד פירות שדעתו להוליכם לבית אוכל מהם עראי עד שיכנסו לבית נכנסו לבית נקבעו למעשר ואסור לאכול מהם עראי עד שיעשר וכן אם מכרן או בשלם באור או כבשן במלח או הפריש מהם תרומה או נכנס השבת עליהם לא יאכל עד שיעשר אע"פ שלא הגיעו לבית עכ"ל ודבריו מפורשים במשנה ובגמרא בבלי וירושלמי, אין חייב בתרומה ומעשר מן התורה אלא הזורע ואוכל כדיליף בפרק הפועלים מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך ואכלת דהכי משמע זרעך ולא לוקח ואכלת ולא מוכר ומדרבנן המוכר חייב לעשר קודם שימכור ואם עבר ומכר טבל הלוקח חייב לעשר וכתבו שם התוס' בשם ר"ת מכח השמועות דדוקא בלוקח הפירות אחר שנגמרה מל מלאכתן למעשר ביד המוכר אבל לקחה קודם וגמר הוא מלאכתן הוי כאלו הוא זרען ותבואת זרעך קרינן ביה וחייב בתרומה ומעשר מן התורה וכן כתב רמב"ם פ' ב' מהלכות מעשר:

פירות הגוי שגדלו בקרקע שיש לו בארץ ישראל נחלקו בהם תנאים בירושלמי ואמוראים בבבלי במס' גיטין פרק השולח אית דאמר יש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיעה מתרומה ומעשרות ומכל המצות התלויות בארץ ואית דאמר אין קנין ויש מפרשים דלא נחלקו אלא מדאורייתא אבל מדרבנן לכ"ע אין קנין וכן כתב רמב"ם בתשובה נביא אותה לפנינו בס"ד. ופסק הרב בילדותו בפירוש המשנה כמ"ד יש קנין מדאורייתא ובזקנותו כשחבר ספרו הגדול היד החזקה חזר בו ופסק כמ"ד אין קנין מדאורייתא ובכסף משנה כתב מהור"ר יוסף קארו זצל"ה טעם לפסק אחרון פ' ראשון מהלכות תרומות וקשה לרמב"ם שהרי בפ"ק דע"א אמרו דאסור למכור שדה לגוי בארץ ישראל מתרי טעמי חד משום חניה בקרקע וחד מפני שמפקיעה מתרומה ומעשר שהגוי לא יעשר וגם כשמוכר הפירות לישראל כיון שנמרחו ע"י גוי פטורין אפי מדרבנן ותירץ הרב שם דלארבע ענינים אמרו דאין לו קנין להפקיע לאחר אחר שתצא מיד הנכרי שיקנה אותה ישראל שלא נאמר כשהיה קנויה ביד הנכרי היה קניינו בה כ"כ חזק כאלו היה ח"ל וכשקונה אותה ישראל ממנו תחשב ככיבוש יחיד ויהיה חיוב המצוה באותו קרקע מדרבנן כסוריא אלא חיובן בה מדאורייתא כאילו לא נמכרה לנכרי מעולם כן כתב בסי' י' פרק ראשון מהלכות תרומות ובסי' י"ז כתב שנית דגם בעודה ביד נכרי אם מסרה לישראל באריסות או בחכירות או בשכירות או קבלנות היינו שנותן לנכרי מחצה או שליש ממה שיוציא השדה, חכירות היינו כך וכך מדות בין יוצא השדה רב או מעט שכירות היינו סך מעות חייב בתרומה ומעשר כאלו אין השדה של נכרי שלישית כתב

בסימן י״א דאף כי לא קבל ישראל השדה באריסות אלא שלקח הפירות אחר שנתלשו וגמר ישראל מלאכתן חייב בכל מן התורה, ד׳ מוכח מלשונו בסימן זה אפי׳ שכר הנכרי ישראל לגמור פירותיו או גמרן לו באונס כיון דע״י ישראל נגמרו חייבות בתרומה ומעשר שהרי אין קנין לנכרי להפקיע וכשמרחן הנכרי בידו פטורות לא מפני שיש לו קנין אלא שגזרת הכתוב הוא דמירוח הנכרי פוטר ואפי׳ היה הקרקע של ישראל וזה הוא לשונו שם פירות הנכרי שגדלו בקרקע שקנה באי״י אם נגמרה מלאכתן ביד הנכרי ומירחן הנכרי פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דיגון נכרי ע״כ משמע בהדיא דדוקא גמרן הנכרי בידו אבל גמרן לו ישראל חייבין שמא תאמר מה שאמר הרב אם נגמרה מלאכתן ביד הנכרי ומירחן הנכרי פטורין היינו שנגמרו ברשותו שהוא צוה למרחן או בלא צווי מרחו אחר בין נכרי בין ישראל או הוא עצמו מרחן דמה שאמרה תורה דגנך היינו שיהיה הדיגון נעשה ברשות ישראל ואפי׳ ע״י נכרי דיגון ישראל מקרי ולא דיגון נכרי שלא יעשה דיגון הפירות כשהם שלו דאפי׳ שכר ישראל לדגנן לו או דגין לו חנם פטורים ומה שכתב ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו וגמרן ישראל היינו נגמרו ברשות ישראל ואפי׳ גמרן לו נכרי דדיגון ישראל מקרי ואין מעשה הדיגון גורם הפטור או החיוב אלא בעל הדגן שדגנו הפירות בעודן ברשותו אם הוא נכרי פטורין אם הוא ישראל חייבין. ליתא דהא כתב לקמן בפ׳ זה סימן י״ג נכרי שגמר פירות ישראל הואיל ודיגונן ביד נכרי אין חייבין בתרומה ומעשר אלא מדבריהם הרי מפורש בדבריו דמה שפטרה התורה דיגון נכרי היינו מעשה הדיגון ע״י הנכרי אע״פ שבעל הדגן ישראל. מינה תלמד דמה שחייבה תורה דיגון ישראל דכתיב דגנך וקרי ביה דיגונך היינו מעשה הדיגון שנקרא מרוח בל׳ המשנה צריך שיהיה נעשה ע״י ישראל אע״פ שהדגן של נכרי ואם באת לפוטרו מטעם שהקרקע שגדלו בו היה של נכרי הרי פסק הרב שאין לנכרי קנין באי״י וכאלו הוא של ישראל דמי וא״ת א״כ לתחייבו מדרבנן פירות הנכרי שנדגנו ע״י נכרי ולמה כתב הרב פטורין מכלום משמע אפי׳ מדרבנן מדלא פירש פטורין מן התורה אבל מדבריהם חייבים ועוד דעל כרחך אפי׳ מדרבנן פטורין שהרי גדולה מזו כתב לקמיה דאפי׳ מדבריהם פטורין וז״ל בתחילת סימן י״ג ישראל שמכר פירותיו לנכרי קודם שיגיעו לעונת המעשרות וגמרן הנכרי פטורין מן התרומה ומן המעשרות ואם אחר שבאו לעונת המעשרות אע״פ שגמרן הנכרי חייבין בכל מדבריהם עכ״ל ומדסיפא בשלקחן אחר מבושלים דהיינו עונת המעשרות כמפורש בדבריו פי״ג מהלכות מעשר כתב דחייבין מדבריהם מכלל דרישא שלקחן הנכרי קודם בישול פטורין אפי׳ מדבריהם וכ״ש כשהיה עיקר גידול הפירות בקרקע הנכרי וכן מפורש בדבריו בסוף פ׳ י״א מהלכות מעשר קושיא זו כבר

הקשה אותם הראב"ד בהשגות שם וכאן וכן דעת קצת פוסקים לחייב פירות הנכרי שגדלו בקרקע שלו מדרבנן אע"פ שהוא עצמו מרחן ולדעת רמב"ם י"ל דלאו קושיא הוא דדוקא בפירות ישראל שנדגנו ע"י נכרי א"נ ישראל המוכר פירותיו לנכרי אחרי שהגיעו לעונת המעשרות ומרחן הנכרי יש לחייבן משום גזירת בעלי כיסין כדאיתא במס' מנחות פ' רבי ישמעאל פי' שבעלי בתים שיש להם שדות הרבה וחסים על ממונם שלא להפריש כ"כ תרומה ומעשר ומוכרים התבואה לנכרים קודם מירוח כדי להפטר, א"נ משכירין נכרים למרחם לכך גזרו שלא תועיל להם ערמתן דחייבין בכל מדבריהם אבל בפירות הנכרי שגדלו בקרקעו לא שייכא גזרה זו כלל ככתוב בתוס' בפ' ר' ישמעאל וכן פסק ספר מצות גדול בשם רבינו יהודה וכן בישראל שמכר פירותיו לנכרי קודם גמר בישולן לא גזרו דודאי לא ימכור כדי להפטר מתרומה ומעשר דודאי כיון דלא נגמר בישולן לא יקנה נכרי אותן אלא בזול, הרבה ומפסיד שבעתים משיעור תרומה ומעשר נמצאת למד שפירות הנכרי שגדל בקרקע שיש לו בארץ ומרחן פטורין לא מפני שיש קנין לנכרי בא"י להפקיע מן תרומה ומעשר אלא מפני שמירוח הנכרי פטרן ואפי' היו של ישראל אלא דכשהיו של ישראל חייבין מדרבנן כדי שלא ישכור נכרי למרחן כדי להפטר אבל בשל נכרי דלא שייך לגזור הניחו הדבר בדין תורה ולכך פשט המנהג בא"י שלא ל לעשר החטים והקטניות והשמן ושאר פירות מפני שנגמרה מלאכתן למעשר ע"י הנכרי ובקרקע הנכרי גם הענבים שקונים לעשות מהן יין כיון דנגמר מלאכת היין ביד ישראל מעשרין מדאורייתא וכן אם קנה ישראל זתים מן הנכרי והוציא שמנו או קנה ענבים מן הכרם לאכילה ומלא ישראל את הכלי או שלקח כל צרכו חייב מן התורה אע"פ שהם של נכר בשעת שישראל גומר מלאכתן וכן הורו גדולי הדור הרב ר' יוסף קארו זלה"ה והרב ר' משה מטראני ז"ל וכן הדבס"י שעושים מן התירוש שקונים ישראל מן הנכרים כיון דגמר מלאכתן ע"י ישראל אע"פ שגומרים אותו ברשותו של נכרי ואין קונין רק כשכבר הוא עשוי כך וכך כל רוטיל חייב מה"ת וכן הורו חכמי הדור אחר דעת הרבנים הנזכרים נ"ע ויש מי שהיה מגמגם כיון שדעת רמב"ם לחייב פירות הנכרי שמרחן ישראל ברשותו של נכרי למה כתב ואם לקחן ישראל קודם שתגמור מל מלאכתן וגמרן ישראל חייבים מה"ת ל לשמעינן רבותא ולכתוב ואם מרחן ישראל ברשות הנכרי ואח"כ לקחו הוא או ישראל אחר חייבין מן התורה ותרצנו לו משום דמסיים רמב"ם על לקחן ישראל וגמרן הנכרי דאינו חייב ליתן במתנה לכהן אלא תרומה גדולה אבל תרומת מעשר מוכרה לו לכך הוצרך למנקט לקחן וגמרן דאי הוה תני גמרן ואח"כ לקחן הייתי טועה דדוקא בזו מוכרה לכהן אבל לקחן תחלה ואח"כ גמרן יהיה חייב

ליתן לכהן במתנה גם התרומת מעשר וזה פשוט אבל ודאי מרוח ישראל בפירות הנכרי כשהן ברשות הנכרי חייבין כמו שהוכחתי למעלה ממה שכתב הרמב"ם עצמו לקמן ועוד כשתדקדק לשונו יאירו עיניך ותחזינה מישרים כנזכר והוא זה פירות הנכרי שגדלו בקרקע שיש לו בא"י אם נגמרה מלאכתה ביד הנכרי ומרחו הנכרי פטורין מכלום ע"כ וק' לכאורה כיון דאמר אם נגמרה מלאכתן ביד הנכרי וידוע היא המרוח כמפורש בסוף דבריו דקתני לקחן ישראל וגמרן וכן בכל הפי קורא למרוח גמר א"כ למה חזר וכפל ומרחן הנכרי אלא ע"כ ה"ק אם נגמרה מלאכתן ברשות הנכרי ולא תימא דכשהם ברשות הנכרי נמרחו דיגון הנכרי אקרי ליתא אלא גם מרחן הנכרי ממש בעינן כדי שיפטרו ועוד אתא החכם השלם טובייגא דחכימי חסידא קדישא כמהר"ר שלמה אבסבאן ז"ל תמיד נפשא אייתי מתניתא בידיה תשובת המאור הגדול הרמב"ם מפורש בה שמרוח ישראל בפירות הנכרי כשהם שלו אע"פ שאינו קונה אותן מן הנכרי אלא אחרי כן חייבין וז"ל תשובת שאלה על ענין המעשר בזמן הזה עיקר הדבר הוא אם יש קנין בא"י להפקיע מן המעשרות או אין לו ודבר זה מחלוקת ר"מ וחכמים וכבר נתבאר בגיטין בבלי ובכמה מקומות מן הירושלמי שאע"פ שיש קנין לנכרי להפקיע מן המעשרות מן התורה הרי היא חייבת במעשרות מד"ס נמצא דין המעשרות בזמן הזה כך הוא מי שהיה לו קרקע בא"י חייב בתרומות ובמעשרות מדבריהם מפני שהיא לקוחה מן הנכרי ונותן מעשר ראשון ללוי כר"ע וכן הלוקח פירות מן הנכרי מחוברין בא"י חייב בתרומות ובמעשרות מדבריהם ונותן לבעליהן הכהנים והלוים ומי שאין לו קרקע ולקח פירות בא"י אם מרחן הנכרי ונגמרה מלאכתם ביד הנכרי פטורין שנאמר ראשית דגנך ולא דיגון נכרים ואם מרחן ישראל ברשות הרי זה מפריש מהם תרומה גדולה כל שהוא ונותנן לכהן ומפריש מעשר ראשון והרי הוא לבעלים דאמר ליה ללוי קא אתינא מחמת גברא דלא מצית לאישתעי בהדיא לפי שאין באכילת המעשר איסור כמו שיש בתרומה שמעשר ראשון אע"פ שהוא חלק ללוים אינו אסור לזרים אלא חול הוא ואינו מפריש מפירות אלו אלא תרומת מעשר ומוכרה לכהן שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר טבלים שאתה לוקח מישראל אתה מרים ממנו תרומת מעשר ונותנה לכהן וכל הדברים הללו מפורשין בגמרא דבכורות פ"א ומפריש מפירות אלו מעשר שני ופודהו ודין כל מעשר שני בזמן הזה בין מעשר שמפריש מפירות קרקע שלו בין מעשר שמפריש מפירות שלקח מן הנכרי והוא גמר מלאכתן הכל מחללו לכתחילה על שוה פרוטה ומותר ובזמן שבה"מ קיים אין מחללין אותו לכתחילה אלא בשיווי כמו שנתבאר בערכין פי אחרון וכן תרומה גדולה בזמן הזה הואיל והוא מדבריהם מפריש כל שהוא ואין לה שיעור

כשמואל דאמר אפי' חטה אחת פוטר את הכרי וחייבין בביעור בזמן הזה וזה כלל גדול יהיה בידך שכל המצות נוהגות בכ"מ ובכל זמן חוץ ממצות שנתפרש בהן שאינן נוהגות אלא בארץ או אינן נוהגות אלא בפני הבית והביעור אינו תלוי בפני הבית אלא נוהג בכ"מ שהמעשרות נוהגים ובהדיא תנן בסוף שקלים מעשר דגן נוהג בפני הבית ושלא בפני הבית משה בר מיימון ז"ל, הרי בפי' אמר שאם מרחן ישראל כשהפירות ברשות הנכרי חייבין ויש מי שהיה חושש מלאכול זיתים שקונין מן הנכרים וכובשים אותם במלח שהיה עולה בדעתו שהכיבוש במלח הוא גמר מלאכת הזתים למעשר וכיון שנגמרה ע"י ישראל חייב ואין זה אמת דגמר מלאכת הזתים הוא כגמר מלאכת כל פירות האילן דאכלהו תנן כלכלה משיחפה כדכתיבנא לעיל והכיבוש במלח הוא אחד מששה דברים שקובעין למעשר ואין אחד מהם קובע למעשר אלא אחר שנגמרה מלאכתו כדאיתא בריש פ"ד דמעשר ראשון וכדכתיבנא לעיל בשם רמב"ם גם בתורמסין היה חושש כיון דמרים הם ואין ראוי לאכילה שמא מתיקותה הוא גמר מלאכתן וגם זה הבל דסתמא תנן הקטניות משיכבור אותן בכברה בגורן הוי גמר מלאכתן ותורמסין מין קטניות הוא כדכתב רבינו שמשון והרא"ש פ' ראשון דמסכת כלאים כן הורה מהור"ר יוסף קארו ז"ל ואמר דאין גמר מלאכה תלוי בהכשר הפרי לאכילה שהרי כמה ירקות אין ראוין לאכילה עד שיבושלו ואפי' הכי תנן ירק הנאגד משיאגד אך המכשלה הזאת תחת ידי קצת עמי הארץ בא"י שהולכין לגן לקנות ירק או בוסר מן הנכרי והם לוקטים בידיהם ונגמרה מלאכתן למעשר בידן וקונין אותן ואוכלין אותן בטבלן והחכמים הנזכ' היו קוראים תגר ע"ז כשהיה נודע להם ומזהירים את העם על ככה וכן היהודים ההולכים לכרם הנכרי לעשות דבסי"א אע"פ שאין קונין אותו אלא לאחר שנגמרו מלאכתו ברשות נכרי חייבין כמפורש לעיל בתשובת הרמב"ם ויש מין ענבים שדרך עולם לעשות מהם יין שאין ראוין לאכילה כ"כ לכאורה היה נראה שאסור לאכול מהם אכילת קבע דכיון דדעתו לדורכן הרי לא נגמרה מלאכתן והוי כשבולים שקנאן מן הנכרי דאסור לאכול מהם קבע כיון דלא נגמרה מלאכתן ביד הנכרי בשלמא אם היה קונה אותן לאוכלן ע"י הדחק יש להתירן בלא מעשר לפי שנגמרה מלאכתן ביד הנכרי אבל כיון שכונתו לדורכן הרי לא נגמרה מלאכתן כדכתיבנא לעיל שגמר מלאכת היין משישלה הזגין והחרצנין מעל פי הבור או מעל פי החביות, ומנהג העולם לאוכלם בלא תרומה ומעשר ולא ראינו ולא שמענו מכל הגדולים מי שמיחה או פקפק בדבר מעולם. ולמאן דאמר תרומה ומעשר בזמן הזה דרבנן י"ל דטעם ההיתר משום ברירה שכל הענבים שאוכל הוברר הדבר למפרע דלאכילה קנאן אע"פ שנקנו יחד דקי"ל בדרבנן יש ברירה ואפי' בדבר שעקרו

מדאורייתא כדאיתא פ"ז דמסכת דמאי, אבל למ"ד דתרומה ומעשר בזמן הזה דאורייתא קשיא טובא דקי"ל דאין ברירה בדאורייתא, ויש ליתן טעם למנהג בהא דכתב הרמב"ן בפירוש החומש בפ' ראה דדוקא יין ושמן חייבין בתרומה ומעשר מן התורה אבל זיתים וענבים עצמן קודם דריכה פטורין וישראל שיש לו גפן או זיתים ורצה לאכול הענבים והזיתים כמות שהם אוכל דין תורה אך מדרבנן חייבין ואם דרכן אז חל עליהם חובת תרומה ומעשר מן התורה נמצא דקודם דריכה דמי לתבואה שלא הביאה שליש דפטורה ולכי גדלה יותר חל עליה חובת תרומה ומעשר והקונה ענבים או זיתים מן הנכרי על מנת לדורכן מדרבנן אין אתה מחייבן שהרי נגמרה מלאכתן ביד נכרי לאכילה וכשדורכן דחל עליהם חובת תרומה ומעשר מן התורה כיון דנגמרה מלאכת היין והשמן לחיוב ביד ישראל חייב מן התורה כדמפורש לעול, מה שמפריש אדם תחילה מן הפירות נקרא תרומה גדולה ושיערוה עין יפה אחת מארבעים והכינונית אחד מחמשים והרעה אחד משש ים וזה מדברי סופרים אבל מדאורייתא אין לה שיעור ואפי' חטה אחת פוטר את כל הברי ולפיכך נקרא גדולה על דרך סגי נהור כמו שקורין לקידוש של בקר יום שבת קדושא רבא לפי שהוא קטן כמו שכתב רבינו נסים ז"ל ומדרבנן אין פוחתין לתרומה משש ים בין טהורה בין טמאה טהורה הכהן אוכלה כשהוא טהור והטמאה הכהן מסיקה תחת תבשילו כמו עצים ואם הוא משקה שמן ידליקנו בנרו יין יעשה בו זילוף וזה היה בזרן שהיתה טהרה בישראל שאפילו בימי האמוראים הי' להם אפר פרה מזמן בית שני ולא ראו חכמים לחלה בין תרומה טמאה לטהורה אבל אחר זמן הגמרא שפסקו אפר פרה הכל בחזקת טומאת מת כמו שכתבו רבינו שמשון ורבינו אשר בסוף מסכת חלה הגאונים אוקמוה אדין הזרה ואמרו שיש רשות לאדם להפריש תרומה גדולה כל שהוא וכן כתב סמ"ג ורמב"ם מכל מקום המפריש תרומה גדולה כשיעור שנתנו בה חכמים לא הוי הפסד אוכלין כיון דעיקר הדין כך הוא אלא שהקילו בדבר כיון שהולכת לשריפה וכן הדין בחלה כמו שכתבו התוספת סוף פ' שלישי דיום טוב וכן כתב סמ"ק בסי' רמ"ח דאין שיעור לחלה אלא כשהיתה חלה נאכלת לכהן באי" ואז לא פליגי רבנן בין נאכלת לנשרפה אבל בזמן הזה דכלן טמאות והכל לשריפה מפריש כל שהוא לכתחילה ובודאי דגם הרמב"ם כן דעתו דחלה נמי יש רשות לאדם להפריש כל שהוא כמו בתרומה ומה שכתב הרב פ' חמישי מהלכות בכורים בזמן הזה שאין שם עיסה טהורה מפני טומאת המת מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה מפני שהיא טמאה עכ"ל, לא תלמוד מדבריו שהוא סבור שצריך לכתחילה שיפריש חלה שיעור אחד מארבעים ושמונה שהרי באותו פרק עצמו כתב שחלה נמי נקראת תרומה

וכל דיניה כדין תרומה רק בדין אחד החלה חלוקה מן התרומה דהיינו דשכור וסומא מפרישין חלה לכתחילה מה שאין כן בתרומה ונתן הרב טעם לחילוק זה משום דאין בעיסה רע ויפה כדי להצריך לב ועין להפריש מן היפה וא"כ הרב קשה מדידיה אדידיה דהא כתב פ"ג מהלכות תרומות וזה לשונו ובזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה יש לו להפריש כל שהוא לכתחילה ע"כ והרי תלה הרב טעם הדבר מפני שאין לנו תרומה טהורה והטעם הזה ישנו נמי בחלה ולית נגר ובר נגר דיוכל לחלק בין תרומה לחלה בדין זה שאלו רמב"ם ידע בחכמתו הגדולה טעם לשבח לחלק היה לו לפרשו ולהשמיענו אותו כאשר פי' טעם בדין החילוק שנתן בין תרומה לחלה בהפרשת סומא ושכור שהיה קל להבין מבלי שהוא יפרש אותו אלא על כרחך דעת הרב דגם בחלה יש רשות להפריש כל שהוא לכתחילה אלא דבהלכות בכורים כתב שורת הדין שדין החלה גם בזמן הזה להפריש כשיעור א' מארבעים ושמנה וכן הדין גם בתרומה אלא שהרשות נתונה לאדם להפריש כל שהוא מפני שאין לנו תרומה וחלה טהורה וזה שדקדק הרב בלשונו שכתב בהלכות תרומות ובזמן הזה וכו' יש לו להפריש כל שהוא ולא כתב מפריש כל שהוא כלומר דאע"פ ששורת הדין להפריש כשיעור אין צריך לדקדק בדבר אלא יש רשות לאדם להפריש כל שהוא אם ירצה וכן הוא לשון הפוסקים ורוב הגאונים שפסקו שבזמן הזה שתרומה עומדת לשריפה מפני שהיא טמאה רשאי אדם להפריש כל שהוא ע"כ, ולא הוצרך רמב"ם לחזור לכתוב הרשות הזה בהלכות חלה שהרי כתב שם דחלה נמי נקרא תרומה ודין א' שהיה חלוק ביניהם כתבו ופירוש טעמו ומינה אתה למד דבכל שאר הדברים דינן שוה וכיוצא בלשון הזה כתב הרב בהלכות תפלה פ' ג' בדין תפלת ערבית וז"ל המתפלל תפלה קודם זמנה לא יצא ידי חובתו וכו' ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה ע"כ וכן דקדק שם הרב בעל מגדל עוז שלכך כתב רמב"ם לשון ויש. לומר שדוקא על צד הדחק הוא שמותר לעשות כן וכן המנהג בא"י ופעם א' קרוב לפסח ראינו קצת בני אדם מונין המצות לאחר אפיה כדי להפריש א' מארבעים ושמונה אמרנו להם הרי כל השנה מפרישין כל שהוא מאי שנא השתא ולא השיבו כי לא ידעו ולא יבינו והלכתי אני וחברי החכם הנעלה מעיין המתגבר ה' אליהו ששון ז"ל ושאלנו את פי א' מגדולי הדור הרב רבי משה מטראני"י ז"ל כדת מה לעשות בהפרשת חלה ואם יש איזה טעם לחלק בחלת הפסח לחלת שאר ימות השנה ואמר לנו שהרב הגדול רבי יעקב בי רב שהיה רבן של כל חכמי צפת הורה הלכה למעשה כל שהוא לכתחילה ואין חלוק בין פסח לכל ימות השנה, ותרומה (ביאר) רמב"ם בפ' ראשון דהלכות תרומות ובתשובת

שאלה שלו שהבאתי שהורה הלכה למעשה דאע"פ שאין קנין לנכרי בארץ ישראל נהי דחייב לקרא שם לכל התרומות והמעשרות אינו חייב ליתן לכהן רק תרומה גדולה אבל תרומת מעשר מוכרה לכהן אם הוא שמן שידליק בנרו או אם הוא יין וחיטים דהכל לאיבוד לא נפקא מינה מידי אבל בלוקח מפירות שגדלו בקרקע ישראל חייב ליתן לכהן השתי תרומות והמעשר ראשון ללוי והמעשר עני לעניים בשנה שלישית וששית של שמיטה ומי שאינו בקי בטיב תרומות ומעשרות אסור להיות לו בהם עסק גם מי שאינו בקי בשנת שמיטה מתי היא כדי שידע אם צריך להפריש מע"ש או מעשר עני, פירות הנלרקים מע"ה נקראים דמאי והם ספק אע"פ שהוא אומר שהם מעושרים אינו נאמן והקונה ממנו חייב להפריש תרומת מעשר לפי שהיא עון מיתה כן כתב רמב"ם והטור כתב כיון שהוא ספק מוכר לכהן כתרומת מעשר של פירות הנכרי וכן מפריש מע"ש שאין בזה הפסד שהרי הוא לעצמו אחר שיפדנו אבל הטי חלקים של מעשר ראשון וגם מעשר עני בשנתו אין חייב להפריש מן הדמאי מפני שהוא ספק והממע"ה לפיכך אומר ללוי ולעני הביא ראיה שאינו מעושר וטול המעשרות ואע"פ שאין מפרישין מעשר עני מן הדמאי צריך לקרות לה שם ואינו מפריש ואומר עישור מה שיש כאן מעשר עני כן כתב רמב"ם פרק תשיעי מהלכות מעשר (ובבית) ישראל ראיתי שערוריה שתים רעות א' הקונה מעם הארץ אינו מעשר דמאי והרי רמב"ם בזמנו לא אמר דאכשור דרי וגם הרב בעל כפתור ופרח והטור שהיו כמה שנים אח"כ לא אמרו והרי גמר' ערוכה קא מתמה אכשור דרי ובעונותינו ראה ראינו מכשולות בדבר ונודע שמכרו טבל הב' וגם נוסף רעה רבה בזמנינו שהראשונים הקטנים עם הגדולים היו יודעים כל הדינין של הפרשת תרומה ומעשרות אלא שהיו חשודין אך עתה מעט מזעיר הם הבקיאים וחקרנו ומצאנו אותם טועים, והרב המקובל הקדוש רבינו יצחק אשכנזי כאשר הופיע עליו רוח הקודש והפליא לדבר פעם א' נכנס ע"ה אחד בביתו שהיה ממוכרי היין ואמר לו עון טכל ראיתי כתוב במצחך אוי לך והיהודי הודה ובכה ונתן לו תשובה וכל יראה ה' כשקונה מעם הארץ מפריש דמאי כדין הגמרא וכן יש דעה שנית בהפרשת המעשרות אין נותנין מעשר ראשון ללוי ולא מעשר עני לעני ואומרים על מעשר עני הריני מפקיר נכסי וזוכה בהם כעני ואין מביאין ג' בני אדם וק"ל דלא הוי הפקר אא"כ הפקיר בפני ג' והנלקח מכרם נכרי אין צריך הפקר אלא קורא שם ודיו אך הנלקח מכרם ישראל רע ומר המעשה עוד המפרישים מסופקים ואומרים אם השנה הזאת מעשר שני יהיה מעשר שני בצד פלוני מהחבית ומחללו על שוה פרוטה אם הוא שנת מעשר עני הריני מפקיר כל נכסי ואין אומרים כן מפני שיש ספק לחכמים בשנת השמיטה שהרי כל ישראל נהגו

כרמב"ם לענין שמיטת כספים ולעבודת קרקע בשביעית אלא מפני הבורים המפרישים ולא ידעו דעת מתי שנת השמיטה הנוהגת בישראל ואין ראוי לעשות כן אלא לחקור מן החכמים היודעים מתי היא ועל פיהם יפרישו מעשר שני או מעשר עני:

סדר הפרשת תרומה ומעשרות למחמירים הרי שיש לאדם מאה רוטיל יין או שמן מפריש תרי ממאה וקורא לה שם ואומר הרי זו תרומה גדולה ונותנה לכהן היין שיזלף בה ביתו והשמן להדליק בנרו ואם היה מאה מדות חטים נותנן לכהן להסיק תחת תבשילו שכשם שמצוה ליתן לכהן תרומה טהורה כך מצוה ליתן לו הטמאה נשארו בידו צ"ת רוטוליש מפריש מעשר וקורא לו שם ואומר הרי זה מעשר ראשון ושיעורו מהתשעים תשעה רומליש ומהשמונה מפריש חצי רוטיל מהחמשה ומהשלשה יחשוב שכל רוטיל י"ב אוקיות גדולות והם ל"ו אוקיות מהשלשים מפריש שלשה אוקיות ומחמשה חצי אוקיא ומהאוקוא הנשארת יחשוב שהיא כ"ה דראמש מעשר שלהם שתי דראמש וחצי הרי סך המעשר ראשון תשעה רוטיל ותשעה אוקיות וחצי ושתי דראמש וחצי ונותנן ללוי והלוי נותן המעשר ממעשר זה שלקח וקורא לו שם ואומר הרי זו תרומת מעשר מן המעשר ואם רצה הישראל מפריש מן המעשר שהפריש תרומת מעשר וזו נותנה לכהן כמו שכתבו כל הפוסקים בראיות ברורות מן הגמרא זה לא יחסר כל ששת ימי השמיטה אך לאחר שהפריש מעשר זה מפריש עוד מעשר אחר מהנשאר וזה המעשר ישתנה לפי השנים שנה ראשונה ושניה של שמיטה ורביעי וחמישית קורא לה שם מעשר שני ובזמן המקדש היה מעלהו לירושלים או מסיים לו מקום ואומר מעשר שני זה יהיה בצד פלוני מהחבית ופודהו ומעלה דמיו ואוכלו בירושלים בקדושה ובזמן הזה פודהו בפרוטה או בשוה פרוטה ומשליכם לים המלח ובשנה שלישית וששית קורא לו שם מעשר עני ונותנו לעניים ומצינו בגמרא ירושלמי שהאמוראים גם בשנת מעשר שני אחר שפודהו היה נותנו לעניים:

כל זה כשהפירות מקרקע ישראל או שקנאן ישראל מן הנכרי כשהם מחוברים ועדיין לא הגיעו הפירות לעונת המעשרות דכיון דהגיעו לעונת המעשרות ביד ישראל אע"פ שלא קנה הקרקע כקנאו דמי אבל אם הפירות מקרקע הנכרי אפי' המחמיר אינו צריך להפריש רק תרומה גדולה ותרומת מעשר ומעשר שני בשנתו אבל התשעה חלקים של מעשר ראשון משייר לעצמו וכן משייר לעצמו המעשר עני בשנתו וכן הלוקח מעם הארץ שאמר לו שכבר עישר הוא אינו מפריש אלא תרומה גדולה כל שהוא ותרומת מעשר כשיעורה ואע"פ שהגמרא אינו מצריך תרומה גדולה בלוקח מעם הארץ זהו כשהיו מפרישים תרי ממאה אבל עתה שמפרישים כל שחוא מהיות טוב אל תקרי רע

ומפריש כל שהוא, (והמקילין) מפרישים כל שהוא לתרומה גדולה ואח"כ מעשר ראשון ללוי והלוי יתן תרומת מעשר לכהן ואח"כ מעשר שני בשנתו ופודהו בפרוטה או בשוה פרוטה ובשנת מעשר עני מביא ג' בני אדם אוהביו ומפקיר בפניהם וחוזר וזוכה בו וזה כשהפירות בקרקע ישראל דאלו בפירות קרקע נכרי הא אמרן דאפי' המחמיר אין צריך להפריש רק תרומה גדולה ותרומת מעשר ומעשר שני בשנתו ובירושלים אסור לפדות מעשר שני אלא יפרישנו ויאבדנו כתרומה ואם יכול להוליכו לציון ולפדותו שם בשוה פרוטה שפיר דמי כ"כ בספר כפתור ופרח וכתב שאין תקנה בדבר אלא זו ולא מצא היתר לפדות בתוך ירושלים רק הרב בעל התרומה ולא נראו לו דבריו מ"מ אנשי ירושלים סמכו על הרב בעל התרומה ופודים בתוך ירושלים וכדאי הוא בעל התרומה לסמוך עליו בשעת הדחק וכשהמעשר שני יבש שלא הוכשר במים מכשירין אותו במים ואח"כ נוגעין בו לטמאו ואחר כך פודין אותו לפי שהמעשר שני טהור אסור לפדותו והכי איתא בירושלמי וכדכתב בכסף משנה:

שנת השמיטה שנה זו שהיא שנת השמ"ח לבריאת עולם הוא שנת השמיטה לדעת הרמב"ם ונמצא בפסקי רבנים הראשונים אשר לפנים קרוב לצ' שנה היום כי קם חכם א' לערער על חשבון שנת השמיטה כפי הבנת לשון הרמב"ם ועמדו החכמים השלמים רבני ירושלים תוב"ב אשר היו בימים ההם ונשאו ונתנו לברר לשון הרמב"ם ושלחו חכם אחד שליח לרבני צפת תוב"ב יוציאו לאור משפטן לשון הרמב"ם ז"ל והבנתו גם לדעת המנהג אשר היו נוהגים קדמוני' והרבנים אלה מפה ואלה מפה אחר העיון עלתה הסכמת כולם להיות המנהג הפשוט מיוסד על אדני האמת סברת הרמב"ם זה שנה אשר היו נוהגים בה שביעית הוא ע"פ סברת הרמב"ם כפי מה שהורו הרבנים גם כ' באותו פסק כי אז העידו זקני דמשק וכל סורי' היות המנהג כן ואחרי כן כמו שלשים שנה בימי הרב ר' לוי צ' חביב ז"ל קם מי שרצה לחלוק על המנהג הקדום ועל הרבנים הקודמים אז נתקבצו כל החכמים אשר בירושלים וגם שלחו לחכמי צפ"ת והסכימו כלם לדעת אחד כמו שהסכימו הרבנים מקודם ושלחו לכל תפוצות ישראל לסאלוניקי" ולקושטאנדינ"ה אשר היו שם אנשים גדולים אנשי שם וכלם הסכימו לדעת הרבנים הקודמים וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל הקרובים והרחוקים ועל פי אותו השבון כתבה הגדול מוהר"ר יוסף קארו בספר שלחן ערוך כי שנת השמיטה היתה שנת הש"ג לבריאת עולם ואע"פ אותו חשבון שנה זו שהיא שנת השמ"ח לבריאת עולם היא שנת השמיטה, גם הרב בעל כפתור ופרח כתב כי כדעת רמב"ם והגאונים כן דעת רוב הפוסקים וכן המנהג וכתב עוד שהרוצה לדעת מתי הוא שנת השמיטה לדעת רמב"ם

כמנהג ישראל יחשוב בכמה שנים מהיצירה הוא וימנה מתחלת האלף החמישי יחשוב קע"א שנים קודם מאלף הרביעי וישליכם ז' ז' ויתברר לו שנת השמיטה דהא דאמרו ז"ל דהשנה שחרב בה"מ מוצאי שביעית היתה ונחרב הבית קע"ב שנה קודם האלף הרביעי האמת שבסוף שנת השמיטה חרב הבית בתשעה באב שאותו שנה שביעית היתה אלא שקראוה מוצאי שביעית לפי שמיד אחרי חמשים יום שנכנס תשרי התחילה מוצאי שביעית שהוא שנה ראשונה מששת שני השמיטה, וכתב עוד' שגם אם תחשוב מבריאת עולם ותשליכם שבעה שבעה יעלה לך חשבון שוה למני שתמנה מקע"א שנה קודם מאלף רביעי לדעת הרמב"ם ע"כ דברי הרב בעל כפתור ופרח ועל זה החשבון שסמכו כל ישראל שנה זו שהיא השמ"ח ליצירה הוא שנת השמיטה כיצד כשתמנה אל"ף שמ"ח ועוד קע"א מהאלף הרביעי ס"ה אלף ותקי"ט וכשתשליכם ז' ז' ומכל מאה ישארו בידך ב' א"כ מהת"ק ישארו בידך עשרה ומהאלף ישארו בידך עשרים הרי ל' ועם הי"ט הם תשע וארבעים שהיא שמיטה וכן אם תמנה מבריאת עולם מהחמשת אלפים כשתשליכם שבעה שבעה ישארו בידך מכל אלף עשרים הרי מאה ושלש מאות מהפרט הרי ארבע מאות מהארבע מאות ישארו בידן שמונה ושמונה וארבעים מהפרט הרי חמשים ושש תשליכם שבעה שבעה תמצא שהיא שנת השמיטה:

ולשון רמב"ם על חשבונו הנזכר כפי חש חשבון זה אנו מונין לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים:

קדושת שנת השמיטה בזמן הזה דאורייתא לדעת כל חכמי ישראל שהזכרנו למעלה בראש ההקדמה דסברי דקדושה שניה שקדש עזרא קדשה עד עולם לכל המצות התלויות בארץ ישראל ולדעת החולקים ואומרים שלא קדשה לעתיד לבא אלא כשחרב המקדש בטילה לדבריהם אין קדושת שמיטה נוהגת בזמן הזה אלא מדרבנן וכשם שנוהגת קדושת שמיטה בקרקע ישראל כך נוהגת בקרקע של נכרי למאן דאמר אין קנין לנכרי באי" להפקיע מן המצות התלויות בה קדושתה מדאורייתא וכבר ביאר הרמב"ם בתשובת שאלה שהעתקנו לשונה למעלה שאפי' מאן דאמר יש קנין מודה הוא דמדרבנן אין קנין ולדבריו קדושת שמיטה בזמן הזה מדרבנן כמו בשל ישראל לכל מצות שמיטה ומצות לא תעשה שנצטוו בשנת השמיטה בין איסורי תורה בין איסורי סופרים אך חלוק אחר יש ביניהם שישראל שזרע בשביעית בין מזיד בין שוגג יעקור ואם לא עקר נאסרו אותן פירות מדרבנן משום קנס שקנסוהו וגם אסרו חכמים כל מה שגדל מאליו בשביעית והוא הנקרא ספיחים ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע תבואה קטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הם לפי'

אסרו כל הספיחים הצומחין בשביעי׳ כדכתב הרמב״ם ריש פרק רביעי מהלכות שמיטה ויובל ובסוף הפרק כתב נכרי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעו בשביעית פירותיה מותרין שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה והנכרים אינן מצוון על השביעית כדי שנגזר עליהם:

ולענין מצות ביעור פירות שביעית כתב הרמב״ם ריש פרק שביעי מהלכות שמיטה ויובל, פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית כיצד הרי שהיו לו גרוגרות שביעית אוכל מהן כ״ז שהתאנים באילנות בשדה כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מאותן שבבית אלא מבער אותן היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל א׳ ואחד ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים. ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדו בכל דבר שמאבד עכ״ל וכתב עליו ר׳ יוסף קארו ז״ל וז״ל פירות שביעית אין אוכלים מהם וכו׳ בת״כ ופרק תשיעי דשביעית ופרק מקום שנהגו, היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש וכו׳ משנה פרק תשיעי דשביעית מי שהיו לו פירות שביעית הגיע שעת הביעור מחלק מזון שלשה לכל א׳ ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור וכך היא שנויה בת״כ ובירושלמי פרק ג׳ וכך היא גרסת ר״ש וכך היא גרסת הרמבי״ן שכתב בפירוש התורה וכתב פירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות אחרים מן ההפקר עשירים בעלי השדות עצמם שלקטו אותם מן השדות שלהם בהפקרם, וכן גרסת התוס׳ פרק מקום שנהגו וידוע דהלכה כר׳ יוסי וכתבו לפי גרסתם זו דהא דמשמע בכל מקום דאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמחזיק בהם כב״ה אבל אחר שהפקירן והוציאן מרשותו שיאכל מהם בין אדם בין חיה אם חזר וזוכה בהם והכניסם לתוך ביתו אוכל והולך עד שיכלו ואמרו בתוספת פרק חמישי מי שיש לו פירות שביעית הגיע שעת הביעור מחלק מהם לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו והמותר מניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניסן לתוך ביתו ואוכל והולך עד שיכלו גם סמ״ג כתב תוספת׳ זו וכתב עליה הנה למדת שהביעור הוא שלא יחזיק אדם בפירות אלא יפקיר הכל דרך הפקר ומותרים לאכול ובירושלמי פרק תשיעי רבי יצחק הוי ליה עובדא פירוש שהיה זמן לבער פירות שביעית אתא שאל לר׳ יאשיה אמר ליה חמי תלת רחמין והפקר קדמיהון פירוש שלשה אוהבים שאפי׳ שתפקי׳ הפירות לא

יזכו בהם, קפודקאי דצפרי שאלו לרי אמי כגון אנן דלית לן רחמין היך צורכא מתעביד אמר ליה כד תחמון רגלא צלילא תהון מפקין לון לשוקא ומפקרין ליה והדר זכיין ביה ורבינו היה גורס במשנה שכתבתי ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלין אחר הביעור וכך מבואר בדבריו בהדיא בפירוש המשנה הלכה שלישית מפרק החמישי ופסק כר' יוסי כתב הרב ר' יוסף קורקוס ז"ל על גרסת התוספת' ור' שמשון וסמ"ג וז"ל זו תקנה גדולה ליושבי הארץ בזמן הזה כי אע"פ שמותר לקנות פירות מהנכרי כמו שנתבאר ס"פ ד' מ"מ כיון שאינו קנין לנכרי חלה קדושת שביעית על הפירות וצריך לבערם בזמן הביעור והרי הם כספיחים העולים בשדה בור ודומיהם מהספיחים המותרים כי אע"פ שלא גזרו בהם גזרת ספיחים מ"מ קדושת שביעית עליהם וחייב לבערם והוא הדין לפירות הנכרים כיון שאין קנין להם והרי הם כספיחים שגדלו בקרקע ישראל שחייבין בביעור כי הדלות רב ועצום ובמה שכתבתי יכולים לקיים מצות ביעור בלא ביעור וכאשר יעץ רבי אמי להנהו קפודקאי אעפ"י שלדעת רבים צריך לשרוף אותם ולבערם וזהו הביעור וכן כתב רש"י פ' מקום שנהגו שהביעור הוא במקום מדרס רגל חיה ובהמה, מכל מקום כדאי הם הגאונים הנזכרים והראייות לסמוך עליהם כל שכן בשעת הדחק כי רב הוא עכ"ל (ונמצינו) למדין שכל פירות שקונה ישראל בשביעית כל קדושת שביעית נוהג בהם וכשיגיע זמן הביעור יקיים בהם מצות הביעור דהיינו להפקירן בפני שלשה אוהביו ואחר כך זוכה בהם אוכלם עד עולם וגם אחר ביעור מותר לקנות אותם מן הנכרי שהרי מדברי כל הגדולים שהזכרנו למעלה מוכה בהדיא שלא נאסרו הפירות של ישראל אחר הביעור אלא לפי שהשהה אותן בבית ולא הפקירן לקיים בהם מצות ביעור אבל לנכרי שלא נצטוה לא שייך לאוסרן כמו שלא אסרנו קודם הביעור מה שזרע בשביעית מפני שלא חטא מה שזרעה שהרי לא נצטוה אך אחר שקנה ישראל הפירות מן הנכרי אפי' אחר הביעור מיד חל עליו חובת ביעור ומפקירן בפני שלשה אוהבים וחוזר וזוכה בהם וכן יש ללמוד מדבריו של רמב"ן שכתב שאם עכב ישראל את הפירות כדי לאוכלן אסורין באכילה משמע דאם נודע לנו שלא עכבן לאוכלן אלא להפקירן בזמן הביעור או אחר ביעורו לא נאסרו וכן אם נאנס ולא הפקירן בזמן הביעור וכשיודע לב"ד יאמרו לו שיקוו' בהם מצות ביעור או כשיעבור אונסו יפקירם ויחזור ויזכה בהם והכא נמי ישראל שבאו לידו פירות הנכרי אחר זמן הביעור ודאי לא נאסרו ביד הנכרי ועתה שבאו ליד ישראל יקיים בהם מצות ביעור ואוכלן וזה ברור:

ולענין הפרשת תרומות ומעשרות בשביעית כתב רמב"ם פ' ששי מהלכות מתנות עניים שנת השמיטה כלה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא

מעשר עני ובח"ל שאין בה שמיטת קרקע מפרישין בארץ מצרים ובעמון ובמואב מעשר ראשון ומעשר עני מפני שארצות אלו קרובות לא"י כדי שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית והלכה למשה מסיני שיהיו מפרישין בארץ עמון ומואב מעשר עני בשביעית אבל בארץ שנער מפרישין בשביעית מעשר שני כסדר רוב השנים עכ"ל, וגם בפירות שגדלו בקרקע נכרי בשביעית או מה שזרע כשבאו ליד ישראל מוכח בהדיי מכל מה שכתבנו למעלה דהם כגדלו בקרקע ישראל דמי ופטורין מן התרומות ומן המעשרות וכן היה נוהג ומנהיג גדול הדור מהר"ר משה מטראני ז"ל גם גדול הדור כבוד מהר"ר ר' יוסף קארו זצ"ל בסוף ימיו כשחבר שלחן ערוך כתב סתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות ולא חלק בין פירות הנכרי לפירות ישראל וכן עמא דבר:

זמן ביעור פירות שביעית אינו שוה אלא כשכלה אותו המין בשדה כלה בבית שנא' ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שהחיה אוכלת מן השדה ממין זה אתה אוכל ממה שבבית כלה החיה לאכול ממין זה אתה חייב לבער אותו המין מן הבית:

ויש פירות שזמן ביעורן ידוע כדתנא בתוספתא דשביעית ומביאה בפסחים בפרק מקום שנהגו אוכלין בגרוגרות עד חנוכה בתמרים עד הפורים בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת ואלו הזמנים הם בשמיני אחר השביעית כדרך שאסור לעבוד את הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה או למכור להם כלי עבודה לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה כדאיתא בפ' ה' דשביעית ומחזיקין ידי נכרים בשביעי' בדברים בלבד כגון שראו אותו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח כדאיתא בפרק הנזקין וכיוצא בדברים אלו מפני שאינן מצווין על שביתת הארץ אבל לא יסעדנו ביד:

ומפרש עוד בירושלמי שיכול לומר לו עדור וחרוש והתבואה שתצא מן הארץ הזאת אקננה אחר השביעית ורבים הן מפני דרכי שלום שנינו במסכת שביעית פ"ו אין עושין סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטריפות ולא בשקצים ולא ברמשים ולא יהיה לוקט ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו לקט לעצמו והותיר מותר למוכרן לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו:

צדי חיה ועופות ודגים שנזדמנו להם מינין טמאים מותרין למכרן:

שנינו בפרק שביעי דשביעית חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור פי' כגון חרובין של שביעית שכבשן ביין של ששית או ביין של מוצאי שביעית חייב לבער עם היין שהרי טעם פירות שביעית בו זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרות מין במינו בכל שהוא שלא במינו בנותן טעם עכ"ל סמ"ג:

החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וחייב גלות עליה כמו שהחמיר בעריות שנא' אז תרצה הארץ את שבתותיה והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וכן שנינו גלות באה על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא עכ"ל רמב"ן בפי' החומש וכל הבאים לדור בא"י חייבין להזהר מאד מאד בשמיטה ובכל המצות התלויות בא"י כשם שהיו זהירין לקיימם האמוראים הדרים בה כדאיתא בירושלמי, כדי שלא תהא מצוה הדרים בא"י באה בעבירה של ביטול המצות התלויות בה ונמצא הפסידן יותר על שכרן ואלהי ישראל יעזרינו לקיימן אמן:

פרק א

מצות עשה התלויות בא"י ואפשר לקיימן בזמן הזה:

א הקוצר את שדהו לא יקצור את כל השדה כלה אלא יניח מעט קמה לעניים בסוף השדה שנאמר לא תכלה פאת שדך בקצרך וכן כשאוסף פירות האילן יניח מעט לעניים עבר וקצר או אסף נותן ממה שקצר או אסף מעט לעניים שנתינתו מצות עשה שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם ואפילו טחן ולש ואפה נותן מעט לעניים לקיים מצות פיאה כל שהוא מן התורה ומדברי סופרים לא יפחות מאחד מששים (ב) וכן בלקט כשקוצר ומאלם לא ילקט השבלים הנופלים בשעת הקציר שנאמר ולקט קצירך לא תלקט עבר ולקט אפי' טחן ואפה נותן לעניים שנאמר לעני ולגר תעזוב, שני שבלים לקט וגם אינו לקט (ג) וכן בפרט שנפרט מן הענבים בשעת הבציר ב' גרגרים פרט ג' אינן פרט:

ד וכן בעוללות איזהו עוללות אשכול קטן שאינה מעובה כשבולת שאין לו כתף ואין ענבים נוטפות זו על זו אלא מפוזרות שנאמר וכרמך לא תעולל לעני ולגר תעזוב אותם:

ה וכן המעמר ושכח אלומה אחת בשדה הרי זה לא יקח שנאמר ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתה עבר ולקטה אפילו טחנו ואפאו הרי זה נותנו לעניים שנאמר לגר ליתום ולאלמנה יהיה זו מצות עשה כשם שיש שכחה בעומרים כך יש שכחה בקמה וכשם שיש שכחה בתבואה כך יש באילנות נאמר במתנות עניים לעני ולגר תעזוב אותם כל זמן שהעניים תובעין אותם פסקו העניים מלבקש ולחזור עליהם הרי הנשאר מהם מותר לכל אדם שאין מצוה לעזוב אותם לחיה ולעופות אלא לעניים והרי אין עניים:

ו מצות עשה להפריש תרומה גדולה ליתן אותה לכהן ואין לה שיעור מן התורה וכבר כתבנו למעלה בזמן הזה שהולכת לשריפה מפריש כל שהוא לכתחלה:

ז מצות עשה להפריש אחר תרומה גדולה א' מעשר מהפירות הנשארים ליתן אותם ללוי וזהו הנקרא מעשר ראשון ובו נאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו:

ח מצות עשה להפריש העישור מן המעשר הזה ונותנו לכהן הוא הנקרא תרומת מעשר שחייבין זרים על אכילתו מיתה. כתרומה גדולה:

ט מצות עשה להפריש מעשר שני בשנה ראשונה ושניה ורביעית וחמישית ובזמן הזה שאין מקדש פודהו בפרוטה או בשוה פרוטה מפירות אחרות ושורף הפירות שחלל עליהם או משליך הפירות לים לרמב"ם והראב"ד חלק עליו ואמר דדוקא בפרוטה:

י מצות עשה להפריש מעשר עני תחת מעשר שני בשנה שלישית וששית ונותנו לעניים שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר וגו':

יא כל אילן אחר שעבר עליו שלש שנים של ערלה מצות עשה שיהיה קדש כמעשר שני שנא' ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש ובזמן הזה פודהו בפרוטה כמעשר שני:

יב מצות עשה להתודות לפני ה' אחר שמוציאין כל המתנות בערב י"ט אחרון של פסח של רביעית ושל שביעית ובין בפני הבית ובין שלא בפני הבית חייב לבער ולהתודות שנא' כי תכלה לעשר וגו' ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגו' כיצד אם נשאר אצלו תרומה או תרומת מעשר נותנה לכהן מעשר ראשון ללוי מעשר עני לעני מעשר שני או נטע רבעי הם או כסף פדיונן מבערן ומשליך לים או שורף כל אלה מנו רמב"ם וסמ"ג מתרי"ג:

יג להפריש תרומה מן היפה ולא מן הרע על היפה שנאמר בהרימכם את חלבו ואם הפריש מן הרע על היפה תרומתו תרומה אלא א שבטל מ"ע זו, מתרי"ג:

יד לתרום ממין על מינו שנאמר והרמותם ממנו דוקא ר"ל ממינו עוד דרשו שלא יתרום מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש ולא מן פירות הארץ על פירות ח"ל ולא מפירות ח"ל על פירות הארץ ולפי זה יש כאן מצוה אחרת בלאו הבא מכלל עשה שאם תרם כן הוא עובר בעשה מתרי"ג:

טו מצות עשה מן התורה לדור באי"י שנא' וירשתה וישבת בה ואז"ל שמצוה זו שקולה כנגד כל מצות התורה ואמרו כל היוצא מא"י ודר בח"ל יהיה בעיניך כעע"א שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ואיתא במסכת בתרא אמר רשב"י דאלימלך ומחלון וכליון נענשו מפני שיצאו מא"י לח"ל שנא' ותהום כל העיר אליהם ותאמרנה הזאת נעמי אמר ר' יצחק אמרו חזיתם נעמי שיצאת מא"י לח"ל מה עלתה לה אמר ריב"ק ח"ו שאפי' מצאו סובין לא יצאו ומפני מה נענשו מפני שהיה להם לבקש רחמים על בני דורן ולא בקשו ע"כ מתרי"ג לרמב"ן ולרשב"ץ:

טז הפרשת התרומות והמעשרות מצוה כמו שמצינו למעלה ונתינתן לכהן ללוי ולישראל מצוה לבדה לדעת רמב"ן ורשב"ץ, וז"ל רשב"ץ פשר הדברים לפי דעתו ז"ל שהמתנות

שהם טובלות כלומר שהן אסורות באכילה עד שיפרשו מהם מתנות כהונה בזה נמנה ההפרשה מצוה והנתינה מצוה והמשל בזה הרי עסה היה אסורה עד שיפרשו ממנה חלה והפרשתה מצוה שנאמר חלה תרימו תרומה ובין שיתננה לכהן בין שישרפנה הרי נגמרה מצוה זו והותרה העיסה באכילה על כן באה מצוה שניה לתת אותה לכהן ולא נגזלה ממנו שנא' ראשית עריסותיכם תתנו להי' תרומה וכן הדין בתרומה כמו שאמר בספרי תרימו תרומה בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה להי' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה רבי יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל תרימו תרומה להי' חובה ולא רשות. ולפי שיש בהפרשתה מצוה חייב לברך עליה בהפרשתה כמו שהוא מפורש בתרומות ובתוספתא דברכות ואלו לא היתה המצוה אלא בנתינתה לא בהפרשתה לא היו מברכין על הפרשתה שהרי אמרו כל מצוה שאין עשייתה גמר מצותה אין מברכין עליה, ועוד הרי הכהנים מפרישים תרומה ומברכין והוא לעצמן כמו שאמר בברכות פרק היה קורא ופרק יש בכור וכן כתב שם רש"י ז"ל ובחלה טמאה מברכין על הפרשתה ואינו נותנה לכהן כמו שהוא מפורש במסכת ברכות א"כ התרומה הפרשתה מצוה ונתינתה מצוה אחרת מן פסוק תתן לו, וכן בחלה הפרשתה מצוה מפסוק תרימו תרומה להי' ונתינתה מצוה מפסוק ראשית עריסותיכם תתנו להי' תרומה וכן במעשר ראשון נמנה הפרשתו מצוה מפסוק עשר תעשר כמו שכתבתי למעלה, ונתינתו מצוה ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה ויכלול שתי מצות נתינת מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לגר ליתום ולאלמנה, אבל לפי מה שכתבתי בשרשים אין נמנים כי אם מצוה א' כיון דבדיבור אחד נאמרו ובמתנות שאין טובלות לא יבא במנין אלא נתינתן על כן נמנה ראשית הגז מצוה אחת וזרוע והלחיים והקיבה מצוה אחרת זה גם כן פרט הכתוב ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה ראשית גז צאנך תתן לו ואינו מברך על הפרשתן:

יז מ"ע לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת להי' ונאמר בחריש ובקציר תשבות וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה ואחד הכרם ואחד שאר האילנות וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודות הארץ

עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן אבל מכין אותו מכות מרדות עכ"ל, ממנין תרי"ג:

יח מ"ע להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית בטל מצות עשה וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנאמר ואכלו אביוני עמך ויש לו להביא בתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין ואם הביא יותר מזה מותר, אין שביעית נוהגת אלא באי"י בלבד שנאמר כי תבואו אל הארץ ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. מתרי"ג:

יט רמב"ן מנה עוד מצוה אחרת בזה והיא האכילה לפירות שביעית מאומרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו לאכילה ולא לסחורה ואמרו בפרק בתרא בע"א נמצא פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה וכן כפל הכתוב מצוה זו ואכלו אביוני עמך כלומר מצווים הם לאכול פירות אלו ולא לעזבם להפקר שכתוב בלקט לעני ולגר תעזוב אותם ונמצא שהעושה סחורה בפירות שביעית עובר במצות עשה ויבא במנין המצות וכן מצאתי אני סעד לזה ממ"ש בפ"ק דיומא במשל לשתי נשים שלוקות בב"ד א' קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית והיתה לוקה שלא אכלה אותם כדרך אכילה ועברה על מה שכתוב לאכלה ואין זה אכילה עכ"ל רשב"ץ ממנין תרי"ג, ועוד דרשו לאיכלה ולא לרפואה כגון שלא ילעוס חטים ויתן על גבי מכתו וכיוצא בזה ולא ישנה פירות מברייתן דבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל ודבר שדרכו לאכול מבושל לא יאכלנו חי ופירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה ולא יתן שמן לתוך המדורה אלא מדליקו בנר כל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצים ודרדרים הרכין עושין מהם מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה. וכל שאינו מיוחד לא לזה ולא לזה כגון הפואה והאיזוב והקורנית הרי הוא תלוי במחשבתו חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, לאכילה הרי הוא כפירות למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהם מל מלוגמא וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן ואין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית מרחץ שהוסק בתבן ובקש של שביעית מותר לרחוץ בה בשכר ואם אדם חשוב הוא אסור שמא יסיקו בה דברים אחרים בשבילו כדי שיהיה ריחה נודף ונמצאו מפסידין פירות שביעית:

פרק ב

מצות ל"ת מן התורה התלויות בא"י ואפשר לקיימן בזמן הזה:

א הזורע שני מיני זרעים הראוים למאכל אדם כאחד באי"י לוקה שנאמר שדך לא תזרע כלאים ואחד הזורע או המנכש או המחפה כגון שהיתה חטה אחת ושעורה אחת או פול אחד ועדשה אחת מונחין על הארץ וחיפה אותן בעפר בין ברגלו בין בכלי הרי זה לוקה, ואחד הזורע בארץ או בעציץ נקוב אבל הזורע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מכת מרדות אסור לזרוע כלאים לגוי שהרי הקרקע בעודה ביד גוי כעומדת ביד ישראל שהרי אין לו בה קנין להפקיע מן המצות ואסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו, אלא עוקרן ואם קיימן אינו לוקה ומותר לישראל לזרוע כלאי זרעים בידו בח"ל ואפי' לערב הזרעים לכתחילה ולזורען בחוצה לארץ מותר ודברים אלו דברי קבלה:

ב כל האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים כיצד המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח הרי זה לוקה מן התורה בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ וכן המרכיב ירק באילן או אילן בירק לוקה בכל מקום, ואסור לישראל להניח לנכרי שירכיב לו אילני כלאים. ומותר לזרוע זרעים וזרע אילן כאחד וכן מותר לערב זרעי אילנות ולזרען כאחד שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד הזורע זרעים כלאים וכן המרכיב אילנות כלאים אע"פ שהוא לוקה הרי אלו מותרין באכילה ואפי' לזה שעבר וזרען שלא נאסר אלא זריעתן בלבד ומותר ליטע ייחור מן האילן שהורכב כלאים ולזרוע מזרע הירק שנזרע כלאים כדכתיבנא לעיל במצות הנוהגות בכל מקום אך כלאי הכרם אין איסורן מן התורה אלא באי"י ז"ל רמב"ם ריש פרק חמישי דכלאים הזורע שני מיני תבואה או ב' מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה אחת משום שדך לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים ואינו לוקה משום זורע כלאי הכרם עד שיזרע באי"י חטה ושעורה וחרצן במפולת יד וכן אם חפה אותן בעפר לוקה וכן אם זרע ב' מיני ירק וחרצן או זרע אחד מין תבואה וזרע אחר מין ירק וחרצן במפולת יד הרי זה לוקה ואינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף וכיוצא בהן מזרעים שנגמרי' עם תבואת הכרם אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד אבל שאר מיני זרעים מותר לזרוע בכרם ואין צריך לומר שאר אילנות:

ג ענא מי שזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ביחד בין שזרען ישראל בין שזרען גוי בין שעלו מעליהם שניהן אסורין באכילה ובהנאה שנאמר פן תקדש המלאה הזרע כלומר פן תדחק ותאסור את שתיהם ודרשינן בפרק כל הבשר פן תקדש תוקד אש וגם תניא

נאמר כאן פן תקדש ונאמר להלן כל זר לא יאכל קדש מה להלן איסור אכילה והנאה אף כאן איסור אכילה והנאה לפיכך האוכל כזית מכלאי הכרם בין מן התבואה בין מן הענבים לוקה מן התורה ושניהם מצטרפין זה עם זה בד"א שנזרעו בא"י שנאמר כרמך אבל בח"ל כלאי הכרם מדברי סופרים ספק כלאי הכרם בא"י אסור ובסורי מותר כיצד היה ירק זרוע בכרם וירק נמכר חוצה לו שמא ממנו הוא זה שמא מאחר:

ד שלא לכלות הפאה שנאמר לא תכלה פאת שדך:

ה שלא ללקט הלקט שנאמר ולקט קציריך לא תלקט:

ו שלא לעולל הכרם שנאמר וכרמך לא תעולל:

ז שלא ללקט פרט הכרם שנאמר ופרט כרמך לא תלקט:

ח שלא לשוב לקחת השכחה שנאמר ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו וכלן מצות לא תעשה הן שנתקו לעשה שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם ואם לא קיים עשה שבהן לוקה:

ט שלא יקדים תרומות ומעשרות זה לזה אלא מפריש על הסדר האמור למעלה שנאמר מלאתך ודמעך לא תאחר כלומר לא תאחר דבר שראוי להקדימו:

י שלא יאכל זר בתרומה שנאמר וכל זר לא יאכל קדש והוא במיתה:

יא שלא יאכל כהן טמא תרומה שנא' איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר וכן חלה נקראת תרומה וכהן טמא מוזהר עליה וכתב רבינו שמשון בפרק בתרא דמסכת חלה אין עכשיו בא"י תרומה נאכלת דכל מה שגזרו משום תרומת א"י גזרו ובימי חכמים היו מזין בא"י כדאמרינן חבריא מדכן בגלילא אבל עכשיו בטלה אפר פרה לא משתכח כהן טהור דאע"פ שיכולין לטבול לשאר טומאת וגם על טומאת מת הזהרו מ"מ אין יכול ליזהר מטומאת כלי מתכות שהיו באהל המת ומטמאים גם הם אחרים באהל דחרב הרי הוא כחלל אף לטמא אחרים כדמוכח בנזיר פרק כהן גדול ולא הוזהרו עליו הכהנים דכל טומאת מת שאין נזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה שאין נזיר מגלח על טומאת חרב כחלל כדתני בהדיא בריש תוספת דאהלות עכ"ל:

יב שלא לאכול מעשר שני חוץ לירושלום שנאמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו':

יג שלא לאכול מעשר שני בטומאה ואפי' בירושלים עד שיפדה שנאמר ולא בערתי ממנו בטמא ואזהרתיה מלא תוכל לאכול בשעריך בפי הערל וכבר כתבנו לעיל דהאידנא כלנו טמאי מתים:

יד כל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנת השמיטה ביטול מצות עשה כדכתיבנא לעיל ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה ואחד הכרם ואחד שאר אילנות דזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן אבל מכין אותו מכת מרדות:

כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ וכן המבריך (או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהם אין נוטעין בשביעית אפי׳ אילן סרק ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק העלין והבדים היבשי׳ ולא יאבק את צמרתו באבק ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכלו אותו העוף כשהוא רך ולא יסוך את הפגין ולא ינקור אותם ולא יכרוד את הנטיעות ולא יקטום אותן ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודת האילן ואם עשה אחד מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזרועה שצמאה ביותר וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יותר מעשר לבית סאה מוליכין את המים מאילן לאילן אבל לא ישקו את כל השדה ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסידו ועושין עוגיות לגפנים ועושין את אמת המים בתחלה וממלאין את הנקעין מים, ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושני תולדות שבארנו משרבו האנסין והטילו מלכי העמים על ישראל לעשות מחנות לחילותיהן התירו לזרוע בשביעית דברי׳ שצריכין להם עבדי המלך בלבד וכן מי שכפאו אנס לעשות בשביעית בחנם כמו עבודת המלך וכיוצא בהן הרי זה עושה עכ״ל רמב״ם והכי איתא פרק זה בורר אוספי שביעית כשרין ומפרש מאי אונס ארנונא ופי׳ רש״י ארנונא מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורים מן השדה לשנה ומסיים גמרא כדמכריז ר׳ ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא וכתבו שם התוספות וא״ת ומשום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא ויש לומר דאירי בשביעית בזמן הזה דרבנן אי נמי יש לומר דפקוח נפש הוא ששואל מהם המלך מס ואין להם מה יפרעו ומתים בתפיסת המלך והכי אתמר בירושלמי משום פקוח נפש:

למדנו מדבריהם שלפי דעת הרוב הפוסקים שכתבו למעלה דסבירא להו דקדושת עזרא קדשה עד עולם ותרומות ומעשרות ושביעית בזמן הזה דאורייתא שאין מתירין לבעלי שדות ישראלים שבא"י שיעדו עבודת הארץ והאילן מפני המס שהרי אין היום סכנה כלל בזמן הזה מן המלכות וכן למדנו שדעת הירושלמי כדעת הפוסקים דהמצות התלויות בא"י בזמן הזה דאורייתא כיון דלא התיר אלא משום סכנה והכי נקטינן שהרי כתב הרשב"א בכל מקום שיש מחלוקת בין הפוסקים אם נמצא שהירושלמי מסייע א' מהם הכי נקטינן דדוקא כשחולק הבבלי עם הירושלמי נקטינן כבבלי דהוא בתרא אבל כשיש ספק בבלי ובירושלמי אין ספק ירושלמי עדיף:

טו כל שתוציא הארץ בשנה שביעית בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית בין מן העיקר שנקצר מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ואפי' שדה שנטייבה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה וז"ש את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך הקוצר בכל שנה ואם קצר כדרך הקוצרים לוקה כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו אלא קוצר מעט מעט ויחבט ואוכל ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחין בשביעית הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעין אותם רוב האדם כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל כיוצא בהן אבל הירקות שדרך רוב האדם לזורען ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם והמל קטן מכין אותו מכת מרדות, ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו שדה בור אין אדם נפנה לשם ושדה ניר רוצה הוא בתיקונה ושדה כרם אין אוסר כרמו ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו:

טז הפירות שיוצא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוספ בכל שנה שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה וכיצד עושה תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצץ הוא בהרבה ולא ידרוך ענבים בגר אבל דורך הוא בעריבה ולא יעשה זתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הכד ובקוטב ומכניס לבד קטנה וכן בשאר הדברים כל שיכול

לשנות משנה הרי כתבנו לך מעט מזעיר במצות לא תעשה התלויות בא"י ושאר פרטים מבוארים בספרים ואתה דע לך.

וצריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו. כי תחלת עונינו שנקבעה לנו בכיה לדורות יען מאסנו בה, שנאמר וימאסו בארץ חמדה (תהילים קו, כד). ובפדיון נפשנו מהרה יהיה כתיב כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (תהילים קב, טו), ושם נאמר אתה תקום תרחם ציון (תהילים קב, יד). ולפיכך היו האמוראים מנשקים עפרותיה ואבניה בבואם אליה. ומה טוב ומה נעים לשיר שיר ידידות אשר יסד ר' יהודה הלוי עליה באהבה רבה, תחלת השירה ארץ הקדושה יקרה חמודה וכו'. כן אנו משוררים על ציון ר' יהודה בר אלעאי כל ערב ראש חודש בשמחה רבה, ומתחננים לאל שלא יגרשנו מעליה. גם הקרובים והרחוקים אשר חוצה לה ראוי להם שיהיו נכספים ותאבים אליה, כי כשם שבחר בהם כך בחר בארץ ישראל ויחד אותה להם, ואין נקראין גוי אחד אלא עמה, שכך פירש רשב"י על מקרא שכתוב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (שמואל ב ז, כג).

ומצינו במדרש שהקב"ה אמר לאברהם אבינו פעם ראשונה שילך לארץ ישראל ויראנה ויחזור, ואחר שחזר לא נתן לו רשות לחזור ללכת לארץ ישראל עד חמש שנים. ואותן חמש שנים היה משתוקק לחזור ללכת והוא אמר זה הפסוק מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה. הנה ארחיק נדוד אלין במדבר סלה (תהילים נה, ז-ח). מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטריות של חוצה לארץ. והיה תאב, ומשהורשה כתיב וילך אברם כאשר דבר אליו ה' (בראשית יב, ד). וקודם בואו אל הארץ לא היה משתוקק, אבל אחר שבא שמה פעם ראשונה וראה במראה הנבואה יקר תפארת קדושת הארץ אז נכסוף נכסף. וממנו נלמוד לדורות אנחנו יוצאי חלציו להיות נכספים כמוהו, אף על פי שיושביה בצער, מנת כך נהיה שמחים בייסורין.

וזהו טעם סמיכות פרשת עמלק וביאת ארץ ישראל בפרשת כי תבא, כמו שאמרו ז"ל ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ולא נתנן אלא על ידי יסורין, ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא (ברכות ה.). וכי היכי דבביאה ראשונה בא עמלק, הכי נמי בקיבוץ גלויות כשרוצים לבא לארץ ישראל עמלק מזדמן להם בדרך, וכאשר עינינו רואות היום תמיד, ירא ה' וישפוט.

והתחיל בתיבת והיה הוא א' משנים עשר צירופין של השם הקדוש, רמז כי הדר בארץ ישראל דבק בה', הפך הדר בחוץ לארץ היינו הישראל שדומה למי שאין לו אלוה. ונקט צרוף זה רמז למה שאמרו ז"ל כל מקום שנאמר והיה לשון שמחה (ב"ר מב, ג).

וכתב רמב"ן במנין תרי"ג מצות: ישיבת ארץ ישראל, כל עת ורגע שהאדם בארץ ישראל הוא מקיים המצוה זו. וידוע שעקר שכר המצוה על השמחה גדולה בה, כדכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה (דברים כח, מז). אם כן צריך היושב בארץ ישראל להיות שמח תדיר במצות התדירה באהבתו אותה. וגם צריך להיות ירא וחרד, כדכתב רשב"י כל פקודא דלאו איהו ברחימו ודחילו לאו פקודא היא (זוהר ח"ג קיח:). לכך אמרו באבות דרבי נתן הוי שש וחרד על המצות. והנה תיבת והיה אצל מצות ישיבת ארץ ישראל רמז לשמחת המצוה, וסמיכות הפרשה לעמלק רמז לחרדה במצוה מהרצועה התלויה באויר. ויסורין של ארץ ישראל, הן מן האומות הן החולאים, מזבח כפרה הם, כדבר שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון (ישעיהו לג, כד).

וזה רמוז גם כן בפסוק זה בסופי תיבות והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה ס"ת נכ"ה. והוא לשון מנכה לו מן הדמים, וכדפרש"י בפסוק אולי אוכל נכה בו (במדבר כב, ו). ופירוש הענין שעל ידי הצרות שבארץ ישראל מתנכים ומתמעטים העונות, והעם היושב בה נשוא עון. וכתיב וכפר אדמתו עמו (דברים לב, מג). ודווקא בעונות קלים ששבים ומתחרטים עליהם, ויסורין אלו ממרקין; ובעת מותו של אדם הולך נכוחו לגן עדן.

[אבל] הבאים לא"י ואין שמים על לב כי הם בהיכל המלך ומורדים ופושעים ומרבים במשתאות של סעודת מריעות ומרזחים עליהם הכתוב אומר ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה. וכתיב כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. ולא יעלה על לבם שאחרי מותם ישארו בא"י אלא במותם יגרשום חוצה ככלבים. וזה לשון פרקי רבי אליעזר וכל הרשעים בא"י נפשותם נשלכות לחוצה לארץ שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע ולעתיד לבא הקדוש ברוך הוא אוחז בכנפות הארץ ומנער אותה מכל טומאה ומשליכין לחוצה לארץ שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה.

[וכתב] רמב"ן בפרשת אחרי מות שהזכיר הכתוב בעריות ותטמא הארץ ואפקוד עונה אע"פ שהעריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ מכל מקום עקר כל המצות ליושבים בארץ ה' וכן שנו בסיפרא ולא תקיא הארץ אתכם ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה, והנה הכותיים לא היו עונשים בארצם ובבואם בארץ ה' ועשו שם כמעשיהם הראשוניי שלח בהם האריות הממיתים אותם לכן כל אדם יחרד בבואו אל ארץ ישראל להיות ירא שמים כפלי כפלים ממה שהיא בחוצה לארץ וידע כי בבית המלך היא יושב.

[ובכל) מקום ובכל עת צריך אדם להיות ירא וחרד ולפשוט בגדי עצלות ולאזור מתניו בחזקה לקיים מכוון מלכו של עולם שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו בלי רפיון כדאמרו ז"ל כל המרפה עצמו בדברי תורה או במצות אפי' במצו' קלה אין בו כח לעמוד ביום צרה, וזה טעם שני לסמיכות פרשת תבא לפרשת זכור דעמלק ולעיל מיניה לא תעשה עול במדה במשקל ופירש רש"י בשם רז"ל סמוך מידות ל לעמלק לומר שאם תחטא במדות הרי אני מגרה בך את הדוב פירש לפירושו דזכור זה כזכור דמרים שרוצה לומר תזכור מה שנעשה למרים על לשון הרע ותזהר פן תלקה אתה כמותה והכא נמי הא בתחילה כשבא עמלק כתיב וילחם עם ישראל ברפידים ופירושו בשביל שרפו ידיהם מן התורה ומן המצות לכך לא תרף ידך מן המצות לא תחטא במצות לא תעשו עול במשפט במדה ומשקל ברפיון ידים לומר אין חסר במדה זו אלא כל שהוא וכמה דקדוקין שצונו יתברך בסיני שאסור למכור במדה חסרה אפי' לנכרי כדכתב סמ"ג ואסור להשהותה בבית אפי' לעביט של מי רגלים כדפירש בגמרא הילכך סמך זכר עמלק אצל מצות לא תעשה ומינה נזכיר זכרון עמלק בכל מצות לא תעשה וסמך אחר זכרון עמלק מצות עשה דהבאת ביכורים שהיה אפשר לרפות בה ידים לומר למה אטרח לעלות לירושלים לאשכול ענבים א' או רמון או שבולת והרי הבכורים נתנין לכהנים אני אתן לכהן שבעירי ומאי כולי האי לכך סמכה לעמלק לומר אם תרפה ידך הרי עמלק בצידך להלקותך וה"ה למרפי ידו מכל א' ממצות עשה.

ואעפ"י שחייב אדם להזהר בכל המצות מכל מקום יש לו להחזיק באחת מכל המצות בכח גדול והתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו לפי שכללות התורה שהם תרי"ג מצות נקרא עץ חיים כדכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה והאוחז ענף אחד מן האילן יפה אוחז בכלן שכל שאר הענפים נמשכים אחר אותו ענף שכלם גוף אחד אבל אם בא לאחוז בכל הענפים יחדיו לא יוכל לאחוז כלום היינו דגרסינן במס' שבת פרק כל כתבי אמר ר"נ תיתי לי דקיימי שלש סעודות בשבת אמר רב יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפלה אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית אמר רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך במאי זהיר טפי אמר ליה בציצית, יומא חד הוה קא סליק בדרגא איפסיק ליה חוטא ולא נחית ואתא כמה דלא רמיה ופרש"י דקיימית מצות תפילין שלא הלך ד' אמות בלא תפילין וכן לענין ציצית עד דרמייה וזה לשון תליית ציצית כדאמרי' בעלמא לא רמי חוטי עכ"ל, ובסוף פרקא קמא דקדושין תנן כל העוש' מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין את ימיו ונוחל את הארץ ובגמרא בבלית פי'

דרוצה לומר העוש' מצוה אחת יתירה על זכיותיו והוי כאלו אמר כל שזכיותיו מרובים על עונותיו והדבר קשה למה רבי' הקדוש סתם דמשמעות דבחדא מצוה קאמר בלבד לכך נראה לומר דכיון למה שאמרנו שצריך אדם להחזיק מצוה אחת כתקנה בשלמות' תדיר בכל כחו ואז ודאי מובטח לו שזכויותיו יהיו מרובים על עונותיו והכי נמי גרס על אותה משנה בירושלמי א"ר יוסי בר אבון מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מימיו ונראה לכאורה שחלק עם הבבלי ומפרש כל העושה מצוה אחת כפשמ' א' בלבד והטעם נודע מאליו דכשמחזיק מצוה אחת בכל עת ודאי שיהיה צדיק גמור בכל שאר המצות ועל דרך זה סיפא דקתני וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו וכו' היינו שמבטל אותה ואינו עושה אותה כלל והוא דעת הרמב"ם שמומר לעבירה אחת הוי מומר לכל התורה כלה וכן נמי דעת הרב רבינו יונה, א"נ אפשר שגם הירושלמי מפרש המשנה דהעושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו קאמר אלא מה שכתב שייחד לו מצוה ולא עבר עלי' מומיו, בא לתת טעם לרבינו הקדוש אמאי נקט האי לישנא ותירץ כדתריצנא ונראה שזה נמי דעת הרמב"ם ז"ל שאע"פ שכתב בסוף מסכת מכות על משנת רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שאי אפשר שלא תחשק נפשו באחת מכלן לעשותה בשלמותה כתיקנה ובה יזכה לחיי העולם הבא אין כוונת הרב דבמצוה אחת לבדה יזכה שהרי הוא עצמו בסוף פ"ק דקדושין על המשנה שכתבנו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו פירש בה הרב מה שפירש הבבלי בפי' דמצוה אחת יתירה על זכיותיו קאמר וגם אם נאמר שדעת הרב שהירושלמי חולק על הבבלי במה שכתב שייחד לו מצוה אחת ולא עבר עליה כל ימיו במצוה אחת לבדה קאמר והוא פירוש שלישי על השנים שכתבנו למעלה א"כ תקשה דידיה אדידיה למה לא פי' בסוף פ"ק דקדושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו כמשמע' כיון שהוא סבר שזה האמת והוא מה שכתב בסוף מכות אלא ודאי הוכיח תחילתו על סופו שממה שפירש דמצוה אחת יתירה על זכיותיו קאמר ובזה דוקא הוא שזוכה לחיי העולם הבא מינה נלמוד דמה שכתב בסוף מכות דבמצוה אחת בשלימותה יזכה לחיי העוה"ב הכי קאמר דודאי על ידי אותה מצוה יתחזק בשאר מצות ויהיה רובו זכיות ואזדא לטעמיה שהוא סבור על דרך זה בעבירה דמומר לעבירה אחת מומר לכל התורה כלה דמסתמא כיון שפשע בה כ"כ גם בשאר המצות יהיה פושע כדכתב רבינו נסים בריש מסכת חולין אבל ודאי אין שלימות האדם אלא בתרי"ג מצות שניתנו לו למשה בסיני רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה כמנין רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו של אדם וא"ת הרי כמה מצות תלויות בכהנים במקדש ובמלך איך כל יחיד יכול לקיים תרי"ג י"ל דישראל כלם נפש

אחת דכתיב שבעים נפש גם הם גוף אחד כמו שפירש ר' שמעון בן יוחאי על פסוק אדם אתם והוא מה שנאמר גוי אחד בארץ ולכך כתיב וכשלו איש באחיו ופרשו ז"ל איש בעון אחיו וכולן מצווין במצות הוכח תוכיח אפי' תלמיד לרב א"כ במה שמזרזין אלו את אלו במצות שהם יכולים לקיימן אע"פ שאין המוכיח יכול לקיימן בתוכחתו חשיב כאלו קיימן עד שאמרו כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו וזהו שאמרו הנינשי במאי זכיין ומתרץ לפי שהם מזכים את בעליהן ואת בניהן לעסוק בתורה כלומר כיון דמצות ת"ת אינן יכולות לקיים והשלימות אינו אלא בקיום תרי"ג הרי חסר להם זאת ומתרץ שגם זאת מקיימות:

מצות התשובה

פרק א

רפואת תעלה לנפש כדבר שנאמר רפאה נפשי כי חטאתי לך:

[כתב] החסיד הקדוש רבינו יונה בספר שערי תשובה עקרי התשובה:

(הראשון) החרטה על מעשיו הרעים לומר מה עשיתי איך לא היה פחד אלהים לנגד עיני ולא יגרתי מפני האף והחימה:

הב עזיבת חטא יעזוב רשע דרכו ויגמור בכל לבו שלא יוסיף לשוב בדרך ההוא עד יום מותו:

הג היגון הגדול יתחולל ברעיונו ויאנח במרירות לבו נפשו תהיה מרה לו כי הכעיס את מי שבראו וברא השמש והירח והשמים והארץ והכל מעשה ידיו:

הד הצער במעשה שנאמר שובו עדי בכל לבבכם בצום ובכי ובמספד:

הה הדאגה והפחד והעונש מהעונות שעשה כמה רעה עתידך לבוא עליו ואיך ינצל:

הו הבושה הגדולה שיבוש מהמלך ולא ישא פניו שנאמר בושתי וגם נכלמתי בושו והכלמו:

הז הכנעת הלב שידע שהממרה על דבר המלך הגדול ודאי נגרע מערכו והוא נתעב ונאלח ויהיה נבזה בעיניו נמאס כמוכה שחין ולא ישיב למגדף לו:

הח ההכנעה במעשה שתמיד יהיו עיניו שחוח למטה בארץ ודבורו בקול נמוך וידבר רכות ולא קשות:

הט שבירת התאוה הגשמי יפרוש מן התענוגים ולא יאכל רק לשבוע נפשו וקיום גופו ולא יגש לאשתו רק לקיים מצות פריה ורביה:

הי ייטיב פעלו בדבר אשר זדה אם הסתכל בעריות יתנהג בשחוח עינים תמיד יכוין לעסוק בתורת ד' באור עיניו בתורה שבכתב רצו רגליו לעבירה ירוץ תמיד לדבר מצוה. לשון שקר מכאן ואילך ידבר אמת ופיו יפתח בחכמה ידים שופכות דם או גזל שהוא שפיכות דמים יפתח ידיו לעני לגר ליתום ולאלמנה ויציל עשוק מיד עושקו לב חורש מחשבות און יטהר ויתבונן בגדולת יוצרו שם מחלוקת בין אדם לחבירו יבקש שלום ורדפהו:

היא חיפוש דרכיו שנאמר נחפשה דרכינו וגו' כדי שיזכור כל הדברים שחטא כדי שיתודע ויכנע ולא יוסיף לחטוא בהם:

היב לחקור גודל כל א' מעונותיו אי זה חייב מלקות או כרת או מיתת ב"ד למען יכנע וימרר בבכי וכתיב ראי דרכך בגיא דעי מה עשית:

היג שיהיו אפי' העבירות הקלות חמורות בעיניו שאין לו להסתכל קטנות העבירה אלא גדולת חמלך שצוה עליה:

היד הוידוי בפרטות דכתיב והתודה אשר חטא עליה ויש לו להזכיר גם עונות אבותיו דכתיב והתודו את עונם ואת עון אבותם:

הטו התפלה שיתפלל לה' ויבקש רחמים שימחול לו וימחוק עונותיו שנאמר הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני:

הטז תיקון המעוות ישיב הגזלה אשר גזל או את העושק אשר עשק ופי' עושק שהיה חייב ממון לחבירו ומעכב מלפרוע לו וכן אם ציער את חבירו בדברים או הלבין פניו או ספר עליו ל"ה אין לו כפרה עד שיבקש ממנו מחילה:

היז לרדוף פעולת החסד והאמת שנאמר בחסד ואמת יכופר עון החסד צדקה וגמילות חסדים והאמת שיחזק ידי אנשי האמת וינשא ראשם ואנשי השקר ישפיל ויקרא תמיד את ה' בכל עוז:

היח שיהיה חטאתו נגדו תמיד עד יום מותו שנאמר וחטאתי נגדי תמיד:

היט עזיבת חטאו אם יזדמן לו אותו החטא יכבוש את יצרו ויברח כמפני חרב מפני יראת אלהיו ואף אם לא יזדמן בעת אומרו בכל נפשך יכוין אפי' הוא נוטל את נפשך בשלש עבירות בעבודת אלילים בגלוי עריות ושפיכות דמים שאם יבאו לידו ימסור נפשו ולא יחטא בעבור אהבת המלך יתברך:

הכ להשיב רבים מעון באשר תשיג ידו שנאמר והשיבו מעל כל פשעיכם למדנו כי זה מעיקרי התשובה:

[ובסוף] הספר כתב הרב ז"ל על מה שאמרו רבותינו ארבעה חלוקי כפרה עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו וכן אם הרהר בעבירה ומיד נתחרט ומ"מ בזמן המקדש היה מביא קרבן עולת נדבה להתרצות לפני ה' ית' ועתה שאין לנו קרבן בעונותינו אם חטא אדם בהרהור הלב או שעבר על מ"ע יקרא פרשת העולה אשר בתחלת ספר ויקרא ובתחלת סדר צו את אהרן כי בקריאת פרשת הקרבן יהיה לבו במקום הקרבת הקרבן כדאמרו כל העוסק בפי עולה כאילו הקריב עולה בפי חטאת כאלו הקריב חטאת כפי אשם כאלו הקריב אשם:

ב עבר על מצות לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ויהיה אדם מחכה מתי יבא יום הכפורים לכפר עליו ולכן צונו ית' לעשות סעודת ערב יום הכפורים שנשמח כי יכופר עונותינו:

ג עבר אדם על כריתות או מיתות ב"ד תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין ולהגן עליו מן היסורין ירבה צדקה שנאמר וצדקה תציל ממות וישתדל שיעשו אחרים וכן ישתדל במצות גמילות חסדים לעזור את חבירו בעצתו ובהשתדלותו וידבר על לב העני נחמות ויעסוק במצות ביקור חולים וקבורת מתים ותנחומי אבלים ות"ת כנגד כולם שיעמול בתורה יטרח בה ותדד שנתו מעיניו עליה ויהיה זה הטורח במקום יסורין:

ד מי שיש בידו עון חילול השם תשובה ויום הכפורים ויסורין תולין ומיתה ממרקת ותקנתו במקום חילול השם שיקדש את השם שיהיו מעשיו מתוקים וטובים ויאמרו עליו אשרי שזה ילד אשרי שזה גדל ויאשרוהו כל רואיו ושומעיו ברוך ה' הנקדש בצדקה ע"כ:

פרק ב

אע"פ שהעקרים כלם עשרים המיוחדים שבהם הם ג':

א' חרטה:

ב' עזיבת החטא שיסכים בלבו שלא יוסיף עד יום מותו לחטוא עד נקודה אחרונה שתצא נשמתו:

ג' וידוי דברים בפרטות לפני ה' בהכנעה ודמעה והוידוי יקרא קרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו ואמרינן בפרק בתרא דזבחים דקרבן בלא תשובה נקרא זבח רשעים תועבה והכי נמי הוידוי בלי הסכמת הלב שישוב ולא יחטא עוד יקרא תועבה ובשובו לכסלה יקטרגו עליו בשמים והודו נהפך עליו למשחית שיאמרו לפני מלכו של עולם הרי פלוני שהתודה על חטאתו חזר בעזות פנים לסורו ראשון ככלב ששב על קיאו כדפי' החסיד על פסוק והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי וכתיב בתריה אף אני אלך עמם בקרי וקשה וכי זה פרי התשובה אלא על כרחך פי' במעלם

כלומר בעוד מעלם בי שלא הסכימו לעזוב החטא לגמרי והוי כטובל ושרץ בידו כי הם מוכנים לחטוא ולשוב לכסלה לפיכך ה' כועס עליהם יותר ואומר אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם ובאמת כבר היו בארצות אויביהם כדכתיב לעיל אלא פירוש והבאתי שארחיקם עוד מלפני מא"י מרחוק עוד בארץ אויביהם והכי איתא בזוהר גם התעניות והסיגופים הבל המה מעשה תעתועים וראינו בזמן הזה כי רשע אחד אחרי שלשה ימים ושלשה לילות דהפסקת תענית ביום הרביעי חזר לסורו וטמא בזימה תשוקתו כך העיד לי החכם החסיד הקדוש הרב יעקב גוינוזו זצ"ל לכן כתב הרב רבינו יונה שאדם שהרבה לחטוא לא יעשה סיגופים עד אשר יתחזק לבו בחרטה גדולה וגמר בלבו לעזוב החטא עד יום מותו ועבר עידן ועידנין שהוא בטהרה גמורה ודמעתו על לחיו אז יקריב קרבן תעניות בבושת פניו והכנעת לבו וכל מה שיוסיף תשובה יוסיף הכנעה משל למי שהמרה פי המלך לא ישלח לו דורון שיטרפנו לו על פניו אך ידכה ישוח ונפל אפים ארצה לרגליו והוא מתחנן לו בדמעה ואחרי כן ישלח לו דורון וזהו רמז קרבן חטאת שהיה החוטא מקריב תחלה ואח"כ קרבן עולה שהעולה היא דורון והחטאת היא הטהרה והנקיון ורחיצת הכתם וזהו שאמר הכתוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו והפסוק שאומר הפך זה דכתיב ומודה ועוזב ירוחם זה הפסוק מדבר במי שבמקרה עבר עבירה ונפשו מרה לו וזה ודאי לא ישוב לכסלה יתענה ויתודה מיד כי ודאי כל ימיו יעזוב אותו החטא וירוחם משמים והצום והבכי והמספד והשק לכפר עון למדנו מאדם הראשון שהתענה ק"ל שנה על חטאו וכן ראובן שהיה בתענית ושק עד יום מותו ומדוד שהקים עולה של תשובה ואמר עונותי בצום נפשי וכתיב פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך והנביא יואל אמר וגם עתה נאם ה' שובו עדי בכל לבבכם בצום ובכי ומספד גם השק והתענית נלמד מאנשי ננוה אך שם לא נאמר וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם ופירשו ז"ל דרכם הרעה זה משכב זכור והחמס הוא גזל שקבלו על נפשם עד יום מותם לא יוסיפו לחטוא והגזל השיבו לבעלים למדנו שזהו העיקר הגדול והשאר טפלה לו אך הם קישוט לנפש אחרי טהרתם והרב המקובל האלהי מהור"ר יצחק אשכנזי כאשר הופיע עליו רוח הקודש השיב רבים מעון כי למדם גודל פגם כל עון בספירותיו של אדון יחיד ולמד למשכילים התיקון אשר יעשו לנפשם דברי הצומות וזעקתם במספרם כמשפטם ובכוונתם הגדולה והחזקה על דרך האמת על ידי שמות הקדש תצלנה אוזים משמוע והרעיונים יכהלו מהבין וכבוד אלהים הסתר דבר פן יהיה עונש בדבר אך נכתוב מספר התעניות הצריכים לכל עבירה והפסוק

שיאמר השב ונניח הכוונה לשי"ת כדאמרו ז"ל על, פסוק ומעשה ידינו כוננה עלינו עון זרע לבטלה פגם גדול עושה למעלה הוא היה עון דור המבול הוא היה עון ער ואונן ויש בעון זה מדריגות, א' יש מהרהר בזכר או בנקבה ובא לידי קדי ביום בפועל או בלילה בחלום ע"י לילית שנדמית לחוטא הזה לזכר או לנקבה וע"ז נאמר ונשמרת מכל דבר רע ונאמר הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם מדרגה שנית למעלה הימנה הבא על אשתו כדרכה ודש מבפנים וזורה מבחוץ, מדריגה שלישית למעלה הימנה הבא על אשתו שלא כדרכה כדאיתא בזוהר בהיכלות הטומאה ומפורש ביבמות פ"ד אחי' שזה היה עון ער ואונן שהיה רע בעיני ה' והמיתם ולפנינו נאריד בזה מדרגה ד' למעלה הימנה הנוגע בערותו ביד או ברגל ומוציא זרע לבטלה ע"י שפשוף וזה היה עון דור המבול ואפי' נגיעה באבר אסורה פן יחם ע"ד שאמרו רבותינו ז"ל האוחז באמה ומשתין מביא מבול לעולם ותשובתו שמונים וארבע תעניות כמנין שנותיו של יעקב שהיה בן שמונים וארבע שנה ולא ראה קרי כלל אלא ראובן היתה טיפה ראשונה שלו שנאמר ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני וקודם שיעשה השמונים וארבע תעניות יטבול ויאמר פסוק ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים בדמעה ומכוין שהשי"ת יטהר נפשו על דרך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, עון משכב זכור אחר עזיבת החטא יטבול ויתענה רג"ל תעניות כמין זכור ובכל בקר וערב של תעניות יאמר פסוקים אלו זכור תזכור ותשוח עלי נפשי ואומר ואני אמרתי בחפזי, הבא על נכרית או על בהמה או חיה או עוף בין טמאים בין טהורים פגמו גדול ותשובתו ר"ו תעניות ותשובה הבא על א"א יתענה שכ"ה תעניות ותשובה הבא על הנדה יתענה נ"ט תעניות כמנין נדה ועל כל א' מאלה ילקה וילבש שק ויתפלש באפר ויעשה מספד מר יותר מאלו מת לו בנו יחידו בכורו מוטל לפניו שהרי אין לאיש נכבד מנפשו ועוד הרי המלאכים אשר סביביו רחוקים ממנו ארבע אמות יען כי מנודה לרב מנודה לתלמיד והרי אדון הכל נידה את הרשע הזה אשר פגם בספירותיו ועצב את רוח קדשו ובכל יום מכריזין אותו בשמים וכדאיתא בזוהר ובגמרא מסכת ניטין וכתב רמב"ם שגם עון הנשבע לשוא או לשקר חמור ככריתות ומיתות ב"ד שהרי נזדעזע העולם כשאמר ה' בסיני לא תשא את שם ה' ואמרו המקובלים כי גם בכל עת שאדם נשבע לשוא או לשקר מרעיש את העולם ומקללין אותו בבית דין שלמעלה ותשובתו שלשים ושבעה תעניות כמנין הבל שיצא מפיו והמקלל אביו או אמו או מבזה אותם בדברים או בלתי מכבד עון גדול הוא כדאמרו רבותינו ז"ל מצות כיבוד אב ואם היא מן המצות החמורות שבתורה ותשובתו אחרי טהרתו שיתענה ששים תעניות ושק ואפר יציע אמרו הראשונים ר"ת תשובה דרך רמז

"תענית שק ואפר בכי הספד והתענית צריך צדקה מה שהיה צריך לאכול ביום ההוא יתן לעניים וכן אמר הקדוש ר' שלמה מלכו ז"ל מאי תענית ת"ת ענ"י כדאז"ל אגרא דתעניתא צדקתא. עון זרע לבטלה חמור מאד ואחד מן הדרכים הבא על אשתו שלא כדרכה כדכתיבנא לעיל שזה היה עון ער ואונן והכי מפורש בהדיא בזוהר בהיכלות הטומאה בהיכל הנקרא שחת כנגד שם אחד משמות יצר הרע שנקרא טמא וזה לשונו של ר' שמעון בן יוחאי שם פתחא קדמאה ביה קיימא חד ממנא מסטירי"א שמיה וכמה אלף ורבבן ממנן תחותיה והאי איהו קיימא על כל אינון דמחבלי ארחייהו לאושדא זרעא על ארעא או דמפקי זרעא דלא כארחא או לכל אינון. דמזנו בידייהו אלין אינון דלא חמאן אנפי שכינתא כלל האי ממנא דבסטר מסאבא דקאמרן נפיק בההוא זמנא וכמה אינון אלף ורבבן כלהו מתכנפי על ההוא בר נש ומסאבי ליה בהאי עלמא ולבתר כד נפק נשמתיה מניה האי ממנא וכל אינון דעמיה מסאבין ליה לנשמתיה ואחדין ביה ואסתאבת בה ואעילו לה לאתדנא בהו ואלין אקרון שכבת זרע רותחת דכלהו רוגזין מסאבין קיימין כלהו על דא בגין דכלהו קיימין ושארן עליה דבר נש בההוא זמנא דארתח גרמיה וחמים ליה לתיאובתא דא וכדין נטלין ליה להההוא תיאובתא וההוא זרעא אתושד בארעא ואתקפו ביה ונטלי ליה וסלקי ליה לעילא וגרמו דברית דא דאשתעבד בסטרא מסאבא עכ"ל ויש קצת בני אדם טועין בעון זה זה כי לא ידעו שהוא אסור ומהם מי שלא קדם יראת חטאו לחכמתו להיות מן החרדים על דברו יתברך ולמדו מן הגמרא מה שהיה נראה לכאורה דאין בזה עון אשר חטא מדגרסינן סוף פרק שלישי דמסכת נדרים דאשה א' באה לפני רבינו הקדוש ואמרה לו שולחן ערכתי לו והפכו ואחרת ג"כ באה לפני רב ואמרו דמותר הוא ופירשו קצת מפרשים דהפיכה זו היינו בעילה שלא כדרכה והורו בזה היתר לעצמם ולא נתנו לב לירד לעומקה של הלכה ולהסתכל בדברי רבני ישראל מפרשי הגמרא שכלם הקשו על סוגיא זו מאותה סוגיא דיבמות בפרק ד' אחין שאמר שם בהדיא דער ועונן זה היה עון מיתתם ששמשו שלא כדרכה רבינו משה בר מיימון תירוץ דער ועונן כששמשו הוציאו זרע לבטלה בגופה של אשה ומה שהתיר רב ורבי לבעול שלא כדרכו היינו בלא הוצאת זרע אלא יבעול במהירות ולפרוש מיד לבוא אלי' כדרכה ואז יטילו זרע במקום הראוי ליזרע והרא"ש תירץ שלא התירו רב ורבי רק פעם א' באקראי פעם א' בכל ימיו של אדם והאנשים שהזכרתי למעלה לקחו היתר לעצמן נגד החכמים האלה שמרגילין שלא כדרכה וגם מוציאין זרע במקום הטינופת לבטלה הפך הסוגיא של יבמות שאמרה שהם חייבים מיתה על בעילה זו לכולי עלמא בין לדברי הרא"ש לדברי רמב"ם והרי חלקם של אלו האנשים במדור שני גיהנם הנקרא

שחת וממונה עליו טמא טמא יקרא, והאמת שאין היתר כלל במקום הטינופת שהרי הרב רבינו אשר הקשה על תירוצו של הרמב"ם שאם הדבר אמת דשלא כדרכו במהירות בלא הוצאת זרע הוא שהתירו רבי ורב היה להם להזהיר לאותם האנשים מאוד בדבר שהרי בקלות יבואו לעון מיתה ולכך פי' הרא"ש שלא הותר אלא פעם אחת בכל ימיו ואיברא גם לתירוץ הרא"ש קשה שהיה להם להזהיר לאיש שלא ירגיל ועוד קשה אי חשיב זרע לבטלה דנקרא שופך דמים ומביא מבול לעולם ובו מתו ער ואונן כדאמר בהדיא פרק ארבעה אחין פעם אחת מי התירו שאמרו רב ורבי שהתורה התירה ואם אינו זרע לבטלה אפילו פעמים רבות מי אסרו אלו הן דברים שאין הדעת סובלתן ועוד קשה לפירושם מדאמר בגמרא לעיל מינה דר' יוחנן בן דהבאי פליג דההופך שולחנו הוו ליה בנין חגרין מהבטן משמע דבתשמיש הראוי להוליד קאמר ולא מפני פעם אחת ועיקר ראיית המפרשים להתר שלא כדרכה מהא דאמר בסנהדרין אמר ר' אלעזר אמר רבי חנינא בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה חייב מיתה שנאמר ודבק באשתו וכו'. אמר רבא מי איכא מידי דישראל לא מיחייב ונכרי מחייב אלא אמר רבא בן נח שבא על אשת חבירו שלא כדרכה פטור שנאמר ודבק וכו' ודעת הראב"ד ז"ל ד דאין זו ראיה כלל דהא אפי' לדעתם יש להקשות מאי פריך מי איכא מידי דישראל לא מחייב דילמא ר"א בהוצאת הזרע קאמר כסתם ביאה או ר"א בהרגל קאמר לתירוצם השני ולא קשיא מידי וניחא לומר הכי מלשבש המימרא דרבי אלעזר ולומר אלא כי אתמר הכי אתמר ואם לא ניחא לרבא לפרושי מלת הבא דאמר ר' אלעזר למה שבש המימרא מחיוב לפטור כיון דקושטא דמלתא דבישראל איכא חיובא על כרחין בהני גוני ועוד מנא ליה לרבא למילף פטורא בבן נח הבא על אשת חבירו דלמא קרא לחיובא אתא כדאמרן ואם תשיב משום דדבק פעם אחת משמע אדרבה בהרגל משמע כדכתיב כאשר ידבק האזור על מתני איש ועוד דטפי ניחא למדרש הכי ולא למדרש ודבק אדיוקא דאשת חבירו דלא כתיב בקרא בהדיא ועוד כיון דעל כרחין בהרגל או בהוצאת זרע איכא חיוב מיתה אפי' בישראל משום דנפקא לן ממעשה דער ואונן כדאיתא פ' ארבעה אחין ולמה שבש רבא מימרא דר' אלעזר דלמא הוא ס"ל דבפעם א' איכא חיובא ואי זו משנה או ברייתא הביא לדחות זה והוא המקשה מקשה בכח כל שכן לשבש אלא על כרחין לתרץ כל זה אפי' לדעת המפרשים צ"ל דרבא מלישניה דר' אלעזר מקשה ליה דמדנקט בן נח משמע דאתא למעוטי ישראל ואי בהרגל או בהוצאת זרע ישראל נמי חייב אלא ודאי בלאו הרגל והוצאת זרע קאמר ולהכי מקשה ליה איך אפשר לחייב בכותי ולא בישראל אלא ודאי לפטורא אתמר דר' אלעזר לומר בן נח הבא על אשת חבירו פטור בשלא כדרכה וישראל

חייב, והשתא דאתית להכי יש לומר דאין ראיה מכאן להתיר שלא כדרכה כלל כסוגיא דיבמות דאמרה סתם דשלא כדרכה הוי עוז ער ואונן ולא חלקה ומה שהתיר במס' נדרים הפכת שולחן היינו שכיבה כדרכה במקום הראוי ליזרע אלא שהיפך השכיבה להיות היא מלמעלה והוא מלמטה כן פירש רש"י ודומה להפך משכב האמור במס' ברכות פרק הרואה אי נמי כדפירש הראב"ד ז"ל בספר הקדושה שחבר והטור סי' כ"ה באבן העזר דהפיכת שולחן היינו פניו של איש כנגד ערפה של אשה אבל אינו בועל אלא כדרכה מקום שראוי ליזרע דוגמת שכיבת בהמה עם בהמה להוליד ולא קשיא מהאי שמעתא מידי דהא לרבי אלעזר מניה וביה מקשה ליה כדי לחקור הדברים ולומר דודאי לא אמר כך רבי אלעזר אבל ודאי קושטא דמלתא דאיכא מיתה בין בכותי בין בישראל דהיינו מעשה ער ואונן דכתיב בהו מיתה בהדיא אלא ודאי נשתבש השומע דברי ר' אלעזר מפטור לחיוב ואם תאמר אמאי נקט רבא האי קושיא ליקשי והא ישראל נמי חייב י"ל משום דאין לו כח להקשות כך דמנא לן על כרחין אלא מער ואונן והנהו בני נח מיחשבי דאכתי לא ניתנה תורה אלא על כרחין להקשות בכח צריך להקשות דודאי אי אפשר לומר דישראל פטור וכותי חייב והכי מקשה מי איכא מידי דישראל לא מחייב וכותי מתחייב אלא ודאי שניהם שוין לחיובא והא לא אצטריך ר' אלעזר לא שמועינן דזיל קרי בי רב הוא אלא דין אחר אתא לאשמועינן לפטירא זהו טעמו של ראב"ד זיל והטור אע"פ שהביא בסימן כ"ה דעת רמב"ם בסוף הסימן הביא דעת ראב"ד כהפיכת שולחן שאינו כפי' רמב"ם אליו כמעשה בהמה וכיון דהביא זה במסקנת דבריו נראה דהכי ס"ל בהפיכת שולחן ומעתה אין היתר דשלא כדרכה כלל ואוי למיקל כי הרשב"י ע"ה כתב שאין לעון זה תרופה כי אם בתשובה גדולה תדירה ומעשה היה פה צפת שנת הש"ח ליצירה שבמעמד הרבנים מהור"ר ר' יוסף קארו ומהור"ר יצחק מסעוד ומהור"ר אברהם שלום ומורי הרב החסיד ר' יוסף שאגיס וכמה רבנים אחרים באה אשה ואמרה שבעלה היה בא עליה שלא כדרכה ונידוהו וחרפהו ואמרו לשורפו באש וסוף גרשהו מארץ ישראל והי' יציל שארית ישראל מעון ואשמה:

פרק ג

תקנה לחוטא להנצל מן היסורין שלא להצטרך לסיגופים וכדכתב רבינו יונה בשערי תשובה וקרא מסייעא ליה ומתני' נמי מסייע ליה:

תנן במס' אבות רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות הקשה הרב רבינו מאיר מטולימולא ז"ל דהא תניא ד' חלוקי כפרה עבר על עשה ועשה

תשובה מיד מוחלין לו עבר על לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין ובעון חילול ה' שלשתן תולין ומיתה ממרקת הרי ע"כ יסורין אפי' עם תשובה ותירץ דהתם בשב מיראה דזדונות נעשו לו כשגגות והכא בשב מאהבה דעונות נעשו לו כזכיות ולפי תרוצו אפשר דהיינו דקאמרה תשובה ומעשים טובים כלומר תשובה שיחשבו עונותיו כמעשים טובים ואפשר דהיינו דקאמר נביא כל תשא עון וקח טוב כלומר מכל וכל תשא עון שלא יהיו כשגגות אלא לגמרי תמחול ולא עוד אלא שיהיו כזכיות וזהו וקח טוב כי בתחלה אמר להם הנביא בשם ה' שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך ופירשו ז"ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות דעון מזיד הוא וקרי ליה מכשול שהוא שוגג והקשו רז"ל והא נעשות לו כזכיות ותירצו כאן מאהבה כאן מיראה ותימא דלפי זה מה שאמר שובה ישראל היינו מיראה ולמה לא יצוום שישובו מאהבה שהיא התשובה המעולה ושוח שבו להם הזדונות כזכיות וי"ל מפני ענותנותו לא אמר להם שישובו מחמת אהבת רוממותו יתב' רק כדי שלא תפגע בהם מדת הדין וזהו שאמר עד ה' אלהיך כלומר שאע"פ שברא העולם במדת רחמים גם במדת הדין בראו וישובו מיראה על דרך שאמר במקום אחר שובו וחיו ולמה תמותו בית ישראל והנביא בראותו ענותנותו של מלכנו יתברך אמר לישראל קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו הזכיר ה' ולא הזכיר אלהים רמז כי לא ישובו מיראה אלא מחמת רוממותו ית' ואפשר נמי דמלת אמרו אליו לשון רוממות נמי הוא כמו את ה' האמרת וה' האמירך כל זה כתבתי לפי תרוץ רמז"ל אמנם התירוץ הנכון אצלי דודאי אם לא יתחזק במעשים טובים יבואו עליו יסורין או יסורין ומיתה על חילול ה' אבל בהתחזקו במעשים טובים יגינו משניהם כדאמרו ז"ל על פסוק בחסד ואמת יכופר עון ומבני עלי העוסקים בתורה וגמילות חסדים האריכו ימים כי בטלה הגזרה מעליהם דחילול ה' וקל וחומר אם מגינין על המיתה שיגינו על יסורין ואע"ג דלא הזכיר התנא תורה בכלל תשובה איתא דאין לך עון גדול מזה מביטול תורה כדכתב רבינו יונה דכי היכי דשכר תלמוד תורה כנגד כלם ה"נ עון ביטול תורה כנגד כולם וכיון שהוא בעל תשובה ודאי יעסוק בתורה ויש לפרש לשון קנה מלשון ה' קנני ראשית דרכו שהוא לשון בריאה ע"ד ואנכי בראתי משחית לחבל שאמר האדרוטי ז"ל בוידוי ואמר הכתוב אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם נראה בהדיא דהפשעים נעשים מלאכי חבלה וכדאיתא בזוהר על פסוק כי פועל אדם ישלם לו לכן ילבש אדם חרדה רעדה יאחזהו יתמוגג ויפול ויאמר איך אברא בידי משחיתים את נפשי ואת בשרי בעולם הזה ובעולם הבא תשובה ומעשים טובים כתריס וכו' כלומר ילבב הנלבב למהר אחר שברא

משחיתים לברא מגן וצנה יגינו עליו התשובה והמעשים טובים וידוע שכל בריאת בני אדם על ידי זכר ונקבה הוי וא"כ כיון שהתורה נקראת אשת חיל ונאמר בה צוה לנו משה מורשה ואמרו ז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורשה וכל שיר השירים רמז לזיווג זה אם כן על ידי דבקותו בה יוליד מצותו מלאכי חסד ועל ידי דבקותו באשה זרה דכתיב בה ומוצא אני מר ממות את האשה יוליד עבירות מלאכי חבלה ואשה זרה היא הבטלה הלכך תלמוד תורה כנגד כלם שהלימוד גדול שמביא לידי כלם וביטול תורה כנגד כלם שמבטל את כלם להכי כתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי על זה אבדה הארץ למה שזה גרם להם שלא שמעו בקולי ולא הלכו בה וילכו אחר שרירות לבם ואחרי הבעלים ואמרו ז"ל הבטלה מביאה לידי זימה ועל התורה נאמרה מזמה תשמור עליך ופירשו ז"ל מזימה ואמרו אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח אם ברזל היא מתפוצץ נמצינו למדים שאע"פ שלא אמר רבי אליעזר בהדיא תורה רמזה לנו בלשון קנה דנקט שהוא לשון בריאה והיא ע"י התורה כדפרישית ואדרבה הוא העקר כי בלי זכר ונקבה אין בנים והיא גרמה לכל המצות וביטולה גרמה לכל העבירות וכלל הרבה רבי אליעזר בן יעקב במשנה קצרה כי אמרו עליו כי משנתו קב ונקי ואתי שפיר הסמיכות שסמך ר' במשנה זו לד"ר מאיר דלעיל מינה שצוה רבי מאיר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה ואם בטלת מן התורה וכו' שיפרעו ממנו על ביטולה ואתא רבי אליעזר למימר גדולה מזו דגם כל העבירות או המצות תלויות בה כדפרישית עוד תקנה אחרת מצאתי בתוך ספרי המקובל האלהי חסידא קדישא הרב ר' יצחק לוריא אשכנזי ז"ל בספר א' כתיבת יד נקרא בית מדות איננו אותו ספר בית מדות שהוא בדפוס שם מצאתי כתובה כל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עון סגופים ויסורין קשין שלג וחרולים והפסקות ענויים לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ה'. זאת היא תקנתו לא יחלש ולא יתבטל מלימודו אך יום א' מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ותתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו ביום הדין וידבר לאל יתי רכות כאשר ידבר העבד אל רבו והבן אל אביו וכן מצאתי בסוף שטה אחת שהעתיקה הנעלה רבי שמואל בר אברהם שקייל ז"ל בעכו מכתיבת יד הרב רבינו משה מאור הגולה כך היה כתוב שם וגם זה מצאתי בסוף הספר מכתיבת הרב ומלשונו בליל אחת בשבת בארבעה ימים לירח אייר נכנסתי לים וביום שבת עשירי לאייר שנת חמשה ועשרים עמד עלינו נחשול שבים לטבענו והיה זעף גדול בים ונדרתי עלי ששני הימים האלה אצום בהן ואנהוג בהם תענית צבור שלם אני ואנשי ביתי וכל הנלוים עלי ואצוה על בני לעשות כן עד סוף הדורות שיצאו מחלצותם ויתנו צדקה כפי

בהם ומגדר שאהא אני יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם אלא מתפלל וקורא כל היום ביני לבין עצמי וכשם שלא מצאתי בים אותו היום אלא הקב"ה כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא א"כ נאנסו, וליל אחת בשבת שלשה ימים לירח סיון יצאתי מן הים בשלום ובאתי לעכו ונצלתו מן השמד והגענו לארץ ישראל ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות וביום שלישי בשבת ארבעה ימים, לירח מרחשון שנת ששה ועשרים ליצירה יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום ה' ו' ימים לירח מרחשון ובאחד בשבת ט' בחודש יצאתי מירושלים לחברון לנשק קברי אבותי במערה ואותו יום עמדתי במעדה והתפללתי שבח לאל ית' על הכל, ושני הימים האלו שהם ששי ותשיעי במרחשון נדרתי שיהיה לי כמו י"ט ותפלה ושמחה בה' ואכילה ושתיה אלהים יעזרני על הכל ויקוים לי נדרי לה' אשלם אמן. וכשם שזכיתי להתפלל בה בחרבנה כך אראה אני וכל ישראל בנחמתה מהרה אמן עכ"ל וגם בכמה חבורים נמצא ש התבודדות והפרישות והדביקות היו נוהגים בה חסידי ישראל היינו שבהיותם לבדם מפרישים מדעתם ענייני עולם ומקשרים מחשבותם עם אדון הכל וכך למד מהרר"י המקובל הנזכר שזה מועיל לנפש שבעתים מהלמוד ולפי כח ויכלות האדם יפרוש ויתבודד יום אחד בשבוע או יום א' בט"ו יום או יום א' בחודש ולא יפחות מזה והרמב"ם ז"ל כתב על פסוק שנאמר ביעקב אבינו קום עלה בית אל ושב שם מאי ושב כמי בשובה ונחת תושעון היינו שיכין דעתו ביישוב הדעת עמו יתברך וזו היא ששנינו חסידים הראשונים היו שוהים שעה א ומתפללים כדי שיכוונו לבם למקום ופירשו המפרשים דרוצה לומר שהיו מפנים דעתם מעניני העולם ומקשרים דעתם לאדון הכל ית' במורא ובאהבה הרי תשע שעות שהיו בטלים מלמודם למלאכת התבודדות והדבקות ומדמים אור שכינה שעל ראשיהן כאלו מתפשט סביבם והם בתוך האור יושבים וכן מצאתי בקונטרס הישן של הפרושים הראשונים ואז הם רועדים בטבע ושמחים על אותה רעדה כדבר שנאמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה וכדפירש רבינו נסים:

פרק ד
דברי כבושין

תנן בפרק שלישי דתענית שביום התענית היו מורידין לפני התיבה זקן ואומר לפניהם דברי כבושים ופרש"י דברים שכובשים לבו של אדם להחזירו למוטב ונראה שזהו שאמר הנביא בנבואת התשובה קחו עמכם דברים פירושו כמו שמע בני וקח אמרי שישמע דברי זקן ויעשו הדברים רושם בלבו ושב ורפא לו שדומה החוטא לחולה שנתעלף

וזורקין על פניו מים וחוזר לאיתנו ואין מים אלא דברי הגדה שנאמר הוי כל צמא לכו למים דברים שמושכים לבו של אדם כמים וז"ש שמעו ותחי נפשיכם וכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים:

המאכסן המלך, בביתו כמה מכבד הבית ומרביצו והואיל ולבות בני ישראל הם ביתו יתברך ראוי לכבדן מכל אבן ועפר הרהורי עבירות ומחשבות בטלות ולהרביצן במים טהורים מי שושנים הם דמעות עינים גם לרחצן כדרך שרוחצין הרצפה לפני המלכים וימנע רגל זר ערל מטונף הוא יצ"ה כדאיתא בזוהר דהיינו דכתיב הוקר רגליך מבית רעך שרגליך הוא היצר המרגל הארץ הלזו ר"ל האדם שהוא מאדמה חושב ללכדו רעך זה הקדוש ברוך הוא כדכתיב רעך וריע אביך אל תעזוב לשון חברה שאינו בודל ממך כריע וחבר תמיד לך גם בענוה מתנהג עמך דבכל מקום שמצינו גדולתו של הקב"ה מצינו ענותנותו ובכל חכמי הגוים מאין כמוך אבל בחכמי ישראל הגדולים לעשות כמעשהו כדאיתא בזוהר ועוד רעך לשון רצון ורעוא שאוהבך בחבה רבה ולכך גם אתה אל תעזבהו והוקר ומנע רגל שונאך המרגל בך ומבקש את נפשך ובית רעך היינו לבך ונשמתך כשם שצריך להתחזק לקבוע דירתו בארץ ישראל כך למעלה מזה צריך להתחזק לקבוע רוב יומו וליליו בבית הכנסת ובבית המדרש יראה לו מרגוע ומנוח ושמחה כדאמרו החכמים בתי כנסיות ובתי מדרשות פרדס הצדיקים ומאסר הרשעים. ראוי לבן להטעים לאביו ולאמו מטעמים כאשר אהב וק"ו לאבינו שבשמים שראוי לנו להסתכל בתורתו אשר הורנו ולעשות בחבה כל אשר חפץ ואהב והנה חבב שיקום יצירו חצות לילה להתבודד עמו בדבקות נשנס מתנינו לעשות ככה ויהי מרגוע לנפשינו ושמחה רבה וכן מצות הצדקה וכן כל מצוה ומצוה בשמחה גדולה יותר משמחת ג"ע כי מה לנו מן הזמן אם לא רצונו אשרי המתאמץ באהבה וזריזות לרצותו. דע בן אדם כי בכל יום הבא לקראתך הוא נסיון חדש לך שכך אמרו בכל יום ויום מתחדש יצרו של אדם עליו לכן מתחלת כניסת היום השכם והערב לביתו של המלך והתחנן לו שיהיה בעזרתך בצרת נסיונך שלא תכעיסנו תכנס לשלום ותצא לשלום וכן בתחלת השבוע כמו שסדרו בהבדלה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע וכו' וכן בתחלת החדש וכן תחלת השנה וע"ז נאמר אשרי אדם מפחד תמיד יהיו כל דבריך כבוד גדול ופיוס לבורא וגם לברואיו מיראתו לקטנים ולגדולים לרעים ולטובים בלב נקי בר ושפל וסבלן בכתף תשא תדמה כי אתה מן הפועלים אשר בכתף ישאו ויותר מהמה כשור לעול וכחמור למשא הוי ממתין הסבל לעת בואו פתאום ולא תבעט כי יהיה בעיניך חידוש תדמה כי כסות אורו יתברך עליך תעטה בו כשלמה ולכל ישראל שתדבקהו לעבודתו יתברך תדמה

לכסות בשלמתו יתברך והזהר פן תלכלך בגד המלך בחטאות אי נמי פן יסיר בגדו מעליך ותהיה ערום ממנו ואל תקרע בגדך בחמתך דהוי כעובד עבודת אלילים הואיל והאדם חומר אינו רואה בעינו במושכלות אלא במורגש העידו הבורא בשתי אותיות עליו אחת בבשרו ברית ואחת בתפילין ובשבת השבת אות היא וראוי שלא יחסר אלו שתי אותות לאותות עבותות אהבה כשם שהכעס אסור כך העצבון מן האבק שכל עבירה יש לה אבק כדאמרו ז"ל אבק רבית אבק ל"ה והלל הזקן כשהלך אדם אחד לנסותו אם יכעוס לא כעס ולא נתעצב אלא ראוי לאדם ליקח בנחת כל אשר יבא עליו לכל הדברים אשר ישמע לשתוק ולומר גם זו לטובה בשמחה. הדברים בטלים בברית הלשון כזרע לבטלה בברית המעור דמי. ועל דא כתיב הוגעתם את ה' בדבריכם שפירשו רבותינו ז"ל שאמר הקב"ה אני גוטל העולם ואינו יגע בדברים בטלים אני יגע ולמה יהיה אדם עז פנים וייגע בוראו חלילה לכן אל יוציא מלה מפיו לבטלה אלא תורה או עבודה או הודאה או שלום. מי שאבד לו פרח היתכן שבעצבונו וכעסו ישבר כלי ששוה אלף פרחים לא יעלה על דעתך ואתה בן אדם ידעת כי נשמתך מושב אלהים בכעסך ועצבונך יסתלק ואיך תעצב על חיי שעה ותאבד חיי עולם לכן סבול בשמחה כהלל כל הבא עליך ולא תעזוב את מלכך ויהי זאת נחמתך כי בו תדבק והוא יאר פניו אליך ואתה אליו יתברך. אע"פ שצריך להזדרז להוציא מחלציו זרע יעבוד את אדוניו. ביותר צריך להזדרז להיות הוא נטע נעמן נאמן נחמד למראה בעיני ה' במעשיו הטובים אז ייטב בעיני אדון הגן להוציא נטיעות אחרות כמוהו ממנו יהיה ולזה אמרו עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים דכתיב אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו' ואח"כ ויולד נח. אם תרצה להיות צדיק טוב מרכבה ליסוד שקלקלת צ"ל גם זו לטובה ולדון לכף זכות ולדבר טוב ולשתוק מדבר רע כלל ואם ח"ו שחת זרע בברית המעור לא תוסיף להשחית ישראל בברית הלשון, בקללה ב"מ אדרבא ברך ולמד סנגוריא לכפר ולמד ילדי ישראל תורה ויראת ה' ברחמים הואיל ונפש כל ישראל עצם אחד כדאמר שבעים נפש בהצדיק אדם נפשו בכל ישראל יעשה. רושם ובו יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל וכן בהחטיא נפשו בכל ישראל יעשה רושם לכן תתעורר נפשך בכוונה גדולה לשוב בתשובה ותכוין שעמך ישובו כל זרע ישראל והיינו שובה ישראל בלשון יחיד והדר כתיב קחו עמכם דברים ושובו בלשון רבים ולכך מסיים כי שב אפי ממנו ופירשו רז"ל אפילו האחד שישוב ישוב חרון אף ה' מכלם מן הטעם הנזכר כי גורם שכולם יהרהרו בתשובה אפשר דהיינו דכתיב אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו נמצא מזכה אחרים עמו. אור פני מלך חיים שורה על ראשך שתוק מאימתו וכי תדבר עמו תדבר והשומע ישמע נמצאת תמיד דבק בו

יתברך ותמיד מתבייש ממנו במחשבה בדבור ובמעשה ועל פיו תצא ותבא תישן ותשכב (תעיר) [תמיד] וכל מעשיך יהיו לשם שמים חשוב כל עסקי העולם כאלו אתה ממשמש בחול כשתמצא מרגלי' תקחנה היא עשיית רצון הבורא וכן אמר המשורר ומה לי מזמן אם לא רצונך ואם אינך מנתי מה מנתי אל יהי בעיניך כבודו וקלונו ועשרו ועניו למאומה כי תמצא המרגליות אז תעלוז כי זה המכוון ונשלם ויהי רמ"ח איבריך ושס"ה גידיך צבור בעיניך והלב והלשון שליח צבור ובקול גדול שישמעו כלן תברך ותתפלל כמו שאמרו צריך להשמיע לאזנו אך לא ישמעו תפלת לחש אחרים. איך תכעוס ובכעסך תוציא נשמתך היקרה ותשכון במקומה רוח רעה דומה אתה למי שנועץ סכין בכעסו בלבו ואם ילבין פני חבירו הרי שפך דמים. צער אלף פרחים מבטל צער חתיכת כסף קטנה כן ויותר צער מניעת העבודה לצער אבידת מעות ושאר הייסורין וצער העבודה הן הן יסורין של אהבה והמצטער יותר על ממונו וכבודו מורה שאוהבם יותר ממנו חלול' לכן התבייש כן ושוב לאחוריך שב בדד ובכה לפני אלהיך כאשר ראית שנתכעסת ונצטערת על עסקי ממון או קלון כבודך. כתיב אליך נשאתי את עיני וכתיב אליך ה' נפשי אשא וכתיב נשא לבבנו אל כפים וריוח הממון יתיחס אל הכפים שנאמר יגיע כפיך כי תאכל לכן בן אדם פרוש כפיך אל ה' ועיניך נשואות לו ונפשך ולבבך וממונך על כפיך כמי שמקריב דורון למלכו. הראות בן מכיש ממי שהיה אביו נושאו על כתיפו והוא פוגע באנשים ושואל להם הראיתם את אבי והרי הבורא יתברך נושא עולם ואתה בן אדם מה לך עם העולם לא תתבטל ממחשבתך בו תמיד. עיקר מכון השכינה בלב ישראל שנאמר ושכנתי בתוכם וכן פירש הרשב"י בפסוק כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך קרב הוא הלב שהוא באמצע מחניך שהם רמ"ח איבריך וסיפיה דקרא ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך הלכך כשלא יקדש איבריו אפילו במותר להם במחשבה בדיבור ובמעשה נמצא מחריב המקדש ואוי למחריב מקדשו של מלך בכל יום. מ"מ פרט הכתוב יותר עון הזמה שהבורא שונא זמה הוא גם בכלל הקדושה בשעת חיבור אדם לאשתו גם בכלל ערות דבר נבלות הפה גם עולה בגימטריא ערות עם המלה כמנין הכעס במספר קטן שהכעס גורם סלוק השכינה מהאדם והשכן תחתיה קליפה בישא הנקרא רעה כדאיתא פרשת תצוה בזהר ובהדיא כתיב הסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך. צריך שיכבד אדם את עצמו מעט במלבושין ובדיבורו שלא יקל עם הבריות ולא יחשוף השן תמיד וכל שכן לאשתו ובניו אהבה עזה בלב והראות מעט והכל לכבוד השוכן עליו שיתכבד ויתייירא על ידו. אמרו ז"ל כל הקבוע כמחצה על מחצה לכן לא תניח מצוה קבוע בשביל אחרת רק להציל נפשות, והלויה כהצלת נפשות דמיא שכן אמרו כל מי

שאינו עושה לויה לאדם הוי כשופך דמים, אור ה' מאיר פניך ואתה חי ובהסתרו מיד אדם גוע ואיך תסתיר פניך מהביט אליו תדיר בעוד הוא מביט בך ומחייך אין ק פנים גדול מזה לכן תתבייש מפניו והכנע. יש לאדם ל לעשות עבודת המלך שיהיה התפלה בארבע כלי זהב הלשון והלב והאזן והעין דהא צריך אדם לסתום עיניו בתפלת לחש ולהשמיע לאזנו אפי' בתפלה דבלחש לכן יזהר שלא יחסר ולא יפגום אחד מהם כלל בשום זמן כלל וכ"ש בשעת העבודה. אע"פ שאדם עצב מצד עונותיו צריך להיות שמח בשעת עבודה דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וזה בכלל כל עבודת ה' ק"ו בעבודת התפלה שנקראת עבודה שבלב. כמה ראויה לאדם להיות קדוש ברמ"ח איבריו ולבו ונפשו אחרי שהוא היכל למלך הקדוש כדכתיב בקרבך קדוש וכתיב היכל ה' המה וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני ה' וגו' כלומר ואני שוכן בתוככם דכתיב ונתתי משכני בתוככם אמרו במסכת ברכות כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו דהא כתיב בה טוטפות מכאן אנו למדין כיוצא בזה כל הקורא קריאת שמע בלי כוונה מעיד שקר דהא כתיב בה בכל לבבך והוא הדין לתפלה ואם מהרהר בקנייני העולם גם זה שקר בוכל מאדך שמחשיב ממונו מעבודת בוראו וכ"ש אם אין תועלת באותו הרהור דעליה אתמר אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים טעם לסתימת העינים בעת התפלה כלומר כאלו נפטר מהעולם והוא לפני המלך כסתימת עינים של הינוקא דאיתא בפרשת בלק שסתם עינוי רגעא חדא ואמר שלמא לכון מארי מארי כולא כיון שנקרא התפלה עבודה וישראל נקראו עבדים ראוי לטרוח בקול גדול בתפלה ונענוע כל האיברים וכוונת הלב ושמיעת האון עד שיהיה עיף ויגע מרוב העבודה וכן בעסק התורה צריך עמל ויגיעה כדאמרו רז"ל אשרי מי שעמלו בתורה וכן במצות אמרו מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, לשון זה מוכיח דצריך לעבוד הבורא בנענוע כל אבר ואבר וראיה ושמיעה. כתיב הנחמדים מזהב ומפז רב וגו' בא להלהיב לב העם זהב להם הממלאים בתיהם כסף שבעולם הבא מטבע הזהב והכסף הגשמי בטל אינו שוה כלום לכן יזדרזו לזהב וכסף אשר שם להוליך בידם והיינו דאמרו רבותינו ז"ל צדיקים שמסגלים תורה ומצות ומעשי' טובים וכן האוהבי תענוגים תלהב לבם לבקש להם תענוג דכתיב ומתוקים מדבש וכו'. כתיב את האלהים התהלך נח היינו שהיה מתבודד עם יוצרו ואין לו חברה עם בני אדם אי נמי מרוב הרגלו בהתבודדות אף כשהיה בתוך בני אדם לא היו מטרידים דעתו כי היו כלא היו בעיניו והיינו דאמר המשורר בעומדי תוך קהלך צור לרומם לך אכרע ואכוף ראש וקומה כלומר ואין חברתם מטרדת אותי להתפרד מחשבתי ממך כי כל העולם עדרי צאן והוא יתברך

הרועה לבדו ומשגיח על כל פרטי ופרטי וכל פרטי אין לו להשגיח אלא על הרועה כי הכל שוין לפניו ואין יתרון לזה מזה והיינו דאמר דהע"ה ה' רועי לא אחסר כי אינו חסר כי כלנו שוין וא"כ הוא רועה אותי בפרטות כמו לשאר ברואיו גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי ואין מי שיוכל להזיקני בלא רשותך ומי שמכה היא רצועה ושבט שהרועה מכה אותי בה על דרך הוי אשור שבט אפי וכתיב ה' אמר לו קלל את דוד ואם כן שבטך ומשענתך המה, אמרו ז"ל כל אדם יהיו בעיניך כלסטים ומכבדו כרבן גמליאל ותימא שהרי אמרו והוי דן את כל האדם לכף זכות ומשמע שיהיה צדיק בעיניו ולא יחשדנו כלל וי"ל דאין הכי נמי שצריך שיהיה צדיק גמור בעיניו לכבדו בלב שלם ולא כחונף מכל מקום לענין להשמר ממנו יחשדנו לרשע אלא אם כן היה בדוק לו כההיא דאבא חלקיה שחשד חכמי ישראל שבאו אצלו ולא הניח אשתו עמהם משום דלא בדק להו ואף על פי שאשתו היתה בדוקה לו בצדקתה מכל מקום לא סמך עליה דאין אמונה באשה כי דעתה קלה ולעולם צריכה שמור אף אם היא בעיניו ככסף צרוף מזוקק שבעתים והעד ברוריה [בע"ז ד"ח ע"ב] וכעין זה נדון לכף זכות אמרו בלשון הרע לא מקבלין אבל מיחוש חיישינן להשמר:

צריך אדם בשמעו קול הקורא להשכים לעבודת מלכו של עולם לישא קל וחומר מעגלון מלך מואב כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך מיד ויעמוד מעל הכסא ככה יעמוד אדם באימה ולא יתעצל כתיב על כל קרבנך תקריב מלח הרמז דמליח הרי הוא כרותח היינו הייסורין והדאגה וההכנעה דכתיב זבחי אלהים רוח נשברה וכשם שהמלח מקיים הבשר כך הייסורין כדכתיב אחר הקללות אתם נצבים כלומר ע"י אלו הייסורין אתם קיימים כדכתיב ואני יסרתי חזקתי זרועותם והדאגה והטרדות בלבו של אדם מכניע לבו יותר מקללות כדאיתא במסכת ברכות. כתיב אם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי שקראנו יתברך בנים כדכתיב בנים אתם להי' אלהיכם וקראנו עבדים לו כדכתיב כי לי בני ישראל עבדים והעבד ירא מאדוניו ובן יכבד אב וכן אוהב אותו לכן צריכין לכבד אבינו שבשמים אי זה הוא כבוד על דרך שאמרו באביו דבשר ודם מאכיל ומשקה ומלביש ואמרו ז"ל ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים והיינו דכתיב את קרבני לחמי וזה הכבוד נקיים בקריאת הקרבנות על דרך ונשלמה פרים שפתינו ועל ידי השירה ששרנו על הים עשינו לו יתברך מלבוש נאה כדכתיב ויאמרו לאמר וכשחרב בית המקדש קרעו כדכתיב בצע אמרתו כדאיתא במדרש ילקוט בשירת בשלח ובתפלתינו אנו עושין עטרה לו כדפירש בזוהר בכמה דוכתי על פסוק ברכות לראש צדיק והעטרה בכלל המלבוש למלך גם הוא יתברך מתקן לנו מלבושין לגן עדן חלוקא דרבנן ומעטרנו

כדאיתא בגמרא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה הרי עטרה ומזון ויושבין נמי ד דעדיפי ממלאכי עלאי דכתיב שרפים עומדים וכתב מהלכים בין העומדים האלה והיינו עיני בנאמני ארץ לשבת עמד כדאיתא בספר בית מדות בשם המדרש, כתיב שויתי ה' לנגדי תמיד יען היות לעולם חיות וקיום מהשקפת הש"י עליהם שאם רגע אחד יפסיק יאבדו והיו כלא היו היתכון למקבל החיות שיתעלם מלהשקיף ומלדרוש את ה' הנכבד זהו ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל והלבנה כשהיא נגד השמש תקבל אור כן ראוי לאדם ועל זה נאמר באור פני מלך חיים לכן צריך שרגע לא יסור עינו שכלו מלפניו אז יאר לו פנים דכתיב יאר ה' פניו אליך אור יתברך מלא עולם הוא המחיה את כלם כל רגע ורגע ואם אינו נראה בוש מפניו ושתוק בשחות עינים וכובד ראש באהבך ה' הנכבד ועמו כאשר יאהב איש את בנו תהיה מרכבה לחסד הנקראת אהבת חסד נגד היו"ד וכשתהיה תמיד דן לכף זכות תהיה מרכבה להי"א נגד הגבורה שנרתק שלה הוא היכל הזכות וכשתדבר לשון טוב הפך לשון הרע ותהיה עניו כהלל הזקן תהיה מרכבה למדת תפארת דמקרי לשון הטוב ושם האיש משה עניו מאד נגד הוי"ו וכשתהיה בכובד ראש ירא וזוחל תמיד מאור נוצץ מלא עולם ותדבר תמיד לבריות בנחת ופיוס תהיה מרכבה למדת המלכות הנקרא יראת ה' הי"א אחרונה שבשם ונקראת עת רצון דנעוץ סופן בתחילתן והרי זכית להדבק ביוצרך בעשר ספירותיו ואתה נקרא קדוש כדכתיב קדושים תהיו וגו' חלילה בהיותך שונא איש ישראל תהיה מרכבה לטומאה דעשר קליפין מסאבין הנקראים איבה. ובהיותך דן לכף חובה תהיה מרכבה לקליפות הטומאה הנקראת חובה ובספרך לשון הרע תהיה מרכבה לקליפה טמאה הנקרא לשון הרע ובהיותך בקלות ראש אין פחד אלהים נגד עיניך ומדבר לבריות בכעס ורוע פנים וזעקה תהיה מרכבה לקליפה הטמאה הנקרא חרון אפו עברה וזעם וצרה אין פחד דכתיב נאם פשע לרשע בקרב לבו אין פחד אלהים לנגד עיניו ונמצאת חלילה דבק לעשר קליפין מסאבין מחוץ למחנה הקדושה מושב וטמא תקרא להכי כתיב במצורע דהיה שונא את איש ישראל כאשר היה דנו לכף חובי ומדבר עליו לשון הרע בלי פחד ובכעס והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו לפי שביזה אחרים יהיה הוא בבזיון בגדיו פרומים דהבגדים הם כבוד האדם דקרי רבי יוחנן למאניה מכבדותא וראשו פרוע נגד קלות ראש ומיעוט המורא ועל שפם יעטה שהיה לו לסתום שפתיו, ולפי שהוא דבק בחצונים יהיה מושבו מחוץ למחנה ולפי שהחצונים טמאים גם הוא שדבק נקרא טמא וצוהו שישב בדד שלא יטרידו בני אדם אולי בחושבו רעתו הגדולה ישוב אל ה' ורפא

לו כאשר האדם בין בני אדם דומה לאדם נפל לתוך הים שאם לא יזהר מאוד לשוט יפה יטבע וכשבורח מהם ומתבודד בינו לבין קונו הנה היא ספינה ונמלט ודבק בו יתברך לכן זכור כי בעודך עמהם אתה בתוך ההפכה וחושה מהר פן תלכד בפחי הארץ:
הוא יתברך מודד מדה כנגד מדה אם באת להדבק בו ככה יעשה לך וכה יוסיף ונמצאת חי לעולם ודע באמת כי לפי רוב פרישתך מן העולם יהיה רוב דביקותך בו יתברך:
הצדיקים נקראים פני שכינה יען אור שכינה מאירה על פניהם ומתביישין בענוה ויראה והם בכובד ראש והיינו דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראתו רמז לשכינה הנקרא יראה וממנה פניהם מאירים דכתיב חכמת אדם תאיר פניו פירוש כשזכה אדם שהחכמה נקרא חכמתו על דרך שאמרו בגמרא אהא דכתיב כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה דקודם שיזכה בחכמה היטב נקרא' תורת ה' ואחר זכותו בה נקרא' תורתו נקראת נמי חכמתו ומיד מאירה פניו וז"ש קרן עור פני משה וענותנותו הרבה מכל אדם לפי רוב הארתה בפניו יותר מכל אדם:
הכון לקראת אלהיך ישראל כי נשמתך כסא לו ולבך שרפרף הדום רגליו דכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי ופירשו רז"ל יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו השמים היינו נשמה והארץ זה הגוף אי זה בית אשר תבנה לי זו הנשמה דפי' בזוהר הוקר רגליך מבית רעך מיצר הרע המרגל בך דתמיד מלשין מן הנשמה דהיינו בית רעך שהוא הש"י דכתיב רעך וריע אביך אל תעזוב ואיזה מקום מנוחתו זה הלב דאמרו החכמים ה' נמצא בלב אוהביו בן אדם למה לא תשכיל בטומאות שאתה נטמא פתאום פקח עיניך רהין וטהר ותשמור מכל טומאה להבא דע לך כי פיך אבי אבות הטומאה ומטמא רמ"ח אבריך ונפשך ומיד שכינה מסתלקת מעליך ולא תדע ולא תרגיש הרי אמרו בספר הזוהר כי ע"י הכעס נטמאת כאמור וכן ע"י לשון הרע שתיהם עקרם בפה גם אמרו כי בהוצאת זרע לבטלה נטמא נמי ונראה דה"ה כמו שהברית המעור זרע לבטלה מטמא כן בברית הלשון הדברים בטלים מטמאין ונבלות הפה מטמא כמו הזנות ובהדיא כתיב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך הרי ארבע טומאות ונראה דה"ה שאר התועבות התלויות בפה נמי מטמאות כגון דבר שקר מרמה חנופה גאוה ליצנות שתיקה לצורך מצוה כדכתיב נאלמתי דומיה וכדאיתא בזוהר פרשת תזריע וכל שכן שתיקה מדברי תורה ותפלה וכן הדבור בעזות נמי מטמא הרי שנים עשר טומאות תלויות בפה ולשון מלבד שאר הטומאות התלויות ברמ"ח איברים על הכל צוה המלך ואמר והיה מחניך קדוש ופרט התלויות בפה בהדיא דכתיב ולא יראה בך ערות דבר שבו כלול התלויות בפה יען היות טומאה זו קלה בעיני בני אדם ותדירה והוא מושכת שאר הטומאות דרמ"ח אברים,

ראוי לשרת המלך בכלי המדה כלי כסף וכלי זהב והרי הלב עקר האדם כלי חמדה שברמ"ח איברים וכתיב כסף נבחר לשון צדיק גם שתי עינים כמאורות השמים ועשר אצבעות נגד עשר שמות הקדש עשר ספירות גם האזנים כלי שרת לשמוע בהם דברי ה' כדכתיב שמעו ותחי נפשיכם והאבר להוציא צבאות משרתיו עושי רצונו כמה קדושה צריך ותוספת בקדושה וטהרה ונקיות והמוח לחשוב מחשבות טהורות להדבק ביוצר יתברך ולעיין בתורתו והלב לשמוח בו ובמצותיו ולחמול על עניים ויתומים ויהיה נח ולא עצב ולא כועס והרגלים הם הרצים שיוצאים דחופים בדבר המלך ונגד שכינה ומשרתים הם שבעה חוטין שבציצית והשמיני נגד הרצים ונפש רוח נגדם תפילין דראש ודיד ולרמז כל העשר אצבעות עשה להפחיד האדם שלא יחטא ראוי לשום נגד פניו הרצועה תלויה שהם שלשלאות חציין של ברזל וחציין של אש לכן שמור עשרה משרתים ועבוד עבודתך בהם לעת צרכך כמה תשפל לפני בני אדם ילווך מעות כמה תחנון וכמה פעמים ישיבו פניך ריקם תשפל לפני האל אלף ידות יותר שהכל תלוי בחפצו יתברך ואיך לא תבוש בשאלך כמה שאלות וטובות מאתו יתברך אם לא תהיה תפלתך תחנונים בדמעות בן אדם הלא ידעת כי ה' מודד מדה כנגד מדה הטוב בעיניך כשתקראנו בצרתך שיפנה לבו ממך כביכול גם אתה כשתתפלל יפנה לבך מעסקיך והיינו קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ע"ד ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם אוקיר לאסיא עד לא תצטרך ליה, בן אדם ברח מהעולם כי ידעת כי פתאום אדם ישבר ואיך לא תשמור אהבת אלוף נעורים לכן ראה העולם הקיים והכן לו' בן אדם כמה בני אדם רודפי כבוד גם אתה תרדוף כבוד כי מחר יושיבוך בין קטני ארץ זה תשיב ליצרך ברודפי הכבוד וכן ברודפי העושר תאמר לו כי הצדקה הלואה ברבית לבורא כי הוא נתן רשות שנאמר מלוה ה' חונן דל וגו'. ולפי האמת הכל לעשות נחת רוח ליוצרך יתב' כתיב מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו כלומר לפי כוונתו בתפלתו דהיינו מהללו שאם באים לו מחשבות מהעולם נראה כי הוא כסף מלא סיגים לא יטהר לבבו ורחוק הוא לכן ישתדל באומץ להתרחק מהקליפות וליטהר ולידבק ביוצרו יתב'. בן אדם ירדת ממדרגת אדם למדרגת בהמה בעשותך מעשה בהמה לכן תשפל בעיניך כמוה וסבול בעיניך כמוה ואל תתחנן לפני יוצרך אלא בפסוק אדם ובהמה תושיע ה' כאיל תערוג לבני עורב אשר יקראו נותן לבהמה לחמה ובפרק שירה במזמור הללו את ה' מן הארץ עד החיה והבהמה יהללוך בן אדם הלא ידעת כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניו וכן הגלגלים בתמוגגים ומתגעשים בשירם ואיך לא תשא ק"ו להיות כך בהללך לפניו יתברך ואתה עשית הרע בעיניו והכעסתו הכל עליך עמו אנכי בצרה פי' רמב"ם כשעמו

אנכי בצרה וע"פ דרכו נפרש כשכל כך דבק בו שצרתו וחלאתו וצערו לא יטרידהו מלחשוב בו אין לך עבודה ודבקות גדול מזה לכן אחלצהו ואכבדהו תנן יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עוה"ב לכן שמחוהו שעה ההיא שמחה גדולה ומודה הודאה גדולה צריך אדם להיות עבד נאמן לאלהים ומאי נאמן שקוד ותדיר בעבודתו כמה דאת אמר יתד תקוע במקום נאמן רוצה לומר שלא ימוט לעולם וכתיב אל נמוטו פעמי הרשע שהתעיב עלילה ובן מות הוא למלך יתברך בצרת עניותו וביסוריו לא יתרעם אלא ידום וכל שמשיגו יראה לו חסד רב על דרך כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה ועוד בן אדם העניות במקום צרעת כדאיתא בתיקוני הזוהר והרי שגית ואתה שוגה בדברים שמביאים צרעת לכן סבול המלקות ועוד כיון שפחות משור וחמור היית שנאמר ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ואתה לא תבקש גדולה וטובה יותר מהם אלא כהם תסבול העול והמשוי ולא תמרוד ובהם תהיה נאלם אם יחרפך אדם חנם או יבכך או יגזלך מורא וחתת כל אדם יהיה עליך כי כלם אנשים ואתה לא תדמה להם כי בדד תשב ותידום כי אין נמצא באמת אלא ה' ולפניו תעמוד באימה והברואים כבעל חיים לפניו וממנו תבוש מפניו תבהל הלא תראה כי תשאל מרעך מאומה תהיה עליו למשא ויקוץ בך ולא גמלתו רעה וכ"ש בשאלך לאל כמה שאלות ואתה מורד בו חלילה לנו לעבוד אלוה מבלעדי ה' והרי המחשב בתפלתו בדברי העולם דומה למשתף אחר בעבודת אלהיו וכן כל מצוה שבה פניה גדולי עולם פסקו מצות צריכות כוונה ואם לא כיון כאלו לא עשה ולא יהא אלא ספק ספקא דאורייתא לחומרא אל תתן את פיך לחטוא את בשרך כמו ולא נתן סיחון אלא חסום פיך אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי שהוא היצר הרע שפירשו ז"ל צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו שעליו נאמר שהרי בקל מאד ישבר בן אדם תעסוק תמיד בתורה או במצוה כאשר כל מעשיך ואמריך יהיה לשם שמים ותכוון בתורה וא"ו שבשם ובמצוה ה"א שבשם וברחימו ודחילו יו"ד ה"א זהו מה שאמר דוד שויתי ה' לנגדי תמיד. הרואה את חבירו ומקנא בו משרה עליו עין הרע סמאל וכ"ש אם מדבר עליו כמה טוב יש לפלוני והוא חבירו של בלעם שראה את ישראל בעין הרע ואמר בפיו מה טובו אהליך יעקב כדפי' רשב"י ע"ה נמצא לשונו שליח לסמאל ועליו נאמר פיך שלחת ברעה הקליפה שנקראת נחש שדבר לשון הרע ומספר תמיד להזכיר עון, בשמעי כל מחרפי ומגדפי ברבים אשים נגדי כף מאזנים בכף א' אשמותי ובכף שניה החירופין והגידופין ואביט כי כף האשמות מטה מטה ואשתוק ואצדיק דיני וכן אעשה לכל מיני צער בדיבור ומעשה מאומה. כיון שנבדלת בדיבור מן הבהמה איך תוציאנו לבטלה או לרעה, הא למדת שלא ניתן אלא ל לעבודת ה' טפי מכל

האברים שנאמר כי אדם לעמל יולד לעמל פה בעסק התורה, כיון דנשיאת עינים לשמים מוסיף דעת כדכתיב עיני לשמיא נטלית ומנדעי עלי יתוב ראוי לישא עינינו תמיד למרום דכתיב דלו עיני למרום אין לך פגם הנפש כהרהור רע אע"פ שלא יעלה על לבו לעשות רע כלל כדאיתא בזוהר פרשת ויצא אלא יהיה לב טהור וזך והיינו רחצו הזכו, ויהיה אדם ל לעבודת ה' בלבבו דירה נאה פנויה מכל זבל ועפרורית ובמצעות נאות היינו מחשבות טהורות להבות אהבה עזה מים של עיניו להרביץ אשה נאה הנשמה הטהורה ע"י שתהא מקושטת מבושמת ברחימו בדחילו לפניו תעמוד כלים נאים הם רמ"ח אברים שיתודה על חטא שחטא בכל אבר ואבר וטהרו וקדשו כך פי' בתיקונים משז"ל דירה נאה אשה נאה כלים נאים מרחיבין ד דעתו של אדם יבחן האדם באמונתו ובה צריך לדקדק להזדרז וימצא נאמן וטהור וזך פעלו מבשאר דברים וכל מצוה אחרת כשיכנס אדם לב"ה יכוין שגופו נכנס לב"ה שלמטה ונשמתו לב"ה שלמעלה וכן כשיכנס לבה"מ ולכן שנכנס במקום מטונף ומטנף כל בגדיו הלא יבוש ליכנס לפני המלך ועל זה נאמר רחצו הזכו לב חושב בענייני גופו בעת תפלה או חזרת ש"ץ גדול עונו מנשוא ועליו נאמר ובחי יקלו כדאיתא בזוהר שאין לך ביזוי שמו גדול מזה שהרי לפני מלך ואפילו לפני אחד ממשרתיו ברעש ורעד אדם עומד וירא פן ילכד בדבריו כי חמת מלך מלאכי מות וכ"ש חמת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שאפי' משה רבינו ע"ה היה ירא שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה ועוד עונו גדול שהרי העיד עדות שקר בעצמו שאמר בק"ש ולעבדו בכל לבבכם שהיא העבודה שבלב התפלה והרי לבבו פונה מעם ה' לתעתועי מחשבות עליו יאמר ה' אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים וגו'. וכתוב קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם וכתיב בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני וכתיב ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי שקראנו בתפלה אב הרחמן שמע קולנו ובראש התפלה ה' שפתי תפתח לעובדו ברחימו כאב ובדחילו כאדון. כתיב ובשם אלהינו נדגול שצריך שישא דגל ה' בימינו ושם ה' חקוק עליו כי מלחמת היצר היא מלחמת ה' והרשעים וכסילים מרים קלון דגל הטומאה החיצוני ואז גורם לשלוט הבאים לסיטרא דיליה שהם העכו"ם והצדיקים הקדושים מרימין דגלו יתברך באותיותיו ואז אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר המה כרעו ואנחנו קמנו ונתעודד ה' הושיעה המלך הנלחם את מלחמותינו הוא יעננו כתב ה"ר עובדיה בריש מס' פאה מיחייב אינש לאפרושי חמישית הריוח לצדקה כו' וסימניך ונתתם החמישית לפרעה לפרעון חובות הבורא יתברך אם ירגיל אדם לדון לכף זכות ולדבד תמיד טוב ולא רע כלל יהיה כלי וצנור אל הקדושה ואם להיפוך להיפוך בר מינן וכן

העין בראותו חבירו בטוב עין הוא יברך וישפיע טוב לחבירו וגם יבורך ולהיפך להיפך ב"מ דכ' טוב עין הוא יבורך וקרי יברך וכתיב עיניך בשדה וגו' כדאיתא בזוהר. תקע יתד חזקה אצל כותל מערבי ויתד בלבבך אחוזות קשורות יפה בחבל קלוע בג' קליעות א' אהבתו בלי פירוד בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה ב' עסוק בתורה ג' עבודת המצות המתיר אסורי המלך חייב מיתה והרי המלך יתי' אסור הלשון בב' חומות א' של עצם וא' של בשר איך לא תתבודד עמו יתברך והנה אתה רוב זמנך יחיד בבטן אמך יחידי בעת תישן הגוף יחידי והנשמה יחידית הגוף בקבר בדד והנשמה בדד בג"ע כל צדיק מדור לפי כבודו ובגיהנם ודאי כיון דרשעים בחשך ידמו נמצאו לבדם לכן שמע בקולי לך עמו תמיד ולא תפרד רגע כי אם תדרשנו ידרש לך לא יפרוש ממך מה נאה ונעימה לוייתו יתברך כי הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. באכלך יותר על שובעך הפסדת ובטלת זמן האכילה וזמן היציאה ואם יזיק האצטומכא ותהיה טרוד בצערה הרי שלשה זמנים ואם יגרום חולי כמאמר רמב"ם הרי עברת על האזהרה ונשמרתם מאד לנפשותיכם ואפשר לגרום מות על שונאך ודמך מידך יוצרך יבקש וכל המצות שבתורה שהיית עתיד לשמור ולעשות תבטל בר מינן. גדולה לגימא ואותו מותר אשר היית מותיר משובע אלו האכלת לעני זכית לחיי העה"ז והבא גם עברת על בל תשחית לכן דברי רמב"ם תשים עטרה על ראשך שכתב לא תאכל אלא כשאתה רעב ולא תשתה אלא כשאתה צמא ולא תאכל עד שתשבע לגמרי אלא פחות שליש ולדברי הראב"ד כתענית לפני יוצרך יחשב לך. לא תענה מהר כ"א במתון רק חשוב וראה הנולד שישיבך שכנגדך ואם תסגור עיניך ותמלך ביוצרך מה תשיב או אם טוב לשתוק מה טוב חלקך אני והו הושיעא נא ר"ל כי כשאני והוא לבדנו בהתבודד לעת מצוא כדכתב בספר חובת הלבבות. ד"א אפי' כשאני בין העם כיון שאין רואה סתר לבבי אלא הוא לבדו ועוד אין משגיח תמיד בי להיטיב לי רק הוא לבדו ואין מי שיוכל להציל אותי מצרתי זולתו לכן לא יפסיקו ביני לביני הנבראים כי כלם כאין ננדו ואני והוא לבדי עומדים והיינו דכתיב חי השם אשר עמדתי לפניו וכתיב התהלך לפני כי תהיין לאיש שתי נשים הא' אוהבתו והאחת שונאתו הנכון שיהיו לבו ועיניו לאותה ששונאתו וישכח ויעזוב אותה שאוהבתו. הנה התורה הוא האשה אשר נתן לך ה' אלהיך להנאתך ולטובתך בהתהלכך תנחה אותך בימים להצילך מכל צרה ולפרנסך ולהדריכך בדרך הטוב בלילות בשכבך תשמור עליך מן המזיקין הגוף והנפש והקיצות היא תשיחך תלמד עליך סנגוריא לתחית המתים וכן בכל בקר שהרי אמר בזוהר שבכל לילה דנין אותו אם יקוץ משנתו או ישן שנת עולם וזהו שהתחילה תורה בראשית כלומר שהתורה שנקראת ראשית תועלת לאדם בב' עולמות והאשה השנית

ששונאתו היא של בשר ודם ועליה אמר הנביא אויבי איש אנשי ביתו כמפורש בגמרא וצוה המלך יתברך לאהוב אותה אך עיקר אהבה תהיה בראשונה אשת נעורים מיום שלמדו אביו ללמדו תורה צוה לנו מיד היא באה להתייחד עמו ולשמרו לכן צריך אדם להיות יגע בה כפלי כפלים מהשניה שארה כסותה ועונתה לא יגרע. עונה מן המוח וכל ששת ימי השבוע לקום להדבק נפשו בה ישקני מנשיקות פיהו כדאמר בזוהר כשעונת בני אדם בחצות לילה בשניה בה שעתא עונת תלמידי חכמים בראשונה ואף בשבת כשמקיימים מצות עונה בשניה כוונתם להוליד בן לראשונה שיהא ת"ח הרי העונה במחשבה. כסותה בדבור שנמשלו ישראל לתולעת שבפיהם עושים להם לבוש מלכות כתולעת המשי והיינו דכתיב כחוט השני שפתותיך ולא קורי עכביש שנעשים מדברים בטלים שארה שהם המזונות במעשה כי כמו שהלחם קיום הגוף כן המצות המעשיות קיום הנפש ובהעדרם רשעים בחייהם קרואים מתים ועל המעשים הטובים אמר בזוהר שאמר הקב"ה ועשה לי מטעמים זאת האשה כבודה בת מלך פנימה מלכו של עולם ואתה חתן המלך מה נעים גורלך:

העה"ז ים סוער צריך לדמות האדם בדעתו כאלו הוא שט ירים ראשו למעלה ליוצרו ויזהר פן יכנסו בפיו המים הזדונים וישמר מן הגלים הבאים לטרדו ואם לאו דמו בראשו. בן אדם סכת שלום פרוס על ראשך וביתך בכל עוז ותוקף והלכת בדרכיו דכ' עושה שלום וגו' ופי' בזוהר מדכתיב עושה ולא עשה שתמיד עושה לכן גם אתה תמיד תעשה שלום כמותו הלשון חרב חדה לאנשי המלחמה הצדיקים נלחמים בה נגד יצרם הרע וחייליו והרשעים נגד יצרם הטוב וחייליו. כתיב סעפים שנאתי ותורתך אהבתי וכתיב אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' וכתיב השלך על ה' יהבך הכוונה כי כמה זמן אדם מאבד בידיו לריק בחושבו על' ענייני עולמו ופרנסתו וסוף אדם להבל דמה כלומר מהרהר ומחשב ומבטל זמנו ואינו משגיח כי ימיו כצל עובר ובעוד שהוא מחשב ומהרהר יעשה חבילה גדולה של תורה ומצות לעוה"ב ולכן נמי כתיב חזית איש מהיר במלאכתו כלומר בלא רוב מחשבות ל עה"ז אלא א מקצר ועולה ומשאו של עולם יניח להקב"ה והוא ישא משאו יתברך והיינו השלך על ה' יהבך יהבך מיעוט ולא יהבו אלא תשא יהבו והוא כביכול יכלכלך והיינו אשרי תמימי דרך שאינם מרבים מחשבות בענייני עולמם שגורם ביטול תורה והיינו דמסיים ההולכים בתורת ה' והיינו סעפים שנאתי לפי שתורתך אהבתי ואם אתמשך בהרהורים ומחשבות דהיינו סעפים נמצאתי מתבטל מתורתך שאהבתי כתיב מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי לפי שאדם אוהב מאוד לשמוע חידושים ודברים בטלים וזה פגם האדם הילל דוד עצמו כי רבה אהבתו בתורתו

יתברך והיא שיחתו ובחידושים שלה הוא מתענג ומשיח לא בשיחות ובחידושי העה"ז יש לאדם ליכנס במחשבתו ברוח בהיכלין קדישין מיום הראשון עד יום השביעי וגם יכוין בלילו ויומו בשם של מ"ב אבגות"ץ ביום אחד וקר"ע שטן ביום שני ועל דר"ז שבעת הימים ויהיה מהרהר בשם תדיר ביראה יש לאדם להיות מרכבה לסיטרא דטוב בהרהורים טובים ולא רעים ולא בטלים שבבטולו ידבק ברוח הטומאה אל תט לבי לדבר רע בשיחים הבטלים כדאמר במסכת אבות ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך דוקא דלא אמר בטולים אלא בטלים כנגדך להרע לך אלא תעסוק בדבורים טובים ולא רעים ולא בטלים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה תנן ותנן המרבה שיחה עם האשה גורם רעה ל לעצמו ובכעס ידבק ברעה דכתיב הסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ולא יגנה שום דבר כדאמר החכם כמה לבנים שניה וידון לכף זכות תדיר בפה ובלב וירגיל אדם ל לעצמו לומר תדיר גם זו לטובה בכל דבר ויאמר שעה זו טובה ואם יאמר שעה רעה תדבקוהו הרעה בר מינן. ידבר טוב וירחם על כל הבריות בפיו ובלבבו ויתפלל על הרשעים שישובו ולא יראה בעיניו שיש רשע גדול ממנו בעולם. במעשים טובים להטיב לבריות בגופו ובממונו אם אפשר לו בכל יום ואם יהיו עיניו תלויות מתי יוכל להטיב וייטיב כשיוכל אפי' אם הוא עני יתחזק באלהיו וייטיב. אם יאכל דברים רעים או אכילה גסה אפי' מדברים טובים הרי גורם לעצמו חולאים רעים ובאה לידי ביטול תורה וכן ישמור כל אבריו דכתיב עוצם עיניו מראות ברע מנע רגלך מנתיבתם כי רגליהם לרע ירוצו כמה קשה עונש המסיג גבול חבירו בונה ביתו בלא צדק ואוי ואבוי למסיג גבול המלך השם צבאות להרהר בבֵּית תפלתו או מדרשו' בדברי העולם או לדבר בעניניו הגם לכבוש את המלכה עמו בבית ואסרו אפי' לומר אסותא למתעטש בבית המדרש ק"ו שאר דבור ואם הדבר צורך יצא לחוץ ידבר וכתיב ומקדשי תיראו וכדי ביזיון וקצף אם באומר דברי קדושה ותפלה ולבו בל עמו עליו נאמר אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים הרוצה להדבק במדת הטוב צריך שפעם יעשה עצמו חרש כאלו לא שמע חרפתו ופעם כפתי שלא הבין החירוף. ופעם כשבהדיא ניכר החירוף ישתק וייטיב לבו בכוונת דביקתו בטוב העליון ופעם יאמר חטאתי עויתי פשעתי וסר עונו בבושתו. כיון שצוונו בוראנו ומקדשי תיראו ואפילו מקדש מעט משמע כדכתב סמ"ג ראוי לעמו בו בלי סמיכה וכן במורא ת"ח וכן במורא אב ואם נראה דלכך הוכפלו שמות הצדיקים נח נח אברהם אברהם וכדומה. לומר שאין מערבין גוף ונפש בחייהם לנפש שם העיקר והגוף טפלה לו כסוס לרכוב והנפש תמשול וינהיג הסוס ברצונו לעבודת הבורא יתברך. כשזוכר אדם צרותיו יעלה על לבו כי עבד ה' הוא מכלל העם בחר לנחלה

לו אז ישמח ויעלוז כמוצא שלל רב וזהו שאמר דהמע"ה שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ופי' אמרתך כמו את ה' האמרת היום וה' האמירך לשון רוממות ועל זה תיקנו אבותינו ז"ל בתפלה אתה בחרתנו ורוממתנו מכל הלשונות וכל אמרתך אפשר לפרש האמרת והאמירך. כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' כמו ענין המרגליות בארץ כשיש הכנה למטה מאיר נגדו הככב מלמעלה ונעשית מרגליות מאירה כגון ככב. כך האדם המכין עצמו נגד יוצרו יתברך הככבים העליונים שבאצילת יתברך מאירים בו ויאיר כמותם לכן המשכיל תמיד תהי' נפשו נגדו יתברך עומדת. דכתיב שפכי כמים לבך נכח פני ה' והנה ה' נצב עליו:

ראוי למשכיל לשים בשני חדרי לבו יראה בשמאל ואהבה בימין וממוח כבוד דכתיב תנו להי' אלהיכם כבוד וסימן כובד ראש וישפיל קומתו כבהמה כאלו נתגלגל בבהמה לפי עיניו ואולי יחשב לו לגלגול. יזדמן לכבד כל ת"ח וכל אדם ויברח הוא מהכבוד וישנאהו כי כבהמה הוא וישתוק כבהמה וישמח ביוצרו ובמצותיו בזירוז וריצה:

כתיב הלא צבא לאנוש עלי ארץ ובימי שכיר ימיו הרי שקצב לו המלך זמן ועידן שיחיה ויהיה שכיר יום יום עד סוף הזמן שקצב לו והוא יתברך עומד על פועליו איך לא יבושו ויבהלו מפניו מק"ו מפועל העומד לפני בע"ה ואין חייו שלו לכן רגע אל יתבטל ידבר עם חבירו וכוונתו לדבר ליוצרו כשישתוק יכוין לבו לו כשישכב ישכב באהבתו ויתחנן לו שלא יסיר לבו ממנו בשינה וייקץ בשמחתו והארותו ותחלת דברי פיו לעבודתו ותכף הערתו לנער רוח רעה מידיו ויסור מרע וידבק בטוב וישכים ויעריב למלאכתו יתי ברעדה ולא יתכן לעבד להתנהג באדנות אלא תדיר זריז ולא ישלח לעשות ע"י אחרים כי אין זה כבוד המלך גם לא יהיה עצל במלאכתו כי חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב לא כן העצל וכל המתנהג באדנות או עצלות הרי פרק עול מלכות שמים מעליו ועבר על מקרא שכתוב כי לי בני ישראל עבדים וע"ז צוה התנא הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים בן אדם שאי עיניך השמימה לנוטה שמים כיריעה ומאיר לארץ ולדרים עליה הוא הבורא יתברך ולא תזוז מלפניו, בדרך בשבתך ובקומך כי הכל צופה לכן תדיר מפניו תבהל ורתע לפתוח פיך נגדו יתב'. בן אדם דבר גדול דבר התנא רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי כי ההפך דומה למי שאינו משוה כבוד המקום ככבוד הבריות כרשעים שהיה במחשך מעשיהם אמר מי רואנו ומי ידענו בן אדם כשתסבול ולא תבוש ותאמר חטאתי בין למי שמבזך ומקטנך ובין לקרוביך או רעך המרחיקך תשמח כאלו הרווחת מאה זהובים שהרי אלו יסורין ממרקין עונך שהרי אמרו אגרא דיסורין שתיקותא וכשתכעוס לא די שלא הרוחת אלא שהפסדת

והוספת פשע על חטאתיך היינו דאמרו ז"ל שמחים ביסורין כי ודאי יש לשמוח בהם יותר ממוצא שלל רב ודוק שהזכירו זה גבי עלובין ואינן עולבין שנקרא הסבלנות יסורין וכן פירש החסיד ר' יוסף יעבץ. בן אדם לא תענה בריב בדבור או במעשה גם במחשבה לא תדינהו לכף חובה. בן אדם עשה חסד וצדקה תמיד אפי' כשתאכל או תשתה או תישן או תלך למרחץ תכוין לגמול חסד כמו שהיה הלל הזקן עושה והיינו דכתיב גומל נפשו איש חסד כלומר מי שהוא איש חסד אפי' כשמטיב לעצמו מכוין לגמילת הסדי'. והמכוין לזה ראוי להזהר שלא יריע לגופו במאכלו שהרי אסור להרע לאחד כדי להטיב לאחר יחיד כ"ש רבים ולהנאת תענוג הגרון איך יריע לכל רמ"ח איבריו כ"ש שגם מריע לנפשו הן בביטול עבודה להכניס ולהוציא בלי צורך הן כי ירום לבבו וסר מאחרי ה' כדכתיב פן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ונקרא אכזר על עצמו היינו דמסיים קרא ועוכר שארו אכזרי שעוכר מעיו ומזיק לכל גופו הוא שארו הקרוב אליו. תנן במסכת אבות שמאי אומר עשה תורתך קבע כך פרקים בכל יום כך הלכות בכל יום כחוק העבד לרבו כי עבדים היינו לפרעה במצרים והיה כל אחד עושה לבנים סך ד' מאות ביום ובלילה כדכתב הרב ר' אליעזר מגרמי"ה זלה"ה שזהו שאמר הכתוב מתכונת הלבנים שהיה די שיאמר מתכון אלא קרי ביה מתכון ת' של ד' מאות ולא תהי' תורתך עראי שתקרא כדי ההזדמן רוה הוי פריקת עול אמור מעט דהאומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלהי לישראל ועשה הרבה עקימות שפתיו הוי מעשה והוי מקבל וכוי דאי אין דבורו בנחת עם הבריות היו חלול ה' דמה הבריות אומרות עליו אוי לפלוני שלמד וצרה או לאביו או לרבו כדאיתא במסכת יומא ומה יקר הדבר שיהיה ער ומזומן לראות המלך השוכן עליו יתברך וכל רגע יקבל פניו בפנים צהובות שהרי אנו שואלין מלפניו יאר פניו אלינו ק"ו העבד לאדוניו ורשם המלך יתברך שד"י באדם שי"ן חוטם דלי"ת בפשיטות הזרוע עם הגוף יו"ד בברית קדש רמז לאדם שיאמר די ויסתפק באכילה ושתיה ומשגל ושינה ודבור ההכרחי ואת היותר יחרים ורשם נמי שד"י במזוזות הבית להסתפק ולומר די בהכרחי, מכסף וזהב ובתים וכלי בית כמה דאת אמר אל תיגע להעשיר ורשם נמי שד"י בתפילין לומר די במחשבות העולם ועניניו ויפנה לבו לשי"ת ולא יסיח דעתו מיראתו יתברך. ה' יתברך קדוש תורתו קדושה לשונו קדוש עמו קדוש ארצו קדושה והישראלי הדבק בו איך יעשה עצמו חולין וכ"ש הדר בא"י דקודש לעילא וקודש לתתא והוא באמצעיתא והשמים שעל גבול א"י קדושים דוגמת הארץ נמצא צדיק תחתון דוגמת צדיק עליון בין השמים ובין הארץ וקדוש יאמר לו תמיד

במורת לבו למעלה לקבל שפע ועיניו למטה להשפיע ולהטיב לכל מה הוא רחום אף אתה רחום וכו':

האותי לא תיראו אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו. ר"ל כי גם אתם ראוי לכם לבלתי עבור גבולכם בגזל ועריות דכתיב ראה חיים עם האשה אשר אהבת כי הוא הלקך וכן בנדה לפרוש סמוך לוסתה ולא יפשוט אבר מאיבריו ליגע במה שאינו שלו. בן אדם אתה ידעת שחטאת וכבהמה נמשלת כי נטית אל החומר ולא אצל השכל לכן אל תתעלה ממדרגתך בעיניך ובדברך לכל בר ישראל הוי לפניו בעיניך כבהמה לפני אדם ותסבול דבריו ולא תחזיק טובה לעצמך ותמחול ואתה לא תז תדבר. ובענין מעות יהיה נסיון שלך ולא תצא מד מדעתך בעבורו שגם זה בכלל ובכל מאוד ואם ירצו לגוזלך דון דינך בלא חירוף וגידוף חלילה ודון לכף זכות לבעל דין ולדיין ושמח ביסורין עם דבקות ה' אלהיך ולא יהיו המעות חביבין עליך יותר מעבודת ה' אלהיך ח"ו שנאמר ובכל מאודך. בן אדם הלא ידעת כי המים מעלין את האדם בטבילה מטומאה לטהרה והתורה נקראת מים בהם ירחץ ויטבול ויטהר שנאמר רחצו הזכו ולא יהיה דבר חוצץ בינו לבין המים שנאמר ותהי עונותם על עצמותם אלא יתחרט ויקבל שלא לעשות הרע עוד ויהיה עמל ויגע בתורה לשמור לעשות ככל אשר צונו ה' ויטהר. בן אדם הלא ידעת כי השי"י רועה ישראל כרועה עדרו לכן הוי צופה והמסר לו בכל דבריך. ותקרא בכל יום מזמור לדוד ה' רועי והוא יודע הטוב לך ויעשה. בן אדם אל תזוז מביתו במחשבתך שנאמר ויהיו עיני ולבי שם כל הימים סימן טוב לך מה ששנינו במסכת פאה בשמו ובמעשיו ובמקומו שידבק אדם בשמו הגדול של ד' אותיות ובמעשיו והלכת בדרכיו ובמקומו שהוא עומד בצד הגת שנאמר גת דרך ה' או בצד הפרצה שנפרץ המקדש המעוז בעונותינו ושם לב ונפש ופני כל ישראל בתפלתם והחרדים החרדים תמיד יהיו שם בלבבם ונפשם סובב סובב הולך הרוח כתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו וכתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וכתיב ה' אלהיך הוא ההולך לפניך לכן דע שהוא יתברך נקרא המלך הקדוש יתברך וסטרא מסאבא יצר הרע נקרא מלך זקן וכסיל ומדכתיב והלכת בדרכיו אתה למד שהשם יתברך וחייליו בדרך הטוב לפניך והזקן הכסיל בדרך הרע לפניך כשאתה מקיים התורה והמצות הרי אתה הולך בדרך ה' כדכתיב ושמרו דרך ה'. ולכן נקרא דרך ה' לפי שדרך בו השי"ת כדכתיב את משפטי תעשו וכתיב כח מעשיו הגיד לעמו שר"ל המשפטים שהוא מקיים והמעשים שהוא עושה כדפי' ראב"ע בחומש והחסיד ר' יעקב בפירוש פרקי האבות לכן פקח עיני שכלך וראה המלך הגדול יתברך בדגליו וד' אותיותיו כדכתיב איש על דגלו באותות

לפניך ולך אחריו באימת וברתת ובזיע ובקדושה כי הוא יתברך קדוש ומשרתיו קדושים ואל תלך בדרך יצה"ר המורד במלכות ואחרי חייליו כי סוף יפול והקב"ה מביאו לעתיד לבא ושוחטו וכל הנמשכים אחריו מורדים במלכות וישפוט במשפטים גדולים ורעים ודע שהזקן וכסיל ניתן לו רשות להטות מדרך כדי לבחון ולצרוף מי המורד במלכות ועל פיו הש"י עושה הכל משל למלך שרצה לנסות מי מעבדיו נאמנים וצוה לאחד השרים עשה כאלו אתה מורד במלכות ופתה העם מאחרי לדעת מי הם נאמני ואע"פ שהכל גלוי לפניו יתברך עשה כן להראות לכל ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא.
בן אדם ראה תמיד את בוראך בעיני שכלך כי ה' משמים השקיף על ב"א לראות היש משכיל דורש אלהים היינו שבעיני שכלו דורשו ובראייתך תעשה רושם כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתרקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת וכן ה' בהסתכלו בך ישפיע לך כל מיני שפע וברכה וע"ז כתיב יראה כל זכורך וארז"ל יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות ולהמון עם הוא ג' רגלים בשנה בזמן המקדש אבל למשכילים כל יום תמיד בכל שעה בכ"מ בהסתכלך כלפי מעלה ברעותא דלבא יתעורר עלך אתערותא מרעווא דכל רעוין בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא, הלב שאינו מכוין בתפלה דמי לעבד שמורד ברבו כדאז"ל אלא כ"ז שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים לאביהם שבשמים היו מתגברים הרי כשאין מסתכל אינו משעבר אלא כעבד שפרק עול. הואיל ואדם נידון בכל יום ראו שיחרד כמו ביום הכפורים לסור מרע וליקח מצות. ד יסודות כנגד ד' אותיות השם לכן יהיו על ראשך ונגד פניך כמה מתפאר וזריז ונכבד ויקר בעיניו עבודת מלך ממלכי האדמה ק"ו לעבודת הש"י. כיון שהתפלה קרויה עבודה כמה ראוי לכוין בה גם להיות ממלאכת נאה ויפה בדקדוק כשתעלה ותראה לפני הש"י ע"י מלאכים קדושים המשרתים את המלך באימה ופחד. המורא לא תזוז ממך כי היא רמוז אל השכינה והנסיון במיעוט הדבור ובעת אכילה ומשגל בהיתר ובקדש עצמו במותר לו וה' לפניו. התורה אור גדול נאצל מזיו יתברך לכן בעמדך לעסוק בה תכוין כי יאיר עליך אורו יתברך ותגל ותשמח בו יתברך.
ה' בם סיני בקדש שהיה השם חקוק בלבבם כדאיתא במדרש וכתיב [ירמי' י"ז ע"ש] חטאת יהודה כתובה בעט ברזל חטאת הוא היצר כדפי' בזוהר על לפתח חטאת רובץ נמצא שאין הלב פנוי או מ השכינה או מרוח הטומאה ח"ו. כתיב נבזה בעיניו נמאס אחר ש שישבח את החסיד מי יגור באהליך הולך תמים וגו' עם כל אלו המדות הטובות אמר שיהיו בעיניו נמאס כל שכן הרשע המאוס בעיני ה' שהמה כנבלה סרוחה יתחשב, כתיב עיר קטנה ואנשים בה מעט פירשו רז"ל עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט רמז

לאברים לכן בן אדם תהיה חכם קהליך לדרוש אליהם בחכמה כי אם לא ישמעו אליך לא ישמעו לזולתך ולא יתכן לך להשמיע תוכחתך לאחרים אם אנשיך מרדו בך כי מהם יראו וכן יעשו. בן אדם אזר נא כגבר חלציך ולבוש קנאה כאשר עושק בעיר תראה הלא קרית כי משה הרג המצרי מקנאתו ואח"כ ראה ב' אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך והוכרח לברוח וילך אל ארץ מדין ובראותו שגרשו הרועים את בנות כהן מדין והוא גר בורח לא עזב מדתו הטובה להושיע ולהציל עשוקים מיד עושקיהם ויקם משה ויושיען ושם נפשו בכפו כן מדת היהודים הרחמנים ומיצר ומצטער כי יעשו עול ויציל בכל עוז. השכינה נקי אהבה כאשר ישראל באהבה זה עם זה הרי שכינה ביניהם ואם לאו הרי השנאה שהיא קליפה ביניהם בר מינן ולכך חבור עצבים אפרים הנח לו ואם חלק לבם עתה יאשמו די אותיות ה' מאירים על ראשך מצויירים בפניך האוזן רמז ליו"ד דהויה והלחי להי"א והחוטם לוי"ו והלחי הב' להי"א בין כשתאהב לת"ח בין לכל ישראל שנאמר ואהבת לרעך כמוך תאיר לפניך היו"ד וכל השם כשתירא מהם תאיר הה"א וכל השם כשתעסוק בתורה תאיר הוי"ו וכל השם כשתעסוק במצות תאיר הד"א וכל השם. הלשון כלשון המשקל לימינד חיים וטוב לשמאלך מות ורע וצריך להטות אל הטוב כלפי חסד והיינו דכתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת דרע ובחרת בחיים ואפי' מלה א' של כעס ול"ה וביטול לא יוציא מפיו ויהיה לבו תמיד רואה צד ימין דכתיב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו קשור בחבלי תפילין אפשר שהאדון בצער והעבד בנחת לכן תמיד היה בצער או גולה. יראה כל זכורך הבורא יצר האדם בצלמו ותחלת ברייתו יצרו בבטן אמו קטן ככמות זית והנה כאשר יגדל ראוי שיבא להשתחות לפניו ולהראות לו כי הכיר טובתו יתברך והנלבב מעשה ידיו להתפאר יכון לקראתו וראהו ושמה בלבו כתיב וחטאתי נגדי תמיד לשון ניגוד הם רצועות ההלקאה המכים הלב ומכאיבים אותו בזוכרו כמה התעיב עלילה לכן יהיו תלויות תמיד נגדו ואז יכנע ויסבול יסורין ולא ישיב למחרפיו דבר ויברח מן השררה אדם נתן לחבירו אלף עבדים במתנה כי מצא חן בעיניו אח"כ אמר למקבל המתנה תן לי שנים מהם אם יסרב מליתנם היש בליעל ממנו בעולם והנה הש"י נתן רמ"ח אברים לאדם להשתמש בהם אחר כך שאל לו שנים מהם והם הלב והעינים שנאמר תנה בני לבך לי עיניך דרכי תצורנה ועיניך קאי למעלה ולמטה. בזאת תדעו כי א' חי בקרבכם שצמצמו בין בדי הארון רמז להם שיהיה תמיד רשות בלב וכאלו הם בין שני הבדים יסד ארץ על מכוניה על נמוכיה לכן השפל יחזיק תמיד במדתו בל תמוט עולם ועד אחר אשר בשכל אתה מובדל מבעלי חי ומבני אדם הדומין להם ראוי לך להחשובו חשיבות גדולה

על פיו תצא ועל פיו תבא בכל ענייניך כי מבלי עצתו תפול תמיד בא בא החדרה והועץ עמו אל תיקון גופך ונפשך אז לא תהיה לבוז בעיני אלהים ואדם בעה"ז ובעה"ב ולא תפול מכל דבריו ארצה. והבור רק אין בו מים ארז"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו תימה למה אפקיה קרא בהאי לישנא לימא והבור רק יש בו נחשים ועקרבים ועוד מנא להו לרבנן לומר אבל נחשים ועקרבים יש בו דלמא אבל אבנים יש בו ונראה דהכי רמזו כשאדם בטל מהתורה מיד הנחש שהוא היצר הרע כד"א והנחש היה ערום היה מזדמן ונושך וממית שאינו מתבטל אלא בעסוק אדם בתורה לכך אמרו אם מגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן היא נימוח ולרמז בהדיא על יצה"ר אמר אין בו ר"ת אבל נחשים ועקרבים יש בו. ארז"ל מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד והדבר קשה מאד אלא י"ל על דרך שאמר כי בתחלה יצה"ר כעני בפתח ואם אדם מסביר לו פנים נעשה אורח ואח"כ נעשה בעל הבית כשנצחו ואין עוד תקנה להוציאו אלא אם ימיתנו וישחטנו ועל זה אמר דוד ולבי חלל בקרבי ואמר זובח תודה יכבדני זה הזובח יצרו ומתודה עליו לכן יגדל שכר הנלחם עמו והרגו לעיני המלך יתברך והשרים אשר אתו ואתי שפיר הא דפסח שני מצה וחמץ עמו בבית פסח ראשון רמז לצדיק לכך לא יראה חמץ כלל מי שהיה טמא לנפש ובדרך רחוקה היינו רשע גמור ופסח שני רמז לתשובה כדאיתא פרשת בהעלותך בזוהר ניחא דפסח שני מדרגה למעלה מראשון ואין צריך לדחוק כמו שדחק שם למ"ד צדיק עדיף מבעל תשובה. יש לאדם לאחוז במדת אברהם להיות מעוטר במדת חסד ויהיה טוב עין לברך את כל ישראל בכל לב ישמח בלבו בראייתם ויברכם וייטיבם ויחון לרעים ולטובים זקנים עם נערים. האדם כסא הכבוד ד' יסודות ד' עמודי הכסא הנפש רוח נשמה מושב אלהים וארצו המים ורוח אלהים מרחפת על פני המים כדאיתא בזוהר ב' לבבות ימין הכסא ושמאלו והשכל סומכו והוא שאמרו האבות הן הן המרכבה. דרך ארץ כסא לתורה עני חשוב כמת לכן ישמח כי המיתה מכפרת על כל העונות וכן מי שחרפוהו וגדפוהו הרבה דאזיל סומקא ואתי חיורא ושתק ישמח ישתחוה ומודה כי כאלו נהרג מוחלין לו ויתודה כי כל המומתין מתודין סיי לדבר כל המתבייש מוחלין לו על כל עונותיו. אם תרצה סייעתא דשמיא שפל עד עפר בפיך ובלבבך ובעיניך ומעשיך שנאמר כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו קומה עזרתה לנו כי האדם עץ השדה הוא ומכל האילנות לא בחר להשרות שכינתו יתברך כי אם בסנה שהוא השפל היינו מרום וקדוש ש אשכון ואת דכא ושפל רוח ואל זה אביט אל עני ונכה רוח ומיורי אפי' בעשיר שמשפיל לבו כעני כי עני ואביון אני אמר דוד ע"ה. תן לו משלו מהדעת שחננך יכוין בתפלתו וכל ברכותיו

לכן תקנו בתפלת י״ח אתה חונן לאדם דעת. שפוך נפשך בתפלה כדכתיב ואשפוך את נפשי לפני ה׳ היינו שתטרח לכוין בהזכרת ה׳ בדבקות והיינו ואשפוך את נפשי ולהסיר המסכים היינו לפני ה׳ ראוי לנו לפשוט הגוף מהנפש בעת התפלה כדכתב רבי יונה וללבוש מעטה תפילין וציצית וק״ש ותפלה כשתשתוק תהיה עמו דשמו עולה ה״ס ובו תדבק כשתדבר עמו תהיה. יש לנו לתת הודאה על מזון הנפש מק״ו דמבדכין על מזון הגוף היינו דיברך ברכת התורה וצריך לברך ברכת התורה וברכות המצות בלב טוב ושמחה גדולה ועל כלן יכנע הכנעה גדולה לפניו יתברך כי הוא מחיה המתים ומחיה הגוף והנפש בריך הוא ובריך שמיה לעלם אמן. לכל הדברים אם אין יסוד אין בנין לכן תעשה היסוד תחלה קבוע שלא ימוט לעולם ואח״כ בנר כל בניניך לש״ש ולכן בעונותינו נתעכב בנין המקדש שהרי אומר אלהינו בנו היסוד ואני אבנה הבנין והנה אין שלום כי אם שנאת חנם לכן בן אדם בקש שלום ורדפהו אל המקדש המעוז בכל עוז והתחנן עליה בלילה תשב על הארץ מצטער בפיך ובלבבך וברדיפת השלום לעשותו כן תעשה כל ימי חייך ובו תדבק בראש ובסוף. לך בכחך זו והושעת את ישראל מיד מדין בכח דילך דבעי בר נש לשווא ארישיה תדיר כ״ח אתוון דשמא קדישא מילוי דמילוי. יצא אדם לפעלו וגו׳ כמו צא מאצטגנינות שלך כלומר תפרוש מדרכי העולם ותתבודד לפעלו התורה והמצוה לעבודתו שהיא התפלה עדי ערב הוא היום המיתה כדכתיב עד אשר לא תחשך השמש. אשרי העם יודעי תרועה כמו תרועס לשון שברון שישבר הקליפה שלא תהא חוצץ בינו לבין קונו ודאי מיד ה׳ באור פניך יהלכון כי אין מבדיל. בשמך יגולון כל שהרי השמחה במעונו. הבועט ביסורין ענשו גדול ומי ששומע חרפתו יסורין גדולים הם והמשיב היינו בועט אלא יצדיק עליו הדין ויאמר חטאתי. כיון דאיתא בזוהר דהצדיק אחד מכל כתרין דמלכא והוא השלום ראוי להחזיק במדה זו וכ״ש מי שפגמו. ומי העינים יזיל שיכפרו על מז״ל. ועוד ישתדל להשיב נערים שיהיו טיפות קדש ועוד לרוץ ברגלים למצות ועוד להיות סנדק לברית מילה ובריח הלשון יכפר על ברית המעור. ועוד תקוני הצדיק עשרה הנקרא שלום. א׳ ישתדל לשים שלום בכל שכוניא הנקראת מהל״א בלעז להשלים העם ולשונו מתוק מדבש חלק מחמאה בלב שלם לשם השם. ב׳ יקיים בכל יום מספר צדי״ק כדאיתא בתיקונים צ׳ תשעים אמנים ד׳ ארבע קדושות י׳ עשרה קדישים ק׳ מאה ברכות. ג׳ ישתדל להיות ראשון בבית הכנסת שחרית וערבית. ד׳ לקנא על זנות כפנחס בכל כחו ולהפריש איסור במתק שפתים או בכל השתדלות וכ״ש שיהא הוא טהור זך המחשבות ודבק ביוצרו. ה׳ שירבה מצות ויתרחק מכל חטא כדי לזכות שיהיה רובו זכיות ויקרא צדיק גמור. ו׳ שישפיל כאזוב שהוא וי״ו זעירא. ז׳

שיאהב צדקות כלומר שישתדל שיתן ויתנו אחרים בשמחה שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב. ח', שיצדיק את זרע ישראל ללמד סניגוריא עליהם ולדונם לכף זכות. ט' להיות תמים כלומר בר לבב בלי תחבולה שנאמר מתהלך בתומו צדיק, י' לרוץ למצות שנאמר בו ירוץ צדיק ונשגב:

פרק ה

כל אדם חייב להתפלל שיצילהו ה' מיצר הרע כמו שמצינו בגמרא באמוראים הקדושים שהיו מתפללין רחמנא ליצלן מיצר הרע ובפרקי רבי עקיבא כתיבת יד נמצא כתוב שהיה מתפלל כל יום יהר"מ ה' או"א שלא אכעוס היום ולא אכעיסך אע"פ שבכלל שלא אכעיסך כל העונות ובכללו הכועס מ"מ להיותו מצוי והוא סבת כל העונות ולכך אמרו כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו לכך היה מתפלל עליו בפרטות ורז"ל בסוף תפלותינו סדרו לנו אלהי נצור לשוני מרע וגו' לפי שעון לשון הרע הוא עון פלילי. ואמרו שאין אדם ניצל מעון אבק לשון הרע בכל יום אם לא יהיה על משמרתו כארי לפיכך סדרו לנו לי' זה שמשמעתו על עון לשון הרע ואנו מתפללים עליו בפרטות אבל קושטא דמלתא דתפלה זו היא שיצילנו ה' מיצר הרע אלא שהיצר הרע אע"פ שנראה אחד הוא נחלק לשנים כדאיתא בזוהר בכמה דוכתי הזכר יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו והנקבה בעלת מרמה ותחבולות עליה אמר שלמה ע"ה לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה ועל שניהם אנו אומדים אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה כי שניהם יחדיו הם שהחטיאו את חוה ומסיים ולמקללי נפשי תדום לפי שעון המחלוקת גדול ונפשי כעפר לכל תהיה ר"ל שכל כך נרגיל במדת הסבלנות עד שיהיה לנו ההרגל טבע שני שנהיה כעפר שדשין אותו ואינו מרגיש ולפי שעון ביטול תורה כנגד כלם אנו מתפללין פתח לבי בתורתך ולפי שרפיון הידים במצות גרמא בנזיקין כדכתיבנא לעיל לכך אנו מתפללין ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי לרעה וכי כמשמעו בכלל כל בני אדם הבאים להחטיאני ולגרום לי שארד בגיהנם כדאז"ל אין רעה אלא גיהנם כדפרישנא לעיל פסוק אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה. וכשם שצריך להתפלל אדם על עצמו כך צריך להתפלל על זרעו שיהיו יראי שמים כדאמר במדרש שהעיד אליהו ז"ל על כהן אחד שהיה מתפלל לפני הקב"ה ומשתטח ובכה לפני הקב"ה על בניו שיהיו צדיקים ונעתר לו הקב"ה וזכה לראות כלן ששמשו בכהונה גדולה ולא מת אחד בחייו. ואם כל אדם חייב להתפלל להנצל מיצרו וכל שכן לבעל תשובה שנאמר השיבני ואשובה וכתיב השיבנו ה' אליך ונשובה ונאמר לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון קדש בקרבי ולפי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לכך תקנו

על התשובה ברכה בפני עצמה השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך וצריך לכוין בה מכל הברכות האמצעית לפי שהוא תועלת הנפש ורפואתה. כשם שחייב אדם להתפלל על עצמו כך חייב להתפלל על פושעי ישראל כדאיתא בסוף פ"ק דסוטה ולפושעים יפגיע מלמד שהיה משה רבינו מבקש רחמים על פושעי ישראל שישובו בתשובה ושבו וכן בתענית אמר על אבא חלקיה כשהתפללו על הגשמים הוא ואשתו שנענה היא תחלה לשתי סבות אחת לפי שהיתה נותנת היא לעני מקרבא הנאתיה והסבה הב' לפי שהתפללה היא על רשעים שהיו בשכונתה שישובו בתשובה ושבו. וכשם שחייב להתפלל על הפושעים שישובו כך הוא חייב להשתדל לדבר על לבם במתק לשונו להשיבם להקב"ה כדכתב הרב בעל חובת הלבבות ז"ל וכדכתיבנא לעיל בשם הרב רבינו יונה שזהו א' מעיקרי התשובה ולשכר המשיב רבים מעון אין קץ כדכתב רשב"י בפרשת תרומה וז"ל ההוא זכאה בעי למרדף בתר חייבא ולמקני ליה באגר שלים בגין דיתחשב עליה כאלו הוא ברא ליה ודא איהו שבחא דיסתלק ביה יקרא דקב"ה יתיר משבחא אחרא ואסתלקותא יתיר מכלא מ"ט בגין דאיהו גרים לאכפיה סטרא אחרא ואסתלקא יקרא דקב"ה ועל דא כתיב באהרן רבים השיב מעון וכתיב ברית היתה אתו תא חזי כל מאן דאחיד בידא דחייבא ותב לגביה למשבק אורח בישא איהו אסתלק בתלת סולוקין מה דלא אסתלק הכי בר נש אחרא גרים לאכפייא סטרא אחרא וגרם דאסתלק קב"ה ביקריה וגרם לקיימא כל עלמא בקיומיה דלעילא ותתא ועל האי בר נש כתיב ברית היתה אתו החיים והשלום וזכי למחמי בנין לבנוי וזכי בהאי עלמא וזכי לעלמא דאתי כל מארי דינין לא יכלין למידן ליה בהאי עלמא ובעלמא דאתי עאל בתליסר תרעי ולית מאן דימחי בידיה ועל דא כתיב גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד זרח בחושך אור לישרים וגו' ומסיים שם כי בעת נפילת אפים כרוז נפיק וקרי ואמר שיבואו עדים ויעידו לפני הקב"ה מי משיב רבים מעון מיד מביאים דיוקנו לפני הקב"ה ומברכו בכל הברכות שברך לאברהם אבינו כשהיה עושה כן דכי ואת הנפש אשר עשו בחרן ומעטרין אותו בעטרה ואם היו יודעים בני אדם כמה זוכים בהשיב רשעים מעון היו הולכין אחריהם באומץ לב ומשתדלין השתדלות גדול כמי שרודף אחר החיים וזהו מאמר דהע"ה אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו ואמר עוד בזוהר שעל זה נאמר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתהו ר"ל עוברי עבירה יורדי גיהנם ששם בכי גדול גם ברכות יעטה המורה אותם דרכי התשובה להצילם:

פרק ו

אמרו ז״ל שהבעל תשובה גמורה ששב מאהבה העונות נעשות לו כזכיות וקשה איך העון נעשה זכות ונראה כהא דאמר ראב״י דעובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד ופרישנא לעיל שברא מלאכי חבלה והם העושים בו משפטים עם מלך זקן וכסיל דכתיב כי פועל אדם ישלם לו וכתיב אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ובשוב רשע מרשעו מחמת יראה הוא שוחט את מלך זקן וכסיל שהוא יצה״ר כדאז״ל על פסוק זובח תודה יכבדנני ופירשו ז״ל הזובח יצרו ומתודה עליו מכבד את הקב״ה בשני עולמות יר״ל שודאי יותן כבוד להקב״ה בברואי מטה שכלם אומרים אשרי פלוני ששב בתשובה אשרי אביו אשרי רבו גם ברואי מעלה שמחים שמחה גדולה ומהללים אותו אותו בשמים הראיתם פלוני שאזר חיל ונלחם במלאך המשחית הבריות והפילו תחת רגליו ונמצא ש״ש מתקדש גם בתשובתו שוחט כל אותם מלאכים משחיתים אשר הוא ברא בפשעיו וגם ע״י שחיטת אלה מתקדש שמו של הקב״ה. אך השב מאהבה איננו שוחט את יצרו אלא עושה לו כאשר זמם לעשות לו שהוא היה צדיק ובקש לעשות אותו רשע וכן פעל ועשה ובעת שובו מרשעו לבש קנאה גדולה הבעל תשובה זה וחשב מחשבות ולקחו לעבד ועשאו צדיק וע״ז אמרו קראו טהור בעד יצרכם שהוא היה נקרא טמא שזהו א׳ משבעה שמותיו הרעים וזה טהרו וזה היה רומז תקות השני שהיו משימים בפתחו של היכל ביה״כ וע״י התשובה העזה היה נהפך ללבן מעתה אותו יצה״ר אינו מכשילו אדרבא מדריכו כמו היצר טוב וע״ז נאמר וידעת היום והשבות אל לבבך שהרי אמרו ז״ל כי כשאומר הכתוב לבך הוא רומו ליצ״ט בלבד וכשאומר לבבך הוא רומז ליצר טוב וליצר הרע וא״כ אמר הכתוב שישיב את היצה״ר בתשובה שיהיה שוה ליצה״ט ושניהם כאחד יאמרו כי הוא האלהים. ועל ב׳ מיני תשובה אלו אמר הכתוב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וכתיב ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ופירשו ז״ל בב׳ יצרך ביצ״ט וביצ״ה אם שב מיראה עובד ביצ״ה במה שמכניעו לענות אמן בע״כ ואם שב מאהבה עונה אמן ברצונו באהבה וזה צריך דעת לדבר על הלב הזר שהוא יצ״ה דברים רבים ולהשיבו אל אביו ותחת שהיה רע ומר יהפך למתוק וטוב וזה מאמרם ז״ל מה היתה חכמתו של שלמה שהיה יודע למתק את החרדל והיה יודע למתק את התורמוסים והדבר מתמיה מאד שתהיה זאת חכמת שלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם אלא ודאי בדרך חידה דברו רז״ל דיש ב׳ מיני פתוי יצה״ר א׳ שמחמם את האדם לדבר עבירה שנאמר עליו כלם יחמו כתנור בלהבות אש זרה. והשני שמרפה ידי האדם מעשות מצות. כנגד הראשון רמזו בחרדל שהוא דבר חם באש וכנגד השני רמזו בתורמוסים שאין בהם לא טעם

ולא ריח מכ"מ אף כי הם בטלים רע ומר הדבר בעוני הבורא שבראם לכבודו. כשם שמחזיר את היצה"ר ועושה אותו טוב כך כל פשעיו אשר עשה שהיו מלאכי חבלה משחיתים מחזירן למוטב והם מלאכים קדושים כמו אותם ש שעשה במצותיו וע"ז אמר דהע"ח וחטאים אליך ישובו שאחר שאמר אלמדה פושעים דרכיך למה כפל וחטאים אליך ישובו ועוד למה לא אמר על הפושעים שישובו כמו שאמר בחטאים ועוד שאמרו רז"ל במקום אחר מי כתיב חוטאים חטאים כתיב שהוא רמז על היצה"ר והכא כיצד יפרשו פסוק זה אלא ודאי דוד שהקים עולה של תשובה ושב מאהבה אמר שהיה מקיים העיקר הזה של התשובה שהיה משיב רבים מעון במתק לשונו ז"ש אלמדה פושעים דרכיך וגם אמר שכשם שהיה מלמד דעת את בני אדם גם היה מלמד למלאכים בין מלאך הגדול זקן וכסיל בין למלאכים משחיתים שבראם בעונותיו ומקרא נדרש לפניו אלמדה פושעים דרכיך וחטאים כלם אליך ישובו ר"ל שבטוב טעמו ומתק לשונו היה מלמד את ב"א הפושעים לשוב בתשובה וגם היה מלמד את החטאים שהם היצה"ר והמלאכים המשחיתים שברא שכלם יחדיו אליך ישובו ויהיו עבדים להקב"ה והנה המתחזק ביראה יום אחר יום ממנה יעלה אל האהבה וז"ש הכתוב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך והדר כתיב ולאהבה כלומר אינו שואל מעמך כי אם שתחזק ביראה כי ממנה ממילא תעלה אל אהבה ובזוהר פרשת תרומה דף קס"ג ז"ל על פי ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ואי תימא ביצה"ר היך יכיל בר נש למרחם ליה דהא יצה"ר מקטרגא איהו דלא יקרב בר נש לפולחנא דקב"ה היך ירחים ליה ביה הא איהו פולחנא דקב"ה יתיר כד האי יצה"ר אתכפייא ליה בגין רחימו דקא מרחם ליה לקב"ה דכד האי יצה"ר אתכפיא ותבר ליה ההוא ב"נ דא איהו רחימו דקב"ה בגין דידע לקרבא להההוא יצה"ר לפולחנא דקב"ה עכ"ל הרי מפורש בדבריו שהיצה"ר עצמו האדם מקרב אותו תחת כנפי השכינה וטיהרו וקדשו כשהוא עובד מאהבה ופשט הכתוב בצדיק גמור מעיקרו מיירי אבל גם בכללו ברשע ששב אל ה' בכל לבבו מיירי כמו שאמרו ז"ל על פסוק ה' ה' אל רחום וחנון שיש פסיק בין ב' השמות לומר אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא ושב בתשובה וזהו טעם הפסיק שיש בין ב' השמות הללו רמז למה שנאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם ובשוב רשע מרשעו אותו ענן העונות שהיה מבדיל ימחה לגמרי וידבק בעל תשובה ביוצרו וזהו מאמר הכתוב שובה ישראל עד ה' אלהיך רוצה לומר כי לא תשיב מדבר עמו מאחרי פרגוד עיניך אלא בו תדבק בלי הבדלה כלל והיינו נמי דכתיב וגם עתה נאום ה' שובו עדי בכל לבבכם ר"ל וגם עתה ש שהרביתם עונות והבדלתם ביניכם לבינו ויצא הקצף עליכם אם תשובו יקרע

גזר דינכם ויקרע גם המסך המבדיל ביני וביניכם ועדי ממש תשובו והוא מה שנאמר ג"כ בצר לך ומצאוך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך בלי הפסק למה כי אל רחום ה' אלהיך גו' ויתייחד שנית עליך כאלו לא חטאת מעולם א"כ הכא דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שפיר נוכל לומר דמירי גם בבעל תשובה כמו בצדיק גמור כלומר אע"פ שעד עתה חטאת והעוית שוב עדי ותאהבני כי אני אהיה לך לאלהים וזה כח התשובה שאמש היה זה משוקץ ומתועב והיום אהוב למעלה ונחמד למטה כמו שכתב הרמב"ם וז"ש אח"כ אשר אנכי מצוך היום כלומר היום הרת עולם מכאן ואילך חושבנא א"נ אשר אנכי מצוך היום זהו מה שצוה ר"א ושוב יום אחד לפני מיתתך א"ל תלמידיו וכי אדם יודע מתי ימות שישוב יום א' קודם מיתתו אמר להם זהו מה שאני אומר שישוב היום שמא ימות למחר ואף כי פשטיה דקרא מיירי בצדיק גמור מעיקרא שפיר מפרש היום על שני פנים אלו שמי שרובו זכיות צדיק גמור יקרא וצריך לשוב ממיעוט עונותיו וגם שלמה אמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וצריך תשובה לפחות לעונות הקלים שאדם דש בעקביו א"כ אותו אבר שהיה פגום אמש מחמת עונו היה משוקץ לפי שפגם בצורה העליונה ובשובו יתוקן ויתקדש:

פרק ז

שמא יאמר הבעל הבעל תשובה הנה המלך זקן וכסיל שם אותי במשמר מתחלה לא ידעתי להזהר כמאמר שלמה מכל משמר נצור לבך ועתה שאני בבית האסורים הרי אמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים נשיב לו הרי אמרו שתפלתו של חולה מועילה לו מתפלת שאר אדם ואף כי הוא בבית האסורים שערי דמעות לא ננעלו לכך אמר הנביא שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובכי ובמספד א"כ מיד יצא מבית הכלא ויהלך בדרכי ה'. ואם יאמר הבעל תשובה צר לי מאד שמא ישוב הצר הצורר וילכדני אחר שכמה שנים הייתי תחת רגליו. נשיב לו חזק ואמץ לבך וקוה אל ה' כי ישלח עזרך מקדש מלאכים קדושים יהיו בעזרך זהו שאמרו חכמים בא לטהר מסייעים אותו כמפורש בדברי רשב"י בכמה דוכתי ופעמים מסייעין אותו בנפש צדיק בבואו ליטהר יזהירו על נפשו זוהר נפש צדיק אחר שהיה דרכו בעוה"ז בחיים להשיב רבים מעון גם אחרי מותר ישלחנו ה' ויתעבר בנפש אותו הבעל תשובה ובזה יהפך לאיש אחר כמו שאמר בזהר פרשת ויקרא על אותו בעל תשובה והוו קרו ליה יהודה אחרא וזה הפך בצדיק שבא לטמא והשחית והתעיב עלילה ברוב רשעו מעברים בו נפש רשע גדול שהיה בחיים מסית ומדיח ומחטיא את הרבים ועתה ישתנה שמו לרעה זהו שקראו לאלישע שתחילתו היה צדיק כאשר חטא והרבה עונות רבים אלישע אחר מ"מ הבעל תשובה אם לא יתעורר

הוא תחלה ויבכה לפני ה' לא יעברו בו נפש צדיק וגם לא יבאו מלאכים לעזרו דלא אמרו אלא בא ליטהר מסייעין אותו אבל אם לא בא תחילה הוא מאליו לא. וזהו נמי שרמז הלל אם אין אני לי מי לי ומסיים וכשאני לעצמי מה אני זו היא טענת רוב בני אדם המתאוים לשוב בתשובה ואומרים איך נשוב ורחיים על צוארינו ענייני העולם ועסקיו שאנו טרודים בהם לכלכל האשה והבנים ע"ז אמר וכשאני לעצמי מה אני כי לא נוצרתי כ"א לעבודת יוצרי ומאמר המשורר מה לי מזמן אם לא רצונו ואם אינו מנתי מה מנתי כי הכל הבל ואין בו ממש רק עשיית רצון מלכו של עולם יתברך ומסיים ואם לא עכשיו אימתי הוא מאמר ר"א ישוב היום שמא ימות למחר לאפוקי בחורי עם האומרים בלבם כשיבואו ימי הזקנה נעשה תשובה והם לא ידעו כי האורב יושב להם בחדר ופתאום יבא אידם ויהיו נקראים לפני המלך, ופעמים שהבעל תשובה כ"כ יבכה ויצטער בלב שלם יכמרו רחמיו של הקב"ה עליו וישלח עזרו מקדש ניצוץ אחד מנשמתו של משה רבינו עליו השלום שיש בה סי' ריבוא ניצוצות וזה רמז ר"ע אשה אחת ילדה ששים ריבוא בכרס אחד וכתיב דור הולך ודור בא אין דור פחות מששים ריבוא כמפורש בתיקונים וזה רמוז בפרשת ואתה תצוה שאותה פרשה נאמרה אחר מעשה העגל כנמצא במדרש הנעלם שלפי שיצא מפיו מחני נא מספרך אשר כתבת לפיכך לא נזכר בפרשה זו והסוד הנעלם הוא שאילו לא חטאו בעגל היו חיים לעולם כמלאכי השרת נקיים מעון ואחר שחטאו והשיבם משה בתשובה מ"מ נאמר עליהם אכן כאדם תמותון והם מלוכלכים בעונות בכל דור ודור והם צריכין תשובה וטהרה לכן משה רבינו עצמו שהשיבם בתשובה בראשונה הוא יחזירם באחרונה בעיבור ניצוצות נפשו בתשובה שלימה כשיתעוררו הם תחילה בחזקה וזהו סוד ויתעבר ה' בי למענכם ולכך בפרשה זו של ואתה תצוה שהיתה אחר העגל נעלם שם משה מכל הפרשה אע"פ שבו הוא הדיבור ואתה תצוה ואתה הקרב אליך ואתה תדבר ועשית וכו' רמז שיתעבר בישראל בהעלם ויעשו תשובה על ידו וכל אשר עושים שם הוא היה עושה ויתכן שזהו פי' ואתה תצוה לי' חבור כמו כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה ור"ל אתה תתעבר בבני ישראל ותעשה להם חברה וצוות לסייעם לעשות תשובה אך צריך שמתחלה יתעוררו הם ויקחו אליך פי' ויקחו אליך כמו ויקחו אותך ע"ד שפירשו ז"ל ויקחו לי תרומה כביכול אותי אתם לוקחים שאדור ביניכם ומסיים ואמר שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד פי' שמן על דרך טוב שם משמן טוב שיהא ריחם הטוב נודף כשמן הטוב הפך הרשע שריחו רע מאד מכל מיני צואה וטינוף שבעולם ועליו אמר המשורר חטאי לו יריחון בם שכני אזי ברחו ורחקו מגבולי. זית על דרך ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד

שפירש הרב רבי יוסף יעבץ מדה כנגד מדה לפי שאני תדיר בעבודתו כזית שהוא תדיר רענן ולא יתייבשו עליו לא בימות החמה ולא בימות הגשמים גם הוא לי לישועה ואבטח בחסדו עולם ועד אבל אם הוא פעמים מתעלם מן העבודה גם השם יתעלם לעתות. ואפי' בעת שאדם טרוד בצערו ואין לו כח חייב לפנות לבו למעלה בחזקה כמאמר דוד צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ופי' רמב"ם שזהו מה שאמר נמי עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו שאומר הקב"ה שהאיש הזה אף כי טרוד בצרתו מחזק לבו ולוקח אותי עמו זה כבוד שעושה לי גם אני אחלצהו ואכבדהו ועוד כיון בלי זית לומר שהבעל תשובה תהיה נפשו מרה עליו על אשר הכעיס את אלהיו כזית שהוא מר ע"ד שפירשו ז"ל על פסוק והנה עלה זית טרף בפיה מזונותי מרורים כזית וזהו התנאי הג' שכתבנו למעלה בשם הרב רבינו יונה היגון הגדול יתחולל ברעיוניו ויאנח במרירות לב ונפשו תהיה מרה לו כי הכעיס את מי שברא השמש וירח והשמים והארץ וכלם מעשה ידיו ובתיקונים מרור על שם ו' דאתפרש מן ה"א ודא גרים לון וימררו את חייהם איהו מרור ואיהי מרה ההי"ד קראן לי מרה כי המר שדי לי עכ"ל והוא מאמר הנביא ישעיה והמה מרו ועצבו את רוח קדשו. כתית למאור היינו שישפיל עצמו עד הארץ יהא דכא ושפל רוח כי אז ישקיף עליו השי"י באור פניו ואז ידלק נר על ראשו של בעל תשובה כמו שכתבנו בראש הספר בפי"ג ועוד ראיה מן הכתוב שנצוצות של משה רבינו ע"ה מתנוצצות על ראש בעלי תשובה לסייעם מה שאמר דוד אשרי העם שככה לו שככ"ה עולה בגי' משה וע"י אשרי העם שה' אלהיו שמסייע לכל א' מבעלי תשובה לשוב אל ה' בשלמות שיקרא ה' אלהיו כל מה שכתבנו בענין זה הוא בתיקונים וז"ל בתיקון שתין ותשע אמר רבי שמעון חברייא בודאי קב"ה אסתכם עמנא עלאין ותתאין למהוי בהאי חבורא זכאה דרא דהאי אתגליא ביה דעתיד כולי האי לאתחדשא על ידא דמשה בסוף יומיא בדרא בתראה לקיומא קרא מה שהיה הוא שיהיה וביה ממכון שבתו השגיח אשרי העם שככה לו משה אשרי העם שה' אלהיו דעליי אתמר דור הולך ודור בא ולית דור פחות מס' ריבוא, ועליה אתמר דבר צוה לאלף דור ואתפשמותיה הוא בכל דרא ודרא בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא עד שתין רבוא לאשלמא כלהו מפגימו דלהון ורזא דמלה אשה אחת ילדה ס' ר רבוא ומנו משה דשקול כס' רבוא ובגין דא אתמר עליה דור הולך ודור בא דור הולך להההוא עלמא ודור בא איהו ייתו כמלקדמין עכ"ל ועוד כתב בסוף תיקון י"ג וז"ל פתח, ר"ש ואמר עלאין אתתקנו ואזדרזו במאני קרבא לגבי חויא דאיהו מקננא בטורין רברבין ואיהו קטל לאדם קדמאה ולכל דרין דהוו קאתיין אבתריה. ובנין דא כרוזא נפיק בכל יומא מאן דקטל להאי הויא דאיהו מקננא בטורין יהבין ליה ברתא דמלכי דאיהי צלותא דיתוב

על מנדלא דאתמר בה מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב אדהכי הא רעיא קא אתיא בכמה עאנין ותורין ואמרין וחוטרא בידוי סליק עיניה למגדלא ואתא חד בר נש עולימא צדיק שמיה דהוה יתיב על מנדלא קשתא בידוי והוה זריק חצים לגבי חויא דא איהו פז"ר גדול וחויא לא הוה חשיב לון וקשתא איהו לישנא דפומא אגוזא דקשתא פומא חוט השני דא שפה חוט של קשת דביה הוה זריק חצין צדיק דאינון מלולין דצלותא לגבי חייא וחויא לא הוה חשיב לון עד דאתיא רעיא מהימנא ונטיל חץ חד וזריק לגביה דא בתר דא בצלותא עד יפלח חץ כבדו דחויא עכ"ל פי' דבריו שהיצה"ר שהוא הנחש משכנו בקבע אינו אלא בבעלי גאוה משום דכתיב תועבת ה' כל גבה לב ומכריזין כל יום בשמים מי שיהרוג את הנחש הזה יזכה לאור שכינה הנקראת תפלה ויושבת על כסא כבוד שהוא מגדל עוז ושם ה' הוא רמז לשכינה ולפעמים אדם בא לטהר ואינו יכול להרגו עד שיתגלגל בו צדיק ומרצץ את מוחו רמז לדבר מה שאמרו חכמים טוב שבנחשים רצץ את מוחו זהו פי' בו ירוץ צדיק ולפעמים גם צדיק זה אין בו כח כאשר גבר האויב עד שנותנין באותו רשע שבא לטהר ניצוץ משה רבינו ואז גובר ומנצח ומרצצו זהו פי' ונשגב כאלו אמר הכתוב בו ירוץ צדיק ומשה שהנו"ן של נשגב מתחלפת במ"ם הסמוכה לה באלפא ביתי"א וגימ"ל ביי"ת עולים ה"א על דרך שאמרו בשגם זה משה וקורא לצדיק עולימא שמתחדש ואמר שהיה על המגדל כבר שהרי היה בג"ע תחת כסא הכבוד שהיא המגדל ומשם בא וענין התפלה שהוא חצים ע"ד רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם ומה שאומר שהצדיק הוא המתפלל זה משה רבינו ר"ל שבו מתחדש רוח קדוש זה בקרבם של הבעלי תשובה רוח ה' דבר בם והם מתפללים ע"ד שפירש בזוהר על פ' שאמר ויאמר אל עמו לשרו של מצרים שהכניס בלב המצריים אותו הדבור הכא נמי אותו רוח ה' שנצץ בהם מפיהם יוצא מלים ודברי פיוס ותפלה להקב"ה ויתר להם. וכבר כתבנו למעלה שאלהי נצור שסדרו רז"ל בסוף התפלה הוא התחנונים לפני ה' להנצל מוצה"ר וכל בעלי תשובה יאמר אותה בדמעה בכונה גדולה:

חתימת הספר

אחר שכתבנו רפואת תעלה בדמים יקרים לנפש החוטאת שלא תמות יש לנו לחקור ולבקש רפואה בדמים קלים אחר שנמשלו חולי הנפש לחולי הגוף ולפעמים רפואה שיעשה רופא חכם במאה פרחים הוצאה מכמה מיני רפואות יקרות הערך ולפעמים ימצאו מיני רפואות בכסף אחד או בחצי כסף של מיני עשבים מרפאים בדרך סגולה. ושמעתי מפי מגידי אמת שאירע במלכות קאסטיליי"א באחד משרי המלך הפרתמים

בלכתם לצוד ציד להביא בא לרדוף אחר שועל לצודו ועקץ השועל אל רגל השר עקיצה קטנה לא הרגיש בה ביום השני התחילה רגלו לצבות ביום הג' צבתה מאד עד סוף הירך ורופאי המלך נלאו לבקש מיני רפואות משונות בדמים יקרים מאד ולא יכולו ונואשו ממנו והיה מצוה מחמת מיתה וכל בני ביתו בוכים והנה נכנס ערבי א' ממשרתיו שהיה מביא לו דורון כמנהגו וראה את הצרה הגדולה ואת החולי שחלה אדוניו וישאל אליהם מה החולי הרע הזה פתאום בא לאדוני והיום ג' ימים ראיתיו שאנן ושלו ואמרו לו עקיצה קטנה של שועל הביאה עליו את המות הזה ויען אליהם אל תיראו כי בעזרת האל אני ארפא אותו וילך במהירות אל השדה וילקוט מיני עשבים ידועות לו וירץ ויבא אל בית אדוניו ויכתוש את העשבים במכתש, וישם על רגל אדוניו פעמים ושלש מיד התחיל להרפא ביום הג' נתרפא והלך על רגליו וישתוממו הרופאים ויהללו את האלהים אשר ברא מיני סגולת בעשבים ובזה אנו מבינים מה שאמר רבי אליעזר בפרקי אבות עקיצתן עקיצת שועל. וכן שמענו כמה מיני חלאים שנמצא להם רפואת תעלה בדמים קלים בדרך סגולה ועד"ז יש לנו לבקש בשדה אשר ברכו ה' הוא הגמרא מיני סגולות ורפואות קלות לרפאות חולי הנפש החלושים שאין בהם כח לסבול הרפואות הקשות. והנה מצאנו לרז"ל שאמרו כל מי שעונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו אפי' היה בו שמץ מינות מוחלין לו והחמירו בזה בזהר ואמרו שצריך לזעזע כל איבריו ולענות בקול תקיף ומי שרגיל לעשות כן הנה הוא מבושר שימחול לו עונותיו אם לא ישיב לכסלה הרי סגולה אחת. סגולה שנית אמרו שכל הזהיר וזריז בשמירת שבת בכל תנאיו ובכל דקדוקיו אפי' עבד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנאמר שומר שבת מחללו א"ת מחללו אלא מחול לו ולא תקשה לך מה הוסיף בעשותו מצות שבת כדי לכפר עונותיו הרי זו אחת מן המצות שהיה הוא חייב בהן די"ל דהזירוז אותה הוא המכפר וכן בעניית אמן. סגולה הג' יכוון בשירת הים שאומרים בכל יום לאומרה בקול ובשמחה רבה כאלו אותה שעה יצא ממצרים שהרי אמרו במדרש ויסע משה את ישראל מים סוף שהסיעם מעונותיהם שנמחלו על ידי השירה שאמרו שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה מוחלין לו על כל עונותיו והנה אחר שצונו לומר שירה זו בכל יום כדכתיב ויאמרו לאמר וכדכתב רשב"י שר"ל שנאמר אותה בכל יום בשמחה רבה כש כשעה ראשונה שאמרנו אותה [למהדרין] על הים. וסגולה ד' אז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע לכן יוכיח האדם את נפשו ויאמר למה תסבול יסורים בעה"ז ובגיהנם על עונותיך הלא טוב לך לסבול חרפת אנוש וגידופיו ולא תענה ותשמח ביסורים אלו כי תעלת רפואה הם לנפשך זרח בחשך אורך וז"ש ז"ל

הנעלבים ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו פי' החסיד ששלש מדרגות דבר התנא זו למעלה מזו ראשונה מי ששומע חרפתו ומשיב אבל אינו מעליב את חבירו בתשובתו שנית שאינו משיב כלל אך לבו מר לו בקרבו שלישית ששמח ביסורים הם הדברים של חרפה אשר שמע אולי גם ה' יכפר עונותיו. סגולה ה' היא ההתבודדות שכתבנו למעלה בשם ספר בית מידות כי לעתות רצון יפרוש עצמו במקום מיוחד שלא יראוהו בני אדם וישא עיניו למרום אל מלך יחיד עילת עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות כמטרה לחץ כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ו ועד"ז כאשר הוא יבא לשום פניו אל אלהיו כן הוא יתברך ישים אליו ויחדיו ידובקו כך שמעתי מפי מורי ורבי החסיד הקדוש כבוד ר' יוסף סאגיס זלה"ה וכך היה הוא עושה וכן מצאתי לרבינו יצחק דמן עכו שכמה חסידים היו עושים כן בימיו ודוק ותשכח כן בדברי רמב"ם ורמב"ן וחובת הלבבות והר"ר יונה ז"ל. סגולה ששית ישמע בחשק דברי חכם וכשדורש יראת שמים ודברי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים שאז"ל שבזה ימחול עונותיו וחייבין אנחנו לשמוע קול מוכיח דהכי קבלנו בסיני במסרה ג' ונשמע נעשה ונשמע ונשמע קולו בבואו אל הקודש ונשמע פתגם המלך קבלנו נעשה ונשמע עד עולם כן אשר יצונו וגם קבלנו כל עת וזמן יבא מאן דהוא מרבנן וידרוש תוכחה שנשמע קולו בבואו אל הקדש הוא בה"כ שנקרא מקדש מעט לדרוש לרבים למה כי לא לדרוש הכבוד כי אם למלך הוא מלכו של עולם וז"א ונשמע פתגם המלך עד"ש כ"מ שנאמר במגילת אסתר מלך סתם ולא אמר בהדיא אחשורוש הוא רומז למלכו של עולם אע"פ שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וכן אמר משה רבינו עליו השלום כשאמר ברבים תוכחת האזינו השמים הם העשירים הגבוהים ע"ד היקום אשר ברגליהם שפי' שהממון מקים האדם על רגליו ותשמע הארץ הם העניים שפלים בארץ ולמה כי לא תתנו לי הכבוד כי אם לה' זש"ה כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. ד"א ונשמע פתגם כבר ידעת מ"ש בזוהר בת קול יוצא בכל יום ומכרזת שובו בנים שובבים וב"ק יוצא מהר חורב בכל יום ויום אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וקשה למי מכריזין הלא אין אנו שומעין כלום אלא ודאי אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי כדאיתא במסכת מגילה ה"נ אע"ג דהוא לא שמע מזליה שמע כדכתיב נפלאים מעשיך לשון כסוי כמו כי יפלא ממך דבר אפ"ה ונפשי יודעת מאד וזהו שלפעמים מתעורר באדם רוח טהרה מקול הקורא לאוזן נשמתו ומ"מ לא יזכה לזה רק השומע קול החכם המוכיח והיינו דכתיב והי' אם שמוע תשמע כלומר אם תשמע למוכיח באוזן בשר תזכה לשמוע באוזן הלב כרוז מלכו של עולם והיינו ונשמע פתגם

המלך שעל ידי רוח הקודש ידעו בסיני זה הענין ואמרוהו ודאי נשמע קול מוכיח לפי שאז נזכה לשמוע פתגם המלך:

אמר הנביא ירמיה נחפשה דרכינו ונחקורה ז"ש במקום אחר והיה עקב תשמעון ואמרו ז"ל שר"ל אם תשמעו ותעשו המצות הקלות שאדם דש בעקביו ואמר הכתוב עון עקבי יסובני הם העבירות הקלות שדש בעקביו וה"נ דרכינו היינו העונות שאנו דורכים ברגלנו ודשים בעקבנו ונשובה עד ה' שאם לא ידע החולה מחלתו איך יבקש לה רפואה. והנה חפוש דרכינו כמאמר רז"ל רובן בגזל ומיעוטן בעריות וכולן באבק לה"ר לכן יש לדקדק מאוד בחומר הגזל דאפי' שוה פרוטה נחשב כשופך דמים והעושה מלאכת חבירו בלי אמונה גם הוא גזלן והסתכלות בעריות עון פלילי הוא ונקרא נואף דכ' ועין נואף שמרה נשף ויד ליד לא ינקה רע בגיהנם ואפי' הרהור בעבירה פוגם הנשמה. ועון לה"ר גדול מנשוא ששקול כע"א גילוי עריות ושפיכות דמים וכדי שלא יבא לידי לה"ר צריך אדם להרגיל עצמו להיות כאלם כדאז"ל ע"פ האמנם אלם צדק תדברון מה אומנות יקח האדם להנצל מלה"ר יעשה תמיד עצמו כאלם ולא ידבר רק צדק היא התורה כדכתיב מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי וז"ל רבינו האי גאון בספר מוסר השכל לשונך שים בפיך נאסרה וכאלם היה בין החבורה ואל תרפה ארי אסור בחבלך ואם אותו תשלח ואכלך ועל ג' תועבות אלה הזהיר ה' בק"ש שצונו לקרוא בכל יום פעמים כדי שנשמור נפשינו מאד מהם על עון הזנות הזהיר בהדיא בפ' ג' של ק"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים. ועל עון הגזל הזהיר בפ' ב' ואספת (את) דגנך ולא של חברך וכפל הדבר ג' פעמים לחזק הענין כדרך שאמרו ז"ל מגל זו מגל זו שלשה פעמים שהיו אומרים במצות העומר וזה לחזק ה"נ כפל דגנך תירושך ויצהרך לחזק. ועל לשון הרע הזהיר בפרשה ראשונה שכתב תקונה ודברת בם ופירשו ז"ל בם מעוטא הוא בם תדבר ולא בדברים בטלים ולאו הבא מכלל עשה עשה וכל המרבה דברים מביא חטא לה"ר. וכן נחפשה דרכינו ונחקורה בג' תועבות אחרות דתנן הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ופירשו ז"ל סתם מן העולם הזה ומן העולם הבא וג' אלו נרמזו בק"ש ויש לתת עליהם לב בכל יום בעת ק"ש כדי להשמר מהם תמיד. הכבוד מי שהוא עבד לא יתגאה לפני המלך כדכתיב אל תתהדר לפני מלך וכתיב והי' אלהיכם מלככם ואנחנו לפניו תמיד דמלא כל הארץ כבודו. וכתיב האותי לא תיראו אם מפני לא תחילו. וכתיב המכעיסים אותי על פני תמיד. ודרך בני אדם להתכבד במלבושים דר' יוחנן קרי למאני מכבדותא ואין נאה ההדור והכבוד אלא למלכו של עולם שנ' זה הדור בלבושו וכתיב ה' מלך גאות לבש ולרמז זה מצות ציצית בבגדינו והיה לכם לציצית

והיה הוא השם כי י״ב צרופין יש לו וזה אחד מהם לכם בהיפוך אותיות מלך וראיתם בהיפך אותיות ויראתם כי העבד לא ילבש גאות אלא יכוין בלבושו להדר את המלך כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק ורבי פלוני מציין נפשי׳ ומצלי דכ׳ השתחוו להי׳ בהדרת קדש ואפי״ה קרי נמי ביה בחרדת כדאיתא במסכת ברכות משום אל תתהדר לפני מלך לכבודך אלא לכבודו ואנו אומרים בכל יום ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ולא לכבודנו הרי הרחקת הכבוד ולב שפל בפרשה ג׳ של ציצית והיינו דכתיב מכנף הארץ זמירות שמענו דפירשו במדרש דעל כנף הציצית קאמר ולפי זה הארץ רמז לישראל שמשפילין עצמן לארץ ועליהם אמרו ז״ל שאמר הכתוב דור הולך ודור בא אלו אומות העולם והארץ ל לעולם עומדת אלו ישראל דכתיב בהו כי תהיו אתם ארץ חפץ וכנף הציצית רמז להם לישראל וסימן להשפיל עצמן. והתאוה רמוזה בפרשה שניה דכתיב ואכלת ושבעת וכתיב בתריה השמרו לכם פן יפתה לבבכם פי׳ פן תמשכו אחר תאוות העולם אלא מיד ששבעת משוך ידך תרגום כי ירחיב ארי יפתי שאם תמשכו הוא גרמה לוסרתם מדרך ה׳ מעט מעט עד עד שת שתעבוד אלהים אחרים כענין שנאמר ויאכלו וישתו ויקומו לצחק פי׳ צחוק כולל ע״א גילוי עריות ושפיכות דמים כמו שלמדו מן הפסוקים ופן עולה עם המלה סמאל כי מיד בראות השטן שאדם מוסיף אכילה ושתיה מרקד לפניו להכשילו בכל העבירות. והקנאה רמוזה בפי׳ ראשונה בפסוק ראשון דק״ש מקובלת בידינו מיעקב אבינו בעת שנסתלק מן העולם שצונו וזרזנו על יחוד ה׳ כדאיתא במסכת ברכות וכדכתב רמב״ם ומרמז בכתוב דכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב וגו׳ וקשה מאי הקבצו הרי אמר להם האספו ואגידה לכם והרי הם לפניו אלא פי׳ האספו על הגופים ואחר שהיו לפניו צוה אותם שיסירו מלבם קנאה ושנאה ותחרות כאלו הם איש אחד ונפש אחד שאם לא יעשו כן אי אפשר לקבל עליהם יחוד שירצה וישרה עליהם כדכתב ר׳ שמעון בן יוחאי דהיינו והוא באחד ומי ישיבנו דהפסוק קשה להבין דהי׳ לו לומר והוא אחד מאי באחד אלא ר״ל והוא יתברך אינו שורה כי אם כשישראל ביחוד לב אחד בלי קנאה דוגמת מלאכי השרת דכתיב בהו כלם אהובים וכו׳ וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים ואמרו באבות דר׳ נתן דהמלאכים מכבדין זה את זה וכל אחד אומר פתח אתה שאתה גדול ממני וכן איתא במדרש וזהו לשונו שמע ישראל שאמרו המקובלים שהוא לשון קיבוץ כמו וישמע שאול את העם וכל אחד בעת ק״ש מיחד לבו עם כל עדת ישראל ומחבר אליהם שמע ישראל כלנו באהבה וקשר לב אחד בלי קנאה ושנאה ועתה אנו מקבלים יחוד אלהינו עלינו ואומרים ה׳ אלהינו ה׳ אחד:

תושלב״ע